ACAD. AL. GRAUR

NUME DE PERSOANE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

Acad. AL. GRAUR

NUME DE PERSOANE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
Bucureşti – 1965

Supracoperta de
MIHAI STĂNESCU
Coperta de
ŞTEFAN PANDELE

Ca o ramură oarecum laterală a lingvisticii, s-a constituit, de multă vreme, studiul numelor proprii, adică, în linii mari, al numelor geografice — al toponimiei, *cum i se mai zice — și al numelor de persoane, numit uneori* antroponimie. *Este o ramură aparte, deoarece și materia studiată, numele, se deosebește de materia principală a lingvisticii, cuvintele și frazele. Limba se compune din fraze, iar acestea exprimă ideile oamenilor. Fiecare frază și fiecare element al unei fraze comportă un înțeles, iar între grupul de sunete care formează corpul sonor al cuvîntului —* complexul sonor, *cum i se mai zice — și între înțelesul lui există o relație care se fixează și se păstrează mai mult sau mai puțin neschimbată la transmiterea limbii din tată în fiu. În general noi nu avem posibilitatea de a interveni în mod arbitrar pentru a modifica această relație. Dacă cineva dintre noi ar dori să zică „pisicii"* geam *— complex sonor de care prin tradiție este legată altă noțiune — sau* flir *— complex sonor nefolosit pînă acum de limba noastră — n-ar putea-o face, în primul rînd pentru că ascultătorii n-ar înțelege ce vrea vorbitorul să spună, și deci acesta ar pierde posibilitatea de comunicare cu semenii săi, în al doilea rînd pentru că, chiar dacă pînă la urmă s-ar înțelege că intenția vorbitorului este să dea alt nume „pisicii", compatrioții lui ar refuza să-l urmeze pe această cale, deoarece n-ar avea nici un interes să o facă.*

*Dimpotrivă, cînd e vorba de nume, acestea se fixează — cel puțin în parte — prin voința indivizilor. Lucrul e mai puțin net pentru numele geografice, deși pot fi și ele date sau schimbate prin voința oamenilor, fie că e vorba de eliminarea unui nume devenit neplăcut sau chiar odios (*Cristiania, Trujillo *etc.), fie că se introduce un nume pe care oamenii îl găsesc pe placul lor (*Leningrad, Vietnam, Mali, Republica Arabă Unită *etc.). Numele de familie, care n-au existat totdeauna la toate comunitățile, pot fi schimbate astăzi numai cu respectarea anumitor forme legale, pe cînd în trecut înlocuirea lor depindea numai de bunul plac al vorbitorilor. Cît privește prenumele, sau numele de botez, acestea, pentru fiecare persoană în parte, sînt fixate prin voința părinților: sîntem liberi să numim pe fiul nostru nou-născut* Ion *sau* Gheorghe *— deci cu nume existente de mai înainte — sau, dacă cineva ar avea cheful —* Flir, *deci cu un nume inventat special. Nici într-un caz, nici în celălalt, nu avem a ține seamă în vreun fel de voința altora.*

Această situație are consecințe pentru metodele de studiu. Putem stabili etimologia unui cuvînt, pentru că urmărim istoricește atît forma lui — complexul sonor — cît și înțelesul lui, pe care le comparăm cu forma și cu înțelesul altui cuvînt, din aceeași limbă sau dintr-una străină. În natura unui obiect nu se găseste de obicei nimic care să impună un anumit nume și nu altul; deci, dacă două limbi ajung pe cale independentă una de alta să stabilească un nume pentru același obiect, sînt

toate șansele ca fiecare din ele să aleagă alt complex sonor. Dacă, dimpotrivă, constatăm că pentru același obiect două limbi folosesc același complex sonor, este aproape inevitabil să credem că una din ele l-a preluat de la cealaltă, dacă nu cumva amîndouă l-au luat de la o a treia (o legătură între cele două limbi există în ambele cazuri).

Dar ca să ajungem la această concluzie, trebuie să avem coincidență atît între formele sonore cît și între înțelesuri. De exemplu, cînd constatăm că avem în romînește cuvîntul cor, *folosit în muzică, iar în ungurește cuvîntul* kor, *cu înțelesul de „vîrstă", nu vom explica pe unul dintre ele prin celălalt, nici pe amîndouă printr-o sursă comună, deoarece înțelesurile lor nu au nimic asemănător între ele și nu există nici un motiv care să împiedice cele două limbi de a folosi, cu un înțeles oarecare, un complex sonor atît de comod cum este* cor: *deoarece fiecare din ele a legat de acest complex alt înțeles, nu avem de ce să credem că a fost nevoie în prealabil de stabilirea unei atitudini comune. De asemenea, constatînd că noi avem noțiunea de „fereastră" și că maghiarii au aceeași noțiune, exprimată prin cuvîntul* ablak, *nu vom încerca să susținem că* fereastră *provine din* ablak, *sau viceversa, sau că amîndouă cuvintele au o sursă comună, deoarece formele lor sonore nu seamănă de loc între ele, iar existența noțiunii de „fereastră" este impusă de modul de viață al oamenilor, indiferent de limba pe care o vorbesc.*

Dacă însă găsim în romînește — în Transilvania — cuvîntul dărab, *care înseamnă „bucată", iar în ungurește există* darab, *cu același înțeles, atunci va trebui să acceptăm ideea că una dintre cele două limbi a adoptat cuvîntul de la cealaltă, căci altfel nu am putea să ne explicăm cum au ajuns ambele popoare să folosească exact același complex sonor pentru exact aceeași noțiune. În fapt, romînii din Transilvania, trăind de multă vreme alături de unguri, au adoptat de la aceștia cuvîntul* dărab.

În cazul numelor proprii, situația nu este aceeași. Din nou vom constata o oarecare diferență între numele geografice și cele de persoane. Pentru a descoperi originea celor dintîi, mai putem uneori folosi înțelesul. Dacă, de exemplu, constatăm că Lacu-Sărat *este numele unui lac care are apă sărată, nu vom avea nici o greutate să-i stabilim etimologia. Deci, în cazul acesta, avem o situație asemănătoare cu a substantivelor comune, în sensul că numele propriu este constituit din două complexe sonore, legate de un înțeles, iar limba cunoaște, în calitate de cuvinte comune, cele două complexe sonore, legate de același înțeles ca numele propriu.*

Dar această situație este departe de a corespunde tuturor numelor geografice. Dacă, de exemplu, vrem să știm de unde vine numele rîului Siret, *ne vom izbi de faptul că grupul de sunete* siret *nu are nici un înțeles propriu-zis, este numai o etichetă pentru un curs de apă și nu avem nici un mijloc să știm ce va fi însemnat pe vremea cînd era folosit ca nume comun. Chiar atunci cînd complexul sonor este cunoscut și ca nume comun, deci cu un înțeles, putem uneori să ne îndoim de explicația dată numelui geografic. Dacă, de exemplu, un lac se numește* Calu, *putem crede că avem de-a face cu substantivul comun* cal; *dar de ce acest substantiv a ajuns să fie folosit ca nume al unui lac? În lipsa unui document care să ne-o explice, lucrul este foarte greu, dacă nu imposibil de știut, iar dacă, printr-o întîmplare extraordinară, l-am ghici, n-am avea mijlocul să dovedim că soluția găsită de noi este cea justă. Mai există*

totdeauna și altă posibilitate, pe care nu trebuie să o neglijăm, anume aceea ca numele să aibă cu totul altă origine și să nu aibă nimic de-a face cu romînescul cal, *de vreme ce nimic nu dovedește că a avut vreodată o legătură cu noțiunea de „cal“. (Ar putea fi slav.* Kal *„lut“.)*

Cu atît mai grea este situația numelor de persoane, unde se poate spune că în general în limbile europene nu există nici o corespondență între complexul sonor și un înțeles oarecare exprimat prin cuvintele limbii comune. Pe cineva îl cheamă Linu: *trebuie să pornim, pentru a afla originea numelui, de la adjectivul* lin *„încet“, sau de la substantivul* lin, *numele unui pește, sau de la alt substantiv* lin, *numele vasului în care se storc strugurii? Nu cumva e mai curînd o formă alintătoare a numelui* Ilin? *Sau poate e un masculin refăcut de la femininul* Lina *(cum crede N. A. Constantinescu)*[1]*? Pînă la urmă, dacă dăm de vreun document istoric care să ne arate în ce împrejurări a apărut numele, s-ar putea să constatăm că nici una din presupunerile noastre nu e justificată, că de exemplu, personajul care poartă numele este de origine italiană și că trebuie să pornim de la cuvîntul italian* lino *„in“. Documentul care ne pune pe urma etimologiei poate fi și oral, adică poate fi constituit de o informație păstrată în cercul familiei sau al cunoscuților. De exemplu personajul numit* Linu *ar fi putut afla de la părinți că bunicul său, numit* Dinu. *își pronunța greșit numele în copilărie, zicînd* Linu *în loc de* Dinu, *iar colegii săi de joacă au adoptat ca poreclă forma greșită, păstrată apoi toată viața de cel în cauză și transmisă și urmașilor. Este clar că o asemenea etimologie nu poate fi ghicită.*

Am inventat acest exemplu[2] *pentru a face mai clară situația. Iată acum cazuri reale (în capitolul despre porecle se vor găsi și altele). Mai întîi un caz cunoscut de mine personal. Un grup de elevi, în excursie la țară, se întîlnesc cu un pădurar, care întreabă de numele unuia din ei. Acesta, pe nume* Rudi, *pronunță rău pe* r, *astfel că la inițială se aude ca un fel de* hr, *iar pădurarul repetă numele, zicînd* Hrudi. *Elevul îl corectează, spunînd* făhră haș *(adică „fără h“), iar pădurarul înțelege, și reproduce,* Farcaș. *De atunci porecla elevului a rămas* Farcaș. *Cine ar fi putut reconstitui această istorie fără să i se povestească întîmplarea?*

Numele de familie Socor *a fost explicat printr-un cuvînt turcesc, care înseamnă „chior“. Să fie oare corectă această explicație? Dintre cei care poartă numele nimeni nu are defecte de vedere. Totuși avem un fir călăuzitor, deoarece în familia cu acest nume se vorbește despre un strămoș care ar fi călătorit după treburi cu o căruță trasă de un cal chior. Valoarea etimologiei depinde întru totul de valoarea acestei informații, pe care nu ne putem bizui fără rezerve. Într-adevăr, în această materie se impune să fim prudenți, deoarece se cunosc destule cazuri de povești inventate special pentru a justifica etimologii fanteziste. Iată cîteva exemple, privitoare la nume geografice.*

Numele satului și mănăstirii Nămăiești *a fost explicat, desigur mai întîi în glumă, prin latinescul* nemo est, *care înseamnă „nu e nimeni“.*

---

[1] Pentru numele de autori care apar aici fără titlul operei, vezi *Indicațiile bibliografice* (p. 13 și urm.) și *Lista prescurtărilor* (p. 16).

[2] După ce am redactat acest pasaj în forma lui aproape definitivă, am observat că numele *Linu* există și e inserat de N. A. Constantinescu, cu o explicație la care eu nu mă gîndisem.

De aici s-a născut povestea despre un preot catolic, care, intrînd în mănastire și constatînd că e goală, ar fi exclamat nemo est, *iar călugării, care se vede că totuși erau acolo, au prins aceste cuvinte și au înțeles că acesta este numele mănastirii si satului lor, pe care ar fi fost normal să-l cunoască dinainte și să nu-l afle de la un străin. În realitate,* Nămăiești, *ca toate numele formate cu sufixul* -ești, *este derivat de la un nume de persoană, anume de la* Nămaie, *iar acesta este cunoscut ca substantiv comun, cu înțelesul de „oaie" și provine din latinescul (plural)* animalia *„animale" (vezi la p. 134 alte nume formate la fel).*

Un corespondent din apusul Olteniei îmi comunică etimologia dată pe acolo numelui comunei Șimian: *un țăran ar fi arătat că într-un anumit loc i s-a rupt o roată la căruță, iar alt țăran i-ar fi răspuns* și mie an, *adica „și mie mi s-a rupt anul trecut".*

Pentru a da și un exemplu de nume de persoană: se cunoaște de toată lumea povestea cu Romulus și Remus, alăptați de o lupoaică, pentru ca mai tîrziu să zidească Roma. Dar e clar de la prima vedere că Romulus *este derivat de la* Roma *și nu invers.* Roma *este, după toate probabilitățile, un nume de origine etruscă, iar povestea a fost inventată numai după ce s-a răspîndit numele localității.*

Am pomenit mai sus de numele de familie care provin adesea din porecle. Cînd însă este vorba de numele de botez tradiționale, folosite și astazi, acestea, de cele mai multe ori, sînt total ininteligibile pentru masa vorbitorilor. Chiar dacă lingvistul știe de unde vin și ce au însemnat la origine numele ca Maria, Ion, Vlad *etc., părinții nu-și pun niciodată probleme etimologice atunci cînd aleg un nume pentru copiii lor. La cuvintele comune, după cum am văzut, se poate face etimologia fără documente, prin simpla comparare pe de o parte a formei sonore, pe de altă parte a înțelesului a două cuvinte. O vacă tînără este numită în romînește* neleapcă; *în slavă există urme ale unui substantiv* neletka *„vacă (tînără) fără vițel". Deoarece în romînește* neleapcă *nu poate fi descompus în elemente inteligibile, pe cînd în slavă putem recunoaște pe* ne- *„nu",* let- *„an" și sufixul, bine cunoscut,* -ka, *e ușor de admis că termenul romînesc a fost preluat din slavă. La numele de persoane, deoarece de obicei nu există o definiție a înțelesului, nu ne putem folosi de aceeași metoda. Dacă n-am avea documente scrise care ne arată că numele* Ion *vine din ebraică, n-am avea cum demonstra acest lucru.*

Trebuie să mai adaug că nu numai cînd e vorba de porecle, ci chiar și în cazul numelor de persoane tradiționale putem ezita între două sau mai multe explicații: Dan *poate fi o scurtare de la un nume de felul lui* Bogdan, *dar și de la* Daniel. Mira *se poate explica în cel puțin șase feluri: lat.* mira *„minunată"; v. gr.* myrrha *„parfum", v. gr.* moira *„destin"* (ambele *se pronunță azi* mira*); scurtare din ebraicul* Miriam *(care e la baza numelui* Maria*); scurtare din provensalul* Mireille; *sl.* mir *„pace", „lume", sau „vestit" (vezi p. 37.* Mira *ar fi scurtare de la un nume ca* Liubomira). *Iată și un nume de familie:* -cota *în numele de familie* Caracota *poate fi o prescurtare a lui* Constantin, *existentă în limba noastră, dar de asemenea poate fi cuvîntul grecesc* kot(t)a *„găină", deci numele întreg poate însemna „Constantin cel negru" sau „găină neagră". Fără date suplimentare nu avem mijlocul să decidem care e adevărul. Scrierea cu doi* t (Caracotta) *ne trimite spre cea de-a doua explicație.*

Urmează din cele arătate că există trei situații posibile:

1. Originea e clară pentru lingviști, căci numele provine dintr-o limbă unde înțelesul cuvîntului e transparent (rom. Floarea; *rom.* Bogdan *înseamnă în slavă „dăruit de Dumnezeu").*

2. Originea poate fi aflată grație unui document din trecut, care arată în ce împrejurări a fost creat numele și de la ce înțeles s-a pornit (Ion *e din ebr.* Iehohanan *„Dumnezeu e milos" (vezi p. 28);* Nicoară Potcoavă *și-a căpătat acest nume pentru că era în stare să îndoaie o potcoavă cu mîna).*

3. Originea nu poate fi nici măcar ghicită, pentru că nu avem decît existența numelui, fără nici o indicație asupra întelesului primitiv pe care l-a avut cuvîntul de bază (gr. Nestor; *lat.* Horatius).

Se vede de aici că studierea etimologiei, cînd e vorba de nume de persoane, comportă greutăți serioase. Ea prezintă totuși interes din numeroase puncte de vedere. Numele constituie o părticică din traditia, din istoria țării, ele dau informatii asupra culturii și asupra modului de viață în general, al celor care ne-au precedat. Nu întîmplător numele vechilor germani sînt atît de războinice. Bazîndu-ne pe numele de persoane, putem trage concluzii asupra populațiilor, de exemplu asupra oamenilor care au colonizat la un moment dat o anumită regiune. Procedînd cu prudență, putem afla chiar originea cutărei sau cutărei persoane. E nevoie de prudență, deoarece, dintre toate elementele limbii, cele mai legate de evoluția societății sînt numele de persoane, ele se înlocuiesc mult mai ușor decît numele comune. Vocabularul cuprinde un fond principal lexical care nu se schimbă decît cu mare încetineală (n-am putea părăsi în cursul cîtorva generatii cuvinte ca a face *sau* frig*), pe cînd numele de botez se pot înnoi complet într-o sută de ani. De aceea analiza unui nume nu este suficientă ca să ne arate de unde vine purtătorul lui. Pe de o parte, dacă un romîn dă astăzi numele de* Robert *fiului său, acesta nu devine prin aceasta german; pe de altă parte, dacă cineva poartă numele de familie* Coman. *aceasta nu dovedește că e de origine cumană:* Coman *a fost și este folosit ca nume de botez și este cel mai ușor lucru ca un prenume să devină nume de familie. Nu este mai puțin adevărat că existența numelui* Coman *păstrează amintirea populațiilor turco-tătare care au locuit odinioară în țara noastră.*

Deoarece adesea numele de persoane provin din nume de locuri și viceversa (vezi N. A. Constantinescu, Rapports entre toponymes et anthroponymes dans l'onomastique roumaine, *în volumul colectiv* Contributions onomastiques, *București, 1958, p. 115—123), studiul celor dintîi poate ajuta pe al celor din urmă, după cum și contrariul este adevărat: un nume de localitate ca* Berivoiești *arată că la noi a existat cîndva numele de persoană* Berivoie; Snagov, *nume de localitate, reproduce un nume de persoană (derivat de la substantivul slav* sneg- *„zăpadă"). Se ajunge în felul acesta și la reconstruirea, din nume de locuri, a unor nume de persoane (vezi Svoboda, p. 25—31), de exemplu* Ploiești *ne trimite la un* Ploaie *care va fi întemeiat localitatea.*

Și din punctul de vedere al cunoașterii limbii numele de persoane pot fi interesante. Sînt cazuri cînd ne putem face o idee cu privire la o limbă numai după numele proprii păstrate întîmplător. Este cazul limbii trace, vorbite în antichitate pe teritoriul țării noastre și al Bulgariei.

Despre această limbă avem foarte puţine informaţii în afara numelor proprii, dar acestea sînt suficiente ca să ne putem convinge cel puţin de caracterul indo-european al tracei. Nu este aici o contradicţie faţă cu cele spuse mai sus, anume că nu se poate face etimologie fără a cunoaşte înţelesul cuvintelor? Nu este contradicţie, deoarece e vorba de o situaţie specială. Avînd în vedere că în vremea mai veche numele de persoane nu se împrumutau decît în mod cu totul excepţional, şi că ele se formau exclusiv din cuvintele curente, în general combinate cîte două, cum se va arăta mai departe, analiza numelor de persoane ne permite să degajăm şi unele cuvinte comune, măcar în ce priveşte aspectul lor.

Mai mult decît atîta, nici înţelesul elementelor de compunere nu ne este absolut necunoscut: pe de o parte e relativ uşor să stabilim anumite sfere de noţiuni care stăteau mai des la baza numelor de persoane, de exemplu „fiu", „născut", „bun", „viteaz" etc., pe de altă parte sistemul de formare a numelor în limbile indo-europene necunoscute, era, fără îndoială, paralel cu cel din limbile cunoscute, deci asemănarea formală pe care o găsim în acestea din urmă ne permite să emitem ipoteze valabile pentru cele dintîi. Primii lingvisti comparatişti, în secolul trecut, avînd nevoie să determine şi să claseze limbile indo-europene, au fost siliţi să studieze numele din limbile de la care nu ne-au rămas texte scrise şi au ajuns la anumite rezultate (desigur nu fără unele greşeli). De exemplu numele trac Mucapor, *analizat ca* Muca-por, *ne prezintă un prim element* Muca, *întîlnit şi în alte compuse trace şi chiar ca nume simplu în aceeaşi limbă, şi un al doilea element,* -por, *care de asemenea mai apare, ca al doilea termen al compunerii, în alte nume de persoane. Acesta a fost considerat, desigur just, ca avînd înţelesul de „fiu", paralel cu lat.* puer *„copil" şi cu sanscr.* putrás *„fiu" (îl găsim, de exemplu, în numele* Brahmaputra, *care înseamnă „fiul lui Brahma").*

Se ştie că nu ni s-au păstrat texte romîneşti mai vechi decît secolul al XVI-lea. De aceea numele de persoane romîneşti întîlnite în documentele slavone dinainte de secolul al XVI-lea constituie primele mărturii scrise asupra unor cuvinte din limba romînă. De exemplu găsim, într-o vreme din care nici un cuvînt comun romînesc nu ne este atestat în scris, nume de persoane ca Ureacle *„Ureche",* Neatedulova *„al lui Netedul", bazate primul pe un substantiv comun, al doilea pe un adjectiv. Putem astfel constata că pe vremea cînd a fost scris documentul romîna mai păstra pe* l *muiat, care apoi a fost eliminat din limbă. Mai mult, datorită faptului că numele de persoane sînt declinate, putem scoate din documentele slave informaţii asupra morfologiei romîneşti din secolul al XV-lea:* Marincăei *este genitivul de la* Marinca *(azi* Marincăi*),* lui Bucur *se zicea încă de pe atunci etc.*

Chiar numele din limbile actuale ne pot aduce unele informaţii lingvistice preţioase. Sub formă de nume de persoane se păstrează uneori cuvinte care, ca nume comune, au încetat de a fi cunoscute de vorbitori. Muşat *a fost cîndva adjectiv, cu înţelesul de „frumos" (se mai păstrează astfel la aromîni), iar astăzi nu mai circulă decît ca nume de persoană. De asemenea* Bucur *a fost cîndva adjectiv, cum se mai întîlneşte astăzi numai în albaneză, pe cînd în romîneşte înţelesul nu se mai păstrează decît în derivatele* bucurie, bucuros, a bucura. *În franţuzeşte este bine cunoscut numele de familie* Sueur, *cu varianta* Lesueur, *iar vorbitorii*

francezi neinițiați nu mai știu că în evul mediu sueur *însemna „cizmar"* *(din lat.* sutor, *a cărui rădăcină se regăsește în neologismul* sutură *și, cu o oarecare modificare, în cuvîntul, moștenit de noi,* cusătură).

Numele de persoane păstrează uneori trăsături fonetice și morfologice pe care limba comună le-a pierdut, de exemplu numele franțuzesc Vavasseur, *care astăzi este neînțeles, reproduce un grup de cuvinte din franceza medievală, care provin din lat.* vassus vassorum *„vasal al vasalilor". S-a păstrat aici formatia de genitiv plural latinească, pe care noi o mai avem în cîteva cuvinte, ca* mult-or, cel-or, *dar francezii nu o mai au în nici un cuvînt al limbii comune.*

Numele proprii (atît cele de persoane, cît și cele geografice), indiferent dacă sînt create pe terenul limbii proprii sau luate din altă limbă, o dată ce intră în folosința generală, urmează, în ce privește sunetele, aceeași evoluție ca și cuvintele comune. În secolul trecut era un loc comun afirmația că numele proprii sînt tratate altfel decît cele comune, ceea ce permitea să se formuleze ipoteze fanteziste cu privire la originea unor nume interesante pentru istorie. Adevărul este că numele proprii nu prezintă aceeași evoluție cu cele comune, dar aceasta numai în cazul cînd nu s-au păstrat în tradiția directă, ci, după ce s-au pierdut în întrebuințarea curentă, au fost reluate din cărți, cu scrierea și, cel puțin în parte, cu pronunțarea din vremea cînd erau folosite de toată lumea sau, eventual, cu pronunțarea dată de vreo altă limbă. Astfel, dacă numele latinesc Traianus *s-ar fi păstrat neîntrerupt în romînește, el ar fi trebuit să fie pronunțat astăzi* Trăin. *Dar deoarece numele s-a pierdut și a fost reluat de curînd din cărți, el are la noi o formă mult mai apropiată de cea latinească. Dacă numele latinesc* Basilius *s-ar fi păstrat în romînește, el ar fi trebuit să se pronunțe cu* s; *deoarece însă a fost împrumutat de curînd din franțuzește, am adoptat și pronunțarea cu* z, *ca în franțuzește. Aceeași este însă și situația cuvintelor comune: latinescul* ventus *a devenit normal în romînește* vînt, *dar* ventilație, *fiind reluat de curînd, păstrează o formă mai apropiată de cea latină.*

Marele public este interesat să cunoască originea numelor, sensurile lor primitive. M-am străduit, în lucrarea de față, să prezint, pentru fiecare categorie discutată, exemple numeroase, alegînd în primul rînd nume romînești, iar dintre cele străine, am dat preferință celor care se pot întîlni și în țara noastră sau sînt purtate de personaje bine cunoscute în istorie sau în mișcarea culturală actuală. Cu ajutorul indicelui de la sfîrșitul cărții, cititorii vor putea ușor găsi pasajele în care e vorba de numele interesante pentru ei.

Ținînd seama de faptul că lucrarea este destinată unui public larg, am evitat scrierea cu alte caractere decît cele latine și, pe cît posibil, și semnele diacritice. Am dat adesea între paranteze pronunțarea numelor din limbile scrise cu caractere latine, dar cu sistem etimologic. Se înțelege că pronunțarea indicată nu poate fi decît aproximativă.

Să-mi fie îngăduit să mulțumesc aici lui Marius Sala, care a citit o corectură a acestei lucrări și mi-a sugerat unele îmbunătățiri.

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

Cei dintîi cercetători în domeniul lingvisticii istorice, în prima jumătate a secolului trecut, au făcut apel, cum am arătat, la studiul numelor de persoane din limbile antice, fiind constrînşi la aceasta de lipsa de texte pentru multe dintre aceste limbi: nu numai traca, de care a fost vorba mai înainte, ci şi ilira, frigiana, galica şi numeroase alte limbi au dispărut fără să fie consemnate în scris sub forma de documente întinse, astfel încît principalul material pentru a ne putea da seama de caracterul acestor limbi l-au furnizat numele proprii. Mai mult chiar, limbile germanice, deşi ne sînt bine cunoscute astăzi, nu dispun de texte mai vechi de secolul al IV-lea al erei noastre (cel puţin de texte mai ample), iar pentru unele dintre aceste limbi primele texte aparţin unei perioade mult mai tîrzii. Astfel numele de persoane şi de locuri germanice întîlnite în operele scriitorilor latini şi greci din primele secole ale erei noastre au ajutat la formarea unei imagini cît de cît clare asupra felului cum vorbeau populaţiile germanice din vremea aceea.

Prima lucrare monumentală în domeniul numelor de persoane este *Die Personen- und Familiennamen* a lui August Friedrich Pott, apăruta la Leipzig în 1853 şi, imediat apoi, în 1859, în a doua ediţie. Autorul, unul dintre cei mai mari lingvişti ai vremii, a adunat numele din toate limbile studiate pe atunci, în special din limbile germanice, şi le-a supus unui studiu amănunţit. La p. 333—334 şi la p. 573 se găsesc cîteva date, astăzi complet depăşite, asupra numelor romîneşti.

Un bogat inventar de nume greceşti a alcătuit August Fick în lucrarea *Die griechischen Personennamen*, Göttingen, 1874, a cărei primă parte, foarte amplă (aproape 220 de pagini), discută formarea numelor în greacă, celtică, germanică, slavă, iranică, sanscrită şi în indo-europeana comună.

Franz Miklosich a publicat, între 1860 şi 1874, în *Memoriile Academiei din Viena*, lucrarea *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, reimprimată la Heidelberg în 1927. Pe lînga numele slave, se întîlnesc aici şi nume romîneşti.

În 1904, la Berlin, a apărut lucrarea de mare răsunet a lui Wilhelm Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, mult criticată astăzi, desigur nu totdeauna în mod just. Pentru a explica numele latineşti, autorul face apel în mare măsură la limba etruscă şi, cel puţin în parte, are desigur dreptate.

Numele celtice au fost adunate de A. Holder în *Altceltischer Sprachschatz*, Leipzig, 1896 şi urm. Ele au fost supuse unui examen etimologic de G. Dottin, *La langue gauloise*, Paris, 1920.

În ce priveşte limbile vechi, merită să fie citate lucrările mai apropiate de timpul nostru şi rămase în uzaj: M. Schönfeld, *Wörterbuch der altgermanischen Personennamen*, Heidelberg, 1911; F. Solmsen — E. Fraenkel, *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte*, Heidelberg, 1922. Apoi o carte în care sînt adunate numele negreceşti (printre altele şi trace) din oraşele vechi greceşti din nordul Mării Negre: Ladislav Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte de nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955.

În sfîrşit, o lucrare recentă care după titlu ar putea părea străină de subiectul nostru, dar în realitate conţine vederi originale care ne interesează de aproape este *Etude sur l'épigraphie latine*, Lund, 1952, de Hilding Thylander.

O menţiune specială merită studiul asupra hipocoristicelor, publicat de F. Stark în 1866, în *Comunicările Academiei din Viena*, LII, p. 257 şi urm. şi LIII, p. 433 şi urm., care tratează problema din punctul de vedere al limbii germane, dar conţine indicaţii metodologice cu caracter general.

Iată acum cîteva lucrări privitoare la cîte o singură limbă, dintre cele cu care am avut sau avem relaţii mai strînse.

Pentru franceză, s-au publicat numeroase lucrări cu caracter general sau limitate la o regiune şi chiar la o epocă. Mă mulţumesc să trimit la lucrările de largă popularizare ale lui Albert Dauzat: *Les noms de personnes*, Paris, 1925; *Les noms de famille en France*, Paris, 1945; *Dictionnaire des noms de famille et prénoms en France*, Paris, 1951, toate republicate în ediţii noi. La acestea adaug pe Paul Lebel, *Les noms de personnes*, Paris, 1946.

Pentru engleză, E. G. Withycombe, *The Oxford Dictionnary of English Christian Names*, ed. a doua, Oxford, 1953.

Pentru germană, adaug la indicaţiile de mai sus pe Rudolf Kleinpaul, *Die deutschen Personennamen, ihre Entstehung und Bedeutung*, Berlin u. Leipzig, 1916. Multe date interesante se găsesc în cartea lui Wolfgang Fleischer, *Die Deutschen Personennamen*, Berlin, 1964.

Pentru neogreacă, Athanasiu Kh. Butura, *Ta neoellinika kyria onomata istorikos ke glossikos erminevomena*, Atena, 1912.

Pentru bulgară, avem articolul lui G. Weigand, *Die bulgarische Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, publicat în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, XXVI—XXIX (1921), p. 104—192. Găsim apoi liste instructive în revista *Izvestiia za bălgarski ezik*, şi anume: Iordan Dobrev ne dă lista numelor proprii din satul Krivnea, raionul Razgrad (vol. V, 1957, p. 419—436), iar S. Ilcev, numele de botez şi de familie din raionul Botevgrad (vol. VII, 1961, p. 307—357).

Pentru cehă, JosegBeneš, *O českých příjmenich*, Praga, 1962, şi Jan Svoboda, *Staročeská osobni jména a naše příjmeni*, Praga, 1964.

Mai adaug că revista *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, publicată la Berlin s-a transformat, de la numărul XIV (1938), în *Zeitschrift für Namenforschung*, deoarece a început să trateze, pe lîngă numele de locuri, şi pe cele de persoane.

În romîneşte trebuie semnalate două cărţi, inegale ca valoare şi ca domeniu de cercetare. Prima este opera unui lingvist, Şt. Paşca: *Nume de persoane şi de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, iar a doua, opera unui istoric, N. A. Constantinescu: *Dicţionar onomastic romînesc*, Bucureşti, 1963. Cartea lui Paşca e limitată ca obiectiv, ea conţine un studiu asupra numelor proprii şi un amplu glosar cu privire la un teritoriu restrîns, dar, cum numele nu diferă radical de la o regiune la alta, ea poate aduce foloase şi celor care studiază numele din alte părţi ale ţării. Cartea lui N. A. Constantinescu îmbrăţişează întregul domeniu geografic, dar este şi ea limitată în timp: autorul nu se ocupă de numele actuale, ci numai de cele întîlnite în documente mai vechi. Ea este utilă pentru lingvişti, întrucît se bizuie pe un amplu material documentar, cu ajutorul căruia se poate demonstra vechimea numelor şi, adesea, li se poate stabili etimologia Pe de altă parte, autorul nefiind lingvist, cartea trebuie folosită cu prudenţă.

Diverse articole privitoare la chestiuni de amănunut, din limba romînă sau din alte limbi, vor fi citate în diferite capitole. Mai adaug numai că, pentru problemele de toponimie, avem acum lucrarea acad. Iorgu Iordan, *Toponimia romînească*, București, 1963, în care cei interesați vor găsi, pe lîngă tratarea problemelor teoretice, indicațiile bibliografice privitoare la numele de locuri.

NOTĂ

Nu am putut utiliza articolele enumerate mai jos, care au apărut, în *Cercetări de lingvistică*, IX (1964), după ce manuscrisul prezentei lucrări fusese predat la editură:

Aurelia Stan, *O problemă de antroponimie: derivarea cu sufixe diminutivale a prenumelor din ALR* (p. 97—108).

Doina Grecu, *Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia orașul Reșița, Regiunea Banat* (p. 109—116).

O. Vințeler, *Porecle din satul Căptălan* (Raionul Aiud, Regiunea Cluj) (p. 117—125).

LISTA PRESCURTĂRILOR

BL: *Bulletin Linguistique* publié par A. Rosetti, vol. I—XVI, 1933—1948.

BPh: *Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide"*, director Iorgu Iordan, vol. I—XI, 1934—1945.

Buturas: vezi p. 14.

CL: *Cercetări de lingvistică* (Cluj), 1956 —.

Cernăuțeanu: vezi p. 72.

Constantinescu: vezi p. 14.

DR: *Dacoromania, Buletinul „Muzeului limbei romîne"*, condus de Sextil Pușcariu, vol. I—XI, 1921—1948 (ultimul volum: directori Șt. Pașca și E. Petrovici).

Dauzat: mai multe lucrări, pentru care vezi p. 14.

Et. rom.: Al. Graur, *Etimologii romînești*, București, 1963.

Izvestiia: vezi p. 14.

Kleinpaul: vezi p. 14.

Lebel: vezi p. 14.

Neda-Surdu, Dumitra: lucrare nepublicată, vezi p. 91.

Pascu, *Suf.*: G. Pascu, *Sufixele romînești*, București, 1916.

Pașca, Ț.O.: vezi p. 14.

Platte: vezi p. 151.

Roșianu, I.: lucrare nepublicată, vezi p. 91.

SLG: Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960.

SMFC: *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I—III, București, 1959—1962.

Svoboda: vezi p. 14.

Tagliavini: vezi p. 151.

Weigand: vezi p. 14.

Withycombe: vezi p. 14.

INTRODUCERE

Trăind în colectivitate, oamenii au simţit din totdeauna nevoia de a vorbi unul despre altul. Cît timp cel despre care se vorbea era prezent, el putea fi desemnat într-un anumit fel şi fără a avea un nume propriu-zis (prin gesturi, prin mimică etc.). Dar cînd cel pus în discuţie era absent, era indispensabil ca el să fie diferenţiat printr-un semn oarecare de ceilalţi oameni, prin urmare s-a ivit imediat nevoia ca fiecare persoană să aibă un nume. Nu dispunem de nici un material care să ne permită să cunoaştem felul cum oamenii primitivi se numeau unul pe altul. Dar judecînd prin prisma datelor mai noi privitoare la populaţiile înapoiate şi mai ales folosindu-ne de metoda deductivă, ajungem la concluzia că primele nume nu puteau fi decît cuvinte ale limbii comune. Oamenii erau desemnati fie prin indicarea vreunei particularităţi fizice — calitate sau defect —, fie prin vreo întîmplare deosebită din viaţa lor, în acelaşi fel în care se dau astăzi poreclele.

Aceasta presupune că numele apăreau numai la persoanele cît de cît înaintate în vîrstă, pentru că de cele mai multe ori un copil nou-născut nu se distinge prea mult de ceilalţi copii din punct de vedere fizic, iar de întîmplări din trecutul lui nu poate fi vorba. Singurul lucru care ar fi putut interveni ar fi fost circumstanţele privitoare la data naşterii, aşa cum se întîmplă de fapt într-o perioadă mai apropiată de vremea noastră: o fată e numită *Venus* sau *Venera* pentru că s-a născut într-o vineri, un băiat e numit *Dominic* sau (pe greceşte) *Chiriac* pentru că s-a născut duminică; *Natalia* înseamnă „de Crăciun" (vezi p. 38), *Teofana* „la Bobotează" (vezi p. 35), *Pascale* „de Paşti" etc. (vezi şi *Benoni* la p. 28, *Lucius, Manius, Servius* la p. 39). Dar şi pentru a da astfel de nume era nevoie de o societate mai organizată. Numai cu timpul, după ce s-a creat deprinderea de a avea un nume pentru fiecare persoană adultă şi s-a format astfel conştiinţa că orice fiinţă umană trebuie să aibă o denumire, oamenii au început să dea nume copiilor chiar de la naştere. În *Odiseea* lui Homer, cînd Ulise ajunge în ţara feacienilor, regele acestora, Alcinoos, îl întreabă: cum te cheamă?, „căci nu există nici un om fără nume, chiar din momentul naşterii, fie el om de rînd sau nobil".

Acum intervine un nou criteriu de formare a numelor: bucuria părinţilor că au un copil (vezi de exemplu numele lui *Benvenuto Cellini*: *ben venuto* înseamnă în italieneşte „bine venit"), speranţele pe care şi le pun în odrasla lor. De aici înainte nu mai e vorba de faptele pe care le-ar fi făcut purtătorul, ci de dorinţa părinţilor de a-l vedea manifestîndu-se într-un anumit fel demn de laudă. Primitivii cred în forţa magică a numelui. Îşi închipuie că, cu ajutorul lui, stabilesc destinul viitor al copilului (Svoboda, p. 43). Apar deci nume măgulitoare, dar nu totdeauna justificate de conduita ulterioară a celor care le poartă.

Zic: nu totdeauna; dar oare în unele cazuri alegerea unui nume răsunător influenţează asupra comportării viitoare a copilului? Este absurd să atribuim numelui o putere magică, dar nu este exclus ca cineva să considere că numele său îl obligă la o anumită purtare. Un roman în fascicule, pe care l-am citit în copilărie, prezenta un personaj feminin, o tînără germană cu numele *Iudita,* care ar fi încercat să-l asasineze pe împăratul Napoleon. Acesta trăgea concluzia că greşesc părinţii care dau copiilor lor nume cu rezonanţă eroică, pentru că le dau în acelaşi timp năzuinţa de a egala pe primul purtător al numelui (în mitologia ebraică, Iudita l-a omorît pe Holofern).

În orice caz chiar dacă nu admitem nici un fel de influenţă a numelui asupra caracterului celui care-l poartă, este adevărat, într-o oarecare măsură, că numele îşi au individualitatea lor. Aceasta se poate dovedi străbătînd calea inversă, cea urmată de scriitori, care nu pornesc de la nume ca să descopere însuşirile omului, ci, după ce şi-au fixat în minte trăsăturile de caracter ale unui personaj, îi aleg un nume potrivit cu ele. Să ne gîndim numai la eroii lui Caragiale şi să ne aducem aminte cît de expresiv ni se pare un nume ca al lui *Trahanache* (diminutiv de la grecescul *trahanas* „griş cu lapte"). Desigur, autorul n-ar fi fost de acord să numească astfel pe *Rică Venturiano* (*Ventura* e tot grecesc, provenit din italianul *Buonaventura* „soartă favorabilă"). *Dandanache* e şi el excelent ales (diminutiv de la *dandana*). Vezi apoi nume transparente ca *Brînzovenescu* etc. În comediile din trecut se dădeau adesea personajelor nume care arătau de la început genul rolului: *Pungăşescu* pentru un escroc, *Cotonogescu* pentru un bătăuş etc. În apusul Europei este astfel cunoscut personajul *Matamor,* soldat fanfaron (span. *mata* „omoară" şi *moro* „maur").

Alt caz unde se poate face o legătură între nume şi caracterul celui care-l poartă e constituit de pseudonime, despre care va fi vorba mai pe larg într-un capitol aparte. Fiind alese de cei interesaţi, ele ne dezvăluie un aspect al caracterului lor, ne arată cum ar dori ei să fie priviţi de public. Cîtă diferenţă între un pseudonim modest ca *Mark Twain* (pentru *Samuel Clemens*) şi pretenţiosul *Svensk* („suedez" în limba suedeză), adoptat de un profesor romîn acum cîteva decenii, numai pentru că fusese o dată în Suedia!

În sfîrşit, dacă numele actuale, nefiind alese de purtătorii lor, nu ne pot lămuri asupra caracterului acestora, în schimb ele ne pot da o indicaţie asupra mentalităţii părinţilor. Unii îşi numesc copiii simplu, *Maria, Ion,* iar alţii aleargă după falsa strălucire a unor denumiri pompoase ca *Rosalindo* sau *Cunigunda.*

În ce măsură numele pot deveni caracteristice pentru purtătorii lor ne arată faptul că unele dintre ele devin tipice pentru un popor, desigur nu numai pentru că sînt foarte frecvente în ţara respectivă, ci şi pentru alte motive. Astfel prin *Ivan* înţelegem „rus", prin *János* „maghiar", prin *Fritz* „german", prin *Jim Crow* „negru din S.U.A." (în englezeşte *crow* înseamnă „cioară"), prin *Popescu* „romîn". *Patrick* este numele tipic al irlandezului (vezi p. 79), *Marius* al provensalului (Marius este numele generalului roman care a cucerit sudul Galiei; situaţia lui în această parte a Franţei are oarecare asemănare cu a lui *Traian* la noi, desigur şi cu a lui *Jules,* de la *Iulius Caesar,* în nordul Franţei), *Ali* al turcului, *Danciu*

al copilului țigan (vezi Bogrea, DR, IV, 1927, p. 1049, n.). În timpul primului război mondial s-a răspîndit numele *Tommy* pentru „soldat englez".

La un moment dat un nume de persoană poate ajunge să fie folosit în locul numelui poporului sau chiar al țării: *Michel* în Germania înseamnă „poporul german", *Mariana* reprezintă Franța, *John Bull* Anglia (*bull* în englezește înseamnă „taur"), iar *Unchiul Sam* e totuna cu Statele Unite ale Americii (probabil după inițialele *U.S.*, prescurtare pentru *United States*).

Am văzut pînă acum primele două faze în evoluția numelor de persoane. Ele au o caracteristică comună: atît cele care pornesc de la însușiri ale personajului, cît și cele care exprimă speranțele părinților, sînt în mod obligator analizabile, vorbitorii le înțeleg așa cum înțeleg orice cuvînt al limbii comune. Asemenea nume se mai folosesc și astăzi în diferite limbi și ele sînt cunoscute cititorilor din romanele și filmele care prezintă pe indienii din America. Aceștia poartă nume ca *Vulpe șireată, Lupul preriei, Nor argintiu* etc. În oarecare măsură putem înțelege mecanismul formării acestor nume dacă ne gîndim la personajele din basmele noastre: *Sfarmă-piatră, Strîmbă-lemne* etc., numite astfel din cauza însușirilor sau activităților care li se atribuie. De fapt, nu sîntem prea departe de sistemul nostru de porecle, numai că, într-o vreme cînd oamenii poartă un nume oficial și incolor, poreclele sînt date adesea cu intenție de batjocorire (*Frige-linte, Soarbe-zeamă*), ceea ce nu e cazul în societățile primitive, unde formulele de felul celor citate sînt singurul mod de denumire.

Fiind nume comune, primele nume de persoane nu fac diferență între băieți și fete, decît eventual prin ceea ce ne închipuim că corespunde mai bine unui personaj feminin decît unuia masculin sau viceversa: dacă *Vulpea șireată* ar putea fi tot atît de bine bărbat și femeie, *Lupul sîngeros* va fi mai curînd bărbat. Nici pînă astăzi nu poți cunoaște dacă un nume chinezesc aparține unui bărbat sau unei femei. Este însă adevărat că, în parte cel puțin, situația este aceeași pentru numele neanalizabile. Pînă aproape de 1700, în Anglia se întîlneau fete cu nume masculine, de exemplu *Gilbert, Basil, Edmund* (înțelesul lexical nu punea nici o piedică nici în vremea cînd era cunoscut de vorbitori). Numele *Maria* se dă pînă azi la băieți în Franța, Anglia, Germania etc., alăturat la alte nume de botez (*Rainer Maria Rilke, José-María de Heredia* etc.). Există și nume la care nu se poate cunoaște dacă sînt de bărbați sau de femei, de exemplu fr. *Claude*, rus. *Sanea* (în romanul *Doi căpitani*, de Kaverin, un frate și o soră, *Alexandru* și *Alexandra*, poartă amîndoi în familie prenumele *Sanea*). Am cunoscut o fată romîncă cu numele *Sava*. Din raionul Hîrșova mi se semnalează o femeie cu numele *Stoica*. Dar *Stoika* este un nume feminin răspîndit în Bulgaria, masculinul fiind *Stoiko* (*Izvestiia*, VII, 1961, p. 350).

Pînă aici nu s-a pus nici o problemă specială nici a existenței, nici a folosirii numelor de persoane: se foloseau cuvinte gata formate. Acestea apar o dată cu noțiunile: comparînd diferite obiecte, omul constată că ele au o sumă de însușiri comune; nesocotind ceea ce le desparte, el alege numai trăsăturile comune și esențiale și formează astfel un tip abstract, căruia i se subsumează toate exemplarele individuale. De exemplu, comparînd între ele mai multe animale, constată că unul e

negru, altul roșcat sau alb, că unul e mai mare și altul mai mic, unul mai aproape și altul mai departe etc., însușiri neesențiale. În schimb toate animalele comparate se hrănesc cu iarbă, au copita nedespicată etc., deci au trăsături comune, care sînt esențiale. De aceea omul le grupează pe toate la un loc și, cu ajutorul unui cuvînt cu care le denumește, *cal*, le diferențiază de toate celelalte ființe și lucruri. Toate numele comune au această însușire, că sînt formate prin eliminarea trăsăturilor neesențiale ale diverselor exemplare și prin generalizarea trăsăturilor lor comune și esențiale.

Primele nume de persoane, fiind în realitate cuvinte ale limbii comune, sînt formate în același fel, pentru că înainte de a fi folosite ca nume de persoane, ele au fost formate ca nume comune. După ce însă oamenii s-au deprins să dea un nume copiilor chiar de la naștere, s-a putut ajunge la nume transmise de la o persoană la alta, în așa fel încît ele se pot păstra în uzaj și după ce cuvîntul comun care le stă la bază a încetat de a mai fi înțeles, prin urmare se ajunge la nume care, în afară de faptul că denumesc o persoană, nu mai au nici un alt înțeles[1]. Sîntem în faza a treia, și aceasta caracterizează, cu rare excepții, situația actuală la noi. Acum nu mai poate fi vorba de eliminarea unor trăsături și de generalizare: dacă pe doi oameni îi cheamă *Ion*, acest nume nu li s-a dat pentru că ei au anumite trăsături comune, ci pur și simplu pentru că așa li s-a părut potrivit părinților, care de cele mai multe ori nici nu cunosc înțelesul inițial al numelui. Aceasta și face ca studiul numelor de persoane să prezinte un interes special, căci dacă înțelesul tuturor numelor ar fi transparent, ar fi suficient pentru lingvist să studieze vocabularul în general.

Cum se alege numele care va fi dat unui nou-născut? Sînt diferite procedee la diversele popoare și în diversele epoci. La unele populații înapoiate numele este fixat prin credințe superstițioase. Astfel la eschimoși se crede că în corpul copilului care se naște se încarnează din nou sufletul ultimului mort din familie, de aceea copilului i se dă în mod obligator numele mortului. La evreii habotnici copilului i se dă numele bunicului, indiferent dacă acesta este în viață sau a murit. (În apus, în evul mediu, foarte adesea copiii primeau același nume ca tatăl lor, numai cu o oarecare modificare fonetică sau morfologică.) La creștini, numele e adesea dictat de calendar: copilul capătă numele sfîntului serbat în ziua nasterii sau a botezului, considerîndu-se că noul-născut se va bucura de protecția patronului său din cer. E adevărat că apare și altă situație: se evită alegerea numelui unui sfînt cunoscut, „ca să nu se dea de băut la ziua numelui“ (Pașca, Ţ. O., p. 24). Adesea o persoană care își asumă rolul de naș dă numele său copilului, astfel încît oamenii mai cu dare de mînă și cu dorința de a-și face relații au numeroși fini și răspîndesc larg propriul lor nume de botez. La slavii vechi se dădeau uneori nume urîte, părinții încercînd astfel să evite invidia zeilor (bulg. *Durko* „prost“,

[1] Vezi rezervele exprimate de O. S. Ahmanova, *Le „nom propre“ en tant que catégorie linguistique*, în CL, III (1958), supliment (Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici), p. 13—18.

ceh. *Nelepec* „urît“ etc.), sau, pentru ca nu cumva zeii să cunoască numele copilului și să capete astfel putere asupra lui, i se zicea pur și simplu cu un derivat de la cuvîntul „copil“ (Svoboda, p. 44).

Atitudine umilită în fața lui Dumnezeu au luat unele secte creștine și mai tîrziu, în special protestanții. Cîteva exemple găsim adunate de Hans Rheinfelder, *Der übersetzte Eigenname* (1963): la puritanii englezi, *Be Faithful* „fii credincios“, *Kill Sin* „omoară păcatul“, *Hope-For* „speră în aceasta“, iar la pietiștii germani, *Fürchtegott* „teme-te de Dumnezeu“, *Leberecht* „trăiește corect“ etc. Mai multe exemple găsim la Withycombe, p. XXXVII—XXXVIII (sec. XVI—XVII): *Praise-God* „laudă pe Dumnezeu“, *Much-Merceye* „mare mulțumire“, *Sin-denie* „respinge păcatul“, *Fear-not* „nu te teme“, *Earth* „pămînt“, *Dust* „praf“, *Ashes* „cenușă“, *The Lord is near* „Domnul e aproape“ etc. O fetiță găsită a fost botezată *Misericordia-adulterina* (ibid., p. XL), dar și copii legitimi au fost botezați de părinții lor cu nume ca *Sorry-for-Sin*, „regret păcatul“, *No-merit* „nici un merit“ (ibid., p. XXXIX). Bieții copii!

Kleinpaul (p. 66) citează cazul unui pielar englez din secolul al XVII-lea, numit *If-Jesus-Christ-had-not-died-for-thee, thou-hadst-been-damned Barebone* („dacă Iisus Hristos n-ar fi murit pentru tine, ai fi fost condamnat, Barebone“; de observat, că numele de familie *Barebone* înseamnă „os gol“), și cazul unui coleg al acestuia, numit *What-ever-may-contrive-those-which-are-you-contrarious-praise-God Pimpleton* („orice ar născoci cei care sînt contra ta, laudă-l pe Dumnezeu, Pimpleton“, numele de familie *Pimpleton* însemnînd oarecum „bubosul“).

Și fără a fi religioși, unii părinți își marchează pe toată viața copilul, impunîndu-i un nume care simbolizează concepțiile lor politice, filozofice, eventual foarte onorabile. Cazul cel mai nevinovat este al părinților care-și botează toți copiii cu nume latinești (*Expectatus* „așteptat“ etc.); într-o familie toți băieții, numeroși, au primit nume de scriitori latini (*Horațiu, Ovidiu, Virgiliu* etc.). În cazurile acestea, atmosfera se creează prin alăturarea tuturor acestor nume în aceeași casă; cum însă fiecare dintre copii va trăi în viitor în propria sa familie, iar în cele mai multe situații exterioare ei nu se vor prezenta împreună, faptul că numele lor alcătuiesc un dicționar de nume latinești nu-i poate jena prea mult.

Mai rău este cînd numele unei persoane, luat individual, este suficient pentru a reproduce o anumită atmosferă. În copilăria mea, trăia la Botoșani un cetățean numit *Emile-Zola Gutman*, pentru că tatăl lui, cu numele de familie *Gutman*, fusese entuziasmat de intervenția scriitorului francez Emile Zola în afacerea Dreyfus. Un părinte italian care, prin 1915, era partizan al neangajării Italiei în primul război mondial și-a botezat fata *Neutralità;* un romîn care se distingea prin anglofilie i-a zis fetei lui *Anglia* (trebuie să adaug că astăzi se întîlnesc nume de femei ca *Elveția, Marsilia, Veneția*), altul, care dorea unirea Ardealului cu Romînia veche, și-a botezat băiatul *Ardeluș.*

Și W. Fleischer citează astfel de nume din Germania: femininele *Blücherine* (după mareșalul *Blücher*), *Gneisenauette* (după generalul *Gneisenau*, dar *-ette* e sufix franțuzesc!), *Katzbachine* (după bătălia de la *Katzbach*, care înseamnă „pîrîul pisicii“), *Landsturmine* (de la *Landsturm* „trupele formate din oameni de peste 45 de ani“), masculinul *Waterloo,* toate acestea și altele asemănătoare la începutul secolului trecut, iar în

vremea noastră o fată a fost numită *Hindenburgia*, după mareşalul Hindenburg.

În timpul celui de-al doilea război mondial, un cetăţean cu orientare fascistă a botezat un copil cu numele de *Rommel*, după un cunoscut general hitlerist. În piesa *Prietena mea Pix*, de V. Em. Galan, un personaj şi-a botezat băiatul *Cain*.

Chiar şi sentimentele gingaşe ale părinţilor pot avea rezultate neplăcute. Mi s-a vorbit de curînd de un copil numit *Dulcin* (poate ca masculin de la *Dulcineea*, dacă nu pur şi simplu ca derivat de la *dulce*). Desigur, pentru relaţiile copilului cu adulţii din familie, acest nume nu produce neajunsuri. Dar copilul va creşte mare, va îmbătrîni, şi va avea să suporte toată viaţa ironiile cunoscuţilor pe seama unui nume care de la o vîrstă înainte nu mai e potrivit.

Cazuri mai curioase sînt adunate de A. Dauzat în *Les noms de personnes*, p. 50 şi 58; un pastor englez a jurat că, dacă va avea un fiu, îi va da primul nume pe care-l va întîlni deschizînd Biblia, şi astfel nenorocitul băiat s-a chinuit toată viaţa cu prenumele *Belzebut* („regele dracilor"!). În timpul Revoluţiei Franceze, s-au găsit îndrăzneţi care să dea copiilor lor numele de *Café Billard* „cafenea cu biliard", *Racine de la Liberté* „rădăcina libertăţii", *Régénérée Vigueur* „regenerata vigoare".

Pentru a termina cu acest tip de nume, mai amintesc că un inginer şi-a botezat băiatul *Agir*, pentru că Asociaţia Generală a Inginerilor din Romînia ţinuse un congres în oraşul lui (Puşcariu, DR, VI, p. 528), şi că la noi au apărut nume ca *Libertina* (care nu înseamnă „liberă", ci „destrăbălată"), *Violanda* (probabil o combinaţie de *Violeta* şi *Yolanda;* dar în latineşte *violanda* înseamnă „care trebuie să fie violată"). În aceste cazuri greşeala provine evident din ignoranţă. Dar ce să zicem de cazul, citat tot de Dauzat, *op. cit.*, p. 67. al unui copil francez botezat cu trei prenume, *Maur-Pie-Yon*, ceea ce se citeşte *morpion* şi se confundă astfel cu numele unei insecte parazite care nu poate inspira decît dezgust? Aici nu mai e vorba de ignoranţă, ci de inconştienţă.

Altă sursă obişnuită pentru alegerea numelor este istoria. La numele personajelor celebre din trecut, reluate de părinţi ambiţioşi pentru copiii lor, se adaugă nume mai recente. În timpul primului război mondial, mulţi francezi şi-au numit băieţii *Joffre* şi fetele *Joffrette*, după numele mareşalului *Joffre*, care comanda armata franceză (A. Dauzat, *Zeitschrift für Namenforschung*, XIV, 1938, p. 119, n.; tot acolo se arată că în aceeaşi vreme multe fete franceze au primit prenumele *France*).

Şi geografia poate interveni. *Florence Nightingale* (1820—1912), care s-a făcut cunoscută între altele prin înfiinţarea unui institut pentru educatoare, îşi datorează numele faptului că s-a născut la Florenţa. Numele de fată *Shirley*, de care va fi vorba mai jos, este la origine tot un nume de localitate.

Multe nume îşi datorează răspîndirea unor opere literare sau unor actori care le-au făcut cunoscute peste tot. Părinţii romanţioşi preiau din carte sau de pe ecran numele eroilor sau ale interpreţilor: *Laura* vine de la Petrarca, *Romeo* de la Shakespeare, *Virginia* de la Bernardin de Saint-Pierre, *Norma* din opera cu acelaşi nume a lui Bellini, *Tatiana* de la Puşkin, *Mireille*, de la Mistral. *Janina* s-au numit numeroase fete, prin 1930, după un film american a cărui eroină purta acest nume, astfel că

este aproape sigur că cine poartă acest nume s-a născut în perioada amintită. În cartierul Tottenham din Londra, în 1938, cel puțin 20 la sută dintre părinți au ales pentru copiii lor nume de artiști de cinema, printre care cele mai frecvente erau *Gary* și *Shirley* (Withycombe, p. XLV), după actorii *Gary Cooper* și *Shirley Temple*. Primul exemplu pentru numele *Shirley* apare într-o nuvelă de Charlotte Brontë (1849): e vorba de o fată care, fiind unic copil și moștenitoare a averii părintești, a primit „nume de bărbat". Numele a devenit apoi frecvent în sudul S.U.A., iar mai tîrziu. după mica actriță de cinema *Shirley Temple*, s-a răspîndit în Anglia (Withycombe).

Sînt cazuri cînd un nume se răspîndește și se menține, deși opera literară care i-a dat naștere a încetat de mult de a mai fi citită. Astfel numele *Malvina* și *Selma*, folosite și azi, au fost inventate de Macpherson, autorul unui poem pretins vechi irlandez (în realitate redactat în secolul al XIX-lea). Cît timp s-a crezut în autenticitatea ei, cartea s-a bucurat de interes, pe cînd astăzi e cu totul ignorată.

La noi s-au răspîndit numele *Rodica* sub influența lui Alecsandri, *Răzvan*, de la Hasdeu, *Sorin*, de la N. Beldiceanu, *Monica* a ajuns la modă în Franța prin 1920, după un roman al lui Victor Margueritte, iar la noi, ceva mai tîrziu, după romanul *La Medeleni* al lui Ionel Teodoreanu (S. Pușcariu, *Limba romînă*, București, 1940, p. 302, susține că „aproape toate fetițele născute în anii din urmă, la Cluj, se numesc *Rodica*. După apariția «Medelenilor» lui Ionel Teodoreanu, foarte multe fete au fost botezate *Monica*": este fără îndoială o exagerare).

Din cele arătate pînă aici s-a văzut că numele se pot și inventa. În general, nu din nimic, ci tot pe baza cuvintelor limbii, eventual ale unei limbi străine. Astfel în Anglia, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea era curent numele feminin *Tace*, care înseamnă „taci" pe latinește. În vremea aceea, unei femei i se cerea numai să fie frumoasă și să tacă. În Franța, în timpul romantismului, a fost inventat numele *Coralia* (de la *coral*). În piesa lui Shakespeare *Poveste de iarnă*, apare o fată cu numele *Perdita*, adică „pierdută" pe latinește: fusese considerată pierdută, apoi regăsită; pînă astăzi acest nume se mai folosește în Anglia.

Un american din Chicago si-a numit copiii *One, Two, Three, Four*, adică „Unu", „Doi", „Trei" și „Patru" (Kleinpaul, p. 11). Noroc că oamenii nu se înmulțesc ca iepurii!

Pînă aici, după cum se vede, se pornește de la cuvinte existente. Iată cazuri ceva mai deosebite. Împăratul Frederic al III-lea al Germaniei a inventat pentru fiul său numele *Maximilian*, combinînd pe *Maximus* (*Q. Fabius Maximus*) cu *Aemilianus* (*Scipio Aemilianus*): de obicei se spune mai pe scurt *Max*. Dar sînt și nume formate pur și simplu din sunete răzlețe. *Pamela*, folosit pînă astăzi în Anglia, este inventat de scriitorul Philip Sidney (1590). *Thelma*, de asemenea folosit pînă astăzi în Anglia, a fost inventat de scriitoarea Marie Corelli (1887). Toate exemplele din acest alineat au fost culese din Dicționarul lui Withycombe.

Numele de familie *Bréal*, purtat de un cunoscut lingvist francez, a fost inventat de tatăl acestuia, prin tragerea la sorți a cinci litere ale alfabetului. Acesta este un caz extrem și poate chiar unic în istoria numelor de persoană. În linie generală, astăzi în Europa se dau copiilor

nume existente de mai înainte, iar cînd cineva își schimbă numele de familie pornește tot de la ceva cunoscut.

Aceasta nu înseamnă însă că inventarul numelor dintr-o limbă nu suferă schimbări, dimpotrivă, moda joacă aici un rol foarte important. Marcel Cohen, în *Nouveaux regards sur la langue française*, Paris, 1963, p. 181, arată că a găsit într-un singur sat din Franța multe zeci de nume neobișnuite mai înainte, ca *Annick, Bernadette, Ghislaine, Jocelyne, Roselyne, Florestine, Milady, Olinda* pentru fete și *Clotaire, James, Joël, Léonce, Ulysse, Waast* pentru băieți. Și la noi s-a semnalat în diverse ocazii pătrunderea la țară a numelor occidentale (vezi amănunte la p. 54).

Primenirea numelor este un fenomen natural, de vreme ce ele sînt folosite în societate, iar societatea e în necontenită prefacere. Nu e mai puțin adevărat că unele nume exotice, sforăitoare, ca *Gontran, Gonzague, Izolda* trădează pretenția părinților de a se arăta altfel decît toată lumea. Mai ales produc efect ridicol numele pretențioase asociate cu unul banal sau vulgar, în genul lui *Napoleon Măgăreață*, cunoscut din anecdote. În perioada dintre cele două războaie mondiale, evreii din București excelau în alegerea de nume nobiliare franțuzești, care produceau un efect curios cînd erau asociate cu nume de familie evreiești banale: *Bercovici Solange, Braunștein Tristan* etc. Dar și numele de botez rustice sună ridicol cînd sînt asociate cu nume de familie boierești și mai ales de origine străină: *Neacșu Catargi* sau *Paraschiva Devoissoux*. Și aici, ca peste tot, este nevoie de măsură.

Aș mai adăuga că numele neobișnuite pot fi salvate de aspectul lor neplăcut sau pretențios atunci cînd purtătorul ajunge celebru: nu sîntem deprinși să se zică unei fete *Arta*, totuși acceptăm numele *Arta Florescu*, care a fost popularizat de binecunoscuta noastră cîntăreață. Toată problema este dacă părinții pot avea garanția că nu greșesc în toate cazurile cînd aleg pentru copiii lor astfel de nume.

I

SISTEME DE NUME DIFERITE DE AL NOSTRU

Nume chinezești

Dintre toate sistemele de nume pe care le cunoaștem, probabil cel mai diferit de al nostru este cel chinezesc, de aceea încep cu el. În principiu, orice chinez, bărbat sau femeie, are trei nume; nimic nu deosebește numele masculine de cele feminine. Fiecare dintre cele trei nume este format dintr-o singură silabă; de altfel, în general, în chinezește fiecare silabă are un înțeles, deși nu este exactă ideea că chineza este o limbă monosilabică (căci din reunirea mai multor cuvinte de cîte o singură silabă rezultă cuvinte de mai multe silabe, adesea cu înțeles destul de deosebit față de fiecare din elementele componente).

Noi transcriem și pronunțăm adesea greșit numele chinezești, căci sistemul de transcriere a fost preluat din alte limbi (fie din engleză, fie din rusă); uneori aceste limbi, din lipsa unui sunet sau a unei litere potrivite cu sunetul chinezesc, s-au depărtat de pronunțarea reală, iar noi am mers pe aceeași linie, deși aveam sunetul și litera respectivă. De exemplu *ă* chinezesc e redat la noi prin *e* în nume ca *Țhu Dă* (scris la noi *Ciu De*), pentru că englezii nu au litera *ă*. Deoarece în rusește nu există *u* consoană, acest sunet a fost redat prin *v*, iar noi am făcut la fel, deși avem pe *u* consoană; scriem deci *Van* ceea ce ar trebui scris în unele cazuri *Uan*, în altele *Uang*. De asemenea scriem *iu* în loc de *ü*, pentru că în ruseste nu există această din urmă literă.

Alteori transcrierea în rusește este corectă, dar noi am înțeles-o greșit. Numele chinezesc *Șî* e transcris în rusește *Și*, deoarece după *ș* nu se scrie *î*, ci *i*, dar se citește *î*, deci rușii citesc corect *șî*, pe cînd noi, transcriind *și*, citim greșit cu *i*. Sunetul chinezesc *čž* este transcris corect în rusește *ж*, iar noi am transcris *cij* (neavînd o literă pentru *č*) și astfel facem două silabe dintr-una cînd pronunțăm *Cijou* în loc de *čžou* (mai potrivit ar fi să pronunțăm *giou*).

Unele sunete chinezești nu le putem pronunța, de exemplu *ś*, transcris de ruși prin *s*, iar de englezi prin *hs*, este de fapt un fel de *ć* moldovenesc (moldovenii pronunță *śur* pentru *ciur*). Sînt însă și cazuri unde chinezii nu fac deosebire între două sunete ale noastre, de exemplu pentru ei *b* e același sunet cu *p* și tot așa *d* cu *t* sau *g* cu *k*. De aceea noi auzim același cuvînt pronunțat cînd *da*, cînd *ta*, prin urmare îl putem transcrie în ambele feluri.

Dintre cele trei nume, primul este al familiei, și el se mostenește din tată în fiu. Al doilea nume aparține tuturor copiilor acelorași părinți, este numele generației. Al treilea nume aparține numai individului. De exemplu *Li Hung-ceang*: *Li* este numele moștenit de la tată, *Hung* se numește personajul nostru și de asemenea toți frații și surorile sale, iar *ceang* este rezervat numai pentru el. În familie se folosesc numai ultimele

două nume sau chiar numai ultimul, eventual cu un adaos care înseamnă „mic". Există și cazuri cînd cel de-al doilea nume lipsește, personajul are numai două nume, de exemplu *Cen I.* De asemenea există cazuri rare de nume formate din patru silabe, de exemplu al dramaturgului *Uian Iüi-tzean.*

În englezește toate cele trei nume se scriu separat și cu inițială majusculă (*Sun Yat Sen*); în rusește al treilea nume se transcrie cu inițială minusculă și se leagă prin trăsătură de unire cu al doilea (*Sun Iat-sen*) și această din urmă redare s-a încetățenit și la noi.

Femeile își păstrează și după căsătorie toate trei numele, astfel încît în familia soțului ele pot fi denumite și cu numele de familie, căci acesta e suficient ca să le diferențieze de cumnați, copii etc. (copiii primesc ca prim nume numele de familie al tatălui). Astfel pe soția lui *Sun Iat-sen* o cheamă *Sung Ting-ling* (*Sung,* transcris de englezi *Soong,* este un cuvînt cu totul diferit de *Sun*).

Toate trei numele au un înțeles în limbă și adesea sînt nume de ființe sau de lucruri (de exemplu *Uang,* transcris de englezi *Wang,* înseamnă „rege", *Cen* înseamnă „perlă" etc.). Nu există nume de botez tradiționale, fiecare alege ce-i place. De multe ori întîlnim denumiri care la noi nu s-ar putea da ca nume de botez, de exemplu „centru", „cuțit", „mlaștină". În aceste condiții, s-ar părea că posibilitatea de a varia numele chinezești este nelimitată și că ar trebui să nu se găsească niciodată doi chinezi numiți la fel. Realitatea este alta: numai un număr relativ mic de cuvinte, aproximativ 3000, sînt admise prin tradiție ca nume de familie. Numărul maxim, stabilit în timpul dinastiei Ming, a fost de 3600, dar nu toate se întrebuințează. Deci se găsesc sute de mii de persoane cu același nume de familie și printre ele nu se poate să nu fie unele cu același nume de botez.

Mai trebuie adăugat că de multe ori două cuvinte folosite ca nume se rostesc exact la fel (deși au înțeles deosebit) și diferențierea lor se poate face numai în scris. Am numărat astfel 15 nume *Li* (desigur, nu le-am găsit pe toate). Avînd în vedere că cuvintele chinezești se deosebesc între ele nu numai prin sunete, ci și prin intonație (astfel că același grup de sunete poate însemna lucruri total deosebite după cum e pronunțat cu o intonație sau alta), aceste 15 nume se grupează de fapt în 3 serii de omonime: 1. „folos", „forță", „fructul unei plante", „numele unei localități", „a se strădui", „castan", „secretar" și „frumos", deci 8 cuvinte care sînt formate din aceleași sunete, *l-i,* și care se pronunță cu aceeași intonație; 2. „plug", „a reteza" și un cuvînt rămas numai cu valoare de nume de persoană formează un al doilea grup de cuvinte *li,* fără diferență de intonație între ele; 3. un al treilea grup este format din patru cuvinte: „sat", „lege", „prun" și „gheată", iarăși intonate toate la fel.

Și în alte limbi există nume care se pronunță la fel și se scriu diferit (deși numărul lor nu este atît de mare ca în chineză). De exemplu în franțuzește numele a doi lingviști se pronunță ***brüno,*** dar al primului se scrie ***Brunot,*** iar al celui de-al doilea, ***Bruneau.*** Francezii au posibilitatea să enunțe literele, ei zic ***brüno o t*** sau ***brüno e a u,*** astfel încît ascultătorul înțelege de care din cei doi omonimi e vorba. Chinezii nu pot face aceasta, deoarece, după cum se știe, ei nu scriu cu litere, ci cu semne care

reprezintă cuvinte întregi (în momentul de față se experimentează o metodă de transcriere cu litere latine). De aceea adesea, cînd un chinez se prezintă altui chinez, nu se mulțumește să-și rostească numele, ci, în același timp, el desenează cu degetul în palmă semnul cu care se scrie numele său, căci numai așa convorbitorul va putea afla care este adevăratul nume.

格拉烏尔

gă „normă", *la* „a trage", *u* „cioară", *ör* „tu".
(Numele *Graur* transcris în chineză)

Sistemul numelor din chineză s-a extins asupra mai multor limbi din Extremul Orient, printre care coreeana, vietnameza și birmana (deși coreeana nu este nici de departe înrudită cu chineza). Japoneza are alt sistem de nume, de mai multe silabe, deci întrucîtva mai asemănător cu al nostru.

Încă două amănunte care pot eventual interesa pe cititori. Limba chineză este împărțită într-o serie de dialecte, destul de diferite între ele. Rușii au făcut întîi cunoștință cu dialectele din nord, dintre care cel de la Pekin constituie baza pentru unificarea actuală a limbii literare; englezii au fost admiși la început numai la Canton, deci au făcut cunoștință cu un dialect din sud, de aceea pînă astăzi ei transcriu după pronunțarea de la Canton semnele care reprezintă numele chinezești (scrierea este identică în întreaga Chină, indiferent de pronunțare). Așa se face că în presa noastră apare numele *Cean Kai-și*, pe cînd englezii scriu *Chang Kai Shek* (ultimul element, care înseamnă „piatră", se pronunță la Pekin *șî*, iar la Canton *șek*).

Nepotrivirile de transcriere pot face uneori să fie greu de recunoscut că e vorba de același nume: în presa noastră se vorbea de dictatorul coreean *Li Sîn-man*, al cărui nume se scrie în apus *Sing Man Rhee*. Iată cum se explică aceste nepotriviri: chinezii nu pot pronunța pe *r* și îl înlocuiesc cu *l* (și pronunțarea lor a ajuns pînă la noi); scrierea *Rhee*, cu *h* și cu doi *e* în loc de un *i*, se explică prin ortografia limbii engleze; de asemenea englezii, neavînd sunetul *î*, au transcris vocala numelui al doilea cu *i*; în schimb rușii marchează caracterul velar al lui *n* prin faptul că îl scriu cu *n* simplu (englezii adaugă un *g*: *Sing*), pe cînd pe *n* anterior îl scriu cu semnul moale după el (ceea ce face ca la noi să apară uneori un *i* suplimentar, înmulțind astfel silabele: chin. *Sin Uen* se transformă în *Sini Veni*). În sfîrșit, noi redăm numele ca în original, începînd cu cel de familie, iar englezii au inversat ordinea, începînd cu numele individual.

Și chinezii aranjează după modelul limbii lor numele europene, de exemplu *Tretiakov* devine pentru chinezi *Te Ti-ko*, în loc de *Panaitescu* zic *Păn Lai-dă*, iar *Dorobanțu* devine *Thon Lo*. Mie îmi zic *Gă La U ör* (ultima silabă fiind o vocală asemănătoare cu felul englezesc de a-l pronunța pe *r* în anumite poziții).

Nume semitice și turcești

Grupez aici cîteva informații asupra numelor ebraice și arabe, deoarece populațiile purtătoare sînt din aceeași familie, a limbilor semitice. Numele ebraice sînt importante, deoarece, prin intermediul creștinismului, s-au răspîndit în toată lumea și deci și în țara noastră. Desi turcii aparțin altei familii de limbi (turco-tătare), am adăugat aici și numele turcești, pentru că multe dintre ele sînt împrumutate din arabă. Prin intermediul turcesc au ajuns pînă la noi multe nume de origine arabă.

La vechii semiți se pot observa trei tipuri de nume de persoane. În feniciană, în ebraică și în arameană găsim atît nume formate dintr-un singur cuvînt, cît și nume compuse din două cuvinte. Cartaginezii, care vorbeau limba feniciană, aveau nume ca *Hamilcar* „darul zeului Melcart", *Hannibal* „darul zeului Baal", *Asdrubal* „ajutat de Baal" etc. În ebraică întîlnim apoi un tip de nume, care par mai vechi, constituite din adevărate fraze. Astfel *Eliyahu* (*Elie*, rom. *Ilie*) înseamnă „Dumnezeul meu este Iehova"; *Eliezer* (*Lazăr*) „Dumnezeu a ajutat"; *Elisabeth* „Dumnezeu e bucuria"; *Immanuel* (rom. *Emanoil*) „Dumnezeu e cu noi"; *Isaiia* „Iehova e mîntuirea"; *Iacob* „tine călcîiul" (după legendă, era frate geamăn cu Esau și s-a născut ținîndu-se de călcîiul acestuia); *Iehohanan* (rom. *Ion*) „Dumnezeu e milos"; *Mihael* „cine-i ca Dumnezeu?"; *Ruben* „vedeți, un băiat!" (exclamația de bucurie a mamei); *Zacharias* „Iehova și-a amintit" etc.

Nume compuse: *Abraham* „tatăl marii mulțimi"; *Bartholmai* (rom. *Bartolomeu, Vartolomei*) „fiul lui Tholmai"; *Beniamin* (rom. *Veniamin*) „fiul mîinii drepte", adică „al norocului", numit mai întîi *Benoni* „fiul suferinței" (deoarece mama lui a murit din naștere); *Ieremia* „Iehova să înalțe"; *Matthiah* (rom. *Matei*) „darul lui Iehova", *Moses* „scos din apă", *Șimeon* (în greacă *Simeon,* deoarece grecii nu aveau sunetul *ș*) „împlinirea dorinței" etc.

De notat că *Tholmai,* care face parte din compusul *Bartholmai,* a primit la începutul său articolul egiptean *p-* și a format astfel numele pe care-l cunoaștem sub forma lui grecească: *Ptolomaios,* sau, mai obișnuit, *Ptolemaios* (pentru că grecii l-au pus în legătură cu grecescul *polemos, ptolemos* „război").

Nume simple: *Aaron* „gură", adică „profet"; *Adam* „roșu", adică „pămînt roșu, lut"; *David* „iubitul"; *Deborah* „albină"; *Eva* „viață"; *Hanna* (rom. *Ana*) „îndurare"; *Levi* „atașament"; *Malka* „regină" (cf. mai noul romînesc *Regina,* în Ardeal *Reghina*); *Manasseh* „care face să uiți"; *Miriam (Maria* e refăcut din *Mariam,* luat drept acuzativ latinesc) „amărăciune", sau, după alții, „dorită" (ca fr. *Désirée*); *Martha* „stăpînă" (cf. rom. *Domnica,* cu același înțeles); *Nahum* (rom. *Naum*) „care consolează"; *Noah* (rom. *Noe*) „lung" (scurtat din „a trăit mult"); *Rahel* (fr. *Rachel,* pronunțat *rașel*) „oaie"; *Rebecca* (rom. *Reveca, Reveica, Raveca*) „juncă"; *Salomo* (rom. *Solomon*) „pașnic"; *Samson* „ca soarele"; *Sara* „prințesă" (cf. galezul *Gladys* „prințesă", folosit ca nume de femeie anglo-saxon); *Saul* „cerut"; *Șușannah* (rom. *Suzana*) „crin"; *Thomas* „geamăn" (tradus

în grecește prin *Didymos*) etc. De observat că femeile poartă nume de același fel cu bărbații.

Printre numele citate, unele prezintă o coincidență, care poate părea uimitoare, cu datele Bibliei: *Abraham, Adam, Eva, Moses, Salomo*. Aceasta s-ar putea explica prin faptul că numele, analizate, au dat naștere legendei, dar e mult mai probabilă explicația contrară: după ce s-a creat legenda, s-au inventat nume care să o justifice (vezi mai sus exemplul lui *Romulus*).

După cum s-a văzut și din exemplele de mai sus, multe nume încep cu *I-* sau cu *El-*, sau se termină cu *-el*; atît *I-* cît și *El-* reprezintă numele lui Dumnezeu, primul fiind o prescurtare a lui *Iahve* (*Iehova*), iar al doilea un „pseudonim" al lui Dumnezeu, numele pe care preoții îl considerau adevărat fiind ținut secret, căci cine cunoștea numele putea să-l invoce și astfel căpăta o oarecare putere asupra purtătorului. Nume cu *I-* sau cu *-el* mai sînt foarte multe, de exemplu: *Iehoiachim* (rom. *Ioachim, Achim*) „Dumnezeu să înalțe"; *Iehoșua* (rom. *Iisus*) „Dumnezeu e salvarea"; *Ițchak* (*Isaak*) „Dumnezeu să rîdă", adică „să fie blînd"; *Ionathan* „dar al lui Dumnezeu" (la fel gr. *Theodoros*, lat. *Deodatus*, fr. *Dieudonné*, sl. *Bogdan*); *Ioseph* (rom. *Iosif*) „Dumnezeu să înmulțească"; *Daniel* „judecătorul lui Dumnezeu"; *Gabriel* „eroul lui Dumnezeu"; *Israel* „luptătorul lui Dumnezeu"; *Natanael* „dar al lui Dumnezeu"; *Rafael* „Dumnezeu a lecuit"; *Samuel* „auzit de Dumnezeu" etc.

În limba vechilor evrei au pătruns cu timpul și nume de origine străină, în special în limba pe care au vorbit-o evreii creștinați. Latinești. *Luca* (scurtat din lat. *Lucanus* sau *Lucianus*); *Marcu* (din lat. *Marcus*, pentru un personaj care mai înainte ar fi purtat numele de *Ioan*). Grecesti: *Andrei* (gr. *Andreas*); *Magdalena*, formație grecească de la numele geografic *Magdala* (ebr. *Migdal* „turn"), *Magdalena* fiind „cea din Magdala". Unele nume au fost traduse din ebraică în greacă sau latină: *Eva* a fost înlocuit de evreii din Alexandria cu grecescul *Zoe* „viață"; *Kifa* (ebr. *kifa* „piatră") a devenit gr. *Petros*, lat. *Petrus* (de la gr. *petra*, lat. *petra* „stîncă", „piatră"); o largă discuție asupra acestui caz se găseste la Hans Rheinfelder, *Der übersetzte Eigenname*, München, 1963. În schimb, în limbile vorbite de creștini au fost formate nume din cuvinte ebraice: *Serafim*, pluralul ebraicului *seraf* „înger", *Sion*, de la numele muntelui palestinean *Sion* etc.

Cu numele ebraice se aseamănă în oarecare măsură cele din limba arabă, vorbită astăzi nu numai în Arabia, ci și în Siria, Irak, Liban, în Egipt, Libia, Tunisia, Algeria, Maroc etc. Nume arabe găsim și la populații care vorbesc limbi din alte familii, dar au suferit influența culturală a arabilor. Nouă, multe dintre aceste nume ne sînt cunoscute mai de mult, în special de la turci, care au adoptat multe dintre ele. (Nu numai turcii otomani, ci și popoarele de limbă turco-tătară din U.R.S.S.) De exemplu *Mohammed*, cu diferite variante dialectale (*Mehmet, Mahomet* etc.), în arabă înseamnă „lăudat", *Geafer* înseamnă „rîu" etc. Unele nume sau cuvinte turcești de origine arabă sînt folosite și la noi, cel puțin ca nume de familie: *Gelep* „negustor de vite" și altele.

Numele de origine arabă se disting foarte ușor în turcește, prin aceea că nu respectă armonia vocalică: în turcește, prima vocală a cu-

-vîntului decide timbrul celor următoare. Vocalele sînt grupate în patru serii:

a	e	o	ö
î	i	u	ü

şi în general în acelaşi cuvînt nu se tolerează vocale din serii diferite. De exemplu, dacă prima vocală este *e*, în silabele următoare nu vom găsi decît *e* sau *i*. Astfel un nume ca *Ali* se vădeşte dintr-o dată ca străin (în arabă înseamnă „înalt"). Alte nume de acest fel: *Ahmed* „lăudat", *Fatme* „pui de cămilă înţărcat", *Gelal* „mărime", „glorie", *Gemal* „frumuseţe", *Kemal* „maturitate", „perfecţie", *Murat* „dorit", *Muhtar* „ales" (numele scriitorului sovietic *Muhtar Auezov*), *Mustafa* „ales", *Osman* „pui de dropie", *Regep* „luna a şaptea".

Există însă şi nume arabe la care, întîmplător, vocalele se potrivesc: *Enver* „cel mai strălucitor", *Hassan* „frumos", *Ismet* „curăţenie", *Selim* „voinic", *Talaat* „înalt". Urmează de aici că, dacă toate numele care nu respectă legea armoniei vocalice sînt sigur preluate dintr-o limbă străină, în schimb nu toate cele care o respectă sînt sigur turceşti autentice.

Se înţelege că inventarul, relativ sărac, al cuvintelor comune întrebuinţate ca nume de persoane nu este suficient pentru a diferenţia între ele numeroasele personaje care se încrucişează în viaţa arabă, deşi de la o ţară la alta sînt deosebiri de pronunţare cauzate de destrămarea dialectală (*Gamal, Giamal* etc.). De aceea, destul de curînd, au apărut nume mai complicate. Cel mai cunoscut este adaosul *ben* „fiu": pus înaintea numelui tatălui, *ben* ajută la deosebirea a două personaje care au acelaşi nume personal, de exemplu *Ali Ben Hassan* „Ali, fiul lui Hassan", faţă de *Ali Ben Ahmed* „Ali, fiul lui Ahmed". În oarecare măsură, în felul acesta se înlătura posibilitatea de confuzie. Cunoaştem astăzi numele oamenilor politici algerieni *Ben Bella, Ben Khedda* etc.

Am văzut mai înainte că şi vechii evrei au folosit pe *ben* ca element de compunere al numelor (*Beniamin, Ruben*), dar au format cu ele nume personale, nu de familie. Mai tîrziu, evreii care au trăit printre arabi au împrumutat şi tipul arab, adică au folosit pe *ben* înaintea numelui tatălui, formînd astfel nume de familie: *Bendavid, Benezra* (*Ezra* înseamnă „ajutor"), *Bensimon, Bension* etc. În treacăt fie zis, prin arabi, nume ebraice (biblice) au ajuns pînă la turci: *Daud* (*David*), *Ibrahim* (*Abraham*), *Iusuf* (*Ioseph*), *Suliman* (*Solomon*) etc.

Alt fel de a diferenţia numele de persoane: unora dintre ele li se adaugă la început *Abd El* „servitorul lui", alipit la un epitet al lui Dumnezeu. *Abd El* se schimbă, după dialecte şi după consoana cu care începe cuvîntul următor, în *Abdul, Abder, Abdur*: *Abdul Hamid,* ultimul sultan al Turciei (arab *hamid* „lăudat", deci numele întreg, înseamnă „servitorul lăudatului"), *Abdel Káder* „servitorul atotputernicului" şi *Abdel Krim* (*Kerim*) „servitorul generosului", ambii cunoscuţi şefi ai mişcării algeriene de eliberare din trecut, *Abder Rahman* sau *Abdur Rahman* „servitorul milostivului", numele mai multor şefi din diverse părţi ale lumii arabe etc. *Abdallah* sau *Abdullah* este de fapt *Abd Allah* „servitorul lui Allah".

Înainte de *Abd* se mai poate pune încă un nume şi astfel se formează serii mai complicate, ca *Gamal Abdel Nasser* (arab *nàsser* „ajutător"), şi

de fapt nici așa numele președintelui egiptean nu e complet. Se poate ajunge la nume foarte lungi, de exemplu numele complet al lui *Abdel Kader* este *Sidi el Hagi Abd el Kader Uled Mahiddin* (ultimul cuvînt înseamnă „învietor“, vezi numele sovietic *Muhitdinov* mai jos). În *Mahiddin* se remarcă elementul final *-din* care înseamnă „religie“, „credință“, prezent în numeroase formații arabe (și turcești): *Aladdin* „înălțimea religiei“, *Nassreddin* (rom. *Nastratin*) „ajutătorul religiei“, *Nureddin* „lumina religiei“, *Saifuleddin* „sabia religiei“, *Salaheddin* (> *Saladin*) „binele religiei“, *Șamsutdin* „soarele religiei“ etc.

Turcii au luat și din persană elementul *zade*, care înseamnă „fiu“ (vezi împrumutul romînesc *beizadea* „fiu de bei“) și au format și cu ajutorul lui nume ceva mai lungi: *Tursunzade*, poet tadjic.

N-am vorbit de nume propriu-zise turcești, pentru că în general de la turci am preluat aproape numai ceea ce ei, la rîndul lor, preluaseră de la arabi și de la persani. Totusi turcii au folosit și propriul lor cuvînt pentru „fiu“: *oglu*, cu care au format nume cunoscute și la noi:

Bacaloglu „fiul băcanului“ (*bakkal* „băcan“);

Ceaușoglu „fiul ceaușului“ (*çavuș* „sergent“);

Culoglu, din turc. *kul oglu* „soldat de infanterie“ (la început acești soldați erau aleși dintre robi, iar turc. *kul* înseamnă „rob“);

Davidoglu;

Pazvantoglu, numele unui general rebel, de pe la 1800, ai cărui soldați făceau mari prădăciuni. Înseamnă „fiul paznicului de noapte“ (turc. *pazvant*, de origine persană, înseamnă „paznic de noapte“).

De origine turcească este și elementul *cara-* (turc. *kara* „negru“) pus înaintea unor nume de botez:

Carabatac, turc, *karabatak* „cormoran“ (turc, *batak* „baltă“);

Carabogdan, Caracostea;

Caracaș „sprînceană neagră“ (turc. *kaș* „sprînceană“), nume răspîndit printre armeni;

Caracotta (vezi mai sus), *Caragheorghe*;

Caragiali, Caragiani, Caraiani, formate cu variante grecești ale numelui „Ion“, vezi și forma, cu varianta romînească, *Caraion,* cu varianta bulgărească, *Caraivan.* De la *Caraiani* provine numele de familie grecesc *Caraianopol* sau *Carianopol;*

Caraman, la origine nume de bou negru, de vacă neagră etc. (în turcește „cîine negru“, „oaie neagră“ etc.). De la numele de regiune *Karaman* derivă numele de familie grecesc *Karamanlis;*

Caramihai, Caramurat;

Carapancea, la care al doilea element este un diminutiv slav de la *Pantelimon, Panait* etc.

Cuvîntul turcesc *karabaș* „cap negru“, „călugăr“ a devenit și el nume de persoană în romînește, dar, fiind complet asimilat, a căpătat varianta romînizată *Cărăbaș.*

Se înțelege însă că nu orice nume care începe cu *cara-* conține neapărat elementul turcesc „negru“. La armeni este frecvent numele *Garabet* (pe care-l purta și Ibrăileanu); acesta reproduce turcescul *karabet,* care înseamnă „apropiere“ și e de origine arabă.

Nume africane

Numai cîteva indicații, la drept vorbind destul de vagi, pentru că în Africa se vorbesc numeroase limbi destul de puțin studiate și mai ales pentru că pînă de curînd relațiile noastre cu populațiile africane au fost cu totul întîmplătoare.

În primul rînd este de remarcat că și la populațiile de culoare au ajuns numele arabe (de altfel nordul Africii e locuit de popoare care vorbesc araba). Scriitoarea de limba romînă *Kalanga Abdala*, originară din Ruanda, are numele de familie de origine arabă (*abd Allah* „servitorul lui Allah"), iar prenumele, în limba de baștină, înseamnă „alun".

În general, oamenii politici africani pe care-i cunoaștem din presă poartă un nume de familie din limba lor, pe cînd prenumele lor este francez sau englez, după cum țara lor a fost colonie franceză (belgiană) sau engleză: *Patrice Lumumba, Antoine Gizenga, Moïse Chombe, Cyrille Adoula* sînt nume cunoscute din Congo (fostă colonie belgiană). *Kenneth Kaunda*, liderul partidului unit al independenței naționale din Rhodesia de nord, poartă un prenume scoțian.

Se poate ușor ghici că Tanganika a fost pînă la primul război mondial colonie germană, după faptul că primul ministru al ei, *Nyerere*, poartă un prenume german *Julius*.

După cum englezii poartă adesea prenume care au fost înainte sau sînt și astăzi nume de familie sau nume geografice, tot așa fac și africanii care au fost sub dominația englezilor: *Milton Obote*, primul ministru al Ugandei, are ca prenume numele de familie al poetului englez din secolul al XVII-lea *John Milton*; patriotul sud-african *Nelson Mandela* are ca prenume numele amiralului englez *Nelson*, adversar al lui Napoleon I; *Hastings Banda*, primul ministru al Nyassalandului, are ca prenume numele localității din Anglia *Hastings*, unde la 1066 normanzii au zdrobit pe anglosaxoni, cucerind Anglia (prenumele *Hastings* apare în piesa lui G. B. Shaw *Casa inimilor sfărîmate*).

II

NUMELE ÎN LIMBILE INDO-EUROPENE VECHI

Aproape toate limbile vorbite azi în Europa: romanice (provenite din latină), slave, baltice, germanice, celtice, greaca, albaneza, și multe din cele asiatice: armeana, persana, indiana, sînt înrudite între ele și derivă dintr-o limbă unică, vorbită acum cîteva mii de ani și denumită. prin convenție, indo-europeană. Un studiu comparativ ne arată că toate aceste limbi (cu excepția latinei, asupra căreia voi reveni) au sau au avut în trecut același sistem de formare a numelor de persoane, ceea ce ne face să credem că au moștenit acest sistem din limba comună primitivă. Orice om avea un singur nume, de obicei compus din două elemente, fiecare din ele cu înțelesul lui. Legătura de înțeles între cele două elemente nu este totdeauna destul de clară.

Iată mai întîi cîteva exemple de nume indiene (care se mai folosesc și astăzi):

Ceandragupta „protejat de lună" (ind. *ceandra* „lună" și *gupta-* „protejat");

Daşarathas „cel care are zece care" (eroul unei epopei adaptate în romînește de Coșbuc; ind. *daşa* „zece" și *ratha* „car"; e vorba, bineînțeles, de care de luptă);

Kalidasa „sclav al zeiței *Kali*" (ind. *dasa* „sclav"), numele unui cunoscut poet;

Mahatma „suflet mare" (ind. *maha-* „mare" și *atma-* „suflet"), prenumele lui Gandhi;

Radhakrşnan, numele unui om politic actual, este format din *Radha* „păstoriță iubită de zeul *Krşna* și zeificată"; *r* vocalic se pronunță astăzi aproape ca *ri*, de aceea în Europa se transcrie adesea *Krişna* (deci *Radhakrişnan*).

Rajendra (pronunțat *ragendra)* „cel mai bun dintre regi" (ind. *ragea-* „rege" și *Indra*, numele unui zeu), prenumele lui Prasad, om politic actual.

În unele cazuri apar și nume dintr-un singur element, format cu un sufix:

Şakuntala, eroina piesei cu același nume a lui Kalidasa, derivă de la ind. *şakunta-* „pasăre".

Asemănătoare cu numele indiene sînt cele vechi persane:

Artakhşatra (devenit în grecește *Artaxerxes*) „domnie curată" (pers. *arta* „curat" și *khşatra* „domnie");

Khşayarşa (devenit în grecește *Xerxes*) „bărbat domnitor" (pers. *khşaya* „domnitor" și *arşan* „om");

Mitradates „dăruit de zeul *Mitras*";

Viştaspa (devenit în grecește *Hystaspes*) „cel care are 20 de cai" (pers. *vişta* „20" și *aspa* „cal");

Zarathustra „cămilă de aur“ (pers. *zarath-* „de aur“ și *ustra-* „cămilă“).

Și aici apar nume formate dintr-un singur element:

Darayawauș (în grecește *Dareios,* în latinește *Darius,* în romînește *Darie*) „stăpînitor“.

Din pers. *kuru* „tron“ e format numele regelui numit în grecește *Kyros,* în latinește *Cyrus.*

Nume grecești se cunosc la noi în foarte mare număr, unele din istorie, din mitologie, altele mai sînt folosite pînă azi ca nume de persoane în țările cu care avem legături strînse și chiar și la noi în țară.

Numele de zei, de eroi din legende sînt adesea neanalizabile pentru cunoscătorii limbii grecești, fie pentru că elementele de formație nu s-au păstrat ca termeni izolați, fie, mai probabil, pentru că aceste nume aparțin de fapt unei civilizații preelenice: *Achilles, Artemis, Helene, Hermes, Leda, Odysseus* etc. Numele *Hector* a fost explicat ca „cel care ține“ (de la verbul *ekho* „a ține“), ceea ce unora li se pare nesigur, iar mie mi se pare sigur fals. Numele *Homeros* este interpretat uneori ca „orb“, alteori ca „ostatec“, pornindu-se de la cuvinte grecești dialectale asemănătoare ca formă. Mai curînd însă și acest nume este preelenic, iar asemănarea cu cuvîntul care înseamnă „orb“ este întîmplătoare și a dat naștere legendei care prezintă ca orb pe autorul celebrelor epopei grecești.

Marea majoritate a numelor grecești sînt compuse, în același fel ca cele indiene și iraniene. Voi da aici cîteva elemente de compunere, cu numele cele mai cunoscute pe care le formează, urmînd ca în capitolele următoare să mai inserez, cu diferite ocazii, nume romînești de origine grecească.

Nume grupate după primul element de compunere:

andro- „bărbat“: *Androkles* (*kleos* „glorie“), *Andromakhe* (*makhe* „luptă“), *Andromeda* (*med-* „sfat“), *Andronikos* (*nike* „victorie“);

aristo- „cel mai bun“: *Aristeides* (*eidos* „înfățișare“), *Aristippos* (*hippos* „cal“), *Aristophanes* (*phan-* „apariție“), *Aristoteles* (*telos* „scop“):

Dio-, rădăcina numelui *Zeus: Diodoros* (*doron* „dar“), *Diodotos* (*-dotos* „dat“), *Diogenes* (*-genes* „născut“), *Diomedes* (*med-* „sfat“);

doro-, dosi- „dar“: *Dorotheos* (prin slavă a ajuns la noi sub forma *Doroftei*), *Dositheos* (prin slavă a ajuns la noi sub forma *Dosoftei;* al doilea element e *theos* „zeu“);

eu „bun“; *Euangelos* (*angel-* „vestire“; de aici *Vanghele*), *Euanthes* (*anthos* „floare“; de aici *Evantia*), *Eudokia* (*dokeo* „a socoti“; de aici (*Ev*)*dochia* „bunăvoință“), *Euphemos* (*pheme* „faimă“: de aici *Eufem, Efimița*), *Eustratios* (*stratos* „armată“; de aici *Istrate*), *Euthymos* (*thymos* „spirit“; de aici *Eftimie*);

kalli- „frumos“: *Kallimakhos* (*makhe* „luptă“), *Kalliope* (*ops* „voce“), *Kallistratos* (*stratos* „armată“);

pant-, pan-, pam- „tot“: *Pamphilos* (*philos* „iubit“), *Pankrates* (*kratos* „putere“; de aici *Pangrati*), *Panteleemon* (*eleemon* „milos“; nume creștin);

philo- „iubitor“: *Philadelphos* (*adelphos* „frate“), *Philaretos* (*arete* „virtute“), *Philippos* (*hippos* „cal“). Din această rădăcină este numele modern *Filoti.*

poly- „mult“: *Polybios* (*bios* „viață“), *Polydoros* (*doron* „dar“) *Polykrates* (*kratos* „putere“), *Polyxene* („care primește mulți oaspeți“; *xenos* „străin“);

theos „zeu“: *Theokritos* (*kritos* „ales“), *Theodulos* (*dulos* „sclav“), *Theokhares* (*kharis* „grație“), *Theophanes* (*phan-* „apariție“), *Theophilos* (*philos* „iubit“).

Nume grupate după al doilea element:

agora „adunare publică“: *Anaxagoras* (*anax* „rege“), *Aristagoras* (*aristos* „cel mai bun“), *Protagoras* (*protos* „cel dintîi“), *Pythagoras* (*Pythios* „Apollo“);

aner, genit. *andros* „bărbat“: *Alexandros* (*alexo* „a ajuta“), *Kassandros*, fem. *Kassandra* (*kassi-* „distins“ ?), *Kleandros* (*kleos* „glorie“), *Leandros* (*laos* „popor“), *Lysandros* (*lyo* „a distruge“?), *Menandros* (*menos* „curaj“). Aici se adaugă o serie de nume terminate în *-anor*, *-enor*: *Agenor* (*ago* „a conduce“), *Antenor* (*anti* „împotrivă“), *Nikanor* (*nike* „victorie“);

arkhos „conducător“: *Aristarkhos* (*aristos* „cel mai bun“), *Hermarkhos* (*Hermes*, nume de zeu), *Hipparkhos* (*hippos* „cal“), *Plutarkhos* (*plutos* „bogăție“);

bios „viață“: *Makrobios* (*makros* „lung“), *Polybios* (*polys* „mult“), *Zenobios* (*Zen*, variantă a numelui *Zeus*);

doron „dar“: *Antidoros* (*anti* „în schimb“), *Apollodoros* (*Apollo*, nume de zeu), *Diodoros* (*Dios*, genitivul de la *Zeus*), *Heliodoros* (*Helios* „soare“), *Isidoros* (*Isis*, numele unei zeițe egiptene), *Menodoros* (*Men* „luna“; de aici rom. fem. *Minodora*), *Pandora* (*pan-*„tot“), *Polydoros* (*polys* „mult“), *Theodoros* (*theos* „zeu“);

genos „neam“: *Athenogenes* (*Athena*, nume de zeiță; de aici rus. *Afinoghen*), *Diogenes* (*Dio-*, rădăcina numelui *Zeus*), *Hermogenes* (*Hermes*, nume de zeu), *Eugenes* („bine născut“);

hippos „cal“: *Antippos* (*anti* „împotrivă“), *Aristippos* (*aristos* „cel mai bun“), *Arkhippos* (*arkho* „a conduce“), *Kratippos* (*kratos* „forță“, *krateo* „a stăpîni“), *Khrysippos* (*khrysos* „aur“), *Lysippos* (*lyo* „a dezlega“), *Philippos* (*philos* „iubitor“), *Xanthippos* (*xanthos* „blond“), *Zeuxippos* (*zeug-* „a înhăma“);

kleos „glorie“: *Androkles* (*aner* „bărbat“), *Empedokles* (*empedos* „ferm“), *Eteokles* (*eteos* „adevărat“), *Herakles* (*Hera*, nume de zeiță), *Kharikles* (*kharis* „grație“; de aici *Hariclea*), *Perikles* (*peri* „superior“), *Sophokles* (*sophos* „înțelept“), *Themistokles* (*themis* „dreptate“);

kratos „forță“: *Hippokrates* (*hippos* „cal“), *Isokrates* (*isos* „egal“), *Pankrates* (*pan-* „tot“), *Polykrates* (*polys* „mult“), *Sokrates* (*so-* „teafăr“);

medo- „sfat“: *Andromeda* (*andro-* „bărbat“), *Arkhimedes* (*arkhi-* „supra-“), *Diomedes* (*Dio-*, rădăcina numelui *Zeus*), *Ganymedes* (*gany-* „care bucură“), *Nikomedes* (*nike* „victorie“), *Palamedes* (*pala-* „a apuca“);

nike „victorie“: *Andronikos* (*andro-* „bărbat“), *Eunike* (*eu* „bun“), *Kallinikos* (*kalli-* „frumos“), *Laonikos* (*laos* „popor“), *Stratonikos* (*stratos* „armată“);

phan- „a apărea“: *Aristophanes* (*aristos* „cel mai bun“), *Metrophanes* (*meter* „mamă“; de aici rom. *Mitrofan*), *Theophanes* (*theos* „zeu“; de aici femininul *Teofana*, *Tofana*), *Xenophanes* (*xenos* „străin“);

stratos „armată“: *Herostratos* (*Hera,* nume de zeiță), *Kallistratos* (*kalli-* „frumos“), *Lysistratos* (*lyo* „a dizolva“), *Peisistratos* (*peitho* „a convinge“);

theos „zeu“: *Dorotheos* (*doron* „dar“, cf. și formația inversă, *Theodoros*), *Dositheos* (*do-* „a da“, cf. și formația inversă, *Theodosios*), *Philotheos* (*philos* „iubit“; prin filieră slavă a ajuns la noi *Filofteia*), *Timotheos* (*timao* „a onora“; de aici, prin filieră slavă, *Timotei, Timofte*).

Femeile aveau adesea nume formate ca și ale bărbaților, numai că, bineînțeles, cu terminație feminină: *Eunike* (*eu* „bun“, *nike* „victorie“), *Eurydike* (*eurys* „amplu“, *dike* „justiție“), *Iphigeneia* (*iphi-* „puternic“, *genos* „neam“), *Kleopatra* (*kleos* „glorie“, *pater* „tată“), *Klytaimnestra* (*klytos* „celebru“, *mnester* „pețitor“), *Lysistrate* (vezi mai sus masculinul *Lysistratos*).

În alte cazuri însă găsim nume formate dintr-un singur termen: *Agathe* „bună“, *Aglaia* „strălucită“, *Aspasia* „plăcută“, *Delia* „din insula Delos“ (închinată zeului Apollo), *Eirene* „pace“ (de aici rom. *Irina*), *Khloe* „verdeață“ (în onoarea zeiței agriculturii, Demeter), *Korinna* „fetiță“ (vezi p. 125), *Kynthia* „de pe muntele Kynthos“ (tot în onoarea lui Apollo), *Phryne* „broască“ (?), *Zoe* „viață“. Multe dintre ele vor fi fost prescurtări, cum vom vedea mai departe că existau și pentru masculine, dar unele ar putea fi și porecle.

În celtică situația e cam aceeași, numai că informațiile noastre sînt mai slabe. Ca al doilea element al compunerii găsim adesea, în limba galică, pe *rix* „rege“: *Cingetorix* (*cingeto-* „viteaz“), *Dumnorix* (*dumno-*, după unii „lume“, după alții „adînc“), *Orgetorix* (*orgeto-* „omorîtor“ ?). Tot în galică găsim un al doilea termen *mar-* „vestit“: *Indutiomarus, Segomarus* (*sego-* „zimbru“). De origine celtică este și numele *Brigita,* cu sensul primitiv de „înaltă“. Un celtic **Dubno-walos* (**dubno-* „lume“ și **walos* „puternic“) trăiește în numele scoțian actual *Donald.*

În germană lucrurile se prezintă ca în greacă, dar cu unele diferențe, explicabile prin cauze istorice. Numele germanice le cunoaștem la o dată mai tîrzie decît pe cele grecești, iar pe de altă parte germanii din evul mediu erau la un nivel cultural și economic mai scăzut decît grecii din antichitate. Iată în primul rînd cîteva exemple grupate după primul element de compunere:

ad (*el*)- „nobil“: *Adalbert, Albert, Albrecht* (*berht* „glorie“), *Adalfuns* (mai mult sub forma spaniolă *Alfonso, Alonso*: *funs* „prompt“), *Adolf* (*wolf* „lup“);

audo- (engl. *ed-*) „bogat“: germ. *Ottokar,* engl. *Edgar* (*gari* „lance“), engl. *Edith* (v. engl. *gyth* „război“), *Edmund* (*mund* „protector“), *Edward* (*ward* „păzitor“), *Edwin* (*-win* „prieten“);

berht „strălucire“, „glorie“: *Bertold* (*wald* „săpînire“), *Bertrand* (*rand* „scut“). Vezi și numele de femeie *Berta*;

frid- „pace“: *Friedrich* (*rich* „bogat“), cu formele scurtate *Fritz,* fem. *Frieda;* engl. *Humphrey* (*huni* „uriaș“; latinizat în *Onuphrius,* rom. *Onofrei*);

gari „lance“: *Gerhard* (*hard* „tare“), it. *Garibaldi* (*bald* „îndrăzneț“);

hlod-, hrod- „vestit“: *Clotilda* (*hild-* „luptă“), *Hrodgari* (> fr. *Roger*; germ. *gari* „lance“), *Lothar, Luther* (*hari* „armată“), *Ludwig* (*wig* „luptă“), *Robert* (*berht* „strălucire“), *Rudolf* (*wolf* „lup“);

sig- „victorie“: *Siegfried* (*frid-* „pace“), *Sigmund, Sigismund* (*mund* „protector“).

Nume grupate după cel de-al doilea element:

bald „îndrăzneț“: *Archibald* (*ercan* „simplu“), *Humboldt* (*huni* „uriaș“), *Leopold* (*liut-* „popor“). Vezi și *Baldwin* (*-win* „prieten“);

berht „strălucire“, „glorie“: *Albrecht, Adalbert, Albert* (*adel* „nobil“), *Gilbert* (*gisil* „garanție“), *Herbert* (*hari* „armată“), *Humbert* (*huni* „uriaș“), *Lambert, Lampert, Lamprecht* (*land* „țară“), *Robert* (*hrod* „vestit“);

frid- „pace“: *Gottfried, Godfrid* (*god* „zeu“), *Manfred* (*mana* „bărbat“);

gari „lance“: *Oscar* (*os* „As“, zeu nordic);

hard „tare“: *Bernhard* (*bero* „urs“), *Gerhard* (*gari* „lance“), *Leonard* (*levon* „leu“), *Rikhard* (*rich* „bogat“);

hildi „luptă“: *Brünhild* (*brünne* „armură“), *Chlothihilda* (*hlod-* „vestit“), *Kriemhild* (anglo-sax. *grima* „coif“). *Matilda* (*mahti* „tare“; de aici engl. *Maud* și numele de familie *Madison*);

mund „protector“: *Edmund* (engl. *ed-* „bogat“), *Raginmund* (*ragin* „sfat“; de aici fr. *Raymond*);

rich „bogat“: *Alaric* (*ala* „tot“), *Dietrich* (*thiut-* „popor“), *Friedrich* (*frid-* „pace“), *Haganrich* (*hagan* „proprietate“; de aici germ. *Heinrich*, fr. *Henri*, it. *Enrìco*), *Ulrich* (*wulf* „lup“);

wald „putere“: *Arnold* (*arin* „vultur“), *Harold* (*hari* „armată“), *Oswald* (*os* „As“);

wulf „lup“: *Adolf* (*ad-* „nobil“), *Radwulf* (*rad* „sfat“, de aici fr. *Raoul*, engl. *Ralph*), *Rudolf* (*hrod* „vestit“).

Iată alte cîteva nume germanice curente: *Conrad* (*chuon* „îndrăzneț“, *rad* „sfat“), *Hermann* (*hari* „armată“, *manna* „bărbat“), *Warinheri* (*war-* „a apăra“, *hari* „armată“; de aici germ. *Werner*), *Wolfgang* (*wulf* „lup“, *gang* „mers“).

În slavă, în vremea veche, numele de persoane se formau prin aceleași procedee ca la celelalte populații de limbă indo-europeană pe care le-am trecut în revistă în paginile precedente. Trebuie spus totuși că slava se folosește în general mai puțin de compunere și a dezvoltat în schimb larg procedeul formării cuvintelor cu sufixe. De aceea găsim numai două elemente larg răspîndite ca al doilea termen al compunerii:

-mir, a cărui valoare nu este destul de clară (unii îl traduc prin „pace“, alții prin „lume“ și mai ales prin „vestit“): *Branimir, Brankomir* (*brani* „luptă“), *Dragomir* (*drag* „drag“), *Kazimir* (*kaz-* „a învăța pe altul“, sau *kaz-* „a distruge“?), *Liubomir* (*liub-* „iubit“), *Radomir* (rad- „voios“), *Strașimir* (*strah-* „spaimă“, Svoboda, p. 87; greșit la Constantinescu din *Evstratie*), *Tihomir* (*tih-* „liniște“), *Vladimir* (*vlad-* stăpînire“);

slav- „glorie“: *Borislav* (*bor-* „luptă“), *Miroslav* (*mir-* „lume“?), *Radoslav* (*rad-* „voios“), *Stanislav* (*sta-* „a dura“), *Svetoslav* (*svet-* „lume“, „lumină“), *Vladislav* (*vlad-* „stăpînire“; în forma rusă, *volod*, îl găsim în *Vse-volod* „atotstăpînitor“).

Desigur, există nume slave formate și cu alte elemente, de exemplu, *Bogdan* („dat de Dumnezeu“: *bog* „dumnezeu“ și *dan* „dat“; în ucraineană, ca substantiv comun, *bohdan* a ajuns să însemne „copil nelegitim“).

În evul mediu, în limbile slave de răsărit și de sud au intrat numeroase nume de origine grecească. Multe dintre ele vor fi văzute în para-

graful care tratează numele grecești în epoca feudală. Dau aici cîteva nume specifice rusești, împrumutate din diverse limbi. Bisericești: *Tatiana*, după o sfîntă din Asia Mică; *Natalia*, cu diminutivul *Natașa*, de la latinescul *Natale Domini* „nașterea domnului" (egal deci cu *Crăciun*), este numele unei sfinte din calendarul grecesc; *Vera*, cuvînt rusesc cu înțelesul de „credință". Împrumutate din scandinavă: *Igor* din scand. *Ingvarr*, *Olga* din norv. *Helga* „sfîntă" (de aici a fost refăcut masculinul *Oleg*). Dintr-o limbă turco-tătară, *Boris*.

Din familia indo-europeană făcea parte și limba tracă, vorbită la nordul și la sudul Dunării, cu diferite aspecte dialectale (dacă, getă, moesiană etc.). Deși nu cunoaștem suficient această limbă pentru a înțelege sigur sensul elementelor de compunere a numelor (încercări s-au făcut, dar nu există încă un consens asupra valorii lor), totuși un lucru este clar: că numele trace erau și ele formate prin compunere, de exemplu *Dece-balus* (terminația e latinească, dacii pronunțau desigur altfel ultima vocală), *Buri-bista* (vezi și *Muca-por* mai sus).

Fleischer, p. 17—18, face pentru limba germană o observație care, cel puțin parțial, este valabilă si pentru celelalte limbi indo-europene de care am vorbit pînă aici. Cele două elemente ale compusului nu trebuie privite ca determinîndu-se unul pe celălalt, ci în general este vorba de doi termeni, folosiți ambii în numele de persoane, alăturați pur și simplu. Astfel în grecește *Nikolaos* nu este nici „învingătorul poporului", nici „poporul învingător", nici altceva de acest fel, ci pur și simplu alăturarea unui element care înseamnă „victorie" sau „a învinge" și a altui element care înseamnă „popor". De aceea adesea m-am mulțumit să traduc separat fiecare din cei doi termeni ai compusului. Fleischer mai observă apoi că unele elemente sînt specializate ca prim termen, altele ca al doilea termen, de exemplu, în grecește am citat elementele *-krat-*, *-med-* numai ca al doilea termen, *eu-*, *pant-* numai ca prim termen și situații asemănătoare ne întîmpină și în germană și în alte limbi. Apoi Fleischer notează că se evită împerecherea a două elemente care încep cu același sunet sau care se termină la fel: nu găsim în germană nume ca *Herhart* sau *Waldbald*. În schimb era obiceiul ca numele tatălui și al fiului sau numele fraților să rimeze între ele sau să înceapă cu același sunet. De exemplu în poemul *Hildebrandslied* constatăm că *Hadubrant* este fiul lui *Hiltibrant*, iar acesta, la rîndul său, al lui *Heribrant*. Pe această linie s-a ajuns apoi ca unul din fii, eventual chiar doi, să poarte același nume ca tatăl lor, cum se va vedea la p. 55.

Am lăsat la urmă latina, care are o situație aparte. Deși limbă indo-europeană, latina nu cunoaște sistemul de nomenclatură pe care l-am descris pînă aici, ci după cît se pare, împreună cu ilira (limbă indo-europeană dispărută încă din antichitate) a adoptat sistemul etrusc al celor trei nume. Iată din ce consta acest sistem. Fiecare copil de sex masculin căpăta un prenume personal, la care se adăuga numele ginții, urmat de o poreclă (primul nume era individual, al treilea era al familiei, iar al doilea, care avea întrebuințarea cea mai largă, era al întregii ginți).

Din cauză că numele individual, pe care copilul îl primea îndată după naștere, se punea înaintea celorlalte, i s-a zis *praenomen*, adică *prenume* sau „ceea ce se pune înaintea numelui", adevăratul nume fiind socotit al ginții. Existau în totul numai 18 prenume, corespunzătoare numelor

de botez ale creştinilor: *Appius, Aulus, Decimus, Gaius, Gnaeus, Kaeso, Lucius, Mamercus, Manius, Marcus, Numerius, Publius, Quintus, Servius, Sextus, Spurius, Tiberius, Titus.* Aceste nume erau redate în scris în întregime numai cînd erau folosite izolat, adică fără numele de familie şi de gintă; altminteri ele nu se scriau aproape niciodată în întregime, ci se prescurtau astfel: *Ap., A., D., C., Cn., K., L., Mam., M'* (sau *M͡*) *M., N., P., Q., Ser., Sex., Sp., Ti.* (sau *Tib.*). Am înşirat prescurtările în ordinea în care au fost date mai sus numele întregi, ceea ce a produs unele abateri de la ordinea alfabetică. De notat în special că numele *Gaius* şi *Gnaeus* se prescurtau *C.* şi *Cn.*, pentru că într-o vreme mai veche romanii nu deosebeau în scris pe *c* de *g*, iar modul de prescurtare stabilit atunci s-a păstrat şi mai tîrziu.

La unele dintre prenume se poate vedea cum au fost formate: *Quintus* înseamnă „al cincilea", *Sextus* „al şaselea", *Decimus* „al zecelea", prin urmare la început aceste nume au fost date după ordinea în care s-au născut copiii din aceeaşi familie. Mai tîrziu însă nu s-a mai păstrat legătura cu sensul primitiv, numele au devenit tradiţionale, astfel încît s-a putut zice *Decimus* şi primului născut. *Lucius* era cel născut pe lumină (*lux* „lumină"), *Manius* cel născut în zori (*mane* „dimineaţă"), dacă nu cumva aceste nume vor fi fost împrumutate dintr-o limbă străină şi aranjate aşa încît să capete un înţeles pentru romani. *Servius* era cel salvat (*servo* „a salva") cînd mama murea din naştere. *Spurius* înseamnă „bastard", dar pare de asemenea probabil că numai din întîmplare numele de persoană a ajuns să fie la fel cu adjectivul comun (nu este totuşi în întregime exclus să se fi dat un astfel de nume pentru a înşela pe zeii invidioşi sau vreo boală, vezi p. 105). Tiberius ar putea fi cel pus sub protecţia fluviului Tibru (lat. *Tiberis*). Pentru celelalte prenume nu se pot face decît presupuneri şi mai puţin întemeiate.

Mai important mi se pare alt amănunt: dintre cele 18 prenume, cîteva erau rare (*Appius, Aulus, Manius, Numerius*), iar altele se păstrau numai în amintirile istorice (*Kaeso, Mamercus*). Erau deci curente numai 10 prenume, ceea ce înseamnă că în fiecare localitate, chiar minusculă, erau totdeauna mai mulţi oameni cu acelaşi prenume. Pentru a-i diferenţia, se folosea al doilea nume, al ginţii, corespunzător numelui nostru de familie. Acest al doilea nume se termina absolut fără excepţie în *-ius*, care forma adjective: toate numele de gintă aveau valoare de adjectiv. Foarte multe dintre ele au fost adoptate în româneşte ca prenume, în ultimele două secole, de aceea voi da aici mai multe exemple şi numai dintre cele cunoscute la noi: *Aemilius* (rom. *Emil*), *Aurelius, Caecilius, Claudius, Cornelius, Duilius, Flavius, Fulvius, Horatius, Iulius, Laurentius* (magh. *Lőrincz*), *Livius, Lucilius, Lucretius, Marius, Octavius, Ovidius, Silvius, Terentius* (slav. *Terente*), *Ulpius, Valerius, Virgilius* (*Vergilius*), *Vincentius* (magh. *Vince*), *Vinicius, Virginius.*

Un caz aparte este constituit de numele *Antonius*, rămas în întrebuinţare la greci, trecut de la aceştia la slavi şi ajuns la noi ca nume popular, mai vechi decît cele pomenite mai sus.

În general aceste nume nu au etimologie în latineşte, ceea ce întăreşte convingerea că sînt de origine străină, mai precis etruscă. Totuşi pentru unele dintre ele se pot face presupuneri: *Aurelius* ar putea fi pus în legătură cu lat. *aurum* „aur", *Caecilius* cu *caecus* „orb", *Claudius* cu

claudus „șchiop“, *Cornelius* cu *cornu* „corn“, *Duilius* cu *duellum* „luptă în doi“, *Flavius* cu *flavus* „blond“, *Fulvius* cu *fulvus* „brun“, *Laurentius* cu *laurus* „laur“, *Lucilius* cu *lux* „lumină“, *Marius* cu numele zeului *Mars, Octavius* cu *octo* „opt“, *Silvius* cu *silva* „pădure“, *Valerius* cu verbul *valere* „a fi sănătos“, *Vincentius* cu verbul *vincere* „a învinge“. Păcatul este că în nici unul din aceste cazuri nu avem indicații asupra înțelesului primitiv al numelui. Romanii sprijineau etimologiile de acest fel cu povești care par mai curînd inventate special spre a explica numele, de exemplu istoricul Titus Livius ne spune că personajul legendar *Silvius* (fiul lui Ascanius, care la rîndul lui era considerat fiul lui Aeneas) a fost numit așa pentru că din întîmplare s-a născut în pădure. Acest fel de povești constituie mai curînd un motiv de scepticism decît de încredere în exactitatea etimologiei.

Dar două nume nu erau de ajuns.

Dată fiind puținătatea prenumelor, se întîmpla foarte des ca în aceeași gintă să fie două persoane cu același prenume, de exemplu doi *Caius Fabius* sau *Publius Terentius* sau *Tiberius Claudius,* cu atît mai mult cu cît de obicei primul născut avea același prenume ca tatăl său. De aceea, pentru orice roman era obligator și un al treilea nume, *cognomen,* adică poreclă. La început acest al treilea nume va fi fost individual, pierind odată cu cel care-l purta, dar cu timpul el devine fix și se transmite din tată în fiu. Mulțumită faptului că provine dintr-o poreclă, cel de-al treilea nume este foarte adesea analizabil, astfel că ne putem da seama de înțelesul lui primitiv, de exemplu *Ahenobarbus* înseamnă „barbă de aramă“; *Dolabella* e diminutiv de la *dolabra* „secure“; *Flaccus* înseamnă „bleg“. Putem face astfel multe ipoteze destul de plauzibile cu privire la porecle care au ajuns să fie folosite la noi ca prenume:

Agrippa „născut cu picioarele înainte“, *Caesar* „pletos“ (dictatorul C. Iulius Caesar era chel; porecla a putut fi primită, de un strămoș al lui, eventual în ironie), *Camillus,* în limba etruscă, era băiatul din familie nobilă care ajuta la efectuarea sacrificiilor, *Cato* probabil „șiret“, *Catullus* „cățel“, *Cicero* „cel cu o aluniță“, *Cincinnatus* „cu zulufi“, *Coriolanus* de la orașul Corioli, *Hadrianus* de la Marea Adriatică, *Marcellus* de la *Mars,* zeul războiului, *Maximus* „foarte mare“, *Naso* „năsos“, *Paulus* (de unde *Paul* și, prin filieră greco-slavă, *Pavel*) „mititel“, *Sabinus* „din țara sabinilor“ etc.

Puține din aceste explicații sînt complet asigurate, de exemplu a lui *Coriolanus,* poreclit așa pentru că a cucerit orașul *Corioli.* Totuși în cazurile pomenite avem cel puțin presupuneri, pe cînd într-altele nu avem nici atît, deoarece multe provin din limbi străine (de exemplu *Caecina, Maecenas, Porsenna* sînt de origine etruscă), altele sînt formate de la cuvinte latinești învechite sau de la cuvinte regionale neștiute de noi. De exemplu nu știm ce însemna la origine cognomenul *Traianus,* nici *Nerva,* nici *Maro* (al treilea nume al poetului Virgiliu).

Am văzut că primul nume se scria mai totdeauna cu prescurtare, iar al doilea și al treilea nu se prescurtau aproape niciodată. Iată exemple de nume complete: *P*(ublius) *Ovidius Naso; L*(ucius) *Domitius Ahenobarbus.* Ordinea în care erau exprimate era: praenomen, nomen, cognomen, ceea ce înseamnă că prenumele își merita pe deplin denumirea.

Intr-un singur caz se putea face o intervertire, anume, dacă nu se folosea prenumele: în cazul acesta, lui *Caius Aristius Fuscus* i se putea zice și *Aristius Fuscus,* și *Fuscus Aristius.*

Pe inscripții se intercala adesea, înainte de al treilea nume, „fiul lui...“ și uneori și „nepotul lui...“, de exemplu *P. Cornelius, P. fil., L. nep., Scipio, Africanus.*

Cu timpul se poate ajunge ca doi oameni din aceeași familie, cu același cognomen, să aibă, și același prenume, de exemplu erau doi *Lucius Calpurnius Piso.* Pentru a-i diferenția, se adaugă unula din ei, sau chiar ambilor, cîte o nouă poreclă. ceea ce face ca, la început rar, ce e drept, să existe oameni cu patru nume. Se mai cunosc cazuri de alipire a unui al patrulea nume, nu pentru a diferenția un personaj de altul numit la fel, ci pentru a cinsti o activitate glorioasă. De exemplu *Publius Cornelius Scipio,* cucerind Africa, primește porecla de *Africanus,* iar fratele său *Lucius* devine apoi *Asiaticus* pentru succesele obținute în Asia. Alte exemple de același fel: *L. Calpurnius Piso Frugi* (*frugi* înseamnă „cumsecade“), *M. Valerius Messala Corvinus* (de la *corvus* „corb“: după legendă, într-o luptă, a fost ajutat de un corb).

În timpul imperiului destul de mulți oameni de vază poartă patru nume. Dar de obicei se folosea unul singur, și anume al patrulea (se zicea *Africanus* și se înțelegea *P. Cornelius Scipio Africanus*). Existau prenume specifice unei familii, astfel încît tatăl și fiul, uneori chiar doi frați, purtau același prenume și erau diferențiați cu ajutorul unui cognomen, de exemplu pe fiii împăratului Vespasian îi chema *T. Flavius Vespasianus* (cunoscut de noi ca *Titus*) și *T. Flavius Domitianus* (cunoscut de noi ca *Domițian*). Folosindu-se unul singur dintre cele trei sau patru nume, se pregătește trecerea la situația din evul mediu, cînd, după cum se va vedea, oamenii poartă un singur nume.

Copiii adoptați (erau destul de mulți) părăseau ginta tatălui natural, cum și cele trei nume pe care le aveau dinainte, și adoptau în întregime numele tatălui adoptiv (cu prenume cu tot). Astfel tînărul *Aemilius Paulus,* fiind adoptat de *P. Cornelius Scipio,* primește de aici înainte numele de *P. Cornelius Scipio,* întocmai ca și tatăl său adoptiv. Totuși fiii adoptivi au un semn distinctiv: la cele trei nume ale tatălui adoptiv se adaugă vechiul nume gentilic urmat de sufixul *-anus,* deci în exemplul nostru numele complet este *P. Cornelius Scipio Aemilianus.* La fel *C. Octavius,* adoptat de *C. Iulius Caesar,* devine *C. Iulius Caesar Octavianus.* În epoca imperială adopțiunile devin frecvente, iar regulile nu mai sînt păstrate cu strictețe, astfel că numele în *-ianus* se înmulțesc, fiind purtate si de neadoptați; multe din ele au început să fie folosite, în ultimele două secole, ca prenume romînești: *Aurelianus, Claudianus, Iulianus, Lucianus, Marianus, Martianus, Valerianus, Vespasianus.* Tot din epoca imperială datează cele mai multe dintre numele în *-inus,* ca *Augustinus, Constantinus, Iustinus, Martinus, Valentinus,* folosite la noi astăzi ca prenume.

Sclavii nu aveau nume, ci numai poreclă. Dacă erau eliberați, luau de obicei prenumele și numele gentilic al fostului stăpîn, la care adăugau porecla din timpul sclaviei, drept cognomen, de exemplu sclavul *Tiro,* eliberat de *M. Tullius Cicero,* devine *M. Tullius Tiro.* Scriitorul Terentius, pe numele întreg *P. Terentius Afer,* fusese sclav, cu numele *Afer,* adică

„africanul“ (era de origine din Africa). Scriitorul *Q. Horatius Flaccus* era fiul unui sclav eliberat, care purtase numele de *Flaccus*.

Mai rămîne să discutăm numele feminine. La Roma, fetele nu primeau nici un nume la naștere. Dacă era în casă o singură fată, ea era desemnată prin substantive comune ca „fetița“, „mititica“ etc.; dacă erau mai multe fete, erau diferențiate prin „cea mare“ și „cea mică“ sau prin porecle care indicau însușiri: culoarea pielii, vreun defect fizic etc. Numele oficial era, în mod obligator, forma feminină a numelui gentilic al tatălui, de exemplu pe fata lui *M. Tullius Cicero* o chema *Tullia*, pe fata lui *C. Iulius Caesar* o chema *Iulia* etc.

În momentul cînd fata se mărita și intra în familia soțului ei, ea purta, bineînțeles, numele său oficial, de exemplu mama lui *Ti. Sempronius Gracchus* și a lui *C. Sempronius Gracchus* se numea *Cornelia*, pentru că era fiica lui *P. Cornelius Scipio*. Cum în general nu se întîmpla ca în aceeași casă să fie două matroane provenite din aceeași gintă, nu mai era nici un pericol de confuzie. Iată cîteva nume feminine romane care, în ultimele două secole, au fost adoptate la noi ca prenume: *Aemilia, Aurelia, Caecilia, Claudia, Cornelia, Flavia, Fulvia, Iulia, Livia, Lucretia, Octavia, Valeria, Veturia*. Dacă numele masculin este folosit la noi, femininul poate fi făcut și în romînește, de exemplu *Cornelia, Livia* ar putea fi formate la noi după modelul lui *Corneliu, Liviu*. Dar este posibil și fenomenul invers, deși unele feminine, ca *Caecilia, Fulvia, Veturia*, nu au în romînește corespondent masculin.

Spre sfîrșitul republicii, apar în circulație și nume grecești, ca *Corinna, Cynthia, Delia, Lesbia, Myrrha, Neaera*: cele astfel numite erau străine, dacă nu cumva era vorba de personaje fictive create de poeți. Acest fel de nume sînt puțin folosite la noi (cu excepția numelui *Corina*, ceva mai răspîndit).

În epoca imperială, și numele feminine încep să respecte mai puțin regulile. În familiile imperiale au loc numeroase adoptări, căsătorii între rude, astfel că apare necesitatea de a diferenția numele femeilor din aceeași gintă. Atunci începe să se folosească și femininul de la cognomen: *Agrippina, Iuliana, Messalina, Paulina* (dar numele noastre de felul lui *Iuliana* ar putea fi formate și în romînește, după modelul masculinului).

În epoca creștină au început să pătrundă în latinește nume străine, în primul rînd din Vechiul și din Noul Testament, unele în forma lor originară, altele traduse sau adaptate la structura limbii latine, apoi nume grecești. Ce e drept, nume grecești existau de mai înainte, folosite de sclavii liberați și de alte categorii sociale, dar numai rareori, și numai ca poreclă, de romani autentici. Creștinismul aduce numele biblice ca *Abraham, Maria*, apoi traduceri ca *Petrus* (gr. *Petros*) pentru ebraicul *Kifą* „piatră“, *Iordannes* din abr. *Iordan* „apă curgătoare“. Apoi nume grecești, ca *Demetrius* (la origine „închinat zeiței agriculturii“, care se numea *Demeter*), *Georgius* de la gr. *georgos* „agricultor“, *Nicolaus* (gr. *niko* „a învinge“ și *laos* „popor“), apoi *Basilius* de la gr. *basileus* „rege“, *Sebastianus* de la gr. *sebastos* (care este traducerea în grecește a lat. *Augustus* „venerat“), *Elena* etc.

Pronunțarea și scrierea numelor latinești și grecești vechi

Urmează cîteva cuvinte privitoare la felul cum sînt adaptate la limba noastră numele latinești (și grecești) din antichitate, reintroduse în circulație de cărturari, în epoca noastră. În toate limbile se găsesc unele fluctuații de pronunțare și de scriere, pentru care cele mai clare exemple le vom întîlni în franțuzește. Acolo s-a stabilit ca o regulă că numele care au fost cunoscute și au circulat printre intelectuali în evul mediu sînt redate astăzi în forma pe care au căpătat-o în rostirea de atunci, pe cînd cele care nu s-au bucurat de răspîndire în trecut păstrează o formă mult mai apropiată de cea originară. Ca un singur exemplu, în timp ce istoricului *Suetonius* i se spune *Suétone* (de remarcat, în scris, prezența accentului), medicului veterinar *Pelagonius* i se spune *Pelagonius* (scris fără accent).

Și în romînește există asemenea situații. În secolele trecute multe nume, venite prin filieră slavă, primeau o terminație diferită de cea din latină și din limbile romanice, de exemplu *Plinius* era transformat în *Plinie*. Astăzi acest tip a dispărut cu totul. Începînd din secolul trecut, se înmulțesc numele latinești primite din limbile apusene moderne, dacă nu chiar direct din latinește. Avem acum nume de personaje masculine, mai puțin cunoscute de marele public, pe care nu le folosim niciodată fără *s* final, de exemplu numele poetului *Varius* sau al eruditului *Nigidius Figulus*; altele, pe care aproape niciodată nu le rostim cu *s* final, de exemplu *Terențiu*, ba unele pierd în mod obișnuit și pe *-u-*: *Plaut, Tacit*, iar dacă înainte de *-u-* este un *-i-*, în mod obișnuit dispare și acesta: *Aurel* pentru *Aurelius, Emil* pentru *Aemilius, Octav* pentru *Octavius*. De la unele nume întîlnim două forme, de exemplu *Cornel* și *Corneliu, Ovid* și *Ovidiu, Virgil* și *Virgiliu*, pe cînd altele circulă sub o singură formă: *Salustiu, Properțiu* (niciodată *Properț*). În Ardeal sînt ceva mai răspîndite numele scurtate (*Valer* pentru *Valeriu*; sub influență germană, *Horaț* pentru *Horațiu*), dar și acolo frecvența acestor forme e în scădere. Se zice *Catul*, dar filologii clasici preferă pronunțarea *Catullus*; mai rar se întîlnește *Tibul* pentru *Tibullus*.

De remarcat că la numele scurte *-us* nu dispare mai niciodată, de exemplu *Brutus, Sextus, Titus, Marius* (acesta din urmă nu pare să aibă vreo variantă, pe cînd forme ca *Tit* au existat în trecut). În schimb nu se zice decît *Marțial, Iuvenal*, niciodată *Martialis, Iuvenalis*. În secolul trecut exista tendința de a se zice *Catone, Cicerone, Nerone, Varrone* etc., pornindu-se de la forma cazurilor oblice, probabil după model italian. Această tendință a fost aproape complet anihilată, și se păstrează în toate aceste cazuri forma de nominativ: *Cato, Cicero, Nero, Varro* (cel mult, pentru *Cato*, întîlnim forma franceză *Caton*). Se fac unele greșeli de accent (de exemplu se zice *Senéca* în loc de *Séneca*) și de despărțire în silabe (*Cla-údiu* pentru *Cláu-diu*).

Numele grecești au fost și ele cunoscute mai întîi prin filieră slavă, cu pronunțare apropiată de cea din greaca modernă (vezi p. 49 și urm.), apoi ne-au venit din nou, de astă dată, din apus, trecute prin filiera latină, astfel încît astăzi regula generală este că numele grecești din antichitate sînt tratate exact ca cele de origine latină: se pierde adesea

s final (*Socrate* sau chiar *Socrat* în loc de *Socrates*), iar la numele în *-os*, dacă se păstrează terminația, apare de obicei forma latinizată *-us* (*Apollonius*), dar mai adesea terminația se pierde (*Homer* pentru gr. *Homeros*, lat. *Homerus*). Apar uneori formații inverse, de exemplu *Edipos* pentru *Edip* (în grecește acest nume nu se termină în *-os*). Și la numele grecești se pune problema accentului, care în latinește a fost mutat adesea pe altă silabă decît în grecește. Cîteodată accentul nostru coincide cu cel grecesc (desigur nu fără influență franceză), de exemplu în *Antigóna* (gr. *Antigóne*, lat. *Antígone* sau *Antígona*), alteori coincide cu cel latinesc (poate iarăși sub influența franceză), de exemplu *Apollodór* (gr. *Apollódoros*, lat. *Apollodórus*), dar nu sînt rare cazurile cînd accentul nostru nu concordă nici cu cel latinesc, nici cu cel grecesc (dar concordă cu cel francez): *Sofócle* (gr. *Sophoklês*, lat. *Sóphocles*), *Democrít* (gr. *Demókritos*, lat. *Demócritus*).

Fluctuațiile de pronunțare și de scriere au făcut necesară o încercare de reglementare, care s-a introdus în ultimele ediții ale *Îndreptarului ortografic și ortoepic*. Regulile privitoare la numele latinești și grecești au fost elaborate de Traian Costa și Petru Creția. Ele nu au izbutit să mulțumească pe toată lumea (de exemplu mulți filologi clasici nu se împacă cu scrierea *Cezar* pentru *Caesar*), și de fapt cuprind o serie de fluctuații curioase (de exemplu grecescul *kh* este redat prin *h* în *Arhimede*, prin *c* în *Caron* și prin *ch* în *Eschil*). Ca și în franțuzește însă, fluctuațiile oglindesc situația reală și nu se datorează *Îndreptarului*. În linii generale se poate spune că numele grecești sînt adaptate la scrierea noastră, pornindu-se de la formele pe care le-au căpătat în latinește. Iată în această privință cîteva amănunte:

Diftongii *ai* și *oi*, transcriși în latinește *ae* și *oe*, au devenit la noi *e* (*Esculap*, gr. *Aisklepios*, lat. *Aesculapius*; *Febus*, gr. *Phoibos*, lat. *Phoebus*).

k e transcris prin *c*, iar *g* (pronunțat și în grecește și în latinește *ghe*) e transcris prin *g* (pronunțat de noi *ge*) (*Calimah*, gr. *Kallimakhos*, lat. *Callimachus*; *Diogene*, gr. și lat. *Diogenes*).

ph e transcris prin *f* (*Aristofan*, gr. și lat. *Aristophanes*).

y e transcris prin *i* (*Ciprian*, gr. *Kyprianos*, lat. *Cyprianus*).

III

NUMELE EUROPENE ÎN EPOCA FEUDALĂ

Numele de botez

Odată cu răspîndirea creștinismului și cu prăbușirea imperiului roman, numele de persoane în țările europene încep să prezinte, în același timp, elemente de diversificare și elemente de unificare. Diversificarea provine de acolo că fiecare limbă își pune pecetea pe rostirea unor nume care provin dintr-un izvor comun. Iată cîteva exemple.

Iohannes devine în franțuzește *Jean* (citit *jan*), în spaniolește *Juan* (citit *huan*), în italienește *Giovanni*, în englezește *John* (citit *gion*), în nemțește *Johan* (citit *iohan*), în limba galeză *Evan*, în rusă și bulgară *Ivan*, în cehă și polonă *Jan* (citit *ian*), în maghiară *János* (citit *ianoș*), în greacă *Iannis*, în romînă *Ion*.

Iakobus devine în franțuzește *Jacques* (citit *jak*), în spaniolește *Iago*, în italienește *Giácomo*, în englezește *James* (citit *geims*), în slavă *Iakov*, în maghiară *Jakab*, în romînește *Iacob*.

Un nume care se scrie aproximativ la fel dar se citește diferit este *Eugenius*: fr. *Eugène* (citit *öjén*), sp. *Eugenio* (citit *euhénio*), it. *Eugenio*, engl. *Eugene* (citit *iugín*), germ. *Eugen* (citit *oighén*), rus. *Evghenii*, magh. *Jenő* (citit *iénő*), rom. *Eugen*.

Iată și un exemplu de nume mult modificat, nu numai de fonetica diferitelor limbi, ci și prin faptul că am introdus și cîteva diminutive și hipocoristice: *Elisabeth* devine în franțuzește *Isabel*, *Elise*, *Lise*, *Babette* etc., în englezește *Betty*, *Bessie*, *Lizzie*, în maghiară *Erzsébet* (citit *erjébet*), în grecește *Lisaveta*, *Saveta*, *Veta* etc.

Unificarea provine în primul rînd din faptul că țările romanice părăsesc sistemul latin și chiar baza etimologică latină a numelor, și oamenii încep din nou să fie numiți cu un singur nume. În Franța nu s-a păstrat nici un singur nume celtic sau latin din fondul vechi, în locul acestora introducîndu-se în primul rînd nume creștine. Creștinismul primitiv vedea în botez un mijloc de dizolvare a societății vechi, păgîne, de aceea numele introduse acum sînt în mare parte de origine ebraică, apoi și greacă, în sfîrșit chiar latine, dar altele decît cele din timpul republicii romane. Astfel, afară de cele cîteva văzute mai sus, se răspîndesc *Anna*, *Gabriel*, *Iosephus*, *Maria*, *Michael* etc., de origine semitică, apoi găsim peste tot în țările creștine pe *Andrei*, *Gheorghe*, *Leon*, *Petru* de origine greacă, iar de origine latină pe *Anton* (fost nume gentilic), *Paul* (fost cognomen) și *Marcu*, reluat din Noul Testament. Fac aici abstracție de diferențele de pronunțare de la o limbă la alta.

În Anglia numele din Vechiul Testament s-au răspîndit foarte mult după cruciade: cei întorși din Palestina au adus cu ei numele aflate acolo; apoi aceste nume au intrat încă o dată, masiv, după Reformă. Avînd în vedere că biserica protestantă consideră cultul ființelor ca o formă de

idolatrie și deci a eliminat numele de sfinți, s-a făcut apel la numele biblice, deci ebraice, folosite pînă astăzi în mod curent.

În toată lumea apuseană s-a folosit și traducerea numelor biblice, astfel că au apărut noi nume latinești sau romanice, specifice pentru creștinism, de fapt còpii ale numelor din Vechiul Testament: *Baruch* „binecuvîntat" a fost tradus în latinește prin *Benedictus*, devenit în franțuzește *Benoît*, în italienește *Benedetto*, în germ. *Beinisch* (ceh. *Beneš*); *Hayyim* „viu" (nume dat unui copil al cărui frate mai mare a murit[1]) a fost tradus în spaniolă prin *Vidal; Ionathan* a devenit în latinește *Deodatus*, iar în franțuzește *Dieudonné*.

Mai trebuie adăugat apoi că biserica și-a creat și propriile ei nume, de exemplu *Ursula*, diminutiv de la lat. *ursa* „ursoaică"; *Veronica* din lat. *vera iconica* (lat. *vera* „adevărată", *iconica* „făcută după natură"). Au devenit nume de persoane creștine, unele substantive comune sau nume de locuri care amintesc de evenimentele aparținînd Noului Testament, dar care în antichitate nu erau folosite ca nume de persoane: *Olivier* „măslin" (în Franța și în Anglia, cu varianta engleză *Oliver*), după Muntele Măslinilor; *Sidonia* de la gr. *sindon* „pînză" (în care a fost înfășurat Iisus Hristos pentru a fi înmormîntat, vezi Withycombe; astăzi numele e înțeles ca fiind în legătură cu orașul fenician *Sidon*, cu atît mai mult cu cît Virgiliu, în *Eneida*, o numește pe Didona *Sidonia*); *Iordan* (vezi p. 42). Prin religie au reapărut sau au apărut nume latinești care se părăsiseră de mult, de exemplu *Clara*, femininul unui nume de sfînt *Clarus* „strălucit", care nu se mai folosește ca nume de bărbat.

Alt important element de unitate în apus constă în faptul că numele de origine germanică se răspîndesc și la populațiile de limbă romanică, de exemplu în franțuzește *Alice* din vechiul german *Adalheidiz* (*adal*) „nobil", *haidu* „neam"); paralel cu germanul *Heinrich*, găsim în franțuzește pe *Henri* și în italienește pe *Enrico* (vezi p. 37). Se vede și la numele de origine germană diferențierea fonetică. Numele germanic *Karl* (care însemna „bărbat"), popularizat de *Charlemagne* (sau *Carol cel Mare*), a devenit în franțuzește *Charles* (citit *șárlö*), în englezește *Charles* (citit *cearlz*, în spaniolă *Carlos*, în italiană *Carlo*, în cehă *Karel*, în maghiară *Károly* (citit *karoi*), iar în romînește a fost introdus de curînd sub forma *Carol*.

Și în ce privește numele de origine germanică a intervenit biserica creștină, care le-a dat trecere prin canonizarea unor personaje cu astfel de nume: germ. *Hlodowiko*, devenit *Ludwig* (vezi p. 36), fr. *Louis* (citit *lui*), it. *Luigi* etc.

De remarcat că numele de origine germană nu dovedesc originea germanică a celor care le poartă. În Franța, încă din secolul al IX-lea, se constată că toate numele care au putut fi identificate în nordul țării și cel puțin jumătate din cele din sudul țării sînt de origine germanică. Dacă toți purtătorii lor ar fi fost germani, nu ne-am putea explica faptul că astăzi în Franța nu se vorbește o limbă germanică, ci una romanică. Deoarece însă populația, în marea ei majoritate, nu cunoștea ger-

---

[1] În același fel la evrei s-a dat numele *Alter* unui copil născut după ce un frate al lui a murit: părinții au încercat să se înșele pe ei înșiși, căci *alter*, pe nemțește, înseamnă „cel vechi".

mana, şi uzajul acestei limbi s-a pierdut curînd în întregime, nu s-au mai putut construi noi nume compuse germane, de aceea ele se împuţinează treptat şi sînt tot mai mult înlocuite cu nume din calendar.

Şi în Anglia, după cucerirea normandă, n-au trecut decît două sau trei generaţii şi vechile nume germanice au dispărut aproape fără urmă. La 1590, un preot a putut refuza să înscrie un copil cu numele *Richard*, sub cuvînt că acesta nu se găseşte în scriptură. Totuşi, în secolele apropiate de noi, au fost reluate unele nume vechi englezeşti, de exemplu *Edith*, din vechiul englez *Eadgyth* (vezi p. 36). De asemenea au pătruns în engleză nume din irlandeză şi scoţiană: *Douglas* (sensul iniţial este „albastru-închis": *dou* „negru" şi *glas* „albastru"), *Duncan* din v. irl. *Dunecan* hipocoristic din *dunechadh* „luptător". Şi în sudul Franţei, unde este un fel de mîndrie locală, pentru că acolo colonizarea romană e mai veche decît în nord şi a fost precedată de o colonizare grecească (Marsilia, de exemplu, a fost întemeiată la anul 600 înaintea erei noastre), s-au răspîndit nume laice de inspiraţie clasică: *Marius*, vezi p. 18, *Hercule, Sophocle* etc.

Biserica a ajuns repede să-şi impună numele, indiferent de originea lor, pe de o parte prin faptul că copiii trebuiau botezaţi de preot, pe de altă parte prin faptul că biserica a început să ţină registre de botez şi prin aceasta a putut face oficiul de stare civilă, ceea ce servea cui avea probleme de moştenire şi altele de acest fel. Desigur, părinţii puteau da copiilor şi nume laice, dar de cele mai multe ori preoţii izbuteau să impună nume religioase, foarte adesea numele sfîntului sărbătorit în ziua în care s-a născut copilul sau numele sfîntului protector al bisericii, eventual al profesiunii. Ritualul catolic spune textual că, primind nume de sfinţi, copiii îşi cîştigă bunăvoinţa acestora.

În ţările anglo-saxone sînt frecvente numele de familie folosite ca nume de botez (la origine, uneori, stă numele de familie al unui bunic matern sau al altui strămoş, dar se folosesc şi numele de familie ale personajelor ilustre): *Lincoln, Washington, Edison, Luther* etc. (mai ales în America apar numeroase nume de acest fel). În schimb în alte ţări se ajunge cu timpul la stabilirea prin lege a inventarului din care se pot alege nume. În Germania, în principiu, nu se poate da un nume care nu a mai fost folosit.

În Franţa, în cele din urmă, s-a limitat prin lege dreptul de a alege numele de botez: sînt permise numai numele din calendar şi cele din istoria veche (legea din 11 germinal, anul XI, inserată în Codul Civil, art. 57). Este adevărat că această lege nu este totdeauna respectată, şi astfel apar nume ca *Violette* (nume de floare), *Muguette* (femininul de la *muguet* „lăcrămioară") etc. Totuşi unii ofiţeri ai stării civile se ţin de dispoziţie şi intră în conflict cu părinţii. Am citit cîndva într-un ziar că un tată a declarat-o pe fiica sa nou-născută cu numele *Henriette*, dar acest nume i-a fost refuzat, deoarece nu există nici în calendar, nici în istoria Franţei, deşi a existat în Anglia, fiind introdus acolo de o regină de origine franceză (sec. XVII), şi chiar în Franţa este destul de răspîndit astăzi, ca feminin al lui *Henri*, căci alţi ofiţeri ai stării civile sînt mai liberali. Făcînd proces, pentru a obţine dreptul să dea numele pe care-l dorea, cetăţeanul a pierdut acţiunea, căci legea era categoric împotriva lui. Se citează cazul unui tată esperantist, care, neizbutind să-şi boteze

copilul *Esperanto*, a descoperit în calendar un obscur sfînt *Espérat* și a obținut înscrierea acestui nume în actul de naștere.

Dar nu numai în Franța și nu numai în baza unei legi se încearcă uneori să se interzică un nume din cauză că nu place cuiva. În „Scînteia" din 29. IX. 1962, p. 5, col. 3, se arată că „Un tată din micul oraș belgian Châtel-sur-Moselle a vrut să pună fiului său numele de *Fidel Castro*. Autoritățile au refuzat să înregistreze sub acest nume pe noul-născut, pretextînd că «nu prezintă nici o asemănare cu primul ministru al Cubei»". Ca și cum dacă ar fi fost botezat *Vercingetorix* ar fi prezentat vreo asemănare cu adversarul lui C. Iulius Caesar!

Chiar și fără a se legifera în mod special limitarea dreptului de alegere a numelor, în general sursele din care provin ele în Europa sînt de cele mai multe ori calendarul și manualul de istorie.

În ungurește, numele rămase din epoca anterioară creștinării (de exemplu *Árpád*) sînt rare. Marea majoritate a maghiarilor poartă nume din calendar sau de origine apuseană (în primul rînd germană), mai rar de origine slavă. Aceste nume sînt însă de obicei adînc modificate, sub influența foneticii maghiare sau a diferitelor „accidente": *András* (citit *andraș*) „Andrei", *Antal*, „Anton", *Béla* „A(da)lbert", *Dénes* „Dionis", *Dezső* (citit *dejö*) „Dezideriu", *Domokos* „Dominic", *Ernő* „Ernest", *Ferenc* (citit *ferenț*) „Franz" (dintr-un mai vechi *Francisc*), *Fülöp* „Filip", *Gábor* „Gabriel", *Gergely* (citit *gherghei*) „Grigore", *György* „Gheorghe", *Gyula* „Iuliu", *Imre* „Emeric", *István* „Ștefan", *János* „Ion", *Jenő* „Eugen", *Lajos* „Ludovic", *László* „Vladislav", *Lőrincz* „Laurențiu" (germ. *Lorenz*), *Lukács* (citit *lukaci*) „Luca", *Mátyás* „Matei", *Mihály* „Mihai", *Miklós* „Nicolaie", *Pál* „Pavel", *Sándor* (de unde la noi *Șandru, Șandrea*) „Alexandru", *Vince* (citit *vințe*) „Vincențiu", *Zsigmond* „Sigmund".

Cîteva nume feminine (acestea sînt mai puțin schimbate): *Ilona* „Elena", *Katalin* „Ecaterina", *Margit* „Margareta", *Sarolta* „Charlotte", *Teréz*, *Terézia* „Tereza", *Zsuzsánna* (pronunțat *jujana*) „Suzana".

Maghiarii au obiceiul de a traduce numele de botez ale străinilor, de exemplu zic *Boaló Miklós* pentru *Nicolas Boileau* (și polonii o fac adesea: am citit în ziare despre *Henryk Dinant*, fiind vorba de scriitorul elvețian *Henri Dinant*). Se merge și mai departe: *Victor* este redat prin *Géza* (*Hugo Géza*), pentru că acesta din urmă seamănă cu maghiarul *győző* „învingător", iar *Victor* în latinește are același înțeles. Trebuie să adaug însă că maghiarii traduc și propriile lor nume cînd folosesc o limbă străină: *Petőfi Sándor* devine astfel *Alexandru Petőfi*. S-au tradus uneori și numele de familie: *Molnár-Piuaru* (vezi p. 96).

Mai mult ne vor interesa, aici și în capitolele următoare, numele grecești, pe de o parte pentru că unele din ele reproduc nume din antichitate, cunoscute nouă din capitolele precedente (pe acestea nu le voi relua aici decît pentru a arăta unele modificări pe care le-au suferit în decursul timpului), pe de altă parte pentru că, cu multe schimbări interesante, ele se regăsesc de obicei în romînește (în general venite printr-un intermediar slav).

Iată în primul rînd cîteva nume necunoscute sau vag cunoscute în epoca clasică: *Andreas* „bărbătesc", *Anghelos* „înger" (de fapt pentru *arhanghel*), *Apostolos* (înlocuiește pe *Petru* și pe *Pavel*), *Arghiris* „argint", *Ekaterini* (de origine nu tocmai clară), *Gheorghios* (adjectiv derivat de la

gheorgos „agricultor"), vag cunoscut și în antichitate, *Grigorios* „care veghează", *Leon* „leu", *Pantazis* „care trăiește mult", *Paskalis*, derivat de la „Paște", *Polihronos, Polihronis* „care trăiește mulți ani", *Polizos* „care trăiește mult", *Ruxandra* din *Roxana*, iar acesta de origine persană („strălucitoare"), *Sofia* „înțelepciune", *Sotir* „mîntuitor", *Stamatios, Stamatis* „ferm" (care rămîne în viață), *Stavros* (de la cuvîntul care înseamnă „cruce"), *Stefanos* „coroană", *Sterghios* „solid" (rom. *Sterie, Stere*), *Sterghianos* (derivat de la precedentul, rom. *Sterian*), *Stilianos* „stîlpnic", *Vasilios* „regal", *Zisos* „să trăiască", *Zosimos* „care trăiește".

Apar în romînă, provenind din greacă, o serie de masculine în *-a*, întîi unele de origine străină, ca *Sava* din ind. *Sabbas*, ebraice, ca *Anania* (ebr. *Hananiah* „pe care Dumnezeu, în mila lui, l-a dăruit"), *Ieremia* (ebr. *Ieremiah*), de origine latină, ca *Luca*, apoi chiar de origine grecească, de exemplu *Kosma* (de la *kosmos* „ordine", „podoabă"), *Kuza*, scurtat din *Kantakuzinos*, *Leonida* (vezi mai jos, p. 83), *Nichita* (gr. *Nikitas* „învingător").

Multe feminine se termină în *-i*; (în greaca veche era *-e*): *Areti* „virtute", *Caliopi* „voce frumoasă" (numele unei muze), *Chiriachi*, femininul de la gr. *Kiriakos* „domnesc", „de duminică" (cu diminutivul romînesc *Chiriachița*). Adesea terminația s-a schimbat în romînește, de exemplu *Ecaterina* (vezi mai sus), *Zoe* (ca în greaca veche) pentru *Zoi* „viață".

Mai importante sînt faptele de fonetică. Chiar și din exemplele date pînă aici, cititorul a putut vedea că adesea numele grecești prezintă variații de pronunțare, deși din antichitate și pînă azi scrierea a rămas în linii mari aceeași.

După cum s-a văzut din paginile precedente, numeroase nume de botez folosite astăzi la noi provin din grecește, fie că e vorba de nume formate în grecește, fie că ele au fost împrumutate de greci de la vechii evrei, apoi, la rîndul lor, grecii ni le-au transmis nouă, fie direct, fie mai ales printr-un intermediar slav. Pe de altă parte, încă din antichitate, de la greci le-au împrumutat romanii, de la care apoi le-au primit populațiile apusene, iar de la acestea au ajuns și la noi. Foarte adesea, între numele luate din grecește direct sau prin intermediar slav, și cele luate prin intermediar apusean sînt diferențe de ordin fonetic atît de însemnate, încît uneori s-ar putea crede că e vorba de nume diferite. Cauza este următoarea: romanii au transcris numele așa cum erau pronunțate în grecește, iar apusenii le-au luat de obicei din cărțile latinești, fără să schimbe scrierea, ceea ce la rîndul nostru am făcut și noi cînd le-am preluat din apus. În grecește, pronunțarea a evoluat, iar slavii le-au preluat și le-au transcris ținînd seama de pronunțarea pe care o cunoșteau din practică. La fel am procedat și noi cu aceste nume. Pentru a ne explica fiecare diferență în parte, trebuie să cunoaștem felul cum s-au schimbat sunetele în greaca din primele secole ale erei noastre.

În materie de vocale: *e* lung a devenit *i*, de aceea găsim perechile următoare (primul nume e popular, grec sau slav, al doilea e livresc, venit din apus). Iată mai întîi cîteva nume de origine ebraică terminate în *-el*: *Daniel—Daniil, Emanuel—Emanoil, Gabriel—Gavril, Micaela* (numai feminin, masculinul fiind *Mihail*), *Rafael—Rafail, Samuel—Samoil*. De notat că pentru toate acestea există variante de origine slavă terminate în *-ă*: *Dănilă, Gavrilă, Mănuilă, Mihăilă, Rafailă, Samoilă* (mai sînt și altele, ca

Natanailă). Alte nume care prezintă alternanța *e/i*: *Demetru—Dimitrie* (vezi și varianta romînească *Dumitru*), *Elie—Ilie*, *Gregoriu—Grigore*, *Ieremia—Irimie*, *Iozef—Iosif*, *Irena—Irina*, *Magdalena—Mă(g)dălina*, *Nicodem—Nicodim* și multe altele.

Diftongii *au* și *eu* au devenit *av* și *ev* (iar înainte de o consoană surdă, *af* și *ef*): *Eugeniu—Evghenie*, *Laurențiu—Lavrentie* (în grecește e de origine latină), *Mauriciu—Mavrichie* (cf. și *Mavru*, iar în germană *Moritz*). Aici se pot adăuga *Eftimie* (din vechiul grecesc *Euthymios*, care nu e reprezentat la noi) si *Efimița*, paralel cu masculinul occidental *Eufem*. Numele latinesc *Paulus* a devenit în grecește *Pavlos*, de unde apoi la noi, prin filieră slavă, ca nume de botez, *Pavel*, în timp ce sub forma latină, pe diverse căi, ne-au venit *Paul*, *Paula* și *Paulina*, apoi din franțuzește forma cosmopolită *Pol* (direct din grecește, ca nume de familie, au venit *Pavlu*, *Pavlid*).

Încă din antichitate *eo* a devenit *u*, de aceea avem pronunțarea *Tudor*, *Tudose*, dar apare astăzi și varianta cu *eo*: *Teodor*, *Teodosie*.

În slavă, *a* scurt s-a schimbat în *o* și această schimbare a atins și numele grecești intrate mai demult, care astfel au ajuns la noi cu *o* în loc de *a*: *Hortolomei* din *Bartholomaios*, *Macovei* din ebraicul *Machabaios*.

Finala grecească *-eos* (*-aios*) e redată în slavă prin *-ei*, de unde și în romînește *-ei* în nume ca *Andrei*, *Doroftei*, *Dosoftei*, *Macovei*, *Matei*, *Timotei*, *Zevedei*.

Iată acum cîteva date în legătură cu consoanele. Vechiul *b* s-a schimbat în *v*: *Bartolomeu—Vartolomei*, *Barbara—Varvara*, *Bazil—Vasile*, *Beniamin—Veniamin*, *Bessarion—Vissarion*, *Elisabeta—Lisaveta*, *Gabriel—Gavril*, *Machabaios—Macovei*, *Rebecca—Reveca*, *Sabba—Sava*. Adjectivul vechi grecesc *sebastos* a devenit nume de persoană grecesc și a dat în romînește *Sevastos*, cu femininul *Sevasta* (vezi și p. 42).

Sunetul *th*, pronunțat în antichitate ca un *t* urmat de un *h*, a devenit o consoană interdentală (vîrful limbii se plasează între dinții de sus și cei de jos, ca la *th* englezesc). În rusă e redat prin *f* și cîteodată prin *ft*. În romînește găsim în general *t*: *Lefter* (din *Eleutherios*, cu *eu* devenit *ef*), *Marta*, *Matei*, *Timotei*, *Toma*, *Tudor*, *Tudose*; dar apar și forme cu *f*, luate din rusește: *Feodor*, *Feodosie*, *Foma*, *Marfa* și chiar cu *ft*: *Doroftei* (vezi varianta feminină apuseană *Dorothea*), *Dosoftei*, *Maftei*, *Timofte*. Numele grecesc *Agathon* a devenit la noi *Agafton*.

Spiritul aspru, care nota un suflu înaintea unora dintre vocale la începutul cuvintelor, a fost redat de romani prin *h*, iar greaca l-a pierdut apoi în pronunțare. De aceea am primit fără *h* inițial nume care în apus sînt scrise și adesea chiar pronunțate cu *h-*: *Elena*, *Ileana*, *Ermil*, *Ilarie*, față de *Helene*, *Hermyllos*, *Hilarios* din antichitate.

Grupul *nt* a devenit *nd*, iar *nk* a devenit *ng*: *Andon* alături de *Anton*, *Costandin* alături de *Constantin*, *Pandele* din *Pantelimon*, *Pangrati* din *Pankrates*.

În grecește *k* și *g* și-au păstrat pronunțarea și cînd erau urmați de *e* sau *i*, pe cînd în limbile romanice, în această situație, *k* a devenit *č* iar *g* a devenit *ğ*. Astfel avem din greacă (sau din slavă) nume ca *Anghel*, *Chiprian*, *Chiril*, iar din sursă apuseană variantele *Angela*, *Ciprian*, *Ciril*.

(*Cyprian* e de la numele insulei *Cipru*, iar *Ciril* de la *kyrios* „stăpîn", „Dumnezeu").

În sfîrşit, în greceşte, ca şi în romîneşte, *s* între două vocale s-a păstrat, pe cînd în limbile apusene a devenit de obicei *z*, ceea ce explică existenţa paralelismului între *Iosif* şi *Iozef*, *Vasile* şi *Bazil*.

Mai rămîne de tratat un singur fenomen, şi anume suprimarea vocalelor iniţiale în greaca modernă. Fenomenul apare şi la substantivele comune în greceşte (*stridie* e din neogrec. *stridi*, faţă de vechiul grecesc *ostr-*), dar e deosebit de frecvent la numele de botez, care şi aşa au tendinţa de a fi folosite sub forme scurtate. Întîlnim astfel: *Lixandru, Leca* de la *Alexandru*, *Năstase* de la *Anastasie*, *Postolache* de la *Apostol*, *Tănase* de la *Atanasie*, *Catrina* de la *Ecaterina*, *Leana, Lenuţa, Lina* de la *Elena*, *Lefter* de la *Elefterie*, *Lisaveta* (scurtat în *Saveta, Safta*) de la *Elisaveta*, *Manole, Manea* de la *Emanoil*, *Vanghele* de la *Evanghelos*. Nu intră aici numele *Smaranda*, care de la început n-a avut vocală iniţială, forma occidentală *Esmeralda* fiind explicată prin faptul că în spaniolă s-a adăugat o vocală înaintea grupului de consoane iniţial.

Să notăm că în unele cazuri s-a pierdut mai mult decît o vocală: numele începătoare cu *eu-*, transformat în *ev-*, *ef-*, au ajuns să piardă consoana, *v* sau *f*, cînd silaba următoare începea cu *v* sau cu *f*, astfel că, la suprimarea vocalei *e*, n-a mai rămas nimic din grupul iniţial *eu-*: *Eufrosina* a devenit *Evfrosina*, apoi *Frusina*; şi înainte de alte consoane *v* a putut dispărea, de exemplu *Evdochia* a devenit *Vdochia, Dokia*, *Evstatios* (din vechiul grecesc *Eustatios*, de unde fr. *Eustache*) a devenit *Stati*.

Adaug aici cîteva date despre numele armeneşti, deşi Armenia nu este în Europa. Ţin însă seama de faptul că la noi în ţară trăiesc sau au trăit destul de mulţi armeni şi numele lor sînt în oarecare măsură cunoscute de romîni. În limba armeană a avut loc o mutaţie a consoanelor, astfel că găsim *b*, *d* şi *g* în loc de *p*, *t* şi *k* în *Bedros* pentru *Petros* („Petru" pe greceşte), şi la fel constatăm diferenţe la *Agop* pentru *Iacob*, *Kapriel* (pentru *Gabriel*), *Kirkor* (pentru *Grigore*), *Tavit* (pentru *David*). Alte transformări au suferit *Hovsep* pentru *Ioseph*, *Ovanes* pentru *Iohannes*.

Numele de botez romîneşti

În paginile precedente am avut adesea ocazia să citez nume romîneşti, mai exact nume care circulă la noi în ţară. A fost vorba aproape exclusiv de nume împrumutate, mai de curînd sau mai de mult, dar împrumutate. Nu este nimic de mirare în aceasta, deoarece scopul pe care mi-l propuneam era să prezint sistemul de nume al unor popoare străine, ilustrat cu acele exemple care pot fi uşor recunoscute de cititorii romîni. Dar nici în cele ce urmează nu vom putea întîlni nume rămase din antichitate.

Au încercat unii lingvişti, de exemplu Alexandru Philippide, să descopere în romîneşte nume moştenite din latineşte, ba chiar şi din limba tracilor. Dar aceste încercări au eşuat, şi pînă şi un amator de elemente latineşti ca Sextil Puşcariu a fost silit să recunoască (DR VI (1931), p. 525) că nu avem nici un singur nume care să fie sigur moştenit din latineşte Tot Puşcariu, în *Limba romînă*, I, 1940, p. 301, combate pe Philippide care credea că numele *Cîndea* reprezintă pe latinescul *Candidus*, iar *Luţu*

(din *Vasiluțu* sau *Gavriluțu*) ar fi lat. *Lucius*. După cum spune Pușcariu, încercarea este apriori sortită eșecului, deoarece „o continuitate între numirile oficiale ale romanilor păgîni și ale romînilor creștini nu există".

Lucrul n-ar trebui să ne mire, dacă ne aducem aminte că nici în Franța nu s-a păstrat nici un singur nume de origine galică și, de asemenea, nici un nume moștenit din latinește, deși legăturile cu latinitatea nu s-au întrerupt niciodată pe teritoriul actualei Republici Franceze. Numele de origine latină pe care le folosim astăzi sînt toate relativ recente, marea lor majoritate fiind introduse de curentul „latinist" de la începutul secolului al XIX-lea încoace.

Există totuși, mai cu seamă printre numele de sfinți (folosite mai ales pentru a denumi sărbătorile), unele care prezintă modificări fonetice asemănătoare cu cele suferite de cuvintele comune moștenite din latinește: *Sîngeorz* „sfîntul Gheorghe", *Sînvăsii* „sfîntul Vasile". Nici acestea nu sînt însă moștenite, cum arată, de exemplu, *v* de la cel din urmă (dacă ar fi fost păstrat din latinește, numele acesta ar trebui să se prezinte în romînește sub forma *Băsei*, căci *b* din *Basilius* trebuia să se păstreze, ca în *biserică* din *basilica*, iar primul *i*, fiind scurt, trebuia să devină *e*, iarăși ca în *biserică*). *Sînmedru* „sfîntul Dumitru" arată un tratament neașteptat al lui *t* (ar fi trebuit să sune *Demetriu*), iar *Sînnicoară* și, ca nume de botez, *Nicoară*, face impresie puternică din cauza schimbării în *r* a lui *l* intervocalic și din cauza diftongării lui *o*, dar accentul îl dă pe față ca relativ recent, căci dacă în grecește era accentuat *Niko'laos*, ca în romînește, în latinește ar fi trebuit să fie accentuat *Nicola'us* și deci forma așteptată în romînește era *Nicurau*. Ceva mai convingător este *Sînchetru*, cu palatalizarea lui *p*, ceea ce dovedeste sigur că e popular, dar poate totuși nu latin. Singurul care are multe șanse să fie recunoscut ca moștenit este *Sînziene*, care este interpretat ca lat. *sanctus dies Iohannis* „sfînta zi a lui Ion", cu lat. *dies* păstrat de genul masculin, pe cînd rom. *zi* e feminin. Dar este vorba, în fapt, de un nume de sărbătoare, nu de un nume de persoană.

S-a mai făcut încercarea de a se găsi în romînește nume de origine veche germanică, deoarece se știe că în antichitate în țara noastră au locuit triburi germanice, C. C. Diculescu, în lucrarea sa *Die Gepiden*, I, Leipzig, 1922, prezintă ca germanice numele *Aldea, Badea, Manea, Onea, Saraba* și altele. În recenzia pe care i-a făcut-o (DR, III (1924), p. 966—971), G. Giuglea se mulțumește să formuleze rezerve, iar N. A. Constantinescu acceptă fără obiecții originea germanică a lui *Aldea*. Dar ar fi trebuit să țină seama de recenzia total negativă a lui Ov. Densusianu, din *Grai și suflet*, I (1823), p. 347—353, de explicația sigur justă a lui *Aldea* prin slavă (vezi Pașca Ț. O., p. 33—34) și mai cu seamă de faptul că apriori nu este verosimilă păstrarea unor nume atît de vechi.

Și la noi, în foarte multe cazuri, numele au fost impuse de biserică, insuflîndu-se părinților credința că sfinții trebuie să protejeze pe copiii care le poartă numele. Avînd în vedere că limba oficială a bisericii a fost timp de multe secole slavona, preoții au botezat copiii cu nume bisericești în forma lor slavonă: *Gheorghe, Mihail, Niculai, Vasile*. Dar nici la noi, ca și în Franța, originea numelor nu are nici o legătură cu apar-

tenența etnică a celor care le purtau: cei care se numeau *Vladimir* sau *Vladislav* nu știau adesea nici un cuvînt slavon. La fel stau lucrurile cu numele grecești: cineva se poate numi *Stamate* sau *Vanghele,* fără ca vreunul dintre strămoșii săi să fi fost grec.

Există totuși un număr relativ mare de nume de botez formate în romînește (ce e drept întrebuințate pe scară destul de redusă) și acestea sînt singurele neîmprumutate. Ele sînt formate eventual din cuvinte comune de origine latină, mai ales botanice (nume de flori sau de fructe) și zoologice (nume de animale).

Iată mai întîi cîteva exemple pe care trebuie să le eliminăm de pe listă, deoarece ele se regăsesc la fel în grecește și există cel puțin bănuiala că și acestea au fost împrumutate din greacă: *Crina* (femininul de la *crin*), *Mărgărit, Sîrma* (gr. *Sirma*), *Sultana, Trandafir* (gr. *Triandafillos,* vezi numele de familie *Triandaf*).

Formate sigur în romînește, de la nume de plante: *Brăduț, Brîndușa, Bujor, Busuioc, Cireașa, Crenguța, Mugur, Rodica* (dacă nu e de la *Irodion,* cum arată N. A. Constantinescu; vezi si gr. *Rodița*), *Viorica* (și masculinul *Viorel,* format de la feminin). Aici se clasează și *Sînziana*: numele de sărbătoare a devenit și numele unei plante care înflorește cam de sfîntul Ion (i se mai zice și *drăgaică,* și sărbătorii la fel), deci pluralul *sînziene* a dat naștere unui singular refăcut *sînziană,* care a devenit nume de femeie, folosit, de altfel, numai în basme. La toate acestea trebuie adăugat numele generic *Floarea* (*Florica*), de la care și masculinul *Florea* (acesta traduce desigur, cel puțin în unele cazuri, pe slavul *Țvetko* (*Sfetcu*), derivat de la v. sl. *țvet* „floare“).

N-am inserat aici pe *Gherghina,* care ar putea reprezenta floarea cu același nume (pentru care vezi p. 158). Mi se pare totuși mai probabil că este femininul de la *Gheorghe* (care are și varianta *Gherghe*; de altfel și floarea își trage numele tot de la *Gheorghe*). Numele feminin apare și în bulgărește (vezi *Izvestiia,* V, 1957, p. 426, și VII, 1961, p. 323; de altfel și floarea poartă același nume în bulgărește). *Mălina* apare și el în bulgărește (Weigand, p. 140). Bg. *Bosilko* (Weigand, p. 137) mi se pare ceva mai departe de rom. *Busuioc*. Și *Brîndușa* există în bulgărește (Weigand, p. 137), dar e fără îndoială împrumutat din romînește.

De la nume de animale: *Albina, Lupu* (după sl. *Vlk* ?), *Mioara* (dacă nu e scurtare din *Marioara*), *Păun* (vezi totuși gr. *Pagonis*), *Puiu, Puica, Ursu* (alte exemple la Pușcariu, în pasajele citate).

De la alte nume comune: *Alin* (de la verbul *alina*), *Barbu* (de la *barbă,* dacă nu e cumva de la *Barbara,* cum susține N. A. Constantinescu, după I.-A. Candrea), *Codrea, Doina, Domnica* (diminutiv de la *doamnă,* cu masculinul *Domnel*; *Domnika* a trecut și în bulgărește, vezi *Izvestiia,* VII, 1961, p. 328), *Doru, Luminița, Norocel, Noru* (probabil însă nu de la *nor,* ci refăcut din femininul *Nora,* care e scurtare din *Eleonora*), *Soare* (cu derivatul recent *Sorin*). Numele *Dorin* a fost interpretat în diverse feluri (vezi A. Stan, *Contributions onomastiques,* p. 63): de la *dor,* de la *Teodor,* ca să nu mai pomenesc de explicația prin *Doroftei*; după părerea mea este masculinul de la *Dorina* (se întîlnește și *Corin* de la *Corina,* deși acesta,

la origine, înseamnă „fetiță"; de asemenea apare uneori masculinul *Irin* de la *Irina*, deși acesta este în grecește un substantiv feminin, cu înțelesul de „pace"; *Irin* există și în bulgărește, vezi Weigand, p. 125. Multe din exemplele citate se explică prin caracterul romanțios al părinților.

Printre numele de formație romînească se trec și cîteva provenite de la nume de sărbători. Cel mai clar este *Crăciun*, apoi *Pascu* (de la *Paște*; vezi A. Stan, loc. cit., care inserează aici și pe *Florea, Floarea*, socotite ca derivate de la *Florii*).

Cred necesar să subliniez că, deși *cireașă, sînziene, floare, dor, soare, albină, lup, păun, pui, urs* etc. sînt cuvinte moștenite din latinește, ca nume de persoane ele nu pot fi socotite de origine latină, căci nu au devenit nume de persoane decît la mult timp după ce, conform periodizării acceptate, pe teritoriul nostru nu se mai vorbea latina, ci romîna. Ele sînt deci nume de origine romînească, în aceeași măsură ca *Norocel*, de exemplu, care are la bază un nume comun de origine slavă.

Am arătat în *Introducere* că mulți părinți aleg pentru copiii lor nume pretențioase, adesea străine. Aceasta este probabil principala sursă a deplasărilor pe care le suferă baza de formare a onomasticii în ultima vreme, așa cum vedem cînd cercetăm istoria numelor în diverse limbi europene. Există curente care se răspîndesc și care, în interval de cîteva generații, pot transforma radical nomenclatura unei populații. La noi, numele latinești din antichitate au fost părăsite la un moment dat ca efect al unei mode care aducea în loc nume slave și biblice, apoi a venit moda numelor grecești, înlocuită cu moda numelor latinești. Au apărut nume de zei și eroi din mitologie și din istoria veche, ca *Aurora* (simțit ca egal cu *Aurelia?*), *Diana, Didona, Duiliu, Eneas, Flora* (egal cu *Floarea*), *Hector, Lavinia, Minerva, Traian, Venera* (egal cu grecescul vechi *Afrodita* și cu grecescul creștin *Paraschiva*, vezi și p. 62) etc.

În Ardeal, în timpul stăpînirii maghiare, romînii au umblat după astfel de nume, nu numai pentru a-și afirma prin aceasta atașamentul la lumea latină, ci pentru a nu permite traducerea în ungurește a numelor de botez: dacă declarai copilul *Ion*, funcționarul maghiar, deprins cu traducerea numelor, scria automat *János*. Cînd însă declarai nume ca *Traian, Cassiu, Enea, Veturia*, nu găsea nici o paralelă maghiară și era silit să scrie numele în forma propusă.

În secolul al XX-lea, în parte încă din secolul al XIX-lea, s-au introdus nume de origine occidentală și această modă mai dăinuie și azi. Apar nume ca *Ascanio* (italian, de origine latină), *Ernest, Rihard, Robert* (de origine germană) etc. Desigur tot din germană vine *Liana*, nume de plantă. Mi s-a vorbit în tinerețe de un sat în regiunea București, unde mulți copii de țăran au primit astfel de nume de la o moșiereasă romanțioasă, care, imediat ce citea un roman, dădea numele eroilor lui copiilor din sat. Nu știu dacă aceste nume s-au extins la generațiile următoare. În DR, VII (1934), p. 56, n. 1, se arată că la o anchetă (făcută probabil în Transilvania) țăranii au declarat singuri că acum preferă pentru băieți nume ca *Viorel, Virgil*, iar pentru fete *Amalia, Letiția, Reghina*, în locul celor tradiționale. Pentru vremea mai apropiată de

actualitate, vezi informațiile furnizate de Sabina Teiuș, *Tendințe noi în sistemul prenumelor din comuna Cuzdrioara (raionul Dej)*, în CL, VI (1961), p. 415—420.

Dar se merge și mai departe și se adoptă numele occidentale cu scrierea și pronunțarea străină, înlocuind varianta mai veche romînească, de exemplu *Angela* elimină pe *Anghelina*; se răspîndesc scrieri franțuzești ca *Elie* (pronunțat *Elí*) pentru *Ilie, Jean, Nicolas* (pronunțat *Nicolá*); alteori scrierea urmează pronunțarea, de exemplu *Jorj* (fr. *Georges*) pentru *Gheorghe, Mișel* (fr. *Michel*) pentru *Mihai, Stepan* pentru *Ștefan*. Se adoptă și nume care nu au echivalent mai vechi în romînește: *Béatrice, Denise*, pronunțate franțuzește (*beatris, döniz*). Iată și un caz de mixtură: *Mihaela* păstrează pe *h* de la *Mihai*, dar a luat sfîrșitul de la fr. *Michaela* (pronunțat *Micaelá*; vezi și p. 49).

Deoarece forma din calendar nu mai prezintă astăzi mare interes, se dau ca nume oficiale diminutive, trecute astfel în acte: *Ionel, Marioara*. Este aici un semn și că părinții sînt mai tandri cu copiii.

Prenume duble

La nobilii apuseni a apărut obiceiul de a se da unui copil două și chiar mai multe nume de botez, ceea ce se poate explica în mai multe feluri. Pe de o parte al doilea prenume devenea necesar cînd mai multe persoane din aceeași familie căpătau același nume de botez, ceea ce se întîmpla destul de des: era obiceiul să se dea copiilor același nume ca tatălui, pentru a marca astfel legătura familială dintre ei, dar implicit se crea confuzie pentru că nu se știa la cine din ei se referea vorbitorul, și această confuzie se elimina prin adăugarea unui al doilea nume, care era diferit pentru fiecare personaj. Pe de altă parte, dînd copilului mai multe nume, părinții îl puneau sub protecția mai multor sfinți, eventual a mai multor personaje în viață ale căror nume le purtau. O sursă pentru prenumele duble poate fi și înțelegerea greșită a derivatelor, de exemplu de la *Maria* s-a format *Marion, Marian*, acesta din urmă fiind apoi înțeles ca *Marie Anne*, după care model s-a format și *Marie Jeanne* și altele la fel.

Cu timpul, uitîndu-se cauzele inițiale ale înmulțirii prenumelor unei singure persoane, faptul de a avea mai multe nume a început să fie privit ca un semn de distincție, de noblețe. (Fleischer, p. 59, arată că o arhiducesă austriacă născută la 1891 a primit nu mai puțin de 20 de prenume, deși autoritățile, în mai multe rînduri, au încercat să îngrădească dreptul de a da mai mult de două prenume.)

Această modă a fost treptat adoptată de burghezi și chiar de țărani și ea s-a introdus și în răsăritul Europei. La noi, printr-un articol al unui decret din 1950, este interzis a da un nume format din mai mult de două cuvinte, ceea ce înseamnă implicit că sînt permise prenumele duble.

De cele mai multe ori, unul dintre ele este banal și, prin adăugarea celui de-al doilea, se încearcă o oarecare diferențiere. Fleischer, loc. cit., arată că într-o localitate din Germania, la un număr de 90 de băieți,

77 aveau prenume duble, iar printre aceștia, toți afară de unul aveau ca prim nume de botez *Hans*. Din 114 fete cu prenume dublu, s-au numărat 75 de *Anna* și 27 de *Maria*.

Cum se folosesc numele multiple? Există mai multe situații:

1. Se pronunță toate, de exemplu *Johan Sebastian Bach*, *Wolfgang Amadeus Mozart*, *Savinien-Hercule de Cyrano de Bergerac*. În franțuzește, unde numele sînt de obicei scurte, sînt frecvente prenumele duble rostite complet, ca *Jean-Jacques*, *Jean-Pierre*, *Anne-Marie* etc. În italienește adesea cele două prenume se contopesc într-unul singur, de exemplu *Giancarlo*, *Gianbattista* (*Gian* e o prescurtare din *Giovanni* „Ion", iar *Battista*, ca și fr. *Baptiste*, reproduce pe vechiul grecesc *baptistes* care însemna „botezător").

2. Unul dintre prenume este dat uitării și se folosește numai celălalt, de exemplu *Alexandru Cuza* pentru *Alexandru Ioan Cuza*.

3. Se lasă la o parte numele de familie și se folosesc numai două prenume. Este adesea cazul suveranilor, de exemplu *Friedrich-Wilhelm*, *Victor-Emanuel*, dar și al unor artiști, ca *Michelangelo (Buonarotti)*, al unor scriitori, ca *Jean-Jacques* (*Rousseau*), *Jean Paul* (pentru *Johann-Paul-Friedrich Richter*).

IV

HIPOCORISTICE ŞI DIMINUTIVE

În sistemul indo-european, numele compuse erau de cele mai multe ori destul de lungi, de patru şi mai multe silabe. Am văzut că în unele limbi (sanscrita, celtica) întîlnim şi compuse cu mai mult de doi termeni. Sînt şi unele limbi moderne, de exemplu basca, unde numele sînt mult mai lungi. Un basc stabilit la Buenos Aires se numea *Iturriberrigorricoerrotaberricoechea,* ceea ce înseamnă „casa noii mori de la noua fîntînă roşie de sus" (G. Lacombe, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris,* 102, 1935, p. XXVIII). Se înţelege că în viaţa de familie este greu de folosit asemenea nume, şi ele, prin diferite procedee, sînt adesea scurtate. Formele reduse sînt cunoscute în lingvistică sub denumirea de *hipocoristice.* Gramaticul indian *Puruşottamadeva* (*puruşa* „om", *uttama* „cel mai bun", *deva* „zeu") era pomenit de obicei sub forma *Puruşottama,* deci cu suprimarea ultimului element al compusului. Avînd în vedere că hipocoristicele erau folosite în familie, în opoziţie cu numele complet, solemn şi oficial, ele capătă o coloratură mîngîietoare.

O tendinţă în aparenţă opusă dar cu unele efecte similare este aceea de a forma diminutive de la numele de persoane. Este opusă, deoarece acum e vorba nu de scurtarea, ci de lungirea numelor, cu atît mai mult cu cît adesea se formează diminutive de la alte diminutive, de exemplu, în franţuzeşte, *Jeanne* devine *Jeannette,* iar acesta *Jeanneton;* de la *Marie* se formează *Marion,* apoi *Marionette*; la fel în romîneşte, de la *Maria, Marioara,* apoi *Mariorel* (vezi p. 66). Rezultatul este adesea acelaşi, în sensul că diminutivele au şi ele coloratură mîngîietoare, pe de o parte pentru că sînt întrebuinţate pentru copii, pe de alta pentru că însăşi ideea de a prezenta pe cineva micşorat implică de multe ori bunăvoinţa, înduioşarea faţă de el.

Aşa se face că adesea hipocoristicele şi diminutivele sînt tratate împreună, ba de multe ori chiar confundate. Este necesar totuşi să fie despărţite, măcar teoretic. Diminutivele nu servesc totdeauna pentru mîngîiere, ele pot exprima şi alte sentimente, bunăoară dispreţul (de exemplu *advocăţel, profesoraş*). Diminutivele se formează în primul rînd de la substantivele comune, pe cînd hipocoristicele numai de la nume de persoane. Dar deosebirea cea mai importantă rămîne cea de formaţie: hipocoristicele se formează prin scurtare, iar diminutivele prin lungire. La diminutive nu este suficient să apară clar sufixul, trebuie ca şi tema să fie recunoscută. *Căţel* de exemplu, deşi denumeşte un cîine mic şi comportă sufixul diminutival *-el,* nu poate fi considerat ca diminutiv, din cauză că rădăcina *căţ-* nu înseamnă nimic în romîneşte.

Am spus că e necesar ca cele două tipuri să fie despărţite, măcar teoretic. Într-adevăr, în practică nu vom putea totdeauna să le despărţim, pentru că, după cum se va vedea, de la hipocoristice se formează adesea diminutive şi, desigur, de la diminutive se formează hipocoristice. Cînd

de la *Constantin* ajungem la *Tinel*, ne putem închipui că numele s-a redus la *Tin*, la care s-a adăugat apoi sufixul diminutival *-el*. Adevărul este însă foarte probabil contrariu, *Constantin* a devenit *Constantinel* (cunosc numele *Tantinel*), scurtat apoi în *Tinel*. Dar *Niculaie*, pentru a deveni *Nicuță*, diminutiv, a trecut evident prin faza de hipocoristic *Nicu*.

În greaca veche, din numele compuse oficiale, se păstra numai una dintre cele două părți componente, iar dacă se putea, se dubla o consoană interioară (așa-numita geminare afectivă): *Iphikrates* (*iphi-* „puternic", *kratos* „forță") devine *Iphis*, *Nikolaos* (*niko* „a învinge", *laos* „popor") devine *Nikis*, *Menelaos* (*mene-* „curaj") devine *Mennes*. Chiar din aceste exemple se vede însă că partea păstrată primește o nouă terminație: numele, fiind substantive, trebuie să se încadreze într-o declinare, deci trebuie să primească semnul acesteia, un sufix. Iată alte exemple: de la *Philippos* se formează *Philon*, de la *Zenodotos*—*Zenon* (un nume scurtat era și *Platon*, vezi adjectivul *platys* „lat"). Apar și sufixe de diminutiv, de exemplu *-ylos*: *Aiskhylos* (numele autorului de tragedii *Eschil*, de la *aiskh-* „sfială"), *Kratylos* (de la *kratos* „forță"); *-iskos: Andriskos* (de la *andro-* „bărbat", cf. *Andro-nikos, Alex-andros*, de la care se formează și *Alexis*).

În limbile germanice, de asemenea, se păstrează numai una dintre părțile compusului, dublîndu-se de obicei o consoană și adăugîndu-se un sufix morfologic: *Friedrich* devine *Fritz*, *Hugbert* (*hugu* „minte"), *Hugo*, *Odward* (*audo* „bogăție", *ward* „apărător", cf. engl. *Edward*, format din aceleași elemente) și *Ottulf* (*wulf* „lup") devin *Otto*, iar pentru *Siegfried* apare *Sicco*.

În slavă, la fel, se reține numai unul din termenii componenți, cu sau fără adăugarea unui sufix de diminutiv: pentru *Vladimir*, *Vladislav*, apare *Vlad*, pentru *Vladimir*, *Branimir*, *Strașimir* etc., găsim *Mirce* (alte exemple din limbile slave actuale se vor da mai departe).

După toate semnele, aceeași era situația în tracă, unde găsim nume scurtate ca *Muca*, alături de altele mai lungi ca *Mucapor*, și de asemenea nume formate dintr-un singur termen dar cu un sufix special: *Spartacus*.

În limbile mai noi, atît hipocoristicele, cît și diminutivele joacă un rol mult mai mare decît în cele vechi. Un motiv al acestei situații poate fi faptul că în evul mediu se întîmpla destul de des ca în aceeași casă să apară de două ori același nume, fie la unul din părinți și la un copil, fie chiar la doi frați sau două surori; pentru diferențiere, se foloseau, pentru fiecare din cele două persoane, forme lungite sau scurtate. Fenomenul se mai poate întîlni și astăzi: am cunoscut personal o familie în care tatăl se numea *Ion*, băiatul cel mai mare *Ionică*, iar unul mai mic *Ioniță*. Alt motiv pentru înmulțirea numelor mîngîietoare poate fi și creșterea afectivității familiale în raport cu relațiile mai dure din antichitate. Dar e posibil să intervină și faptul că pentru ultimele secole dispunem de o documentare mai bogată.

În limbile europene moderne, unde numele nu mai sînt compuse (și, chiar dacă s-au format într-o vreme mai veche prin compunere, astăzi adesea cei doi termeni nu mai sînt recunoscuți), se recurge în general la scurtare fără să se mai țină seamă de etimologie. Astfel în germană se folosește *Hans* pentru *Johannes*, în Italia de sud *Vanni* pentru *Giovanni* și de asemenea *Simò* pentru *Simone*, *Vincé* pentru *Vincenzo*, adesea numele

oficial fiind amputat de tot ce urmează după accent. Un caz mai rar ni-l prezintă italianul *Dante*, formă scurtată pentru *Durante* (egal cu francezul *Durand*, cu sensul probabil de „care durează mult"); numele de familie al poetului *Dante* era *Alighieri*.

Foarte frecvente sînt hipocoristicele în englezește: *Sam* pentru *Samuel*, *Tom* pentru *Thomas*, *Ben* pentru *Benjamin* etc. Chiar acolo unde cei doi termeni ai compunerii sînt cunoscuți și azi și sînt folosiți în mod independent în vorbire, scurtarea se produce fără a respecta legătura dintre ei. Eroul lui Mark Twain, *Huckleberry Finn* e numit *Huck*, deși *huckleberry* e cunoscut cu valoarea de „afin", fiind format din *huckle* (formă stricată în loc de *hurtle*) și *berry*, care înseamnă „boabă" (intră în compunerea multor nume de plante care au fructe de același tip). Ar fi fost deci de așteptat să se desprindă fie *Huckle*, fie *Berry*, și în nici un caz să nu se taie în două una din părțile compusului simțită ca atare. Dar americanii păstrează cît mai puțin posibil din numele oficial: *Al* pentru *Alexandru*, *Alfred*, *Alfons* etc., *Jo(e)* pentru *Joseph*, *Nick* pentru *Nicolas*, *Pat* pentru *Patrick* etc.

Cît de obișnuită este scurtarea pentru americani arată anecdota următoare, pe care am citit-o într-o revistă sportivă acum vreo treizeci de ani: un vas american a acostat în Turcia și marinarii angajează o partidă de base-ball cu o echipă turcă; văzînd că jucătorii turci, înainte de a lovi mingea, invocă pe Allah, de la care așteaptă ajutor, un jucător american, cînd îi vine rîndul să atace, ridică ochii către cer și zice: *You know me, Al!* („mă cunoști, Al!"). Prin urmare pînă și lui Allah i se adresează cu o formă scurtată.

Alt amănunt curios este că în englezește adesea formele scurtate sînt transformate substanțial prin modificarea consoanelor: *William* devine *Will*, apoi *Bill*; *Robert* devine *Bob*, *Ricard* devine *Dick*. De la *Dorothea* și de la *Adolphus* se formează *Doll* (ca substantiv comun, *doll* a ajuns să însemne „păpușă"). Alteori nici nu s-ar putea ghici cum s-a ajuns la formarea hipocoristicului, dacă nu s-ar face cercetări istorice: de la *Mary*, se ajunge la *Polly*, de la *Margareta*, la *Peggy*. Întîi s-au format *Molly* de la *Maria* și *Meg* de la *Margareta*, apoi *Molly* a fost transformat în *Polly*, iar *Meg*, *Meggie*, în *Peg*, *Peggie*. Și mai curios este cazul lui *Daisy*, hipocoristic de la *Margaret*: floarea căreia noi îi zicem *margaretă* poartă în englezește numele de *daisy*, ceea ce a făcut ca fetele numite *Margareta* să primească numele de mîngîiere *Daisy*.

Din franțuzește merită să fie semnalat un tip care reproduce ezitările de pronunțare ale copiilor (la fel se pot explica unele dintre hipocoristicele englezești citate mai sus): *Dédé* pentru *André*, *Gégène* pentru *Eugène*, *Gugusse* pentru *Auguste*, *Jojo* pentru *Georges*, *Lulu* pentru *Lucien* sau *Lucienne*, *Mimile* pentru *Emile*, *Nanot*, *Nanette* pentru *Jeannot*, *Jeannette*, *Nénesse* pentru *Ernest*, *Totor* pentru *Victor* etc. În aparență aceste nume nu sînt scurtate; în realitate, silaba primă a fost suprimată, apói, printr-un procedeu adesea utilizat de copii, silaba rămasă este repetată.

Mare parte dintre hipocoristicele apusene sînt comune mai multor limbi, și chiar și limbii romîne. Printre acestea sînt *Lili* (format în englezește de la *Elena* și *Elizabeth*, iar în nemțește de la *Elisabeth*), *Magda*, *Marga* (formate în nemțește de la *Magdalena*, *Margareta*), *Rita* (format

în italienește de la *Margherita*), *Théo* (format în franțuzește de la *Théodore*) etc.

Un tip de hipocoristice apusene despre care nu totdeauna putem spune cu siguranță din ce limbă provin este cel în *-y*: *Lucy* (pentru *Lucia*), *Nelly* (pentru *Cornelia*, eventual și pentru alte nume), apoi *Mimi, Tony* (pentru *Anton, Antonia, Antoaneta*) etc. Mai adaug apoi pe fr. *Bébé*, engl. *Baby*, germ. *Bubi*, care toate înseamnă de fapt „copil". Nume care seamănă ca formație cu acestea se găsesc în ungureste: *Gyúri*, pentru *György, Sári* pentru *Sarolta* (germ. *Charlotte*, din franțuzește), *Trézsi* pentru *Teréz, Zsúzsa, Zsuzsi* pentru *Zsuzsanna*. Un exemplu cu sufix: *Joska* pentru *József*.

Franceza este în general săracă în diminutive, dar se găsesc destule nume de familie care la origine sînt diminutive de la nume de botez. Semnalez un singur tip, răspîndit în sudul Franței, cel în *-el*: *Claudel, Clémentel, Fernandel*, foarte asemănătoare ca formație cu tipul nostru *Ionel* etc.

Mai mult vom avea să ne ocupăm de formațiile grecești și mai ales de cele slave, pentru că multe din ele sînt folosite și la noi. În grecește apar numeroase scurtări de la numele cele mai frecvente, de exemplu: *Fanis* de la *Teofanis* (rom. *Fane* e mai curînd de la *Ștefan*, dar vocala finală trimite totuși la forma greacă), *Gogos* de la *Gheorghios* (de aici rom. *Gogu*), *Mantos* de la *Diamantis* (după Buturas, p. 114) sau de la *Mamantos* (după Constantinescu; în ambele ipoteze, rom. *Mantu* ridică o problemă, pentru că în grecește *nt* se pronunță *nd;* trebuie apoi să se țină seamă că *Manto, Mando* apare și în bulgărește, vezi *Izvestiia*, VII (1961), p. 339, Weigand, p. 126), *Mitros, Mitris* de la *Dimitrios* (rom. *Mitru, Mitrea*), *Nakos, Nanos* (de la *Ioannis*, rom. *Nacu*; și *Nanu?* vezi și bulg. *Nano, Nako*, acestea din urmă de la *Naiden*, după *Izvestiia*, VII, p. 342; *Naku* de la *Atanas*, după *Izvestiia*, V (1957), p. 426), *Spiros* (de la *Spiridon*, rom. *Spiru*), *Simos* (de la *Simeon*, rom. *Simu*) etc.

Greaca folosește și diferite sufixe de diminutiv, despre care voi spune cîteva cuvinte la discutarea diminutivelor romînești. Aici pomenesc de unul singur, bine cunoscut la noi. Este vorba de sufixul masculin *-akis*, care apare în diminutive ca *Filipache, Gheorgache* (deoarece *Gheorghe* are variantele *Iorgu, Iorga*, apar și variantele *Iorgache, Iordache*); de la *Ianis* „Ion", se formează *Ianache, Ienache* (scris de obicei în romînește *Enache*) etc.

De cele mai multe ori din numele de bază nu rămîne decît consoana finală a temei, ceea ce înseamnă că, cu toată sufixația, sîntem în fața unor hipocoristice. De multe ori nu putem ști, fără o informare mai amănunțită, care e forma completă. Astfel *Lache* poate fi de la *Mihalache, Manolache, Neculache, Postolache, Vasilache*; *Mache*, de la *Adamache, Gherasimache* (*Gherasimos* „respectabil", de unde hipocoristicul nostru *Gherase*), *Onesimache* (*Onesimos* „folositor"), *Valsamache* (*Valsamos*, de la *valsamon* „balsam"), *Zosimache*; *Nache*, de la *Antonache, Ionache, Marinache*; *Pache*, de la *Filipache*; *Rache*, de la *Stavrache, Tudorache, Zamfirache*; *Sache*, de la *Năstăsache, Tănăsache*; *Tache*, de la *Costache, Dumitrache, Panaitache, Petrache*.

În unele cazuri nu putem avea siguranță că formele citate au fost împrumutate de noi din grecește, căci puteau tot atît de bine să fie făcute

în romînește, după ce s-a introdus procedeul. Lucrul este încă mai adevărat pentru exemplele slave care urmează.

Scurtarea fără sufixare nu este necunoscută în limbile slave mai noi, de exemplu pentru cehă se poate vedea Svoboda, p. 106—111. Dar în limbile slave cu care romîna a fost în contact mai strîns acest tip nu apare în mod curent. Se folosesc în schimb numeroase sufixe de diminutiv, atașate în general la nume scurtate, astfel că de la același nume de bază se găsesc numeroase variante cu sufix. De exemplu în rusă și ucraineană, de la *Grigorii*, există formele *Grișa, Grișaka, Grița, Grițko*.

În rusește se păstrează hipocoristice cu sufix de formă feminină pentru nume de bărbați: *Grișa, Mișa* (de la *Mihail*), *Sașa* (de la *Alexandru*), apoi *Mișka, Pașka* (de la *Pavel*) etc. Mai răspîndite sînt cele cu sufixul *-ea*, atît pentru femei, cît și pentru bărbați: *Galea* (de la *Galina*), *Ghenea* (de la *Ghenadii*), *Kolea* (de la *Nikolai*), *Sonea* (de la *Sofia*), *Tanea* (de la *Tatiana*), *Tolea* (de la *Anatolii*), *Valea* (de la *Valeria*), *Varea* (de la *Varvara*), *Volodea* (de la *Vladimir*) etc. Unele dintre ele au fost scrise în romînește cu *-ia* (*Sonia, Tania*), ceea ce s-a explicat prin faptul că au avut model apusean, din limbi care nu au mijlocul de a marca prin *e* muierea consoanei precedente și trebuie să folosească pentru aceasta pe *i*. N-ar fi însă exclus ca scrierea cu *-ia* să se datoreze unei încercări de a diferenția femininele de masculine, care sînt scrise toate, totdeauna, cu *-ea*. Mai adaug formele feminine cu *-a*, de tipul *Mașa* (de la *Maria*), *Nina* (de la *Anna*).

Din punctul nostru de vedere, cele mai importante formații sînt cu sufixul diminutival *-k-* în combinație cu diferite alte sufixe. Voi da exemple numai dintre numele cunoscute în romînește, de aceea voi folosi pentru ele ortografia noastră. Cele mai simple tipuri mi se par cele în *-oc* (*Filipoc, Mihoc*, cu varianta regională *Mioc*) și în *-ca* (*Borca*, scurtat din *Borislav, Noica*, bulg. *Noika* din *Noe, Stoica*, bulg. *Stoika* din *stoi-* „a sta"). Chiar din aceste cîteva exemple se poate vedea că multe diminutive slave formate pe bază de hipocoristice nu sînt simțite în romînește nici ca diminutive, nici ca hipocoristice, ci au devenit nume primare, în general nume de familie. Iată acum exemple cu alte combinații de sufixe:

-ko (exemplele sînt grupate după finala rădăcinilor), în *Baicu* (sl. *Baiko* din *Baioslav*, Pușcariu, *Limba romînă*, I. București, 1940, p. 300), *Braicu* (bulgăresc sau sîrbesc, de la *brat* „frate"), *Maicu* (de la *mat-* „mamă"), *Paicu* (de la *Pavel?*), *Raicu* (bulgăresc și sîrbesc, explicat prin *rai* „paradis", însă mult mai probabil de la *Radu*), *Staicu* (bulgăresc, de la *sta-* „a rămîne", „a dura"), *Vlaicu* (bulgăresc, de la *Vladimir* sau *Vladislav*); *Boicu* (bulg., de la *boi* „război"), *Voicu* (sîrb., de la *voi* „bărbat", „soldat"); *Nedelcu* (bulg., sîrb., de la *Nedelea* „duminică"), *Velcu* (bulg. și sîrb. din *Velimir*: *veli-* „mare", iar pentru *mir*, vezi p. 37); *Milcu* (bulg., sîrb., de la *mil-* „drag"); *Brancu* (de la *Bran*), *Dancu* (de la *Dan*), *Iancu* (de la *Ian*, formă scurtată a lui *Ivan*), *Nancu* (de la *Nan*, care după N. A. Constantinescu reprezintă pe *Ananias*, dar vezi altă ipoteză mai sus, p. 60; Weigand, p. 163, îl pune în legătură cu bulg. *nana* „țața"), *Pancu* (de la *Pantelimon*), *Stancu* (bulg., sîrb. și rus., de la *sta-*, cf. *Staicu* și participiul slav *stan*), *Tancu* (după N. A. Constantinescu, în loc de *Stancu*, dar mai curînd ucrainean de la *Tanas* sau bulgar de la *Atanas*, vezi *Izvestiia*, VII, p. 351);

Cincu (după Constantinescu, format în romînește de la *cinci*, ipoteză neverosimilă, dar vezi mai jos cazul lui *Petcu*; *Cinko* există, sau a existat în bulgară, *Izvestiia*, VII, p. 355), *Dincu* (din *Costandin;* poate și din *Dima*, cf. *Dimka* în bulgărește, *Izvestiia*, V, p. 427), *Ghincu* (de la *Ghenadie*); *Mincu* (după Constantinescu, de la *Mina;* vezi însă în bulgărește *Minko* de la *Mihail*, *Izvestiia*, VII, p. 340); *Hîncu* (după Constantinescu, din germ. *Johan*, ceea ce mi se pare greu de crezut); *Boncu* (de la *Bone*); *Lascu*, *Lațcu* (de la *Lazăr*); *Moscu* (de la *Moise*); *Batcu* (probabil de la *bate* „frate mai mare"), *Datcu* (după Constantinescu, de la *det-* „copil"; *Detko* există, sau a existat în bulgărește, *Izvestiia*, VII, p. 326); *Fetcu* (ucr. *Fedko* din *Fedor*), *Petcu* (din bulg. *Petko*, iar acesta format de la *pet* „cinci" ca hipocoristic pentru *Paraschiv;* ziua a cincea a săptămînii a fost numită de greci *paraskeve* „pregătire", pornindu-se de la vinerea mare, vezi Weigand, p. 156, N. A. Constantinescu, *Limba romînă*, XI, 1952, p. 528; astfel *Paraschiva* a ajuns echivalent cu *Venera*, de la care este numele zilei de *vineri*), *Sfetcu* vezi p. 53). Nu intră în această serie, bineînțeles, *Pascu*, care e scurtat din *Pascale*, avînd originea ultimă în ebraică.

La numele pe care le-am trecut în revistă există și altă posibilitate, anume ca formele romînești să fie refăcute din nume de familie în *-ov* (vezi p. 97).

Paralel cu masculinele în *-ko* găsim feminine în *-ka*, acestea, desigur, rămase în general prenume, diminutive simțite ca atare în romînește: lăsînd la o parte numele ca *Donca* (de la *Anton*), *Minca* și *Voica*, feminine de la *Mincu* și *Voicu* (dar vezi bulg. *Minka* de la *Maria*, *Izvestiia*, VII, p. 340), *Vasilica* de la *Vasile*, rămîn nume ca *Anca* (de la *Ana*), *Ilinca* (de la *Ilina*), *Ivanca* (de la *Ivana*), *Leanca* (de la *Leana*), *Marica* (de la *Maria*, cf. bulg. *Mariika*), *Sofica* (de la *Sofia*, cf. bulg. *Sofiika*, *Izvestiia*, VII, p. 349), *Zinca* (de la *Zina*, *Zinaida*, vezi p. 273; *Zinka* există și în bulgărește, *Izvestiia*, VII, p. 330), deci feminine formate de la alte feminine.

-ko apare ca al doilea element în sufixul diminutival compus *-așko* din ucraineană: *Dumitrașcu*, *Grigorașcu*, *Ivașcu* (de la *Ivan*), *Mihalașcu*, *Pătrașcu*. Aici și *Romașcu* (sau *Romașca*) de la *Roman* (locuitorii orașului Roman se numesc *romașcani*, după numele întemeietorului). Formații sigur romînești, cu același sufix, sînt *Ionașcu* și *Lupașcu*, probabil și *Toderașcu*. De la numele a căror rădăcină se termină în *-r-* (*Dumitrașcu*, *Grigorașcu*, *Pătrașcu*, *Todirașcu*, s-a desprins hipocoristicul *Rașcu*, folosit ca nume de familie (vezi și bulg. *Rașko*, *Izvestiia*, V, p. 429 și VII, p. 347). Sufixul a fost studiat, din punct de vedere romînesc, de Bogrea, DR, IV (1927), p. 872—873.

Fiind urmat de un sunet palatal, *k* devine *č*, cum îl găsim în două sufixe diminutivale, în forma lor romînească, *-ciu*, și *-cea*. Primul apare în *Maciu* (de la *Matei*, Capidan, DR, II (1922), p. 802); *Raiciu* (de la *Radu*); *Banciu* (puțin clar, dar există și în bulgărește, *Izvestiia*, VII, p. 316); *Danciu* (de la slav. *dan* „dat", ca hipocoristic de la un compus de felul lui *Bogdan*, căci adesea numele de felul acesta au ca bază unul din cei doi termeni ai unui compus); *Ganciu* (bulg., de la *Gano*); *Ivanciu*; *Manciu* (de la *Manole*); *Panciu* (de la *Pantelimon*); *Stanciu* (vezi *Stancu*); *Enciu* (bulg. de la *Ianko*); *Nenciu* (de la *Ion*), *Penciu* (bulg., de la *Petre*); *Clinciu* (probabil de la *Climent*); *Minciu* (vezi *Mincu*); *Bonciu* (de la *Bone*); *Donciu* (de la *Anton*); *Onciu* (de la *Ion*); *Tonciu* (de la *Anton*); *Cociu* (de la *Constan-*

tin); *Rociu* (după Constantinescu, de la *Proca*); *Berciu* (după Constantinescu, din rom. *berci* „crainic“, dar mai curînd din sl. *Berko* de la *ber-* „a răpi“); *Gorciu* (de la *Grigore*).

Cel de-al doilea sufix, *-ce*, folosit pînă astăzi în mod curent în bulgărește pentru a forma diminutive de genul neutru, dă naștere la diminutive nume de persoană atît masculine cît și feminine, de exemplu *Vance*, de la *Ivan*, poate servi și pentru feminin. Iată cîteva exemple: *Dimcea* (de la *Dimitrie*); *Oancea* (de la *Ioan*); *Pancea* (de la *Pantelimon*); *Vancea* (de la *Ivan*); *Ghencea* (de la *Ghenadie*); *Doncea* (de la *Anton*); *Duncea* (de la *Dumitru*); *Cocea* (de la *Constantin*); *Marcea* (de la *Marcu*, după Constantinescu, dar mai curînd e de la *Marin*); *Mircea* (de la numele compuse cu *-mir*, ca *Vladimir* sau *Miroslav*); *Borcea* (după Constantinescu, de origine turco-cumană, dar mai probabil mi se pare că e de la slavul *bor-* „luptă“): *Grigorcea* (de la *Grigore*); *Vucea* (de la sîrb. *Vuk* „lup“, cf. paralela *Vîlcu*, de origine bulgărească).

În unele cazuri putem avea de-a face cu formații romînești în *-ea* de la nume cu rădăcina terminată în *-c-*, de exemplu *Burcea, Stîrcea* pot fi formate în romînește de la *burcă, stîrc* (Constantinescu).

Mult mai puțin productive sînt alte sufixe diminutivale, de exemplu *-le* în bulgărește (*Șteflea* de la *Ștefan*), sau *-e*, atașat la rădăcini terminate în *-n*: *Bonea* (după Constantinescu, din *Bon*, dar există în bulgărește *Bone* și *Bonev*), *Conea* (sîrb., de la *Constantin*), *Mihnea* (aici sufixul pare *-ne*), *Voinea* (vezi *Voicu*).

În paginile precedente am întîlnit numeroase hipocoristice și diminutive formate în alte limbi dar folosite și în romînește. Urmează acum să le vedem pe cele care s-au format chiar în romînește, precizînd de la început că sînt foarte multe și nu le vom putea cita pe toate.

Există și în romînește cazuri, ce e drept nu prea dese, de scurtare pur și simplu. Nu ne vom opri la nume ca *Radu*, față de *Radoslav*, *Nicu*, față de *Niculaie*, deoarece forme scurtate de acest fel întîlnim și în bulgară sau în neogreacă și sînt multe șanse ca ele să stea la baza hipocoristicelor noastre. Totuși avem exemple cum e *Costan* față de *Constantin*, pentru care nu cunosc un original în altă limbă.

În sistemul tradițional romînesc, cel puțin la numele care ar fi rămas de o singură silabă, este indispensabil să se adauge o finală vocalică, de exemplu se formează *Dinu* de la *Costandin*, *Nelu* de la *Ionel* sau de la *Cornel*, *Relu* de la *Aurel*, *Sacu* de la *Isac*, *Sîvu* de la *Iosif* (cu pronunțare regională, *Iosîv*); aici poate fi clasat *Doru* din *Teodor*, dacă nu cumva e refăcut din *Dora*, iar acesta din *Dorina* (altă ipoteză va fi amintită mai departe, la p. 65), apoi *Chiru* de la *Chiriac* (Capidan, DR, II (1922), p. 803; vezi și aici mai jos, p. 148). Cu sufixul *-ea*, avem hipocoristice ca *Monea*, de la *Filimon* sau de la *Solomon*, iar cu sufixul *-a*, *Dima* de la *Dimitrie*, *Dona* de la *Anton*, *Duma* de la *Dumitru* (nu vom lua în serios ipoteza lui Weigand, p. 154, acceptată de N. A. Constantinescu: sl. *duma* „gîndire“, „cuvînt“), *Iorga* de la *Gheorghe*, *Laza* de la *Lazăr* (Capidan, *art. cit.*, p. 802), *Nasta* de la *Anastase*, *Nica* de la *Nicolaie*, *Proca* (după Capidan, *art. cit.*, p. 804, de la v. sl. *prok* „rămas“, dar, după același autor și la aceeași pagină, de la v. sl. *prodan* „vîndut“: ambele ipoteze provin de la Weigand, care cel puțin nu le emite pe aceeași pagină, ci acceptă pe cea dintîi la p. 166, iar pe cea de-a doua la p. 113; mai probabilă mi se pare

ipoteza lui Puscariu, DR, II (1922), p. 698, care trimite la *Procopie*), *Sima* de la *Simeon.* Pentru cele mai multe exemple citate, vezi articolul pomenit al lui Pușcariu. De adăugat, pe de o parte că *Iorga* se explică mai bine prin *Iordache, Iorgache,* pe de altă parte că unele nume citate pot fi regăsite în bulgărește sau în grecește (vezi de exemplu, pentru *Chiru,* în bulgărește, Weigand, p. 125, *Izvestiia,* V, p. 428 și VII, p. 334).

Un sufix puțin obișnuit în romînește este relevat de Capidan, *art. cit.*, p. 802 (după Weigand): *-tu* în) *Itu* de la *Ioan,* cu trimitere la *Nito* (alături de *Niko*) în bulgară. (În *Izvestiia,* VII, p. 343, bulg. *Nito* este explicat prin *Nistor.*)

De o suprimare pur și simplu a sfîrșitului nu se poate vorbi pentru o perioadă mai veche, cu o singură excepție: la vocativ, la unele nume masculine (dar nu în toată țara), de exemplu *măi Gheo* pentru *Gheorghe* (pentru alte exemple, din Maramureș, vezi BPh, V (1938), p. 165; vezi și aici mai jos, p. 137). În secolul nostru apar și se înmulțesc nume cu sfîrșitul suprimat: *Adi* de la *Adrian* sau *Adriana, Grig* de la *Grigore, Luci* de la *Lucia* sau *Lucian, Mari* de la *Maria, Nata* de la *Natalia* etc., în general după model străin.

Se poate suprima începutul: *Lambe* pentru *Haralambie, Lisaveta, Saveta, Veta* pentru *Elisaveta* se găsesc și în grecește, *Ina* pentru *Dorina* și pentru alte nume cu aceeași finală se găsește și în rusește, dar *Geta* pentru *Georgeta, Gore* pentru *Grigore, Tanța* pentru *Constanța, Sile* pentru *Vasile* nu par să aibă pereche în altă limbă.

Avem de asemenea cazuri de suprimare a mijlocului: *Fia* de la *Filofteia* (BPh, V (1938), p. 177), *Mioara* de la *Marioara* (dacă nu cumva e femininul de la *mior*), *Mița* de la *Marița* (*Mița* și în bulgărește, *Izvestiia,* VII, p. 341), *Naie* de la *Niculaie.*

Mai curînd și exclusiv după model străin întîlnim suprimarea începutului și a sfîrșitului în același timp: *Gusti* pentru *Augustin, Mili* pentru *Emilia, Neli* pentru *Cornelia, Tavi* pentru *Octavian* etc.

Dintr-alt punct de vedere se poate obține un clasament diferit: 1. nume care, în urma scurtării, rămîn cu o terminație potrivită cu structura morfologică a limbii romîne (*Costan, Gore, Mioara*); 2. nume cărora li se adaugă o finală vocalică (*Onu, Onea* de la *Ion*); 3. nume care rămîn cu o terminație neconformă cu tradiția limbii romîne: *Cleo* pentru *Cleopatra, Costi* pentru *Constantin* (*Costică*), *Ioze* pentru *Iozefina, Mari* pentru *Maria, Vasi* pentru *Vasile* etc. Se înmulțesc acum numele ca *Angi* (*Angela*), *Mitty* (*Dumitru*), *Nelly, Nutzi, Sofi,* copiate după limbile apusene (vezi și scrierea cosmopolită cu *y, tz* și consoane duble). Sub influența unor nume de acest fel se introduce în romînește un nou sufix, *-i* (*y*), cu care se formează diminutive.

Se înmulțesc acum hipocoristicele de felul lui *Jenny* pentru *Ioana* sau *Eugenia, Mary, Mery, Mitzi* pentru *Maria,* diminutivele ca *Jeannot, Johnny* pentru *Ion.* Un colectivist din comuna Războieni, raionul Tîrgu-Neamț, îmi scrie că în satul lui se răspîndesc acum numele ca *Jeni, Lili, Meri, Zizi* pentru fete și *Gelu, Gigi, Miki* pentru băieți. Desigur aceasta este situația și în alte sate, ca să nu mai vorbim de orașe.

Din graiul copiilor sau din obișnuința adulților de a se adresa copiilor cu cuvinte simplificate se preiau nume cu dublarea unei silabe, de exemplu *Coco, Mimi, Titi,* cu sufixe, *Guguță, Titilică* etc. Prin stîngăcia

de pronunțare a copiilor se explică și suprimarea unor sunete: *Adi* pentru *Adri-*, *Bică* pentru *Dobrică*, *Tică* pentru *Trică* etc.

Se pot întîlni și hipocoristice fără nici o legătură fonetică cu numele oficiale: *Lache* pentru *Gheorghe*, *Nina* pentru *Clara*, *Tituș* pentru *Anghel*. Se înțelege că acestea sînt strict individuale.

Se mai folosesc ca hipocoristice nume comune, bineînțeles tot fără legătură fonetică cu numele oficial: *Coca*, *Doru* (vezi însă mai sus), *Mielu* (dacă nu e de la *Mihai*), *Mioara* (dacă nu e de la *Maria*), *Păpușa* sau *Pușa*, *Puica*, *Puiu* și chiar și nume care n-au nici un înțeles lexical, de felul lui *Chichi*, *Pusi*, *Țuchi* etc.

Ajung la diminutive, formate fie de la numele oficiale, fie de la hipocoristice. Am văzut mai sus o serie de sufixe străine, împrumutate de noi împreună cu numele de persoane pe care le formează (*-ache* din greacă, *-așcu* din ucraineană etc.). Nu avem siguranța absolută că toate numele formate cu aceste sufixe sînt împrumutate, este posibil ca unele să fi fost formate în romînește. Mai adaug un sufix franțuzesc, de curînd introdus la noi, anume *-ette*, cu care se formează feminine de la masculine, dar și diminutive (vezi exemple la p. 126).

Limba romînă cunoaște numeroase sufixe de diminutiv, la substantivele comune, și în general ele pot fi folosite și pentru numele de persoane. De remarcat că nu merge orice sufix la orice nume, după cum de altfel nici la orice substantiv comun, problemă puțin studiată (vezi *Viața Romînească*, 1930. nr. 6, p. 247—253 și *Et. rom.*, p. 38—43). Nu zicem *Petrel*, *Costaș*, *Mihăișor* etc.

Iată cele mai importante sufixe cu care se formează diminutive romînești de la numele de persoane:

-aș (după sunete muiate, și *-eș*), de exemplu *Andreiaș*, *Dumitraș* (mai mult ca nume de familie), *Gheorghieș*, *Ionaș*, *Mateiaș*, *Niculăieș*, *Păvălaș*, *Victoraș*. Feminine cu sufixul *-așa* nu există (*Bălașa* e format cu sufixul *-a* de la *Bălaș*; vezi însă p. 133 și în rusește, nume ca *Duneașa* de la *Dunea*).

-el: *Costel*, *Florinel*, *Ionel*, *Marinel*, *Săndel*. Feminin nu are (apare acum *Ionela*, dar format cu *-a* de la *Ionel*, iar *Marinela* e împrumutat gata făcut).

-ica: *Angelica* (recent, împrumutat), *Florica*, *Ionica*, *Marica* (se găsește și în bulgară și în greacă; vezi p. 62), *Rodica*, *Vasilica*. *Annika* se găsește în greacă, dar sufixul e romînesc.

-ică: *Costică*, *Dumitrică*, *Georgică* (și *Gică*), *Ionică* (și *Nică*), *Marinică*, *Mitică*, *Petrică*, *Vasilică*; cu dezvoltarea *-ul-*, *Mirciulică*, *Rădulică*.

-ișoara: *Anișoara*, *Mițișoara*.

-ișor: *Ghițișor*, *Petrișor*.

-ița: *Anița*, *Gheorghița* (și în bulgărește, *Izvestiia*, VII, p. 323), *Luxița*, *Marița* (și în bulgară și în greacă), *Rădița*, *Săndița*, *Victorița*. În grecește găsim diminutive ca *Annița*, *Kalița* (de la *kalos* „frumos"), *Kiriakița*, *Marița*, *Zoița*, dar sufixul e slav.

-iță: *Chimiță* (de la *Achim*), *Chiriță* (de la *Chiru*), *Gheorghiță*, *Ioniță* (și *Niță*), *Mihăiță*, *Niculiță*, *Vasiliță*. Nu există un sufix *-ițu*, de altfel nici la substantivele comune (*-iț* apare numai regional. în poezie, de exemplu *păuniț*).

-oara (e de fapt același cu *-ișoara*) în *Marioara* (care se găsește și în grecește; împrumutat din romînește?); *-oară* a fost înlocuit cu *-ișoară*,

uşoară şi la substantivele comune, vezi articolul citat din *Viaţa Romînească*. Nici masculinul *-or* nu mai există, fiind înlocuit cu *-işor, -uşor*.

-uca: Irinuca, Măriuca.

-ucu: *Răducu, Sănducu.*

-uică: *Fănuică, Răduică* (folosite ca nume de familie). Exemple de *-uica* n-am găsit.

-uş: *Mitruş, Petruş*. Exemple de *-uşa* n-am găsit.

-uşor (e de fapt o variantă a lui *-işor*, după anumite sunete): *Nicuşor* Exemple de *-uşoara* n-am găsit.

-uţ: *Petruţ, Vlăduţ.*

-uţa: Anuţa, Ilenuţa, Mariuţa.

-uţă: *Goguţă, Nicuţă, Păvăluţă.*

-uţu: *Goguţu* (şi *Guţu*), *Iorguţu, Răduţu.*

Există şi nume cu două sufixe şi chiar cu mai multe: *Cost-ic-uţă, Cost-el-uş, An-ic-uţa, Nuş-ic-uţa* din *Elena* (acest exemplu şi alte cîteva le-am cules din lucrarea de diplomă a absolventei Maria I. Vlad). După cum se vede, din *Elena* nu a mai rămas decît consoana *n*. Se poate merge şi mai departe, în aşa fel încît din numele oficial nu mai rămîne nimic, de exemplu cînd de la *Constantin* (prin fazele intermediare *Costică, Costicuţă* etc.) se ajunge la *Ţuşică*. În asemenea cazuri sufixul ajunge să joace el singur rolul de nume, de exemplu *Ina, Ica, Eta, Uţa* (masculine de acest tip n-am găsit). Deoarece sufixul se adaugă la mai multe nume, este imposibil să spunem, fără informaţii suplimentare, cărui nume îi corespunde un hipocoristic diminutiv de felul lui *Ica* (*Florica, Valerica* etc.), şi chiar cînd se păstrează o consoană din numele oficial, de exemplu *Nuţa* poate fi de la *Anuţa, Lenuţa* şi de asemenea de la *Marina, Steliana* etc.

Unele masculine sînt formate de la feminine, de exemplu, sigur, *Viorel*, de la *Viorica*, şi, probabil, *Domnel*, de la *Domnica*. *Aurică* ar putea fi format după *Aurica*, dar de asemenea după *Aurel*, care nu e diminutiv, ci provine din lat. *Aurelius*. Puşcariu, DR, II (1922), p. 697, crede că şi *Ionică, Ştefănucă* etc. sînt formate de la feminine, pentru dezmierdare. De observat însă că există diverse formaţii de acelaşi tip pentru care nu avem feminine, de exemplu *Costică, Răzvănică,* iar *Gica* e format de la *Gică* (acesta de la *Georgică*). Desigur, s-ar putea răspunde că, după ce s-a creat tiparul trecerii la masculin de la feminin, s-au putut forma nume masculine după modelul altor masculine. Dar întreaga problemă a numelor masculine terminate în *-ă* va trebui rediscutată în capitolul consacrat morfologiei. Mai adaug aici numai că nu există masculine în *-ic* şi *-iţ*, cum ne-am putea aştepta, ci numai în *-icu* si *-ică* pe de o parte, *-iţă* pe de altă parte.

Există apoi formaţii masculine folosite pentru feminin: *Catrinel, Irinel, Tănţel*; *Măriuş, Mariorel*; *Miţişor, Fănişor, Didinel,* acestea din urmă notate de Puşcariu, *loc. cit.*, care citează, ca substantiv comun, şi pe *mămic* (acesta se foloseşte însă numai la vocativ).

După cum s-a putut vedea şi pînă aici, de la numele frecvente se folosesc adesea foarte multe hipocoristice şi diminutive, ceea ce permite diferenţierea persoanelor, deşi nu se folosesc foarte multe nume oficiale. Pentru exemplificare, voi da în continuare lista (desigur necompletă)

a derivatelor de la cîteva nume mai răspîndite, împreună cu unele variante regionale sau de origine străină.

C o n s t a n t i n : *Costandin, Costan, Costandache, Costin, Codin, Costache, Costică, Tache, Tică, Costa, Costea, Costel, Coti, Cocea, Conea, Dinu, Dincă, Dincu, Dinicu*;

D u m i t r u: *Dimitrie, Demetru, Dumitrache, Dumitrică, Dumitraş, Dumitraşcu, Duma, Duncea, Mitru, Mitrea, Mitrache, Mitache, Tache, Mitrică, Mitică, Trică, Tică, Mitriță, Triță, Mitran, Mitu, Miti, Mitea. Medrea, Matache* (acesta folosit și pentru *Stamate*);

E c a t e r i n a: *Caterina, Catrina, Catrinel, Catinca, Tinca, Tincuța, Cati, Catița, Catiușa, Catalin, Kitty*;

E l e n a: *Elenca, Ileana, Lena, Leana, Leanca, Lenuța, Lența, Lenuş, Ilenuța, Lina, Linica, Ilinca, Leni, Lili, Hélène, Hellen, Ilona*;

E l i s a b e t a: *Elisaveta, Lisabeta, Lisaveta, Eliza, Liza, Lizi, Lizica, Lizuca, Ilisafta, Safta, Saveta, Veta*;

G h e o r g h e : *Gheorghiță, Ghiță, Gheorghieș, George, Georgică. Gică, Georgel, Giurgiu, Gogu, Goguțu, Guțu, Goguță, Guță, Iorgu, Iorga, Iordache, Ghica, Jorj*;

I o n: Ioan, Ionel, Iònică, Ionuț, Ionaș, Ionaşcu, Iani, Iancu, Ene, Enáche, Enacache, Enuță, Enciu, Onu, Oană, Onea, Onuț, Nelu, Nică, Nuțu, Nuță, Nache, Ivan, Iovan, János, Johan, Hans, Hanes, Jean, Jeannot, Johnny;

M a r i a: *Măria, Marioara, Mărioara, Mariorel, Măriuş, Mioara* (?). *Marica, Marìcica, Măriuca, Măriuța, Marița, Rița, Marițica, Mița, Mițu. Mițișor, Mariana, Marieta, Mara, Marghioala, Marișca, Maruşca, Marì. Màri, Meri, Merișor, Mașa, Mașenca*;

M i h a i: *Miai, Mihăiță, Mihail, Mihăilă, Mihale, Mihalcea, Mihalache, Lache, Mihalaşcu, Mialașcu, Mială, Mielu, Mihnea, Mihoc, Mioc, Mihu, Miu, Mişu, Mișa, Mișca, Michel* (pronunțat *mìhel*), *Michel* (pronunțat *mișèl*), *Micky*;

N i c u l a i e: *Niculai, Niculăiță, Nicolaie, Naie, Nicolai, Neculai, Neculuță, Necula, Neculce, Neculache, Lache, Nicola, Nicoară, Nicu, Nică, Nicuță, Nicuşor, Laie, Niculiță, Culiță, Culai, Colea, Coliu, Miclăuş, Miclău, Micle, Nick, Nicky*;

T e o d o r: *Theodor, Tudor, Toader, Toderiță, Tudorică, Rică, Tudorel, Dorel, Doru, Tudorache, Dorache, Rache, Tudorașcu, Toderaşcu, Rașcu, Tudoran, Todie, Dicu, Toduță, Feodor, Fedia, Fedco.*

V

FRECVENȚA NUMELOR

În toate limbile europene, numărul prenumelor este foarte mare, dar mai peste tot numai puține dintre ele sînt mult folosite. Faptul că de la numele foarte obișnuite avem multe derivate și variante are ca efect, la rîndul său, că aceste nume continuă să se răspîndească, în dauna celorlalte. Așa se face că, în mai toate limbile, un mic număr de prenume este suficient pentru a denumi marea majoritate a locuitorilor. Iată cîteva exemple care o dovedesc.

În anul 1171, la un banchet în orașul francez Bayeux, s-a făcut propunerea să se scoale în picioare toți cei pe care nu-i cheamă *Guillaume* (*Wilhelm*): au rămas pe scaune 117 oameni care purtau aceste nume (Kleinpaul, p. 71).

În Irlanda, un sfert dintre femei poartă numele *Màire* sau *Moire*, adică *Maria*. În Anglia, la mijlocul secolului al XVIII-lea, aproape 20 la sută din femei se numeau *Mary* (Withycombe, p. 201). Iată (după același autor) o statistică, formată după registrele de botez, de unde se vede că în decursul timpului, cu mici variații, trei nume de bărbați și trei nume de femei ocupau mai mult decît jumătate din locuri. Cifrele sînt grupate pe cîte o jumătate de secol și ele exprimă în procente frecvența numelor (Withycombe, p. XXVIII).

Anii	1550—99	1600—49	1650—99	1700—49	1750—99
William	15.5	19.0	28.0	24.5	19.0
John	22.5	15.5	18.5	20.0	20.0
Thomas	13.5	16.0	16.0	10.0	16.0
Total	51.5	50.5	62.5	54.5	55.0

Anii	1600—49	1650—99	1700—49	1750—99
Elizabeth	25.0	14.5	22.0	19.0
Mary	17.0	20.5	20.0	24.0
Anne	10.0	11.5	14.0	14.0
Total	52.0	46.5	56.0	57.0

Date interesante pentru numele germane găsim la Fleischer (p. 70—73). Între altele, ni se arată că o statistică făcută la Berlin în anul 1900, asupra a 41 000 de elevi, a găsit printre ei numai 600 de nume de botez, iar dacă se consideră împreună variantele aceluiași nume, de exemplu *Karl* și *Charles*, rămîn numai 400; mai mult decît o dată apar numai 379, și anume 187 masculine și 192 feminine.

Iată și cîteva date privind situația de la noi. Șt. Pașca (p. 26) arată că în comuna Porumbacu-de-Jos numele *Ion* era purtat la 1680 de 33 de

oameni, la 1688 de 62, la 1726 de 104, la 1766 de 62, iar la 1789 de 103 (la acea dată, erau în comună 388 de bărbaţi). Statistici mai amănunţite au făcut numai cercetătorii de la Cluj şi numai în puţine comune din Transilvania. Astfel Aurelia Stan, în articolul *Frecvenţa numelor de persoană masculine în Valea Sebeşului,* publicat în CL, II (1957), p. 267—279, ne prezintă situaţia din cîteva comune, în linii mari cam pentru ultima sută de ani; dintr-un total de 609 nume, au ieşit în evidenţă ca numele cele mai mult folosite următoarele:

Ion	137 de persoane		
Nicolaie	65	Petru	28
Vasile	63	Dumitru	21
Gheorghe	44	Gligore	19
Ilie	39	Constantin	14
		Total	430

Aceasta înseamnă că 9 prenume denumesc mai bine de două treimi din numărul total al bărbaţilor. Din articolul *Prenumele locuitorilor din satul Purcăreţi, raionul Sebeş, în 1957,* de Al. Cristureanu şi Aurelia Stan, publicat în CL, V (1960), p. 103—109, se desprind date asemănătotare. Din totalul de 637 de persoane, bărbaţi şi femei, găsim:

Ion	86	Maria	78
Nicolaie	65	Elisabeta	60
Gheorghe	35	Ana	51
Total	186	Ioana	25
		Total	214

Prin urmare 400 de persoane din cele 637 sînt numite numai cu 7 prenume.

Dacă ar fi să-l credem pe I. - A. Candrea, *Onomastica romînă* (curs litografiat), p. 26, în Oltenia peste 70 la sută dintre bărbaţi poartă numele *Ion* şi peste 75 la sută dintre femei poartă numele *Maria.* Oricum, procentele par exagerate.

VI
PORECLE

Am văzut că încă din antichitate este cunoscut procedeul poreclelor: un individ este desemnat nu prin numele care i s-a dat la naștere și prin numele familiei sale, ci printr-un cuvînt care într-un fel oarecare s-a legat de persoana sa. În multe cazuri, în antichitate, era vorba de o calitate, de un succes al individului, așa cum s-a văzut pentru latină la p. 41, dar iarăși de multe ori adaosul se referea la un defect, la o acțiune greșită sau necinstită. Procedeul a continuat să fie folosit și mai tîrziu.

În ultimul timp se face deosebire între porecle și supranume, păstrîndu-se termenul *poreclă* pentru denumirile folosite ocazional, pentru celelalte urmînd să se folosească cel de *supranume*. „Dacă porecla dată cuiva de către o persoană este repetată și de alții la adresa aceleiași persoane, ea devine supranume". (Aureliu Candrea, *Poreclele la romîni*, București, 1895, p. 8.) E suficient să fie repetată de o singură persoană, o singură dată, sau trebuie mai multe (cîte?) și de mai multe ori (de cîte?)? Un asemenea criteriu nu poate servi la nimic, dar mi se pare că în general distincția e neinteresantă. De multe ori cei vizați au schimbat, cu voia sau fără voia lor, „porecla în renume", și au lăsat-o urmașilor ca nume de familie, chiar cînd era vorba de un defect fizic pe care urmașii nu-l aveau. L. Csák, *Supranume cu rol de identificare*, în CL, VI (1961), p. 184, crede că se introduc supranumele pentru a evita confuziile între persoane cu același nume și prenume. Fără îndoială, poreclele pot servi la aceasta, dar nu e de crezut că ele se nasc din nevoia de a evita confuziile. Oricine cunoaște cazuri de porecle date și păstrate fără această nevoie.

Pentru ca poreclele să se păstreze și să se fixeze, devenind nume de familie, este foarte favorabilă situația acolo unde nu există un sistem coerent și permanent de nume de familie și mai ales acolo unde schimbarea numelor nu este îngrădită de legi. Aceasta a fost multă vreme situația și la noi, și, cel puțin într-o parte a țării, a rămas pînă de curînd, cum se va arăta ceva mai departe.

Un tip vechi de porecle sînt cele întîlnite în basme, de felul lui *Strîmbă-lemne, Gerilă* etc. Altele au devenit oarecum cuvinte ale limbii obișnuite, fiind folosite ca epitete ocazionale, de exemplu *Soarbe-zeamă* pentru un om care mănîncă mult, *Frige-linte* pentru un zgîrcit etc.

Iată cîteva porecle cunoscute din istorie (cele mai multe sînt din Moldova, poate pentru că acolo numele de familie, provenite adesea din porecle, s-au fixat mai devreme decît în Muntenia): *Petru Cercel* (purta un cercel în ureche), *Grigore Ureche, Petru Majă* (fusese negustor de pește și vindea cu *maja*, unitate de măsură) poreclit și *Rares* („cu părul rar"), *Petru Șchiopul* (era șchiop) (vezi mai sus, p. 9, *Nicoară Potcoavă*). Multe sînt compuse: *Frige-vacă, Țară-lungă, Vacă-mare* (acesta din urmă, franțuzit în *Vacamar*, cum arată M. Sadoveanu în *Nada Florilor*). Mai noi, cunoscute de mine întîmplător, fără să pot arăta cum s-au născut: *Bază-*

verde, Calalb, Calcăntraur. Cudalbu („cu coada albă"), *Decusară, Mantaroşie, Zeamă-neagră.*

Aici mai mult decît oriunde (vezi *Cuvîntul înainte*) este greu să ghicești originea unei denumiri; ea devine însă foarte clară în momentul cînd aflăm povestea care-i stă la bază. În copilăria mea, am cunoscut în Moldova un bătrîn căruia i se zicea *Moș Dovleac,* deoarece, la întoarcerea în sat după o şedere în Muntenia, zisese *dovleac* în loc de *bostan,* cum e numele moldovenesc al plantei. O femeie din Transilvania mi-a povestit, acum vreo 40 sau 50 de ani, că în satul ei un om care stătuse la Bucureşti a zis o dată *geam* pentru *fereastră,* „şi *Jam* i-a rămas numele". Se înţelege că o asemenea poveste nu poate fi ghicită.

Mare parte dintre porecle au la bază denumirea unui defect fizic (sau a unei calităţi): *Micu* (germ. *Klein*), *Lungu* (germ. *Gross,* magh. *Nagy,* ambele cu înţelesul de „mare"), *Mogoş* (din magh. *magas* „înalt"), *Hosu* (din magh. *hosszú* „lung"), *Chiose* (din turc, *köse,* bulg. *kiose* „spîn") etc. De notat că epitetul poate fi şi ironic. Am avut odată un elev cu numele *Lungu,* care era cel mai mic din clasă, și am putut constata că și tatăl lui era mic de statură, de unde am dedus că porecla va fi fost dată tatălui, eventual bunicului, în ironie.

Multe porecle sînt nume de animale, fie pentru că omul este comparat cu un animal, fie pentru că a avut în vreun fel de-a face cu animalul: *Aslan* (turc. *aslan* „leu", vezi şi rom. *Leu*), *Bou* (cu acelaşi înţeles, germ. *Ochs,* ebr. *Şor*), *Ciocîrlie, Piţigoi, Presură, Socol* (sîrb. *sokol* „şoim") şi multe altele.

Nume de culori: *Albu* (cu acelaşi înţeles, germ. *Weiss,* magh. *Fehér*; vezi şi rom. *Bălan*), *Negru* (cu acelaşi înţeles, germ. *Schwarz,* magh. *Fekete* grec. *Mavru*), *Roşu* (cu acelaşi înţeles, germ. *Rot,* magh. *Veres*), *Scarlat* (gr. *skarlato* „stacojiu"), germ. *Blau* „albastru", *Braun* „cafeniu" (vezi engl. *Brown*), *Grün* „verde" etc.

Mai devin porecle anumite particularităţi de comportare, eventual formulate ca nişte lozinci. În Transilvania există numele *Bornemisa,* probabil dintr-o poreclă, căci înseamnă „nu bea vin" (magh. *bor* „vin", *nem* „nu", *isz-* „a bea") paralel cu fr. *Boileau,* it. *Bevilacqua,* care înseamnă ambele „bea apă" (şi ar putea avea la bază o ironie). În secolul trecut a fost un ministru de interne, Radu Mihai, pe care adversarii politici îl porecliseră *Ceas,* deoarece îl acuzau că ar fi furat un ceas.

Alteori devine poreclă o expresie mult folosită de un vorbitor. La Viena este o stradă care se cheamă *Jasomirgott-strasse,* după un personaj, care avea obiceiul să spună mereu *Ja so mir Gott...* „aşa să-mi (ajute) Dumnezeu" (vienezii nu mai înţeleg numele, căci accentuează *Jasomìrgott,* ca şi cînd sensul ar fi „zeul Jasomir"). În comuna Reviga, raionul Slobozia, am cunoscut un om poreclit *Dorişata,* pentru că avea obiceiul să înjure de *dorul şi dorişata.* În Moldova este cunoscut numele *Faliboga,* care reproduce evident rusescul *hvali boga* „laudă-l pe Dumnezeu".

Printre porecle se găsesc multe diminutive, de exemplu *Crăcănel* (pe vremuri porecla unui profesor din Bucureşti; vezi şi Caragiale, *D-ale carnavalului*), *Dovlecel* (porecla unui politician dinainte de război), *Părăluţă, Răculeţ* etc. Numele *Colonel* nu are nimic comun cu gradul mili-

tar, ci este diminutivul de la *colun* „măgar sălbatic", așa cum dovedește lipsa articolului.

Adesea poreclele sînt formate cu sufixul *-ea*, despre care va fi vorba mai departe: *Blegea, Brăgărea, Cernea* (echivalentul slav al lui *Negrea*), *Horea* („îi plăcea să horească", adică să cînte). Din lucrarea de diplomă a absolventei Dumitra Neda-Surdu, asupra numelor din Fîntînele, raionul Zimnicea (lucrare nepublicată), extrag următoarele: *Ciurea* (o persoană venită din comuna *Ciurari*), *Purcărea* (fiul unui porcar), *Tucea* (e tuciuriu).

Iată și un tip de poreclă întîlnit mai rar: lui Florea I. Călărașu i se zice *Fleică*, deoarece într-o vreme se iscălea Fl. I. Călărașu (s-a citit deci *Fle. I. Că-*).

NOTĂ

Cu privire la porecle romînești, se pot consulta următoarele lucrări:

Ștefan Pașca, Ț. O.

Al. Graur, *Glosar din Comuna Reviga (Ialomița)*, în BPh, V (1938), p. 177—178.

Aurelia Stan, *Porecle și supranume din Valea Bistriței*, în *Limba romînă*, VI (1957), nr. 5, p. 42—48.

Natalia Cernăuțeanu, *Observații asupra sistemului de denominație personală în mediul rural*, în *Limbă și literatură*, V. (1961), p. 77—87.

Al. Cristureanu, *Supranumele locuitorilor din satul Răchita (raionul Sebeș, regiunea Hunedoara)*, în CL, VI (1961), p. 397—411 .

Doina Grecu, *Despre supranumele din comuna Berzovia. I. Supranume provenite din nume de familie, prenume și hipocoristice*, în CL, VII (1962), p. 53—56.

VII
NUME DE FAMILIE

Vorbind despre numele chineze, arabe, latine, n-am putut evita să tratez și situația numelor de familie — sau a ceea ce echivalează cu numele de familie — în aceste limbi. La limbile indo-europene vechi, cu excepția latinei, problema numelor de familie nu s-a pus, deoarece astfel de nume nu există. Și latina le-a pierdut în primele timpuri ale feudalismului. De aceea, pentru limbile mai apropiate de noi — în timp și în spațiu — am putut pune problema numelor de botez izolată, rămînînd să tratez separat numele de familie.

Un singur nume (fiind singur nu poate fi numit prenume) a putut fi de ajuns în colectivități restrînse, unde erau puține șanse ca doua persoane să fie numite la fel. Situația se schimbă pe de o parte din cauza înmulțirii populației, un trib sau chiar o gintă cuprinzînd numeroase familii în sensul nostru actual, pe de altă parte din cauza dezvoltării relațiilor dintre triburi, apoi dintre popoare. Ținînd seama de numărul relativ mic de cuvinte care se folosesc ca nume, se ajunge repede ca mai multe persoane să fie numite la fel. Trebuia cu atît mai mult să se găsească un mijloc de a le diferenția, cu cît se înmulțesc cazurile de vînzări și cumpărări, moșteniri, înfieri, care pretind identificarea precisă a persoanelor interesate. Devine deci necesar un al doilea nume.

Cel mai simplu mijloc de diferențiere a două persoane care poartă același nume este să se spună și numele tatălui, la genitiv. În Grecia veche, acest mijloc se folosea în mod curent, de exemplu oratorul *Demostene* (gr. *demos* „popor" și *sthenos* „forță") era numit în mod curent *Demostene al lui Demostene* (pentru că și pe tatăl său îl chema tot *Demostene*); *Alexandru cel Mare* era numit *Alexandru al lui Filip.*

Un al doilea mijloc a fost adăugarea numelui tatălui însoțit de cuvîntul „fiu", prepus sau postpus, și aceasta constituie un prim rudiment de nume de familie. Am văzut că în latinește, chiar după ce se stabilesc numele gentilice, formula oficială pretinde să se precizeze, după numele gentilic, „fiul lui . . ." (*L. Calpurnius, P. fil., Piso* „Lucius Calpurnius, fiul lui Publius, Piso"). Am mai văzut în limbile semitice formațiile cu *ben* „fiu" (*Ahmed Ben Bella*) și în turcește cu *oglu* „fiu" (*Ceaușoglu*). În limbile care ne interesează mai de-aproape, astfel de formații vor interveni mai tîrziu.

În lumea medievală, cei dintîi care-și adaugă un al doilea nume, sînt nobilii, adică proprietarii de pămînt, ca unii care aveau mai multe interese personale de apărat. În general, numele era legat de proprietate: la numele de botez se adaugă numele localității sau al ținutului, de care era legat titlul de noblețe; înaintea acestuia se introduce de obicei prepoziția „de" (în englezește *of*, în franțuzește *de, du, de la,* în nemțeste *von*): fr. *Philippe de Champagne,* germ. *Wolfram von Eschenbach.* Între egali se folosea de obicei numai numele proprietății, de exemplu pe Louis de

Nemours, alt nobil îl striga nu cu numele de *Louis*, ci *Nemours* (fără prepoziție), astfel că în cele din urmă numele proprietății este mai răspîndit decît prenumele. De exemplu marchizul de Lafayette este cunoscut ca *Lafayette* și cred că foarte puțină lume îi știe numele de botez

În englezește se folosește pînă azi prepoziția *of* numai pentru numele legate de titlul de proprietate: *Prince of Wales* „prințul de Țara Galilor", *Duke of York* „ducele de York". Altminteri numele nobililor se cunoaște numai pentru că înaintea lui se pune *lord* sau *sir*. Deoarece mai departe nu va mai veni vorba despre aceste lucruri, vreau să folosesc ocazia de a vorbi aici despre ele. *Lord* se foloseste cu numele de familie (*Lord Russel*), dar trebuie notat că, o dată cu primirea titlului (prin moștenire sau prin grația regelui) se primește și numele nobil, părăsindu-se cel vechi. Cînd fostul prim-ministru *Disraeli* a fost înnobilat el a devenit *Lord Beaconsfield*. Tot așa fostul prim-ministru *Anthony Eden* se numește astăzi *Lord Avon*. Aceste schimbări pot încurca pe străinii nefamiliarizați cu obiceiurile englezești. În timpul din urmă întîlnim și cazul contrar, nobili care, părăsindu-și titlul de noblețe, revin la vechiul lor nume burghez, de exemplu lordul *Hume* a devenit recent *Douglas Home*, lordul *Hailsham* a devenit *Quintin Hogg*.

În ce privește formula de adresare cu *sir*, aceasta se folosește numai cu numele de botez, eventual urmat de cel de familie, dar niciodată numai cu cel de familie: *sir Roy*, sau *sir Roy Welenski*, dar niciodată *sir Welenski*. Cam în același fel s-au folosit la noi în trecut *conu*, *coana*: *Conu Mihai*, *Coana Margareta*, dar niciodată *Conu Popescu* sau *Coana Ionescu* *Domnul*, *domnișoara* se pot folosi și cu numele de familie și cu prenumele (*domnul Ionescu*, *domnu Gică*, *domnișoara Popescu*, *domnișoara Nastasia*), pe cînd *doamna*, în limbajul distins, nu se folosește decît cu numele de familie, după modelul francez (în englezește se folosește curent *Lady* cu numele de botez al femeii: *Lady Helen*). Putem deci spune despre o femeie *Doamna Popescu* sau *Doamna Mița Popescu*, dar nu *Doamna Mița*

În secolul trecut s-au introdus la noi termenii francezi, dintre care *Monsieur* și *Mademoiselle* au devenit repede ridicoli, în timp ce *Madame* a rezistat mai bine. Cu numele de familie (*Madam Popescu*) s-a folosit destul de mult și desigur mai apare pe ici, pe colo, pînă astăzi; cu numele de botez al femeii, a coborît repede la nivelul personalului casnic: *Madam Maria*, *Madam Cati* erau bucătăreasa, spălătoreasa mai în vîrstă, cărora trebuia să li se arate oarecare respect, de aceea nu li se putea spune pe nume, dar pentru care *doamnă* ar fi fost considerat prea ceremonios. Caragiale, în schița *25 de minute*, ridiculizează pe provincialele care, neputînd să numească pe regina *Madam Elisabeta*, dar nici cu numele de familie, îi spun *Madam' Carol*.

Ca și *conu*, *coana*, se comportă în principiu termenii de respect *nenea* (*nea*), *badea*, *țața*, *dada* etc.: folosirea lor tradițională este limitată la numele de botez, deci *nea Gheorghe*, *țața Irina*, dar nu *nea Popescu* sau *țața Ionescu*. În ultimele decenii a început totuși, la orașe, să se zică și *nea Popescu*, dar fără șanse de generalizare, căci desigur nu multă vreme se va mai folosi în general *nea* sau *nenea*, după cum nu se mai folosește aproape de loc, cel puțin în orașe, *țața*. Apariția lui *nea* alături de nume de familie trebuie pusă în legătură pe de o parte cu generalizarea și folosirea mai frecventă a numelor de familie, pe de altă parte cu împrospă-

tarea populațiilor orășenești prin imigrarea de muncitori de origine țărănească.

Revenind la numele apusene în evul mediu, trebuie semnalat că uzajul prepoziției *de* nu este în general limitat la nobili. În franțuzește, de exemplu, se cunosc destule nume cu *de* pus înaintea unui nume de localitate sau de regiune, care arată pur și simplu că strămoșii purtătorului, țărani sau burghezi, s-au deplasat cîndva din localitatea sau din regiunea respectivă: *Debray*, de exemplu, înseamnă „din *Bray*". Cu atît mai clar este cazul cînd după *de* nu urmează un nume de localitate, ci un cuvînt care arată un punct al unei localități, de exemplu *Delavigne* „de la vie". Alte exemple se vor vedea în paginile următoare. De asemenea trebuie avut în vedere că multe nume franțuzești începătoare cu *de* sînt de fapt flamande sau olandeze și conțin articolul *de*: *De Groot* (pronunțat în olandeză *hrot)* „cel mare", *De Jonghe* (pronunțat în olandeză *ionghe*) „cel tînăr" etc. Ce e drept, au fost cazuri cînd purtătorii unor astfel de nume au reușit să treacă drept nobili.

De altfel nici olandezul sau flamandul *van* (pronunțat *fan*), care înseamnă în adevăr „de", nu arată originea nobilă (situația în această limbă diferă de cea din germană, unde *von* este semn de noblețe): *Van Gogh*, *Van Dijk* (pronunțat *deik*, înseamnă „dig", deci numele complet s-ar traduce „de la dig"), *Van Houten* („de la păduri"), *Van der Velde* sau *Vandervelde* („de la cîmpuri").

Nici în italiană prepoziția *de*, *di* nu e semn de noblețe, ci înseamnă „fiul lui": *D'Annunzio*, *De Sica*, *Di Stefano*, *De Vittorio* etc.

Mai pomenesc de irlandezul *o*, cu înțeles aproximativ asemănător și care servește la formarea de nume de familie mult răspîndite în Anglia și în S.U.A.: *O'Brian*, *O'Hara*, *O'Neil* (acesta din urmă e de la irl *Niul*, derivat de la *niadh* „campion").

La început numele de familie s-au creat spontan; după nobili, au început și burghezii să poarte nume de familie, apoi și țăranii, iar aceste nume s-au format oarecum la voia întîmplării, folosindu-se numele tatălui, numele localității de origine, o poreclă, un nume de meserie etc., apoi în diverse țări și la diverse date și de asemenea, chiar în aceeași țară, pentru diversele naționalități, se stabileste prin lege obligativitatea unui nume de familie, care trebuie să fie păstrat din tată în fiu. În Franța, de exemplu, celebra ordonanță de la Villers-Cotterets, dată de Francisc I la 1539, a introdus limba franceză în locul celei latine în actele judiciare și, totodată, a creat registrele de stare civilă, aceasta nemaifiind de aici înainte un apanaj al preoților. S-a fixat și legalizat astfel regula ca fiecare persoană să aibă un nume de familie. Dar aplicarea ordonanței nu s-a generalizat curînd, în secolul al XVIII-lea se mai găseau oameni fără nume de familie, iar în Wallonia numele nu s-au fixat decît la sfîrșitul aceluiași secol (vezi Dauzat, *Les noms de famille en France*, p. 41).

O serie de nume franțuzești, paralele cu cele citate pentru Italia sînt formate din numele de botez al tatălui, precedat de prepoziția *de*, cu valoarea de „al lui": *Degeorges*, *Dejean*, *Depierre* (*Pierre* e echivalentul lui *Petre* al nostru). Altă serie e formată cu prepoziția *à* sau, unită cu articolul, *au*, *à la*; în franceza literară, această prepoziție formează dativul, dar în graiurile regionale înlocuiește pe *de* pentru a introduce atributul genitival : *Amathieu* „al lui Matei", *Aucouturier* „al croitorului"

(sau „al lui Croitoru"), *Alabergère* „al ciobaniței". A treia serie este formată dintr-un nume feminin precedat de articolul *la*: *Lamartine*, *Larousse* „roșcovana"; acestea s-au format probabil, prin eliminarea lui *a-* de la început din nume de tipul prezentat anterior.

Mult mai frecvente sînt numele precedate de propoziția *de* constituind indicative geografice: *Decauville* „din localitatea Cauville", *Delille* „din Lille". Cele mai multe provin însă din indicații locale: *Dubois* „de la pădure" (sub forma meridională, *Dubosc*), *Dubout* „de la capăt", *Dufour* „de la cuptor", *Dujardin* „de la grădină" (sau, cu pluralul, *Desjardins*), *De l'Isle*, formă arhaică pentru *De l'Île* „din insulă", *Dumas* „de la casă" (e vorba de o casă izolată, la o fermă), *Dumont* „de la munte", *Dumoulin* „de la moară" (sau, cu pluralul, *Desmoulins*), *Dupont* „de la pod", *Delpuech* (meridional) „de pe platou", *Dupuis* „de la puț", *Duval* „din vale" etc.

Alte nume sînt formate din numele de naționalități, de exemplu *Langlois* „englezul", *Lallemand* „germanul"; din nume de culori, de exemplu *Leblanc* „albul", *Lebrun* „brunul"; din nume de meserii, de exemplu *Berger* „cioban", *Boulanger* „brutar", *Lefèvre* „fierar", *Meunier* „morar", *Parmentier* „croitor"; din porecle, de exemplu *Loucheur* „sașiu", *Poincaré* „pumn pătrat", apoi din nume de botez, cu sau fără sufixe.

De adăugat că dialectele franceze sînt foarte diferite unele de altele, astfel încît același cuvînt, sub formele lui dialectale, poate sta la baza a nenumărate nume deosebite între ele. Iată un singur exemplu: de la cuvîntul „capră" avem pe *Chèvre* și *Chevreuil* „căprior" în limbajul parizian și literar, *Cabre, Cabrol,* forme meridionale, *Quièvre, Quévreux* din dialectul normand și multe altele.

În Franța se găsesc foarte multe nume de origine străină, în primul rînd italiene, apoi spaniole, germane, flamande și, în urma imigrațiilor mai noi, polone (de exemplu *Bokanowski*) etc.

O mențiune specială merită numele bretone, deoarece acestea provin dintr-o limbă neromanică, dar vorbită pe teritoriul Republicii Franceze. În general numele bretone se pot identifica foarte ușor. Unele încep cu *Ker* (care înseamnă „casă"): *Kerbol* „casa lui Paul" etc. Mult mai multe încep cu articolul definit, care în bretonă are forma *ar* sau *an* (consoana depinde de inițiala cuvîntului următor). Bretonii au tradus în general articolul lor prin fr. *le,* lăsînd însă netradus substantivul. Cînd întîlnim nume franțuzești ca *Lebon* (fr. *bon* „bun"), *Legrand* (fr. *grand* „mare"), ne dăm ușor seama că sînt franțuzești. Dar cînd partea a doua nu înseamnă nimic, sînt toate șansele ca numele să fie bretone: *Le Braz* (bret. *braz* „mare"), *Le Gall* (bret. *gall* „francez"), *Le Goff* (bret. *goff* „fierar"), *Le Gonidec* (bret. *gonidec* „plugar") etc. Uneori totuși ne putem înșela: în București a trăit mulți ani un profesor de franceză numit *Francis Lebrun,* al cărui nume părea tot ce poate fi mai francez; el însuși mi-a spus însă că numele lui nu însemna „brunul" pe franțuzește, ci era o adaptare franțuzească a numelui breton *Ar Brenn,* care înseamnă „tărîțea".

Un ultim amănunt privind numele bretone: unele din ele sînt nume de sfinți locali, de exemplu *Hervé, Renan, Rio* (asemenea nume se folosesc uneori ca prenume și în franțuzește: *Yves*).

În țările de limbă germanică lucrurile s-au petrecut aproximativ ca și în Franța. În Anglia, numele de familie au apărut pe la 1300, iar registrele de stare civilă devin obligatorii la 1538. În Țara Galilor, Henry VIII (sec. XVI) a ordonat nobililor să aibă nume de familie, dar la celelalte clase nu se generalizează nici în secolul al XVIII-lea. Și în Germania primele patronimice apar prin secolul al XII-lea, prin secolul al XIII-lea ele încep să se răspîndească printre nobili, prin secolul al XIV-lea ating și burghezia, iar prin secolul al XVI-lea încep să se generalizeze.

În unele părți ale Germaniei, încă în secolul al XIX-lea numele de familie nu se generalizaseră la țară.

În engleză și în germană se folosesc ca nume de familie formele de genitiv (în *-s*) ale numelor de botez, de exemplu engl. *Peters* „al lui Petru", germ. *Mertens* „al lui Martin", *Philipps* „al lui Filip". În Anglia, inventarul de nume s-a completat cu elemente din limbile celtice, vorbite pînă astăzi în insulele britanice: irlandeza, scoțiana și galeza. De exemplu din galeză provin nume ca *Lloyd* (se pronunță în galeză aproximativ *hlioid*) „cenușiu", *Morgan* (*mor* înseamnă în galeză „mare", iar partea a doua e neclară); nume de origine irlandeză am citat mai sus. De remarcat că irlandeza are o ortografie teribil de complicată, ceea ce se vede și în numele de persoane. De exemplu *O'Shoughnessie* se pronunță *oșansi*, iar *Toirdhealbhach* se pronunță *turlo*. Nu e de mirare dacă englezii, a căror scriere nu e chiar atît de complicată, mai simplifică uneori numele celtice. Cîteodată galezii le anglizează pe ale lor, de exemplu *Llewelyn* (pronunțat *hleuélin*, iar uneori scris de englezi greșit *Llewellyn*) devine adesea *Lewis*, care e unul din cele mai frecvente nume galeze, alături de *Gruffydd* (pronunțat *grifîd*, cu *d* final rostit ca în articolul englez *the*), *Jones*, *Williams*. Avînd în general puține nume de familie foarte răspîndite, celții nu pot face față cu ele, și pentru a diferenția persoanele, asociază adesea cîte două nume de familie: irl. *O'Hara*+engl. *Wood*, iar în galeză, *Gruffydd-Williams* etc. Mai amintesc pe *David Lloyd George*, prim-ministru al Angliei în timpul primului război mondial.

O situație destul de asemănătoare ne întîmpină și în engleză. S-a luat de multă vreme obiceiul ca numele de familie al mamei să poată fi dat ca nume de botez unuia din copii (pentru numele de familie folosite ca nume de botez, vezi p. 47). Apoi acest nume poate trece la descendenții acestuia, eventual, prin imitație, si la alte familii. *Winston*, nume de localitate, a devenit nume de familie; *Henry Winston* a avut o fată, *Sarah Winston*, care, căsătorită cu un *Churchill*, a avut un fiu numit *Winston Churchill*, născut la 1620; de atunci încoace, în familia Churchill, se păstrează prenumele *Winston*. Astăzi, în țările anglo-saxone, funcționează un sistem oficial cu trei nume: între prenume și numele de familie al tatălui se intercalează numele de familie al mamei. Americanii, în ocazii solemne, scriu complet toate trei numele: *Franklin Delano Roosevelt*[1], *John Fitzgerald Kennedy*. În alte cazuri, al doilea nume apare numai cu inițiala: *Lyndon B. Johnson*. În Anglia, ori se scriu, toate numele complet (mai rar), ori primele două cu inițială, ori se notează inițiala primului, iar al doilea este eliminat.

---

[1] Numele *Roosevelt* se pronunța corect *rozevelt*, uneori și *rozvelt*, dar niciodata *ruzvelt*, cum se aude pe la noi. Este de origine olandeză și înseamnă „cîmp de trandafiri", fiind paralel cu germanul *Rosenfeld*.

Cîteva cuvinte despre numele germane. În trecut au fost adesea folosite ca nume de familie diminutivele formate cu sufixul *-ung* sau *-ing*, considerîndu-se că fiii sînt un tip redus al tatălui: *Adelung*, de la o formă redusă a unui nume începător cu *adal-* „nobil", *Niebelungii* („fiii negurei"), *Dühring* (de la numele zeului *Donar*), *Körting* (de la *Körte*, diminutiv al lui *Konrad*); vezi apoi nume ca *Merovingii, Carolingii, Harding, Horning* sau *Hornung* etc. Mai adaug că dintre numele vechi germanice unele au fost păstrate și au devenit nume de familie; și aici apar nume care arată localitatea de origine (formate de obicei cu sufixul *-er*): *Adenauer* (de la *Adenau*), *Berliner, Hamburger, Oppenheimer* (de la *Oppenheim*) etc., apoi nume de meserii, ca *Meyer* „fermier", *Müller* „morar", *Richter* „judecător", *Schneider* „croitor", *Schultze* (din forma de bază a acestui nume avem în romînește pe *șoltuz*); nume de obiecte, ca *Seidel* „găleată", nume de culori etc., pentru care nu mai dau aici exemple deoarece multe nume germane vor fi întîlnite în paginile următoare.

O singură observație încă privitoare la numele olandeze: multe dintre ele încep cu *Ver* (pronunțat *fer*), care poate fi interpretat în două feluri Cele mai vechi conțin o scurtare a cuvîntului *vrouw* „femeie", „doamnă". prin urmare la un moment dat s-a dat copiilor numele mamei, de exemplu *Verwoerd* (*woerd* înseamnă „rățoi", vezi p. 146). Cele mai noi reprezintă o scurtare a grupului *van der*, care e format din prepoziția *van* și articolul *der*, de exemplu *Vermeulen* „de la moară".

Dintre numele italiene relev aici numai pe cele care sînt formate de la plural, pentru că s-a pornit de la denumirea colectivității familiale· *Bontempelli, Buonarroti* (numele lui *Michelangelo*), *Marinetti, Medici, Mussolini, Romanelli, Terracini* și multe altele.

Și spaniolii au adoptat un sistem cu trei nume, al treilea fiind numele de familie al mamei: *Fidel Castro Ruz*. Adesea între ultimele două nume se introduce un *y*, care înseamnă „și": *Ramón Menéndez y Pidal, Ramón Arramón y Serra* și altele, *-ez*, în numele ca *Menéndez, López, Fernández, Pérez* este un sufix asemănător cu *-escu* al nostru.

În timpul Renașterii, cînd antichitatea era la modă, multe nume europene au fost latinizate. Astfel *Komenski* a devenit *Comenius*, *De Groot* s-a schimbat în *Grotius, Descartes* în *Cartesius, Della Scala* în *Scaliger, Kremer* (germ. *Krämer* „negustor ambulant") în *Mercator* (lat. „negustor", vezi p. 153), *Estienne* în *Stephanus*. Alții, mai îndrăzneți, nu s-au mulțumit cu schimbarea terminației, ci și-au tradus numele, de exemplu *Hohenheim* a devenit *Paracelsus*.

Umanistul Erasmus se numea, cu un nume olandez, *Geert Geerts*, ambele nume conținînd radicalul germanic *gari* „lance". Neînțelegînd acest lucru, el a crezut că numele său este de la verbul (format cu prefixul *be-*) *begeeren* „a dori", de aceea l-a tradus prin *Desiderius Erasmus* (lat. *desidero* „a dori" și grec. *erao* „a dori"; Kleinpaul, p. 36). Tot dorința de latinizare o trădează, desigur, numele săsești terminate în *-us*· *Capesius, Honterus, Siegerus* (germ. *Sieger* „învingător").

N-au lipsit și unii care să folosească limba greacă, de exemplu germanul *Schwarzerd* „pămînt negru" a devenit, pe grecește, *Melanchthon*, cunoscut umanist din secolul al XVI-lea (vezi Hans Rheinfelder, *Der übersetzte Eigenname*. München, 1963, p. 7).

Am arătat mai înainte că în diverse limbi s-a folosit cuvîntul „fiu" pentru a forma cu ajutorul lui nume de familie. Acest procedeu este curent în limbile germanice. În germană, se adaugă la numele tatălui cuvîntul *Sohn* „fiu": *Natansohn, Mosessohn* etc. (vom vedea că numele de acest fel sînt purtate mai ales de evrei; cîteodată numele tatălui e pus la genitiv, în *-s*: *Mendelssohn*). La fel se folosește în englezește *son* „fiu": *Edison, Johnson, Peterson* etc. (aici nu mai sînt în general nume evreiești), cîteodată baza este celtică, de exemplu în *Fergusson* „fiul lui Fergus" (nume irlandez format din celt. *fer* „bărbat" și *gus* „ales"). Și în suedeză „fiu" se zice *son* (*Danielsson, Holgerson*), iar în daneză, *sen* (*Petersen, Rasmussen*). Există și femininul cu *dotter* „fiică" (*Lavrandsdotter*).

În engleza mai veche erau frecvente numele care aveau la început cuvîntul *Fitz* (din francezul *fils* „fiu"). Ele se dădeau în general fiilor nelegitimi ai nobililor. Astăzi asemenea nume se găsesc mai cu seamă la irlandezi: *Fitzgerald, Fitzmaurice, Fitzpatrick* (*Patrick* este un nume foarte important în calendarul religios irlandez, de la misionarul *Patricius*, care i-a creștinat pe irlandezi). De remarcat că aceste nume se pronunță cu accentul totdeauna pe al doilea element, nu pe *Fitz* (deci *fițgèrald, fițmorìs, fițpàtrik*).

În irlandeză și scoțiană se folosește și cuvîntul *mac* „fiu": *Mac Arthur, MacCarter, Macintosh, Macdonald, Mackee, Mackenzie, Macmillan, Macpherson* etc., mult folosite în țările de limbă anglo-saxonă. Și aici accentul în englezește este totdeauna pe al doilea element, pe silaba a doua, în exemplele citate, iar în *Mac Namara*, nume irlandez foarte răspîndit, accentul e pe a treia silabă (deci *namàra*). De notat apoi că se pronunță *mac* în *Macmillan* (nu *mec*, cum se spune uneori la noi), iar *ck* (în *MacCarter, Mackee*) se rostește ca un singur *k*, deci *măkì, măcàrtăr*. După cum s-a văzut, unele se scriu într-un singur cuvînt, altele nu. Un ultim amănunt, *mac* se prescurtează adesea *mc* (*McCarthy*).

În slavonă s-a folosit cuvîntul *sin* „fiu", întîlnit adesea și în numele romînești din trecut (*Mihai sin Gheorghe* „Mihai, fiul lui Gheorghe") și uneori există și astăzi, dar mai mult la evrei (am cunoscut într-o concentrare militară un soldat cu numele *Haim sin Cojocaru*: neînțelegîndu-se formația, i se spunea *Haimsìn* sau chiar *Haimsì*). Să nu se confunde acest *sin* cu *sîn*, care înseamnă „sfînt": pe de o parte există *Ion sin Gheorghe*, pe de altă parte *Ion Sîngeorgiu*

În limbile slave de azi, cele mai multe nume sînt formate cu sufixe, mai mult sau mai puțin asemănătoare, din punctul de vedere al organizării, cu formațiile discutate pînă aici. În rusă și bulgară, cu *-ov* (după consoană dură) sau *-ev* (după consoană moale): *Ivanov, Iakovlev*. În polonă, sufixul mai obișnuit este *-owicz* sau *-ewicz*, repartizate după același criteriu (*Kuryłowicz, Mickiewicz, Sienkiewicz:* accentul, în toate numele polone, este pe silaba penultimă). În sîrbo-croată, este un sufix, general întrebuințat, *-ić* (pronunțat *-ici)* în nume ca *Belić, Karadžić, Nušić, Perić*; acest sufix se poate combina cu *ov-*, *ev-* ajungîndu-se la nume ca *Enaković, Karageorgević. Minović*. Numele iugoslave care nu se termină în *-ić* nu sînt sîrbești, ci croate sau slovene: *Drezga, Skok*. De obicei toate sufixele pe care le-am citat se adaugă la un nume de botez: rus. *Andrèev, Petròv, Sìmonov, Tìhonov, Zahàrov* etc., bulg. *Dimitròv, Ànghelov, Țònev* etc.. sîrb. *Živković* etc. Dar există si nume formate de la cuvinte

comune: rus. *Cemodanov* (*cemodan* „geamantan"), *Filosofov* („filosof"), *Konev* (*koń* „cal"), *Rîbakov* (*rîbak* „pescar"), *Șàhmatov* (*șahmatî* „șah") etc. Scriitorii ruși I. Ilf și E. Petrov (*Sobranie socinenii*, Moscova, 1961, p. 64) prezintă într-o schiță pe membrii unui colectiv care-și schimbă cu toții numele și aleg derivate de la nume de flori și altele, astfel că o femeie se va numi pe viitor *Ananasova*.

În rusă, un sufix destul de răspîndit este *-in*: *Borodin* (de la *boroda* „barbă"), *Volghin* (de la *Volga*) etc., apoi se formează nume cu sufixul adjectival *-îi* sau *-oi* (*-îi* cînd sufixul e neaccentuat, *-oi* cînd e accentuat): *Bédnîi* „săracul", *Sedói* „căruntul" (*Soloviov Sedói*: primul nume e dedivat de la *solovei* „privighetoare"), *Tolstói* „grosul" etc.

Alt sufix adjectival, folosit în polonă și, mult mai rar, în alte limbi slave, este *-ski*, cu care se formează de obicei derivate de la nume de localități: pol. *Lwowski, Paderewski, Rozwadowski,* rus. *Iampolski, Krupski,* bulg. *Hilendarski, Levski, Ròmanski.* În polonă sînt multe nume la care sufixul *-ski* a fost atașat la un radical terminat în *-ț* (scris în polonă *c*); în acest caz *s* este suprimat, astfel că numele se termină în *-cki* (pronunțat *-țki*): *Kumaniecki, Rapacki.*

În ucraineană sînt foarte răspîndite numele în *-enko*: *Korolènko* (*korol* „rege"), *Makàrenko, Potapenko.* Sînt diminutive cam de același fel cu cele germane în *-ing.* Astfel de nume capătă adesea cei care au fost crescuți de un frate mai mare, sufixul adăugîndu-se la numele de botez al fratelui (*Makar, Potap*). Și în Bielorusia sînt răspîndite numele de acest fel, dar la sfîrșit li se mai adaugă sufixul *-ov*: *Iliènkov, Soldatènkov, Taràsenkov* (de la *Ilià, soldat, Taràs*). Mă întreb dacă nu cumva, pentru explicarea acestor nume masculine, trebuie pornit de la femininele în *-ova.*

Alt sufix mult folosit în ucraineană este *-iuk* (cu variantele complexe *-ciuk, -enciuk*), care formează nume întîlnite adesea și în țara noastră (pe acestea le redau cu ortografia romînească): *Kostiuk, Pavliuk,* diminutive hipocoristice de la *Konstantin, Pavel.* La fel sînt formate numele *Beniuc, Martiniuc, Tucaliuc, Tumniuc, Usatiuc.* Sufixul ia forma *-ciuk* cînd înaintea lui *i* se găsește un *ț* sau un *k*: *Korneiciuk, Repciuc, Tcaciuc.* Apoi *Sauciuc* < *Savciuc,* de la *Sava.* vezi Bogrea, DR, IV (1927), p. 864, n. 2. Apare și forma complexă *-enciuk* cînd *-iuc* se atașează la un nume în *-enko*: *Rebenciuc, Seredenciuc.* Alte exemple la Bogrea, DR, IV, p. 864.

În limbile slave, femeile poartă în general nume de familie feminine, adică de la numele masculin se formează, cu un sufix, o formă feminină. La numele în *-ov, -ev* se adaugă sufixul *-a,* de exemplu în rusește, de la *Tereșkov,* se formează femininul *Tereșkova* de la *Gurîcev, Gurîceva*; în bulgărește, la fel, apar numele feminine *Cicikova, Țankova* și *Dragoiceva. Russeva.* În polonă, de la numele în *-owicz,* avînd în vedere că finala se pronunță *ci,* cu un sunet totdeauna muiat, femininul nu este decît cu *-eva,* de exemplu de la *Safarewicz, Zambrowicz* se formează *Safarewiczewa, Zambrowiczewa* (aici, prin urmare, pe lîngă *-ow, -ew* din tema numelui masculin, se mai adaugă o dată *-ew-* pentru formarea femininului). Tot cu *-a* se formează în rusește femininele de la numele în *-in*: *Repina* de la *Repin, Kocerghina* etc. De la numele bieloruse în *-enkov* femininul e format normal, cu *-a* (*Soldatenkova*; vezi însă mai sus ipoteza că masculinul ar fi refăcut de la feminin).

Deoarece numele în *-ski* sînt la origine adjective, femininul lor se formează ca al adjectivelor, în polonă în *-ska*, de exemplu de la *Kotarbinski*, femininul *Kotarbinska*, de la *Mirski*, *Mirska*; în rusă, în *-skaia*, de exemplu de la *Desnițki* (din *desniț-ski*), femininul e *Desnițkaia*, de la *Krupski*, *Krupskaia*.

Numele ucrainene în *-enko* și în *-iuk* nu au forme diferite pentru feminin, astfel că la un nume ca *Osipenko* sau *Romaniuk* nu se poate cunoaște dacă e vorba de un bărbat sau de o femeie, decît dacă se adaugă prenumele sau, pe romînește, o specificare de tipul *tovarășul* sau *tovarășa*. Același lucru se întîmplă în rusește cu numele de origine străină, de exemplu *Herțen* sau *Guhman*.

În cehă, unde numele masculine nu au în general sufixe tipice (multe sînt, ce e drept, în *-ek*, de exemplu *Zatopek*), femininele sînt totuși formate în general cu *-ová* (vocala lungă finală arată că *a* provine din *-aia*): *Fučiková* de la *Fučik*, *Skalová* de la *Skala*, *Tauberová* de la *Tauber* etc., cu unele modificări explicabile prin fonetica istorică, de exemplu de la numele în *-ek* se suprimă vocala *e*: *Ryšanek*, fem. *Ryšanková*, *Zatopek*. fem. *Zatopková*. De la numele formate din adjective, femininele sînt ca la adjective: *Chytrý* (adjectivul *chytrý* „șiret", pronunțat *hítri*), fem. *Chytrá*.

În rusește se folosește un sistem de trei nume, format după un principiu diferit de cel întîlnit la englezi și la spanioli. Primul nume este prenumele, păstrat din inventarul vechi slav· *Vladimir*, *Veaceslav* (termenul întîi, *veace-*, înseamnă „mai mare"), sau luat din calendar (*Grigorii*, *Ivan*, *Nikolai* etc.), iar în unele cazuri împrumutat din scandinavă, din turco-tătară (cum am arătat mai sus), dintr-o limbă apuseană sau din istoria veche. Al treilea nume este numele de familie, de care am vorbit pînă acuma, iar între primul și al treilea se intercalează un patronimic· un nume terminat în *-ovici* sau în *-evici* (după cum consoana precedentă e dură sau moale), care arată al cui fiu e purtătorul numelui. Astfel fiul lui *Piotr* se numește *Petròvici*, al lui *Nikolai*, *Nikolàevici*. De exemplu numele complet al învățatului *Pavlov* este *Ivan Petròvici Pàvlov*. Pentru femei, la numele tatălui se adaugă sufixul *-ovna*, *-evna*, repartizat după aceleași criterii ca la masculin: *Petrovna*, *Nikoláevna*. Femeia măritată păstrează ca al doilea nume derivatul de la numele tatălui, dar primește ca al treilea nume femininul de la numele de familie al bărbatului. Astfel *Nina Stepanovna Titkina*, căsătorindu-se cu *Serghei Matveevici Konstantinov*, se va numi *Nina Stepanovna Konstantinova*.

În trecut, sistemul cu trei nume era rezervat pentru boieri. În romanul *Petru I* de Alexei Tolstoi, se arată cum țarul, avînd nevoie de bani, a promis negustorilor că le va da voie să folosească sistemul celor trei nume, iar ei, încîntați de această promisiune, se oferă imediat să depună însemnate contribuții materiale. Cu încetul, sistemul cu cele trei nume s-a generalizat. Nu numai atît, dar cea mai politicoasă formulă cu care te adresezi unui rus este formată de primele două nume. Chiar în timpul țarului, un subaltern care se adresa unui superior, oricare ar fi fost, nu-i zicea *domnule* sau ceva asemănător, ci rostea numai primele două nume. De exemplu cuiva numit *Fedor Ignatievici Popov* i se zicea *Fedor Ignatievici* și formula a rămas în vigoare și azi. De aceea, cînd cineva face cunoștință cu un rus, se interesează în primul rînd de numele de botez al tatălui lui, ca să-i poată vorbi politicos. În romanul *Vițelul de aur* de Ilf

și Petrov, un impostor se dă drept fiul locotenentului Șmit, bine cunoscut din istorie pentru rolul pe care l-a jucat în revolta de pe crucișătorul „Potemkin", dar în același timp puțin cunoscut în ce privește viața sa privată. Impostorul este pus în încurcătură pentru că este imediat întrebat de numele de botez al tatălui său, ca să i se poată forma patronimicul, iar el nu cunoștea acest nume. În romanul *Donul liniștit* de Șolohov, cînd Grișa Melehov devine comandant de divizie, tatăl lui se vede silit să i se adreseze cu formula *Grigori Panteleevici*.

În vorbirea familiară numele patronimice care au accentul pe silaba antepenultimă se pronunță de obicei scurtate: *Panteleici* pentru *Panteleevici, Rodionîci* pentru *Rodionovici, Senofontîci* pentru *Xenofontovici*. În popor se poate folosi ca termen de adresare numai cel de-al doilea nume: *Ilici* în loc de *Vladimir Ilici* (vezi expresia *lampa lui Ilici*), *Petrovna* pentru *Maria Petrovna*.

Bulgarii au adoptat si ei un sistem cu trei nume, dar de obicei cel de-al doilea, format de la numele tatălui, este tot în *-ov* sau *-ev*, ca și cel de-al treilea și numai rareori sînt rostite toate trei: *Iordan Stoiànov Mircev* (vezi și p. 89).

Cîteva amănunte privitoare la fonetică. În slavă, între o consoană labială (*b, p, v, f, m*) si o vocala muiată următoare se introduce un *l*: de aceea, de la *Iakov* se formează în rusă *Iakovlev, Iakovlevici*.

Accentul, atît în patronimice, cît și în numele de familie, terminate, primele, în *-ovici, -evici* și, ultimele, în *-ov, -ev* (si de asemenea la feminine în *-ova, -eva* și *-ovna, -evna*), se orientează în ruseste după genitivul numelui de botez de la care sînt formate. La numele de botez *Iàkov, Nikìfor, Pàvel, Sìmon, Tìhon, Vladìmir, Zahàr,* accentul la genitiv rămîne pe silaba pe care stă și la nominativ (deci genitivul e *Iàkova, Nikìfora, Pàvla, Sìmona, Tìhona, Vladìmira, Zahàra*), de aceea de la ele se formează *Iàkovlev, Nikìforov, Pàvlov, Sìmonov, Tìhonov, Zahàrov* și de asemenea *Iàkovlevici, Nikìforovici, Pàvlovici, Vladìmirovici* și *Iàkovlevna, Nikìforovna, Pàvlovna, Vladìmirovna,* fiind indiferent cît de multe silabe urmează după accent. În schimb *Piotr* are genitivul *Petrà, pop* „popă" are genitivul *popà, rîbak* „pescar" are genitivul *rîbakà,* de aceea de la ele se formează *Petròv, Petròvici, Petròvna, Popòv, Popòvici* și *Rîbakòv*. Numai la *Ivan* se constată o excepție: alături de forma așteptată *Ivànov* (dupa genitivul *Ivàna*), apare mult mai des *Ivanòv*. Ilf și Petrov, în *Operele alese* citate mai sus, la p. 64. susțin în glumă că toți cei care se disting prin capacitatea lor devin *Ivànov*, în timp ce masa celorlalți rămîne *Ivanòv*. Dar prima accentuare este cea normală și numai cea din urmă are nevoie să fie explicată. De semnalat apoi că patronimicul este accentuat numai *Ivànovici*.

Am citat mai sus și numele *Iakovlev*. Trebuie să notez că numele în *-ev* nu sînt niciodată accentuate pe finală, căci dacă *e* este accentuat, el devine *-ëv* (pronunțat *-iov*), de exemplu *Soloviëv*. La noi mulți pronunță greșit *Hrùșciov* în loc de *Hrușciòv:* dacă accentul ar fi pe *u*, vocala finală s-ar pronunța *e*. Sînt și nume la care pronunțarea fluctuează: *Gvozdev* se pronunță uneori *gvòzdev*, alteori *gvazdiòv*. În bulgărește, *-ov, -ev* nu poartă aproape niciodată accentul.

De asemenea sufixul *-in* este totdeauna neaccentuat: *Alëhin, Pogòdin* (de la *pogòda* „starea timpului") etc. La noi aceste nume sînt adesea pro-

nunțate greșit cu accentul pe finală, după model franțuzesc și de altfel în acord cu structura limbii noastre, care preferă accentul pe finală la cuvintele terminate în consoană. Ca excepție de la regula dată, semnalez numele *Borodìn*.

Numele ucrainene în *-enko* urmează aceeași regulă ca cele rusești în *-ov*: *Makàr* (din grec. *makarios* „fericit"), genit. *Makàra*, nume de familie *Makàrenko* (la noi se pronunță greșit *Makarènko*), *Parhom* (hipocoristic de la *Parfenii*, din grec. *parthenios*, de la *parthenos* „fecioară"), genit. *Parhòma*, de unde *Parhòmenko;* în schimb *kravèț* „croitor", genit. *kravțà*, de unde *Kravcènko*, *Pavlò*, de unde *Pavlènko*.

Trec acum la numele maghiare, alegîndu-le de preferință pe cele cunoscute la noi. Foarte frecvente sînt numele locale, formate cu sufixul *-i* adăugat la numele localității de origine: *Bányai* (de la *Baia*), *Budai*, *Fogarassi* (din *Făgăraș*), *Hidegkúti* (de la *Fîntîna-Rece*: *hideg* „rece" și *kút* „fîntînă"), *Körösi* (de la *Criș*), *Makai* (de la *Macău*), *Marosi* (de la *Mureș*), *Mezei* („cîmpean", de la *mező* „cîmpie"), *Miskolczi* (de la *Mișkolț*), *Szeredai* (de la *Szereda* adică *Miercurea*), *Șincai* (de la *Șinca*), *Tordai* (de la *Turda*). De remarcat că acest *-i* sufixal este totdeauna vocalic și deci formează silabă, ceea ce înseamnă că se pronunță *Sza-bol-czi*, în trei silabe, nu în două, apoi *Bánya-i, Maka-i, Szereda-i, Torda-i*.

Deosebit de acest *-i* este elementul *-fi*, care înseamnă „fiu", prin urmare numele ca *Petőfi* „fiul lui Petre" (tradus din sîrb. *Petrovici*, căci tatăl poetului era sîrb) sînt asemănătoare cu cele germane în *-sohn* etc., de care a fost vorba mai sus. Nobilii aveau obiceiul să-și scrie numele cu doi *f* și cu *y: Apaffy* (de la *apa* „tată"), *Bánffy* (*bán*, titlu de boierie).

Alte nume maghiare sînt în general formate ca și ale celorlalte popoare: nume de meserii, ca *Asztalos* „tîmplar", *Huszár* „husar", *Juhász* „păstor", *Kovács* „fierar", *Kulcsár* „chelar" (de aici rom. *Colceriu*), *Molnár* „morar", *Szabó* „croitor"; nume de animale: *Bárány* „miel", *Farkas* „lup", *Róka* „vulpe"; culori: *Fehér* „alb", *Fekete* „negru", *Vörös* (*Veres*) „roșu"; alte adjective: *Apró* „mic", *Hosszú* „lung", *Kiss* (*kis* „mic"), *Nagy* „mare", *Sós* „sărat". În sfîrșit, nume de popoare: *Cseh* „ceh", *Horvát* „croat", *Lengyel* „polonez", *Magyar*, *Német* „german", *Oláh* „romîn". *Olasz* „italian", *Orosz* „rus", *Rácz* (*rác* „sîrb", de unde rom. *Rațiu*), *Szász* „sas", *Szerb* „sîrb", *Tót* „slovac" (de unde rom. *Tăutu*), *Török* „turc" etc Cele mai multe dintre aceste nume etnice sînt purtate de evrei.

Un ultim amănunt: în ungurește se pune întotdeauna întîi numele de familie, apoi cel de botez. Accentul, care e totdeauna, în toate cuvintele, pe prima silabă, este mai puternic pe primul nume, astfel că se pronunță *Ko"ssuth La'jos, Ká"dár Já'nos* etc.

Acum numele grecești. Un fel de patronimice neoficiale existau deja în antichitate: adjective sau substantive derivate de la numele tatălui se foloseau ca înlocuitor al numelui încă de pe vremea lui Homer. E vorba de adjective cu sufixul *-ios, -eios,* ca *Telamonios* (*Aias*) „fiul lui Telamon", *Neleios* (*Nestor*) „fiul lui Neleus", *Priameios* „fiul lui Priam", feminin *Priameia*. Mai răspîndite sînt sufixele *-ades, -ides,* care formează substantive: în epopeile homerice, lui Ulise, fiul lui Laertes, i se spune *Laertiades*, lui Diomede, fiul lui Tydeus, i se spune *Tydeides* etc. (În alte dialecte decît cel ionic-atic, sufixul păstrează în silaba finală vocala primitivă *-a-*, de aceea apar nume ca *Leonidas* „fiul lui Leon", sau, mai bine zis, „al leu-

lui“, de unde în romînește numele de botez *Leonida.*) Aceste substantive s-au menținut în limbă și, în perioada medievală, au devenit nume de familie constante (pronunțate *-adis, -idis*). Ele au fost mult folosite de greci și raspîndite și la noi, fie prin imigrarea grecilor, fie prin adoptarea de către romini a unor nume de familie grecești, cum se va arăta mai jos. Apar astfel nume ca *Constantinide, Dioghenide, Fotiade* (al lui Fotios), *Gheorghiade, Nicolaide, Panaitide, Vasiliade, Zahariade* etc. După cum se vede, finala a fost într-un fel adaptată la limba romînă (alte nume însă rămîn terminate în *-i*: *Palladi, Pippidi*). Poate mai apropiate de normele limbii romîne sînt cele care părăsesc vocala finală: *Garoflid* (gr. *garofili* „garoafă“), *Ioanid, Pavlid* (vezi, pentru întreaga problemă, p. 98).

Cam la fel de răspîndite în Grecia (și bine cunoscute și la noi) sînt numele formate de la genitivul masculin, în *-u*: *Apostòlu* („al lui *Apostol*“), *Nikolau* (în grecește în patru silabe, „al lui *Nikolaos*“), *Teodoru* („al lui *Teodor*“). Foarte des înainte de *-u* se găsește vocala *-i-*, care face parte din tema numelui de botez: *Anastasiu* (de la *Anastasios*), *Atanasiu* (de la *Atanasios*), *Dimitriu* (de la *Dimitrios*), *Gheorghiu* (de la *Gheorghios*), *Grigoriu* (de la *Grigorios*), *Lefteriu* (de la *Elefterios, Vasiliu* (de la *Vasilios*), așa încît la un moment dat se poate crea impresia că sufixul e *-iu*, nu *-u*. La răspîndirea acestei idei pot contribui o serie de fapte: 1. alături de gr. *Elefterios* există și forma, mai veche, *Elefteros* („liber“), deci se poate crea impresia că *Lefteriu* e derivat de la *Lefter*; 2. numele grecesc *Sterghios* („ferm“) a devenit în romînește *Sterie*, apoi *Stere*, pe cînd în derivatul *Steriu*, *-i-* s-a păstrat, deci poate părea că la numele de botez se adaugă *-iu*; 3. există în grecește nume în *-ios* cu variantă în *-is*, de exemplu *Stamatios* și *Stamatis* („ferm“, „solid“), devenit în romînește *Stamate*, astfel încît *Stamatiu*, derivat de la *Stamatios*, poate părea derivat de la *Stamate*. În felul acesta se creează deprinderea de a forma nume de familie în *iu* de la teme care nu se termină în *-i*: *Angheliu, Constantiniu, Dimiu* (de la *Dima, Manoliu* (în grecește numele e *Manolis*, dar genitivul e *Manolu*), *Teodoriu* (cu varianta *Tudoriu*). Ba se ajunge chiar, prin alipirea elementului de formație romînesc *-ul-*, la un sufix *-uliu* în nume ca *Dinuliu, Necșuliu*.

Alt sufix cu oarecare răspîndire este *-itis, -otis*, care formează numele locuitorilor, derivate de la nume de localități. Și la noi au ajuns formații cu această valoare, de exemplu *moscovit, sofiot*; uneori întîlnim și derivate de la nume romînești, în general pretențioase: *iasiot, sinaiot*. Numele locuitorilor devin ușor nume de persoane, denumind familiile strămutate: *Axiotis*, în loc de *Naxiotis*, mai întîi „locuitor din insula Naxos“, apoi numele unor familii originare din această insulă. În romînește de obicei aceste nume au la sfîrșit un *-u*, care se poate explica în grecește la fel ca în *Teodoru*, adică am avea de-a face cu forma de genitiv, dar s-ar putea înțelege și ca articolul romînesc *-u(l)*, dacă admitem că valoarea locala a sufixului a fost recunoscută, cel puțin în primele timpuri: *Hiotu* ar putea însemna deci „(fiu) al celui din insula Chios“, sau „cel din insula Chios“, cum ar fi în romînește *sinaiotul(l)*. Cea de-a doua interpretare este sigur justă pentru numele aromînesc *Dinischiotu*, originar din localitatea *Diniscu*. Mai citez numele *Turnavitu* „din Tîrnovo“ (orașul bulgăresc). Dar *Panait, Panaiot*, nume de botez, din gr. *Panaghiotis*, reprezintă altă formație, fiind derivat de la *Panaghia* „preasfînta“.

Nume de meserii devenite nume de familie se găsesc și în grecește. *Alifantis* „țesător" (apoi „păianjen"), *Anagnostis* „cititor (la biserica)", *Zografos* „pictor". Multe nume de meserii se formează cu ajutorul sufixului *-as*, totdeauna accentuat; aceste nume, care în romînește pierd pe *-s* final, sînt adesea pronuntate greșit la noi, cu accentul pe silaba penultimă: *Alevra* „făinar", *Malaxa* „manipulant", *Metaxa* „mătăsar", *Petala* „potcovar", *Schina* (de fapt *Shinas*) „funier". La fel pare format *Cutava*, care însă înseamnă „cățel "(Bogrea, DR II (1922), p. 413). La acestea se adaugă numeroasele formații în *-is* (aici s-au contopit terminațiile vechi grecești *-es*, cu *e* lung, și *-ys*), terminate în romînește în *-i* accentuat (scris de multe ori și *-y*): *Diamandi* (cu varianta *Iamandi*, în greacă *Diamandis*, derivat de la *diamàndi* „diamant"), *Macri* (de la gr. *makròs* „lung"), *Stavri* (de la *stavròs* „cruce").

Iată și sufixul *-anos, -inos* (din v. gr. *-enos* cu *e* lung), care formează adjective derivate în general de la nume geografice. Accentul e totdeauna pe finală: *Candiano* („din Candia", oraș în Creta), *Cantacuzino, Damaskinos* („din Damașc") etc. La acestea se adaugă adjective în *-inos*: *Dendrino* („cu copaci", gr. *dendron* „copac"), *Fotino* (vezi p. 106), *Lambrino* („strălucit", gr. *lambros* „luminos", *lambri* „sărbătoarea Paștelor") etc.

Un sufix de origine romanică: *-atos* apare în nume ca *Galiatatos, Linardatos* (de la *Linardos*, împrumutat din it. *Leonardo*), *Lorenzatos* (din it. *Lorenzo*, vezi it. *Francescato* de la *Francesco*), *Marinatos, Papadatos, Pogonatos* (rom. *Pogonat*, de la gr. *pogon* „barbă").

Urmează cîteva elemente cu care se formează nume compuse. Ca prim termen găsim mai adesea următoarele:

konto-, *kondo-* (în grecește se scrie cu *t* și se pronunță cu *d*, vezi p. 50), care înseamnă „scurt", deci „mic": *Contogheorghe, Condomihali* etc.

mavròs „negru": *Mavrocordat, Mavrogheni* (*gheni* „barbă"), *Mavroiani* (*Iani* „Ion"), *Mavromihali, Mavrom(m)ati* ((*om*)*mati* „ochii"). (Vezi și derivatele *Mavrodi, Mavrodin* „negricios".)

pap(p)a „preot": *Papacostea, Papadima, Papagheorghe, Papagoga, Papahagì* (al doilea termen este „hagiu"), *Papanicola, Papastratos, Papatanase* etc. În unele cazuri al doilea termen este un nume de botez pus la genitiv: *Papagheorghiu* (*Gheorghiu* este genitivul de la *Gheorghios*, deci numele întreg înseamnă „al lui popa Gheorghe"), *Papaioanu* (al doilea termen este genitivul de la *Ioannis*), *Papandreu* (genitivul de la *Andreos*), *Papatanasiu* (de la *Atanasios*), *Papateodoru* (de la *Teodoros*). Aici se mai poate adăuga și diminutivul *Papadachi* („popic").

Ca al doilea termen, cel mai des e folosit *-o-poulos*, paralel cu forma antică *polos*, care însemna „băiat", deci formația se încadrează alături de cele semnalate mai sus (germ. *-sohn* etc.). Aceste nume au fost romînizate în *-pol*: *Caraianopol* sau *Carianopol* („fiul lui Iani cel negru"), *Danielopol, Frangopol* („fiul occidentalului"), *Grammatopol* (gr. *grammatas* „secretar"), *Iatropol* (*iatros* „doctor"), *Levantinopol* (*levantin* „din Levant"), *Malacopol (malakos* „moale"), *Mavrianopol* („fiul lui Ion cel negru"), *Papadopol* (*papad-* „preot"), *Papaianopol* („fiul lui popa Ion"), *Papaxintacopol* („fiul lui popa Axintache"), *Raftopol, Vlahopol* (*vlahos* „romîn" sau „cioban"), *Xenopol* (*xenos* „străin"), *Zarifopol* (*zarifis* „elegant"). Găsim scris și grecește, cu *ou* pentru *u*, *Poulopoulo*, care ar putea fi „fiul fiului", dar și „fiul păsării".

Mai adaug cîteva nume grecești negrupate după înțeles: simple *Duca* (gr. *Dukas* „duce", „doge"), *Hondru* (gr. *hondròs* „gros"), *Paximadi* „pișcot", *Russo* „roșcovan"; compuse: *Cristodulo* (*Hristos* și *dulos* „rob" deci „robul lui Cristos"), *Hrisoveloni* (*hrisos* „aur", *veloni* „ac"), *Kalomiris* (*kalos* „bun", *mira* „soartă").

În secolul al XIX-lea, la noi mulți au început să-și scrie numele după moda occidentală, adică așa cum le-au transcris romanii după originalul din greaca veche: *Basil-escu* pentru *Vasil-escu, Danielopol* (grec mod. *Daniil*), *Demetriade* pentru *Dimitriadis, Eleutheriade* pentru *Elefteriadis, Eliade* pentru *Iliadis, Pherekydes* pentru *Ferechidis* („purtător de glorie": *phero* „port", *kydos* „glorie"), *Polychroniades* pentru *Polihroniadis* („fiul lui *Polihron*" „bătrîn", din *polys* „mult" și *khronos* „timp" ,an").

O situație deosebită prezintă numele evreiești. Fiind de altă religie decît populația majoritară din țările unde trăiau, evreii au rămas multă vreme în afara curentului general, păstrînd un sistem de nume arhaic. În imperiul german, cu capitala la Viena, la 1787 s-a impus evreilor prin decret obligația de a-și alege un nume de familie. Ei și-au ales nume de formație germană (limba lor maternă, idișul este un idiom germanic) uneori simple (*Fuchs* „vulpe", *Hirsch,* tradus în romînește prin *Cerbu Wolf* „lup" etc.), de cele mai multe ori însă compuse din două elemente. Partea a doua se reduce la un mic număr de tipuri: *Mann* „bărbat", de exemplu: *Fischmann* (*Fisch* „pește)", *Goldmann* (*Gold* „aur"), *Reichmann* (*reich* „bogat"), *Rotmann* (*rot* „roșu"). *Silbermann* (*Silber* „argint"). *Weissmann* (*weiss* „alb"); *Berg* „munte", de exemplu: *Goldenberg* (*golden* „de aur"), *Grünberg* (*grün* „verde"), *Rosenberg* (*Rose* „trandafir"), *Rotenberg* (*rot* „roșu"). *Steinberg* (*Stein* „piatră"); *Baum* „arbore". de exemplu: *Birnbaum (Birne* „pară"), *Grünbaum* (*grün* „verde"), *Olivenbaum* (*Olive* „măslină"), *Rosenbaum* (*Rose* „trandafir"), *Tannenbaum* (*Tanne* „brad"); *Stein* „piatră", de exemplu: *Feinstein* (*fein* „fin"), *Goldstein* (*Gold* „aur"), *Silberstein* (*Silber* „argint"); *Thal* „vale", de exemplu *Blumenthal* (*Blume* „loare"), *Lilienthal* (*Lilie* „crin"), *Rosenthal* (*Rose* „trandafir"); *Blatt* „frunză", de exemplu: *Grünblatt* (*grün* „verde"), *Mohnblatt* (*Mohn* „mac"), *Rosenblatt* etc. Dar cele mai multe sînt formate cu *Sohn* „fiu", așa cum s-a arătat mai sus.

Trebuie totuși avut în vedere că sînt și germani autentici care au nume de acest fel. Se știe că unul dintre principalii acoliți ai lui Hitler se numea *Rosenberg.* De asemenea nu toate numele care arată originea locală sînt purtate de evrei: *Berliner* „berlinez", *Wiener* „vienez" se numesc și unii germani. Despre numele de felul aceasta s-a discutat mai sus (p. 78), ca și despre unele nume de popoare folosite ca nume de familie, mai mult de către evrei (dar nu numai de către evrei). La exemplele citate mai sus (p. 83) adaug aici cîteva de origine germană: *Deutsch* „german", *Polack* „polonez", *Schweizer* „elvețian", *Ungar* sau *Unger* „maghiar", apoi unul de origine italiană, *Tedesco* „german", și unul de origine sîrbească. *Labin* „Albania".

Nume evreiești locale s-au format și în afara țarilor de limbă germană, de exemplu la noi *Focsaner* „din Focșani", uneori cu sufix dublu, de exemplu *Przemyšleaner* „din orașul polonez *Przemyšl* (cu sufixul slavo-romîn *-ean.* urmat de sufixul german *-er;* vezi articolul meu *Double suf-*

fixation des noms des habitants, în *Atca Antiqua*, X, 1962, omagiu Moravcsik Gyula, p. 119—121), alteori cu sufix slav, de exemplu *Botoșanschi*, de la Botoșani", sau cu sufix romînesc, de tipul *Botoșeneanu, Gălățeanu, Ieșeanu* (se înțelege că nu toți cei numiți cu astfel de nume sînt evrei).

Numele de meserii folosite ca nume de familie evreiești nu se disting în general de cele folosite de germani. Notez numai că numele *Meier* „fermier" este foarte frecvent printre evrei, pentru că a fost amestecat cu numele ebraic *Mahir* „răsplată". În țara noastră mulți evrei poartă nume de meserii formate din elemente romînești: *Beraru, Blănaru, Cojocaru, Croitoru, Făinaru, Pantofaru* etc.

Alegerea unui nume prezentabil depindea adesea de liberalitatea oficialităților. S-au răspîndit anecdote care arătau că a trebuit plătit un bacșiș funcționarului austriac pentru a se putea introduce un sunet suplimentar în numele ales de autoritatea locală: prin acest sunet se transforma în ceva acceptabil, sau cel puțin în ceva fără nici un înțeles, un nume foarte urît indicat de funcționar.

În Franța, evreii au fost obligați să-și fixeze un nume de familie abia în 1808. Mulți dintre ei poartă nume spaniole și portugheze, din cauză că sînt originari din Peninsula Iberică: *Alfandery, Benveniste* „bine ai venit", *Halfon* etc. (și la noi au ajuns astfel de nume, prin evreii spanioli veniți din Peninsula Balcanică: *Aftalion, Saporta* etc.). Alți evrei francezi poartă nume germane, pentru că sînt veniți din Alsacia sau chiar din Germania (*Rotschild* „firmă rosie"). Printre evreii alsacieni este răspîndit numele *Bloch*, care, după cît se pare, este forma săsească a cuvîntului *valah*, deci ar fi vorba de evrei veniți din regiunile noastre și acest exemplu ar trebui adăugat la numeroasele nume etnice pomenite mai sus. Evreii francezi poartă adesea numele orașului de unde provin: afară de derivatele de tip german, ca *Darmstädter* „din orașul german *Darmstadt*", apar fără un sufix special nume de orase ca *Landau, Worms* din Germania, sau *Lyon* din Franța, deși Napoleon I a interzis acest uzaj. Mai curios este numele compus din două nume de orașe franțuzesti: *Lyon-Caen*.

În țările de limbă slavă (în special în Polonia) evreii și-au luat ca nume de familie, de cele mai multe ori, numele tatălui, urmat de sufixul slav al cărui rol este tocmai să indice filiația: *-ovici, -evici* (în condițiile precizate la p. 82). Găsim astfel nume ca *Davidovici*, fiul lui *David*, *Herșcovici*, fiul lui *Herșcu*, *Iankelevici*, fiul lui *Iankel*, *Șmilovici*, fiul lui *Șmil* etc. Se cunoaste că sînt evreiesti numai după numele care stă la baza lor. În țările de limbă germană sufixul a devenit *-owitz* (*Horowitz*).

Prin decret li s-a impus și turcilor un nume de familie, și aceasta într-o perioadă mult mai apropiată de noi: printre reformele întreprinse de Kemal Pașa în anii de după primul război mondial a fost și aceea a numelor de persoane (1934). Turcii purtau nume de botez, eventual urmate de numele tatălui, așa cum am văzut mai sus. Acum au fost siliți să-și aleagă nume de familie. Însuși reformatorul a dat exemplu, fixîndu-și numele de *Atatürk*, care înseamnă „tatăl turcilor". Alte nume stabilite atunci: *Bayar* „înalt", *Menderes* „lunca". Numele poetului *Nazim Hikmet* e format din două cuvinte arabe: *nazım* „poezie" și *hikmet* „știință".

Numeroasele populații turcești, mongole etc. din Uniunea Sovietică nu aveau nici ele în general nume de familie înainte de Revoluție. Modelul l-au format numele rusești terminate în *-ov, -ev* de la numele de

botez al tatălui, se formeaza nume de familie cu sufixele pomenite, de exemplu de la *Torbogoş, Torbogoşev,* de la *Muhitdin, Muhitdinov.* Cele mai multe nume sovietice terminate în *-aev, -eev* sînt formate în felul acesta de la radicale turce sau mongole: *Abaev, Ajaev, Babaev, Djabaev* (de la muntele *Djabai*), *Sanjeev* etc. Numai cînd radicalul este un nume de botez cunoscut din ruseşte (*Alexeev* de la *Alexei, Andreev* de la *Andrei*) avem siguranţa că derivatul e rusesc.

Adaug, ca si la numele de botez, cîteva nume armeneşti cunoscute la noi în ţară: *Bagdasar* pentru *Baltazar, Garabet* (văzut mai sus), *Mageara* („maghiar" în armeană, vezi Bogrea, DR, II (1922), p. 427), *Manuc* „prunc" (id., ib.; există şi armeni din Romînia pe care îi cheamă *Pruncu,* ceea ce înseamnă că şi-au tradus numele originar), *Vartic,* diminutiv de la *vart* „trandafir" (id., ib.). Pentru numele armeneşti de la noi, în general, vezi V. Bogrea, *Glose romîneşti în patronimicele armeneşti din Ardeal,* în *I-iul congres al filologilor romîni,* Bucureşti, 1926, p. 54—88.

Numele de familie armeneşti se formează de cele mai multe ori de la numele de botez (sau de la un nume care le ţine locul), cu sufixul *-ian: Baboian, Bagdasarian, Bedrosian* (campionul mondial de şah, sovieticul *Petrosian,* îşi scrie numele cu consoanele primitive, desigur după model rusesc), *Chevorchian* (romînizat: *Gheorghian*), *Chioseian* (turc. *köse* „spîn"), *Chircorian* (romînizat: *Gregorian*), *Frenkian* (*frenk* în turceşte înseamnă „francez", apoi orice occidental), *Hovsepian, Ovanesian, Zambaccian* (turc. *zambak* „crin"). În Uniunea Sovietică cunoaştem nume armenesti rusificate. de exemplu *Avanesov* din *Ovanesian, Budagov* din *Budagian.*

Numele de familie au în general formă mai solemnă decît cele de botez, de exemplu *Atanasiu* alături de *Tănase*; deşi mai recente, ele sînt în general mai durabile, pentru că se moştenesc din tată în fiu si deci sînt mai puţin supuse modei; cu ajutorul lor se dovedeşte filiaţia şi se pot stabili drepturile la moştenire si altele. Nu cred că un englez de azi i-ar pune fiului său numele *Farquhar* (de origine scoţiană, pronunţat *fàrkar*: *fer* „bărbat" şi *kar* „prietenos"); dar există englezi pe care-i cheamă *Farquharson,* pentru că au moştenit acest nume de la părinţii lor.

În primele timpuri, numele de familie serveau pentru a diferenţia mai multe persoane care purtau acelaşi nume de botez. Astăzi, dimpotrivă, numele de botez servesc pentru a diferenţia pe membrii aceleiaşi familii, care îşi primesc numele de familie automat, în momentul naşterii, acelaşi pentru toţi copiii aceloraşi părinţi. Multă vreme numele de familie erau folosite facultativ. Pînă astăzi, în anumite medii, ele par nesemnificative, de exemplu am văzut o scrisoare a unei muncitoare semnată *G. Maria,* iar *G.* era iniţiala numelui de familie. Din ce în ce mai mult însă se folosesc iniţialele pentru numele de botez şi de multe ori cunoaştem un personaj şi avem informaţii bogate asupra lui, fără să ştim care e prenumele lui. Se consideră totuşi nepoliticos să pronunţăm numai iniţiala în locul prenumelui, ın felul aratat la p. 102.

VIII

NUME DE FAMILIE ROMÎNEŞTI

Am văzut în paginile precedente că numele de familie de tipurile folosite astăzi în Europa nu sînt prea vechi. La noi în trecut nu existau alte nume decît cele de botez. Cineva era *Ion* sau *Maria*, iar dacă se cerea o precizie ceva mai mare, se adăuga numele tatălui sau al soțului, cîteodată al mamei sau al soției, în genitiv: *Ion al lui Gheorghe, Niculaie al Saftei, Maria lui Vasile*. Adesea se putea folosi numai numele părinților: *al lui Stan, al Ioanei* (evident, între oameni pentru care această indicație era suficientă) și formula aceasta se mai poate întîlni și astăzi, la țară.

Din grupe de acest fel s-au născut mai tîrziu unele nume de familie: *Toma Alimoș* nu este decît *Toma al lui Moș*. Mai răspîndite sînt însă pînă azi numele formate de la feminine: *Aioanei, Amăriuței* etc., despre care se va mai vorbi mai departe. Numele de acest fel sînt uneori transformate așa încît devin greu de recunoscut: din Moldova vine *Ababei* (în loc de *al babei*), pronunțat de munteni cu accentul pe finală (*Ababèi*), ca și cum ar fi turcesc, format cu *bei*; tot așa *Amàlcăi*, citit greșit, a devenit *Amalcài*, ajungînd astfel să semene cu numele evreiești spaniole de tipul *Alcalai*.

În actele mai vechi apare formula slavonă cu *sin*, văzută mai sus. Pînă astăzi se mai pot întîlni ici și colo unele exemple. Dar în multe părți, la țară, un sistem de nume de familie s-a format abia de curînd și se poate zice că nici astăzi el n-a luat în toate ocaziile locul formulelor vechi. Socotesc util în această privință să reproduc un fragment dintr-un articol pe care l-am publicat în 1939 în *Viața romînească* (XXXI, nr. 2), unde, după ce arătam că la bulgari, la țară, încă nu se fixaseră numele de familie, continuam: „De exemplu, pe *Iordan*, fiul lui *Mircev*, îi cheamă *Iordan Mircev*, dar pe fiul lui îl va chema *Gheorghi Iordanov*, iar pe fiul acestuia din urmă, *Ivan Gheorghiev*. Actualmente autoritățile se silesc să impună un al treilea nume, așa încît numele de botez al bunicului să dureze două generații în loc de una și astfel să aibă mai multe șanse să rămînă. De exemplu pe fiul lui *Ivan Gheorghiev* îl numesc la școală, la armată, *Petăr Ivanov Gheorghiev*. Dar această inovație nu prinde la țărani, care, cel mult, primesc numele bunicului, dar atunci suprimă pe al tatălui.

Situația aceasta este foarte asemănătoare cu cea de la noi, cel puțin în Cîmpia Dunării. Condițiile generale ale vieții au fost aici în oarecare măsură asemănătoare cu cele din Bulgaria, și mai ales schimburi de populație au avut adesea loc între țările situate pe cele două maluri ale Dunării. Pînă astăzi regiunile bulgărești de la frontiera noastră sînt locuite în bună parte de romîni, iar județele Ialomița, Ilfov, Vlașca au numeroase așezări bulgărești.

În orice caz, putem constata că, de unde în restul țării numele de familie, provenind mai ales din porecle, s-au fixat începînd cam de la sfîr-

șitul evului mediu[1], iar astăzi țăranii moldoveni și ardeleni au în imensa lor majoritate nume de familie, în Cîmpia Dunării situația este la fel cu cea descrisă în Bulgaria[2]. Singura deosebire este că la numele tatălui nu se adaugă nici un sufix. Astfel pe fiul lui *Ion* îl cheamă *Gheorghe Ion*, pe fiul acestuia, *Neculai Gheorghe*, pe nevasta acestuia din urmă, *Maria Neculai*. Am putut constata personal că chiar atunci cînd un locuitor, venit din altă regiune, poartă nume de familie, copiii lui îl leapădă. Aici este vinovată în primul rînd școala. Cînd *Ion Munteanu*, să zicem, vine să-și înscrie băiatul în clasa I primară, învățătorul scrie în registru, fără nici o ezitare, *Dumitru Ion*.

Armata, ce e drept, este mai pretențioasă, căci pornește întotdeauna de la numele bunicului. Acesta nu este totdeauna lepădat nici în sat. Întotdeauna se găsesc într-un sat mai mulți locuitori cu numele de *Ion Gheorghe* sau *Gheorghe Ion*. Pentru a se deosebi, ei sînt obligați să adauge numele bunicului, așa încît unul se va numi *Ion Gheorghe Dinu*, iar celălalt *Ion Gheorghe Petre*. Ba se întîmplă chiar ca și numele bunicului să coincidă, de aceea se mai adaugă și al străbunicului. Am întîlnit astfel nume ca *Petre Neculai Stan Bucur*. La fel pentru femeile măritate: *Leana Ion Ilie Oprea*. Aceste nume pot părea incomode, dar în realitate ele nu supără pe nimeni, pentru simplul motiv că în marea majoritate a cazurilor ele sînt înlocuite cu porecle. Cele trei sau patru nume de botez înșirate constituie numele oficial, întrebuințat în actele publice, iar porecla este numele curent, adoptat de multe ori chiar de individul poreclit.

Prin urmare, atunci cînd recrutul sosește la regiment, este cu totul surprins la constatarea că i s-a schimbat numele și i s-a atribuit unul la care poate nici nu se gîndise pînă atunci. Sînt într-adevăr tineri care nu și-au cunoscut bunicul și care n-au fost niciodată numiți în sat cu numele lui, fie pentru că au un nume de botez mai rar, fie pentru că numele tatălui lor este mai rar, fie în sfîrșit pentru faptul, că întîmplător, nu există omonimi. Bunăoară de cînd s-a născut omul a știut că-l cheamă *Stan Dobrin*, iar la armată se pomenește strigat *Ivan Stan*, pentru că pe bunicul lui, uitat de mult, îl chema *Ivan*. Și cum adesea se folosește numai numele de familie, sau ceea ce-i ține locul, mai des i se spune omului numai *Ivan*. El poate deci avea impresia, destul de naturală, că i s-a schimbat numele de botez. Am auzit chiar spunîndu-se unui rezervist mai bătrîn *nea Ivane*, cînd pe el îl chema *Stan*.

Este deci explicabil că, imediat ce se eliberează din armată, țăranul se întoarce la numele pe care i l-a dat nașu-său și caută să uite cu totul războtezarea care a avut loc la armată, din motive misterioase pentru el. Toată viața de aici înainte el se va numi cu numele lui de botez. Listele electorale se alcătuiesc alfabetic, după numele de botez (în Bulgaria e la fel) și tot așa se țin dosarele de la judecătorii.

Cu toate acestea, există cazuri de schimbare. Țăranii au observat că pe «boieri» îi cheamă mai ales cu *-escu*. Numele acestea, care astăzi sînt așa de răspîndite, erau purtate, pînă la începutul secolului trecut, într-adevăr aproape numai de boieri. De-atunci încoace, nenumărați țărani, deveniți orășeni, au adăugat pe *-escu* la numele de botez al tatălui lor,

---

1 Socoteam atunci sfîrșitul evului mediu la 1453.
2 Ar fi trebuit să precizez că situația nu caracterizează și Oltenia.

devenind astfel, din *Gheorghe Ion, Gheorghe Ionescu*; din *Ion al popii, Ion Popescu*. Şi cum, în urma Regulamentului Organic, clasa intermediară era formată mai ales din fii de preoţi, ne putem explica de ce avem aşa de mulţi Popeşti[1]...

Astăzi încă, ţăranii mai înstăriţi îşi adaugă cîte un *-escu*, care, în general, se impune, în ciuda legii numelor. Mai modeşti, flăcăii îşi acordă cîte un *-escu* pe scrisorile pe care le trimit fetelor, fără însă să dea vreo importanţă acestui lucru. Dar acest lucru e interesant, pentru că ne arată că mecanismul formării numelor în *-escu* este clar pentru toată lumea".

În 1940, fiind concentrat într-un sat de lîngă Bucureşti, mîncam la cîrciuma lui *Băică* (hipocoristic care, dacă nu mă înşel, înlocuia numele *Alexandru*). Soţiei lui, care ne servea masa, cei mai în vîrstă îi ziceau pe nume, *Gherghina,* iar cei mai tineri, *ţaţa Gherghina*. Nu pot uita mirarea comandantului de companie cînd a auzit pe unul din noi, minoritar ardelean nedeprins cu rînduielile din satele de dincoace de munţi, zicîndu-i cîrciumăresei *doamnă Petrescu*. Fără îndoială, omul a stăruit să afle un nume de familie, care nici pînă astăzi nu ştiu cum i s-a fabricat şi pe care cu siguranţă nimeni din sat nu l-ar fi recunoscut.

Care este situaţia astăzi, după 25 de ani? (În realitate după 45 de ani, deoarece în articolul citat eu descriam faptele pe care le cunoscusem în prima mea tinereţe.) Aceasta se poate vedea din cîteva lucrări recente, dintre care una publicată, de N. Cernăuţeanu. În comuna Sîrbeni, raionul Titu, de unde autoarea şi-a cules datele, toate tipurile de nume sînt amestecate. Sistemul neoficial semnalat de mine este încă în floare, căci găsim nume ca *Ion a lu Costache, Dragomir a lu Petre Neguţ, Niculaie a lu Stan a lu Ene*; se porneşte şi de la numele mamei: *Marin al Cristinei* (probabil şi de la numele soţiei şi de la al soacrei). Mulţi sînt numiţi cu porecle. Cît priveşte numele în *-escu,* pe acestea le poartă numai „notabilităţile", în aşa fel încît, dintre doi fraţi, pe unul îl cheamă *Oprea,* iar pe celălalt, care a lucrat la primărie, *Oprescu*.

Date asemănătoare am cules din lucrarea de diplomă a Dumitrei Neda-Surdu, din Fîntînele, raionul Zimnicea, lucrare prezentată la Facultatea de limba şi literatura romînă a Universităţii din Bucureşti în sesiunea februarie 1964. Aici se vede că se pot folosi numele ambilor părinţi: *Niculaie a lu Petre a lu Mitică al Catiţei* (Catiţa fiind soţia lui Mitică), *Vasile a lu Gigel al Ioanei lui Titi* (Ioana e soţia lui Titi). Şi în această comună numai „notabilităţile" poartă nume în *-escu*. Sînt în totul 8 nume în *-escu,* dintre care 2 recente. Poartă astfel de nume fostul moşier, cîţiva foşti chiaburi, preoţii şi un învăţător, care a adoptat numele în *-escu* în 1949.

Dar spre surprinderea mea am constatat că situaţia nu este foarte deosebită nici în Ardeal, căci altă lucrare de diplomă, prezentată în iulie 1963, acelea a lui Ion Roşianu, ne arată că în satul Lancrăm, raionul Sebeş, se folosesc denumiri ca *Ioana lu Sîvu lu Aurelu Pîcî* (*Pîcî* este pentru *Pîcăi*), sau, mai scurt, *Ioana lu Pîca, Sonu lu Nilu lu Avram Boieru, Paul a lu Sabin a lu Palea lu Vramu lu Avram Bucur* (deci, în cazul acesta, 6 nume pentru o singură persoană). Că se foloseşte şi numele soţiei pare

[1] Despre numele formate cu sufixul *-escu* se va vorbi mai pe larg în paginile următoare.

a ne arăta și pasajul din Coșbuc, *Flacări potolite: „Ion al Anei,* cică rus din moși . . .". Se înțelege că adesea persoanele pomenite sînt numite mai scurt cu porecle. Dar este interesant de constatat că chiar si în Ardeal, unde numele de familie sînt introduse de mai multă vreme, numele oficiale apar numai în actele, publice sau particulare, care comportă oarecare solemnitate, pe cînd în relațiile curente și mai ales în lipsa personajului denumit se folosesc numele de tipul vechi.

Totuși o mare parte a populației țării noastre are astăzi nume de familie autentice, care se transmit din tată în fiu. Pe acestea trebuie să le trecem acum în revistă și vom începe cu cele care arată originea geografică a purtătorului. În paginile precedente am citat, din diverse limbi, nume de acest fel, dar fără o privire teoretică asupra procedeului, pe care o voi face aici.

Între numele de persoane și numele geografice au fost stabilite din cele mai vechi timpuri legături destul de strînse. Unele nume de localități sînt de fapt nume de persoane, de exemplu *Snagov, Roman, Pantelimon* etc. S-a zis *mă duc la Seceleanu,* înțelegîndu-se prin acest nume o persoană, dar în același timp casa, curtea, moșia lui, astfel încît și după ce persoana astfel numită n-a mai existat sau cînd te duceai la altă persoană din același loc spuneai tot *la Seceleanu,* pînă cînd numele persoanei a ajuns să fie folosit în mod normal pentru a denumi locul sau localitatea. Alteori localitatea poartă numele urmașilor, format cu un sufix. Vezi N. A. Constantinescu (lucrarea citată mai sus, la p. 9; Iorgu Iordan, *Toponimia romînească,* București 1963, p. 154 și urm.; vezi și aici mai jos, p. 113.

În sensul invers, legătura este mai aparentă, lucru explicabil, dacă ne gîndim că nume de persoane sînt mai multe decît nume de locuri. Cînd într-o localitate apare o persoană originară din altă regiune, ea este în mod normal indicată cu un adjectiv derivat de la locul de origine, eventual cu numele populației în mijlocul căreia a trăit. Cunoaștem asemenea cazuri încă din antichitate. Istoricul roman Titus Livius avea ca al treilea nume *Patavinus,* deoarece era din localitatea *Patavium* (astăzi *Padova*). Alt sufix latin pentru aceeași funcție era *-ensis*: poetul roman Horațiu vorbește de o oarecare *Folia Ariminensis,* din orașul *Ariminum* (azi *Rimini*). Sufixul *-ensis,* pe o cale ocolită, a ajuns la noi sub forma *-ez,* cu aceeași funcție (*vienez*). Scriitorii greci sînt adesea diferențiați prin localitatea sau țara, populația de origine: *Diodoros Sikeliotes* „Diodor din Sicilia", *Dionysios Halikarnasseus* „Dionis din Halicarnas", *Dionysios Thrax* „Dionis tracul" (era născut în Egipt, dar dintr-o familie de origine tracă) sînt numai un slab procent din numele de acest tip. Exemplele din limbile mai noi, date în paginile precedente, nu prezintă diferențe esențiale.

Se înțelege că un nume de felul discutat aici nu se dă nimănui care rămîne în localitatea sau în țara sa de baștină, ci numai unuia venit din alta parte. De exemplu unui locuitor din Ploiești nu i se spune *Ploieșteanu,* pentru că cu acest nume el nu va putea fi diferențiat de ceilalți locuitori ai orașului. Dacă totuși găsim bucureșteni pe care-i cheamă *Bucureșteanu,* aceasta înseamnă că ei, sau strămoșii lor, au plecat din București în altă localitate, unde li s-a zis *Bucureșteanu,* apoi, cu acest nume fixat, familia a revenit în București. Într-o vreme cînd numele de familie nu erau încă strict reglementate, dacă un ploieștean se muta, să zicem, la

Brăila, indiferent ce nume ar fi purtat de mai înainte, acolo i se zicea *Ploieșteanu.* Apoi porecla s-a schimbat în renume, iar urmașii, chiar dacă nu mai aveau nimic de-a face cu Ploieștii, au păstrat numele de familie derivat de la numele orașului de baștină.

Iată mai întîi cîteva nume romînești care reprezintă nume de popoare: *Arapu, Arbănașu* („albanezul“), *Armeanu, Bulgaru* (am cunoscut un muzicant care se prezenta el însuși sub numele de *Bulgaru*, pentru că era de origine bulgară și colegii săi îl numeau așa), *Calavrezu* („calabrezul“ pe grecește), *Frîncu* („francezul“, eventual „italianul“ sau „spaniolul“, vezi mai sus *Frangopol* și *Frenkian*), *Grecu, Leahu* („polonezul“, vezi Pașca, DR, VI (1931), p. 477), *Misirliu* („egipteanul“ pe turcește), *Mitilineu* („din insula Mitilene“, în forma greacă modernă), *Neamțu, Rusu, Sasu, Sîrbu, Székely* („secuiul“ pe ungurește), *Talianu* („italianul“ pe sîrbește), *Tătaru, Turcu, Ungureanu.* La acestea se pot adăuga *Misir* („Egipt“ pe turcește) și *Mizrahi* („meridional“ în ebraică).

Trebuie să atrag atenția în mod special asupra faptului că numele de acest fel nu dovedesc neapărat originea străină a purtătorului. Desigur, uneori este într-adevăr străin; dar de multe ori este romîn care a călătorit în ținutul al cărui nume îl poartă sub forma unui derivat, de exemplu *Grecu* poate fi un romîn care a stat un timp în Grecia, eventual într-o mahala grecească a unui oraș romînesc, sau chiar un romîn care știe grecește. *Ungureanu* este numele dat în trecut în mod curent romînilor veniti din Transilvania, care aparținea Ungariei (se mai zicea și „Părțile Ungurene“). Afară de aceasta, *Bulgaru, Sîrbu* sînt nume date adesea grădinarilor, chiar dacă sînt romîni. Evident, vor mai fi si alte explicații, numele etnic putînd servi ca poreclă: doctorul Slătineanu, din cercul vechii *Vieți romînești*, era denumit *Turcu*, deși nu fusese niciodată în Turcia. Un polițai din București se numea *Parizianu.* Am arătat mai sus că sînt și străini numiți în limba lor „romînul“: germ. *Bloch*, magh. *Oláh*, grec. *Vlaħos, Vlahopol, Vlahide*, rus. *Voloșinin* etc. Purtătorii acestor nume pot fi uneori de origine romînească.

Cei care au fost în pelerinaj la Ierusalim și-au adăugat la numele de botez cuvîntul turcesc *hagi: Hagi-Chirea, Hagi-Paraschiv, Hagi-Petcu, Hagi-Tudorache, Hagi-Tudosc.* Vezi și numele grecesc (purtat la noi de aromîni) *Papahagi* și formația simplă *Hagiu* sau *Agiu.*

În deceniile trecute se luase obiceiul ca tinerii să-și zică între ei cu numele localității de unde erau originari, de exemplu unei fete din Sinaia i se zicea, la vocativ, *Sinaio*, unui băiat din Adjud, *Adjudule.* Obiceiul este american, dar americanii adaugă la numele localității și un nume de persoană, de obicei un hipocoristic: *Texas Jo* pentru „Joseph din Texas“, *Alleghany Al* pentru „Alexandru“ (sau „Alfred“, „Alfons“ etc.) „din Alleghany“ etc. Americanii pun înainte localitatea sau statul, asa cum pun și poreclele (*Red Nick* pentru „Nick cel roșu“, *Diamond Jack* pentru „Jack, hoțul de diamante“ etc.).

Cel mai obișnuit mod de a forma nume care arată originea este adăugarea unui sufix specific la numele localității. Am văzut mai sus unele formații străine de tipul german *Krakauer* (de la *Krakau* „Cracovia“), *Friedländer* (de la *Friedland*), de tipul grecesc în *-otis*, ca arom. *Cavallioti* (de la *Cavalla*), maghiar în *-i*, ca *Szatmáry* (de la *Satu-Mare*), turcesc în *-li*, de exemplu *Cavarnali* (de la *Cavarna*) etc. De asemenea am vorbit de

numele lave în *-ski*, ca *Tarnowski* (de la *Tarnow*, în Polonia); uneori asemenea nume pornesc și de la radicale romînești, de exemplu *Oltenschi*. În sfîrșit, adaug numele georgiene în *-veli*, dintre care cel mai cunoscut este *Rustaveli* (de la *Rustav*).

În romînește, sufixul cel mai obișnuit pentru a forma nume care arată originea este *-eanu*: *Corduneanu* (din *Cordun*, numele vechi al Bucovinei), *Craioveanu*, *Desmireanu*, *Dunăreanu* etc. Pentru diferitele variante ale sufixului și pentru întrebuințările lui în diferite situații, vezi capitolul privitor la formarea cuvintelor.

Nume de meserii și de situații sociale

Într-o vreme cînd numele de familie nu erau prea fixe, iar meseriașii erau destul de rari, s-a adăugat adesea la numele de botez numele meseriei, suficient pentru a se putea identifica persoana astfel denumită. Deși în general meseria nu se moștenește, totuși, cu timpul, în multe cazuri numele de meserie s-a moștenit ca nume de familie. Am dat mai sus (p. 87) exemple din diferite limbi străine și mai adaug cîteva care sînt cunoscute și la noi: germ. *Fischer* „pescar", *Pelzer* „blănar", *Schäfer* „oier", *Schmidt* „fierar", *Wagner* „căruțaș", *Weber* „țesător"; magh. *Dobos* „toboșar", *Fazekas* „olar", *Kerekes* „rotar", *Mészáros* „măcelar", *Szekeres* „căruțaș", *Szücs* „cojocar", *Takács* „țesător".

Dintre foarte numeroasele nume romînești care la origine denumesc meserii, trec peste cele banale ca *Ciubotaru*, *Cizmaru*, *Fieraru*, *Moraru*, *Olaru*, *Pescaru*, *Rotaru*, *Zidaru* și aleg cîteva mai puțin clare, fie pentru că meseria nu se mai practică, fie pentru că a căpătat alt nume etc.: *Barabanciu* „cel care bate *barabana*", adică *darabana* „toba", *Birtașu*, *Boiangiu*, *Braharu* și *Buzagiu*, ambele cu înțelesul de „bragagiu", *Calangiu* „spoitor", *Cișmigiu* „care face cișmele", *Cîrciumaru*, *Covàliu* „fierar", *Faur* „fierar", *Făinaru*, *Harabagiu*, *Herghelegiu*, *Ieparu*, *Magheru* „bucatar", *Mehtupciu* „scriitor" (secretar), *Mindirigiu* „care face mindire" (adică saltele de paie), *Păcuraru* „cioban", *Poterașu* „membru al unei potere", *Răcaru* „care prinde (și vinde) raci", *Sabău* „croitor", *Suciu* „cojocar", *Surlàșiu* „care cîntă din surlă", *Toboșaru*, *Topciu* „tunar".

Iată și cîteva nume de situații sociale: *Armașu*, *Banu*, *Cluceru*, *Comișel*, *Postelnicu*, *Serdaru*, *Spătaru*, *Vornicu*. Numele de boierii arată sau pe urmașii unui fost boier, sau pe ai cuiva care în derîdere a fost poreclit cu nume boieresc, poate tocmai pentru că era sărac.

O situație aparte au copiii găsiți: deoarece familia lor nu este cunoscută, trebuie să li se inventeze un nume de familie. Adesea aceste nume trădează situația socială a purtătorilor. În franțuzește se cunosc nume ca *Trouvé* „găsit"; la fel în rusește *Nahodka*, în bulgărește *Naiden*, iar în romînește *Aflatu*, *Lepădatu*. Apoi în franțuzește *Champi*, derivat de la *champ* „cîmp". În piesa „Mielul turbat" a lui Aurel Baranga este un personaj numit *Spiridon Biserică*, pentru că a fost găsit pe scările unei biserici. Apare și numele *Prodan*, cu înțelesul de „vîndut". În apus mulți copii găsiți poartă numele zilei sau al lunii în care au fost găsiți: germ. *Freitag* „vineri", fr. *Janvier* „ianuarie". Dauzat, *Les noms de famille en France*, p. 257, arată că uneori se fabrică nume după monogramele găsite pe scutece, de exemplu după monograma *TxL*, unde *x* era

pus numai spre a despărţi cele două iniţiale (probabil ale numelui mamei), copilul a fost numit *Texel*. Mai poate servi locul unde a fost găsit copilul: unuia găsit lîngă gratiile de la intrarea azilului i s-a zis *Desbarreaux*, adică „de la gratii". În sfîrşit, se pot evoca împrejurările care au determinat părăsirea copilului: *La sécheresse* „seceta" s-a spus unuia părăsit în urma unei secete care, probabil, a adus mizeria părinţilor (vezi. pentru aceste exemple, Dauzat, *op. cit.*, p. 254—257).

La noi, în unele cazuri, s-a dat copilului un nume de botez, desigur în legătură cu sărbătoarea religioasă în timpul căreia a fost găsit, apoi acest nume a fost repetat, servind şi ca nume de familie: *Ion Ion*. De aceea, adesea, cei care au acelaşi nume de familie ca şi numele de botez adaugă la mijloc iniţiala tatălui, de exemplu *Ion P. Ion*, tocmai ca să se vadă că nu sînt copii găsiţi, deoarece cunosc iniţiala tatălui.

Ordinea numelor

S-a văzut că în unele limbi numele de familie se pune obligator înainte (chineza, maghiara), iar în altele obligator la urmă (latina). În limbile europene moderne, printre care şi în romînă, regula este că se pune întîi prenumele, care astfel îşi justifică denumirea. Dar sînt multe ocazii unde în mod oficial se procedează invers: în cataloage, pe listele de plată, la armată, pe scurt, peste tot unde numele se pun în ordine alfabetică, deoarece ordinea alfabetică se stabileşte după numele de familie. Probabil de aici vine obiceiul, care se răspîndeşte astăzi, de a pune înainte numele de familie. Printre numeroasele scrisori pe care le primesc de la ascultătorii posturilor de radio, nu ştiu dacă sînt zece la sută care semnează începînd cu prenumele. Sînt şi publicişti care pun la început numele de familie şi devin cunoscuţi cu formula aceasta, de exemplu *Pop Simion*. La unii ordinea nouă este adoptată dintr-un fel de snobism, pentru a-şi arăta oarecum apartenenţa la clasa muncitoare, întrucît în uzine e răspîndită moda de a păstra ordinea de pe statele de salarii.

Cu mirare am văzut de curînd că strada *Brezoianu* nu se mai cheamă aşa, ci strada *Brezoianu Ion*. De ce totuşi se menţine strada *Mihail Eminescu* şi nu se transformă în *Eminescu Mihail?* Ar trebui reglementată într-un fel ordinea numelor, ca să se evite confuziile. Primesc numeroase scrisori semnate cu nume ca *Vasile Mihai* sau *Nicolaie Gheorghe* şi, neputînd ghici în ce ordine au fost scrise numele, n-am de unde să ştiu care e numele de familie. Mai mult decît atît: în faţa unui nume ca *Mariuţa Ioan*, nu sînt sigur dacă am de-a face cu un bărbat sau cu o femeie.

Schimbări de nume

În trecut nu exista nici o piedică legală pentru cineva care voia să-şi schimbe numele: totul era să convingă pe cunoscuţii săi să folosească numele nou. Lucrul acesta nu era totdeauna uşor. Să ne gîndim ce ar fi dacă am cere să ni se schimbe porecla: neavînd un statut juridic, porecla nu capătă valoare oficială, dar, în acelaşi timp, nu poate căpăta putere legală nici schimbarea ei. O dată cu fixarea numelor de familie, cu organi-

zarea stării civile, registrele de nașteri încep să fie ținute cu grijă și schimbarea numelui de familie nu se mai poate face decît cu anumite forme.

În diferite țări ale Europei constatăm că de obicei trebuie să treacă o vreme destul de îndelungată pînă cînd numele de familie se generalizează și se fixează, și aceeași este situația și la noi, după cum am arătat mai sus. Prima lege a numelui în țara noastră datează din 1895, dar ea nu a devenit cu adevărat aplicată, la țară, decît după eliberarea patriei noastre. Aceasta înseamnă că mulți oameni, în secolele trecute, iar la țară și în secolul nostru, au putut, cînd au vrut, să-și schimbe numele de familie, singura condiție fiind aceea ca semenii lor să o accepte tacit.

Motive pentru schimbări de nume sînt numeroase. Voi prezenta aici numai cîteva. În primul rînd numele se poate schimba și fără voia purtatorului, dacă se mută în altă țară, unde pronunțarea diferă. Cel mai clar exemplu este cel al străinilor imigrați în Franța. Limba franceză are ortografie etimologică, multe litere nu se pronunță sau se pronunță altfel decît sînt scrise, multe sunete se scriu cu mai mult de o literă și, bineînțeles, regulile nu corespund cu ale altor limbi. Francezii citesc orice nume străin asa cum ar trebui citit dacă ar fi un cuvînt franțuzesc (de exemplu numele meu îl citesc *gror*). Dacă cineva cu numele *Păucescu* s-ar muta în Franța, el ar deveni automat *posescü,* cu accentul pe finală. Nu e de mirare dacă mulți, auzindu-și pronunțat numele, nu și-l recunosc. Totuși, cei care se fixează în Franța se deprind cu pronunțarea franceză, iar urmașii lor ajung să-și pronunțe și ei numele după moda franceză. Astfel un alsacian cu numele german *Hachenburger* (pronunțat *hàhenburgăr*) devine în Franța *asanbürgé*.

Romînii care s-au stabilit în Franța au acceptat și ei astfel de modificări, în special și-au schimbat ei înșiși pe *-cu* final (căci multe nume romînesti se termină în *-cu*), scriindu-l cu *-o*, pentru a evita pronunțarea cu *ü,* care dădea naștere unui echivoc în franțuzește: *Bibesco, Ionesco, Popesco, Vacaresco*. Un nume ca *Brîncoveanu,* scris *Brâncoveanu,* devine în franțuzește *Brancovan*. Romînii care au ajuns să locuiască în Rusia sau în Bulgaria au căpătat adesea un *-ov* la sfîrșitul numelui, de exemplu un cunoscut om de cultură în Rusia lui Petru I purta numele *Ghinculov,* pornindu-se desigur de la numele romînesc, scris cu ortografia de atunci, *Ghincul*.

Sînt mai numeroase și mai bine cunoscute numele romînești maghiarizate. Uneori ofițerul stării civile din Ardeal, fiind maghiar, n-a auzit bine, n-a reținut bine sau n-a știut cum să scrie numele romînești, cărora le-a dat o formă maghiară. De exemplu numele *Șchiopoaie* (*Așchiopoaiei*) a fost scris *Steopoe* păstrat pînă astăzi la unele familii, transformat la altele în *Steopol* (dacă nu cumva, mai curînd, acesta reprezintă o scriere maghiară pentru *Șchiopul*). Pe de altă parte, au fost romîni care și-au maghiarizat de bună voie numele, în special cei care se îmbogățeau sau deveneau nobili. Alții, al căror nume fusese tradus în ungurește, l-au retradus, semnînd cu ambele nume: *Molnar-Piuaru* (*molnár* „morar" în ungurește), *Vaida-Voevod* (magh. *vajda* „voievod") etc. (Vezi și *Micu-Klain* de la germ. *klein* „mic".)

Există și procedee de romînizare a numelor maghiare, eventual de reromînizare a numelor romînești care fuseseră maghiarizate. Deoarece funcționarii maghiari n-au notat pe *-u* final la numele romînești, și ast-

fel s-a ajuns la scrieri (și pronunțări) ca *Muntyán* pentru *Munteanu*, *Placsintár* pentru *Plăcintaru* (vezi și E. Petrovici, DR, V (1929), p. 585), și nici romînii ardeleni nu l-au menținut pe *-u* în nume ca *Muntean*, *Mureșan* etc., la un moment dat s-a putut părea că *-u* este tipic pentru romîna literară și el a fost adăugat la nume unde nu era originar: *Drăganu*, numele unui filolog clujean, ale cărui rude rămase în satul natal poartă numele în forma lui normală, *Drăgan*; la fel *Novacu* pentru *Novac* (magh *Novák*, din sîrb. *novak* „nou venit") etc.

Mai răspîndită este moda de a adăuga un *-iu* la un nume de origine străină, avînd în vedere că numele gentilice latinesti se terminau în *-ius*. Am vorbit mai sus de *Rațiu*. Iată acum alte exemple: *Cadariu* (magh. *kádár* „butnar"), *Cheresteșiu* (magh. *keresztes* „cruciat"), *Daicoviciu*, *Lucaciu* (magh. *Lukács* „Luca"), *Naghiu* (magh. *nagy* „mare"), *Petroviciu* etc. (Pentru citirea gresită, cu *i* accentuat, vezi p. 150.)

Numele maghiare terminate în *-i* au fost uneori romînizate cu ajutorul sufixului *-ea; Nagy* devine *Noaghea*, *Szigeti* („de la Sighet") devine *Sighetea*.

Numele bulgărești sînt poate cele mai ușor de romînizat. Ele se termină de cele mai multe ori în *-ov* sau *-ev*. Fiind lăsată la o parte consoana finală, numele în *-ov* devin nume romînesti în *-u* (căci *o* neaccentuat se pronunță în bulgărește foarte aproape de *u*): *Dikov* devine *Dicu*, *Lekov*>*Lecu*, *Milkov*>*Milcu*, *Tabakov*>*Tabacu*, *Temelkov*>*Temelcu*, *Vəlkov*>*Vîlcu* (vezi BL, VII, 1939, p. 110—111). Apare totuși și *-o* în unele nume ca *Dimo*, *Simo*.

Cît despre numele în *-ev*, ele devin nume romînești în *-e*: *Bobe*<*Bobev*, *Bone*<*Bonev*, *Done*<*Donev*, *Gane*<*Ganev*, *Robe*<*Robev*, *Russe*<*Russev* (de la numele orașului *Russe* „Rusciuc"); cîteodată găsim și *-i*: *Țoni*<*Țonev*. Aspect și mai romînesc capătă numele la care în loc de *-ev* găsim *-ea*: *Delcea*<*Delcev*, *Ganea*, *Gîncea*<*Găncev*, *Țonea*.

S-ar putea pune întrebarea dacă nu cumva în cazurile ca *Milcu*, *Vîlcu*, *Bone*, *Gane*, *Delcea*, *Țane* avem de-a face cu nume de botez bulgărești, deci de la început fără *v* (bg. *Delce* e hipocoristic de la *Nedelko*). În unele cazuri această posibilitate există și s-ar putea chiar vorbi de probabilitate. Un semn ar fi existența numelor romînești *Bobescu*, *Robescu*, *Russescu*, formate sigur în romînește, chiar dacă, eventual, după un model bulgăresc (*Bobev* etc.). De vreme ce avem numele de botez *Nedelcu* < bulg. *Nedelco*, putem socoti că acesta a devenit nume de familie romînesc, fără să mai facem apel la bulg. *Nedelkov*. Dar această ipoteză nu este verosimilă decît acolo unde putem admite că a fost împrumutat numele de botez și acesta a devenit nume de familie în romînește, căci în bulgărește nu se folosesc numele de botez ca nume de familie. Un nume ca *Sfetcu* ar putea deci veni direct de la bg. *Țvetko* (vezi p. 53). Dar cum numele ca *Lecu*, *Milcu* și mai ales *Temelcu* pe de o parte, *Done*, *Țone*, *Țane*, *Delce*, *Gănce* pe de alta nu sînt cunoscute ca nume de botez în romînește, pare mult mai probabil că ele vin din nume de familie în *-ov*, *-ev* (cîteodată putem să o dovedim concret, vezi articolul din BL citat mai sus). Ezitări mai putem avea în altă privință: un nume ca *Tabacu* ar putea fi format în romînește de la tabac „*tăbăcar*", nu din bulg. *Tabakov*, iar *Pavlu* ar putea să nu fie bulg. *Pavlov*, ci, mult mai curînd, grec. nominat. *Pavlos* sau genit. *Pavlu* („al lui Pavel").

Şi numele ucrainene în *-enko* sînt relativ uşor de romînizat. Într-o primă etapă, *-o* se schimbă în *-u* şi astfel *Kravcenko* (vezi p. 83), *Priadcenco, Romanenko* devin *Crafcencu, Priadcencu, Romanencu*. În etapa următoare, nu mai e nevoie decît de o mică schimbare ca să ajungem la *Crafcescu, Romanescu*. Cam în acelaşi fel se procedează cu numele în *-ski*: *Bucevski* devine *Bucescu* (am avut elevi doi fraţi, unul cu numele *Bucevski* şi celălalt *Bucescu*). După cît se pare, se foloseşte şi sufixul *-eanu*, deşi acesta este rezervat pentru nume de locuitori: *Cupceanu* de la ucr. *Kupcenko*, derivat de la *kupeţ* „negustor".

S-a văzut mai sus că numele greceşti terminate în *-opoulos* (de felul lui *Kanellopoulos*) rămîn în romîneşte cu terminaţia *-opol* (*Steriopol*, fiul lui *Sterios*, pe romîneşte *Stere*), fără însă ca prin aceasta să se întunece originea lor grecească. Numele terminate în *-u*, care au la bază genitive greceşti, pot fi eventual luate drept romîneşti, articulate, aşa cum s-a arătat mai sus (*Hiotu*). Şi *-s* de la numele în *-is* sau în *-as* a fost suprimat, pornindu-se poate de la genitivul grecesc, de exemplu gr. nominat. *Steriadis*, genit. *Steriadi*. Suprimarea lui *-s* poate da impresia că numele sînt italieneşti: *Calavrezo, Cozoni*. Mai rămîne de explicat schimbarea lui *-i* în *-e* sau chiar suprimarea lui (*Stamatiade, Stamatiad, Demetriad* etc.): influenţa formelor care au trecut prin latină, cu *e* lung grecesc păstrat în silaba finală, sau influenţa formelor franţuzeşti, cu acest *-e* nepronunţat, ar putea fi luate în consideraţie. Uneori a fost părăsit şi *-u*: am cunoscut un grec numit *Teodoru*, care-şi zicea *Teodor*, deşi *Teodoru* este un nume romînesc foarte convenabil.

Singurul caz unde nu încape îndoială că s-a urmărit romînizarea este acela al numelor în *-i* schimbat în *-ea* (*Rallea*), în general însă numele greceşti nu au fost romînizate cu intenţie, căci nu au fost considerate compromiţătoare: doar multe familii boiereşti purtau astfel de nume la noi în ţară. Mai mult chiar, profesorii greci au înlocuit adesea numele romîneşti ale elevilor lor cu nume greceşti. *Ion Rădulescu*, fiul lui *Ilie Radu*, a devenit astfel *Ion Eliade*. Alt *Rădulescu*, scriitor mediocru care semna *Rădulescu Niger* (vezi mai jos), povesteşte undeva că, fiind dat la şcoală, i s-a zis *Gheorghiu*, deoarece pe tatăl lui îl chema *Gheorghe*. Aceasta arată o dată mai mult că nu toţi cei care poartă nume greceşti sînt neapărat de origine grecească. (Unii sînt şi aromîni.)

Am citat cazuri de acomodare a sfîrşitului numelui, păstrîndu-se rădăcina. S-au văzut totuşi exemple de modificare totală. Adesea unii care poartă nume de origine străină, fiind ei înşişi originari din altă ţară, adoptă un nume curent în ţara de adopţiune, pentru a manifesta în felul acesta adeziunea lor totală la noua patrie. De cîte ori e posibil, numele vechi se traduce (am văzut, la p. 83, cazul lui *Petőfi*), de exemplu cineva care se numea, cu nume german, *Schwarz*, sau cu nume maghiar, *Fekete*, îşi zice *Negru* sau *Negrea*; numele ucrainean *Bileţki*, în legătură cu adjectivul *bilii* „alb", devine *Bileţki-Albescu*. Cîteodată un nume nou constituie o adevărată profesiune de credinţă. În preajma ultimului război mondial, cînd în Ungaria era puternică influenţa fasciştilor germani, filologul clasic Waldapfel Imre, de la Budapesta, şi-a adăugat la numele său, de origine germană, un nume unguresc, *Trencsényi*, ca o manifestaţie antigermană.

De multe ori schimbările sînt de așa natură încît un ochi deprins nu se lasă înșelat. Alături de nume ca *Vasilescu*, corect formate pentru că derivă de la un nume de botez, un exemplu cum e *Crafcescu* se trădează de la prima vedere ca fabricat, deoarece nu există un nume de botez *crafc-*. De asemenea un nume ca *Froimescu*, format de la numele de botez evreiesc *Froim*, nu poate trece drept romînesc. Se va vedea însă mai departe că și unii romîni poartă nume în *-escu* neconforme cu tiparul normal de formație.

Evreii, în general, au ezitat de a folosi pe *-escu*, prea tipic romînesc, și s-au mulțumit cu nume în *-eanu* (acestea, fiind bazate pe adjective derivate de la nume geografice, li se dădeau și fără asentimentul lor special, de exemplu unui venit de la Iași i se spunea în orice caz *ieșeanul*). Dar *-eanu* își are și el regulile lui, de aceea un nume în *-eanu* care nu derivă de la un nume geografic se trădează imediat ca fabricat (nu neapărat evreiesc): *Căpităneanu, Filoteanu, Marcoveanu, Melidoneanu* etc. Apoi radicalul străin, fie el și geografic, nu permite transformarea suficientă a unui nume ca *Izraeliteanu* (refăcut din *Izrailovici*). Alții au încercat să traducă numele compuse: dacă *Munteverzeanu* a fost inventat de un glumeț pentru a reda pe *Grünberg* (germ. *grün* „verde" și *Berg* „munte"), în schimb *Montaureanu*, traducere a lui *Goldenberg* (germ. *Gold* „aur"), a circulat. Nici *Sigalea* pentru *Segal* nu pare să fi adus vreun serviciu purtătorului. Am cunoscut un maghiar *Fekete* care și-a schimbat numele în *Negrulea*, formație evident neromînească. În unele cazuri, totuși sufixul *-ea* poate servi: un nume ca *Milea*, în loc de *Miller*, poate da impresia de formație romînească.

Și pentru a romîniza numele armenești a putut folosi sufixul *-eanu*, care a înlocuit pe *-ian*: *Mesrobian* devine astfel *Mesrobeanu*.

În secolul trecut, cînd nu exista încă o legiferare cu privire la nume, s-au produs adesea schimbări datorate profesorilor. Răposatul profesor Șapcaliu, de la Cîmpulung, mi-a povestit cum un elev, cu nume banal, a fost întrebat de un profesor din ce sat e; la răspunsul „din Bughea", profesorul a tras concluzia: te vei numi *Bungescu*, și într-adevăr acesta a rămas numele elevului.

O adevărată fabrică de schimbat numele a existat în acea vreme la Craiova. Un profesor de limba romînă, pre nume, dacă nu mă înșel, *Puțaru*, și-a schimbat mai întîi propriul nume în *Fontaninu*, ca să-i dea înfățișare latinească (deși cuvîntul *puț* este și el tot de origine latină). Apoi, nemulțumit cu atîta, a trecut la schimbarea în masă a numelor elevilor săi, pentru ca toți să apară ca latini curați. Așa s-a ales anecdotistul *Th. D. Sperantia* cu numele pe care l-a purtat toată viața, deși numele lui originar era *Nădejde* (era văr primar cu *Ion Nădejde*). Așa s-a transformat *Preoțescu* în *Sacerdoțeanu*, cu sufix nepotrivit (*sacerdos* înseamnă „preot" pe latinește, dar trebuie să adaug că și *preot* este cuvînt latinesc, ce e drept împrumutat de romani din grecește). Cele mai multe nume fabricate de Fontaninu se termină în *-ian*, care vrea să amintească de latinescul *-ianus*, dar ne trimite mai curînd la armenescul *-ian*, din nume ca *Danielian* etc. Așa *Zugrăvescu* a ajuns să aibă rude numite *Pictorian, Colorian* și *Tinctorian* (lat. *pictor* „pictor", *color* „culoare", *tinctor* „vopsitor"); așa au apărut *Pretorian, Claudian*, probabil și *Cellarianu* și poate, în unele cazuri, și *Florian*. De notat că *-ianus*, dacă ar fi

fost moștenit din latinește, ar fi trebuit să devină *-in*, adesea cu modificarea consoanei precedente. Desigur că această treabă nesăbuită efectuată de Fontaninu a contribuit la alegerea lui ca membru al vechii Academii Romîne.

Uneori numele tradițional este înlocuit din motive demagogice. În latinește, diftongul *au*, în vorbirea populară, se pronunța *o*. Astfel numele patrician *Claudius* avea o variantă populară *Clodius*. Demagogul *P. Claudius Pulcher*, pentru a-și atrage voturile mulțimii, și-a schimbat numele în *Clodius*. Acum cîteva decenii, politicianul francez *Rotschild*, ca să camufleze înrudirea sa cu binecunoscuta familie de financiari, s-a prezentat pe arena politică sub numele de *Mandel* („migdală" în limba germană, dacă nu cumva avem aici pur și simplu pronunțarea franceză a numelui evreiesc *Mendel*).

Intervine și snobismul. O persoană cu numele de botez *Cantemir* și cu numele de familie *Popescu* avea obiceiul să se prezinte, pe scurt, *Cantemir*, vrînd astfel să-și dea un aer de noblețe, pînă cînd s-a găsit un interlocutor spiritual care i-a răspuns recomandîndu-se „Mihai Viteazu"!

Există totuși cazuri cînd oamenii au motive serioase să fie nemulțumiți de numele pe care-l poartă. Acest nume poate să coincidă întîmplător cu al unui răufăcător notoriu, cu al unui trădător de țară etc., ceea ce dă naștere la neplăceri în tot soiul de ocazii. Există apoi nume cu aspect urît, de exemplu cele care evocă vreun animal antipatic. Se cunoaște în Transilvania familia *Capdebou:* cu siguranță că numele nu face aluzie la prostie sau la ceva similar, ci se referă la o stemă pe care strămoșul neamului avea pictat un cap de bou. Dar astăzi urmașii nu se consolează la ideea aceasta, ci preferă să-și schimbe numele, scriind *Capdebo* și punînd accentul pe *e*. Am citit undeva că pe magnatul cinematografiei americane *Goldwyn* îl chema în tinerețe *Goldfish*, adică „pește de aur" (engl. *gold* „aur" și *fish* „pește"). Într-o zi, pe cînd făcea baie într-un bazin, cineva a întrebat: „Unde e Goldfish?" și i s-a răspuns: „Unde vrei să fie? În apă". Enervat de această glumă, poate și de altele la fel de nesărate, omul s-a hotărît să-și schimbe numele, luînd finala *-wyn* de la numele unui prieten.

Alții sînt nemulțumiți că numele lor este atît de banal, încît aproape că nu mai poate servi pentru a diferenția persoanele. Se ajunge la formule ca *Dumitrescu Ion al doilea, al treilea,* sau *Popa Popp Ion doi* etc. Pentru a diferenția numele de felul acesta, cel mai obișnuit procedeu este adăugarea unui nume de localitate. Acest nume poate aminti o faptă eroică, o comportare deosebit de merituoasă a purtătorului, legată de localitatea sau regiunea cu pricina (s-a pomenit, din antichitate, cazul lui *Scipio Africanul, Scipio Asiaticul*). În cazul acesta, adaosul îl face publicul. Alteori oameni cu nume foarte răspîndit adaugă din proprie inițiativă fie un adjectiv substantivat derivat de la un nume de localitate, de exemplu *Niculescu-Brăilițeanu* (profesor de fizico-chimice originar din Brăilița), fie, mai obișnuit, chiar numele localității, locul de naștere sau localitatea unde s-au făcut cunoscuți: *Ionescu de la Brad, Popescu-Voitești, Constantinescu-Iași, Popescu-Ulmu, Păunescu-Ulmu* etc. Am fost eu însumi martor al unei astfel de schimbări. La un liceu din capitală, în aceeași clasă, erau doi elevi cu numele de *Tănăsescu I. Constantin*. Ca să poată fi diferențiați, directorul liceului, după ce a cercetat actele

lor de naștere și a constatat că unul se născuse la București și celălalt la Galați, a trecut în catalog pe unul *Tănăsescu-București* și pe celălalt *Tănăsescu-Galați,* deși ambii locuiau în București.

Se poate adăuga și numele unui rîu: *Dobrescu-Argeș, Rădulescu-Motru* (în multe cazuri oamenii sînt numiți după apa din ținutul de origine: *crișeni, milcoveni, mureșeni, prahoveni,* fie că numele rîului a fost, fie că nu a fost dat ținutului, regiunii, județului; așa apar nume ca *Dunăreanu, Pruteanu, Sireteanu* etc.).

După ce s-a răspîndit obiceiul de a adăuga un nume geografic, acesta a putut apărea ca distins, de aceea s-au găsit oameni care și-au alipit astfel de nume fără ca cel existent dinainte să fi fost banal: *Trancu-Iași, Pancu-Iași.*

În cazuri mai rare, numele adăugat se pune înaintea celui vechi: *Bosnieff-Paraschivescu.* Pe de altă parte, moda de a adăuga un nume de localitate a ajuns pînă la un nivel social unde organizarea numelui dezvoltat n-a mai fost înțeleasă clar, astfel că se pot vedea semnături ca *Enescu D. Stîlpeni, Marinescu Elena-Buzău,* deși între numele tradițional și cel geografic n-ar trebui să se introducă nimic. În forma dată, s-ar părea că *Buzău* precizează pe *Elena,* nu pe *Marinescu.*

O fază ulterioară este atinsă atunci cînd numele vechi este părăsit și rămîne singur cel geografic. Este, de exemplu, cazul unor artiste ca *Anca Verești* sau *Euterpe Ghimpați* (în treacăt fie zis, la ultima citată, numele de botez străin nu se prea potrivește cu numele neaoș de localitate; *Euterpe* era la vechii greci muza cîntului, numele fiind format din *eu* „bine“ și *terpo* „desfăt“).

Există și cazuri de alegere a unor nume mai pretențioase: poetul *Ion Păun,* după o scurtă ședere în Italia, s-a întors cu semnătura *Păun-Pincio,* adoptînd numele unei coline de la Roma. Cam de același fel este numele *Ianculescu-Reuss* (de la numele unui rîu din Germania). Nu știu de unde vine *Olănescu-Ascanio* (forma italiană a numelui latin *Ascanius*). Vezi și numele *Svensk* la p. 18.

Se întîlnesc cazuri cînd cineva, ca să fie asigurat în ce privește identificarea, poartă două nume de familie. Am cunoscut în București un doctor pe care-l chema *Vasilescu-Popescu.* Am văzut mai sus că procedeul este foarte curent în Țara Galilor.

În alte împrejurări, la numele banal se alipește un hipocoristic care a aparținut tatălui, de exemplu *Protopopescu-Pache, Niculescu-Cociu.* Poate și numele mamei: *Ionescu-Marița.* În timpul primului război mondial, printre ostaticii luați din București și trimiși de trupele germane în comuna Săveni, lîngă Țăndărei, se găsea unul cu acest nume. Auzind că ceilalți ostatici îl numeau mai pe scurt *Marița,* țăranii din localitate au început să-i zică *coană Marițo!*

Alteori propriul nume de botez sau hipocoristic pare mai semnificativ decît numele de familie, care este astfel lăsat pe planul al doilea, de exemplu lui *Take Ionescu* i se spunea mai scurt *Take,* iar aderenții lui erau numiți *takiști.* Se mai folosesc și inițialele: *G. V. Popescu* devine *Gheve Popescu;* politicianul *Jean Th. Florescu* era numit curent *Jean Tehaș.* Alt politician, *D. R. Ioanițescu,* era numit *Dere,* ba uneori i se zicea, cu un diminutiv fabricat, *Derică.* Lui *Ion Marin Sadoveanu,* intimii

li spuneau, pe franţuzeşte, *Jean Maren*. Un absolvent al Facultăţii de filologie din Bucureşti, *Ion Z. Marin*, era strigat de colegii săi *Zemarine!*

În legătură cu aceasta, cîteva cuvinte despre denumirea cu iniţiale. În diverse ţări, ca Franţa, Germania, se evită în orice ocazie citirea iniţialelor: sau se pronunţă prenumele întreg, *Emile Zola*, de exemplu, sau se spune numai *Zola*; se poate scrie *E. Zola*, dar nu se citeşte niciodată aşa. În ţările anglo-saxone, dimpotrivă, este foarte curent să se spună cuiva numele de familie precedat de iniţiale, de exemplu *Gi. Bi. Shaw* pentru *George Bernard Shaw*, şi de multe ori sînt suficiente iniţialele, de exemplu *Eci Gi* pentru *H. G. Wells*. Uneori numele literei este mai lung decît numele complet, căci *w* se numeşte *double iu*, dar aceasta nu împiedică de a se rosti aşa. Se pot utiliza şi iniţialele numelui de familie: într-un film american, un patron cu numele *Van Sample* era numit de salariaţii săi *Vi Es*, pentru că aşa semna apostilele pe hîrtiile de serviciu.

Ajungem acum la problema numelui de familie al femeilor. Pînă la măritiş, situaţia este simplă: fata poartă numele de familie al tatălui, indiferent dacă neschimbat, sau, ca în limbile slave, sub forma unui derivat feminin. O dată cu căsătoria, se pune problema dacă va purta sau nu acelaşi nume cu bărbatul. Pînă în ultimul timp situaţia era clară, femeia işi pierdea automat propriul nume de familie: *Ioana Popescu*, căsătorită cu *Gheorghe Ionescu*, devenea *Ioana Ionescu*. Soluţia aceasta prezintă dezavantajul unei rupturi cu trecutul (de exemplu dacă femeia publicase o lucrare ştiinţifică înainte de a se căsători şi mai publică una după căsătorie, mulţi vor crede că e vorba de două autoare diferite), dar prezintă şi un avantaj: întreaga familie e denumită cu acelaşi nume şi, în orice caz copiii nu poartă alt nume de familie decît mama.

În apus, mai ales în Franţa, dar şi în Anglia, se merge şi mai departe pe această cale. Acolo este obiceiul ca femeia măritată să fie prezentată oficial nu numai cu numele de familie al soţului, ci şi cu numele lui de botez. În Franţa. în ocazii cît de cît solemne, aceasta este regula: este prezentată *Madame Georges Durand*, deşi prenumele ei este *Marie* sau *Yvonne*. La fel, cel puţin în unele cazuri, în Anglia. De aceea vedem invitaţii redactate în felul următor: „Doamna Georges Durand şi ambasadorul Franţei vă invită...“, numele ambasadorului nemaifiind nevoie să fie exprimat, de vreme ce a fost făcut cunoscut prin denumirea, cu ajutorul lui, a soţiei. În Ungaria este regula generală ca femeia măritată să fie denumită cu întregul nume al bărbatului, adăugîndu-se la numele lui de botez particula *né* (*nő* înseamnă „femeie“): *Veres Lajosné* este numită soţia lui *Lajos Veres*, fără ca în vreun fel să se noteze numele de botez al femeii. În felul acesta sînt notate adesea şi la noi numele feminine maghiare. De curînd am văzut totuşi altă formulă, ce e drept o singură dată: *Magda Barinkai Oszkárné* („Munca“, 15 mai 1964, p. 1, col. 7), ceea ce înseamnă „Magda, soţia lui Oszkár Barinkai“. În felul acesta a fost împăcată tradiţia maghiară cu cea romînească.

Mai aproape de noi, unele femei, în special cele cunoscute prin activitatea lor (artiste, savante, sportive etc.), au început să-şi păstreze numele vechi, ce e drept neoficial, şi, pentru a satisface şi tradiţia şi pentru a micşora posibilitatea de încurcături, adaugă numele de familie al soţului: *Irina Răchiţeanu-Şirianu*. În ultimele decenii am întîlnit adesea scrierea inversă, adică se pune întîi numele soţului: *Valentina Nikolaeva-*

Tereşkova, ceea ce nu mi se pare normal, ţinînd seamă de faptul că numele soţului s-a adăugat la al soţiei şi nu invers.

Tot în ultimele decenii s-au înmulţit exemplele de păstrare neschimbată a numelui femeii, deşi s-a căsătorit, ceea ce mi se pare că se poate justifica prin faptul că măritişul nu desfiinţează personalitatea. Este foarte frecvent cazul artistelor apusene şi soluţia este acolo cu atît mai practică cu cît căsătoriile sînt adesea urmate de divorţuri şi deci ar trebui tot timpul făcută publicitate cu alte nume. Şi, fiindcă a venit vorba de divorţ: în principiu femeia divorţată îşi reia vechiul nume, dar sînt cazuri cînd preferă să păstreze pe al soţului, fie că i se pare mai estetic, fie că s-a făcut cunoscută sub acest nume, fie pentru alte cauze. Mai citez cazul artistei franceze *Huguette Duflos* care, acum vreo patruzeci de ani, a divorţat de soţul ei, *Duflos*. Nevoind, nici să păstreze numele fostului soţ, sub care se făcuse cunoscută, nici să-l reia pe al ei, a adoptat o a treia soluţie: a apărut în public ca *Huguette ex-Duflos*, adică „fostă Duflos".

Un caz mult mai puţin răspîndit este adoptarea de către bărbat a numelui femeii. Într-o formă mai simplă, se adaugă la numele de familie al soţului numele de familie al soţiei. Marele lingvist (romanist) *Wilhelm Meyer-Lübke* se numea în tinereţe *Wilhelm Meyer*, şi aşa a semnat primele sale lucrări. Dar atît numele cît şi prenumele său sînt foarte frecvente în Germania şi întîmplarea a făcut ca în acelaşi timp să mai existe alt lingvist numit la fel. Pentru a se diferenţia, acesta din urmă adăuga la semnătura sa cuvintele *din Speyer* (localitatea sa de baştină). După ce însă primul s-a căsătorit cu o domnişoară *Lübke*, a adăugat la numele său pe cel al soţiei şi a rămas cunoscut pînă astăzi cu numele de *W. Meyer-Lübke*.

Mai complicată este situaţia numelui unui lingvist danez, bine cunoscut la noi, pentru că s-a ocupat de aproape de studiul limbii romîne. Se numea la început *Kristian Sandfeld*, apoi, după căsătorie, *Sandfeld-Jensen* (ambele nume sînt de fapt frecvente în Danemarca, dar amîndouă la un loc formează o denumire mai rară). Aici însă lucrurile n-au mers atît de bine, deoarece lingvistul danez a divorţat şi a fost silit astfel să-şi reia numele de... băiat, semnînd ultimele sale lucrări din nou *Kr. Sandfeld*.

O soluţie diferită numai în ce priveşte punctul de plecare au găsit *Frédéric Joliot* şi *Irène Curie*: deoarece în momentul căsătoriei lor ambii purtau nume cunoscute, le-au adoptat amîndoi pe amîndouă, devenind astfel *Frédéric Joliot-Curie* şi *Irène Joliot-Curie*, dînd o nouă celebritate acestor nume.

La noi, legea actuală stabileşte că fiecare din cei doi soţi trebuie să declare la căsătorie ce nume va purta: sau fiecare îşi păstrează mai departe numele său, sau ambii aleg numele unuia din cei doi soţi, sau ambii le aleg pe amîndouă (dar în acest caz trebuie amîndoi să ia ambele nume, vezi Maria Ioana Eremia, *Numele de familie*, în volumul colectiv *Persoana fizică în dreptul R.P.R.*, Bucureşti, 1963, p. 117). În caz de divorţ, urmează să cadă din nou la învoială, de astă dată asupra numelor pe care le vor purta nu numai ei, ci şi copiii lor (M. I. Eremia, *op. cit.*, p. 115). Cîteodată aceasta serveşte pentru a scăpa de un nume neplăcut.

Oarecum diferită este situaţia numelor de botez. Sînt împrejurări cînd, pentru diverse motive, un nume este evitat de o comunitate. În societatea primitivă, sînt cuvinte care nu pot fi pronunţate pentru că se

opune religia. Este vorba de așa-numitul *tabu*. Cuvintele interzise nu pot figura nici în numele de persoane. De aceea numele existente trebuie schimbate. În alte cazuri e vorba de ceva mai puțin grav, anume de a nu da copiilor nou-născuți un anumit nume. Asemenea fapte se pot întîlni și în societăți mai puțin înapoiate. Un exemplu clasic este furnizat de spanioli, care evită numele *María*, deoarece consideră că, dacă și-ar numi astfel fetele, s-ar arăta nerespectuoși față de presupusa mamă a lui Iisus Hristos. Și în Franța a fost evitat numele *Maria* (Lebel, p. 117): a început să se răspîndească abia din secolul al VII-lea și numai sub forma unor diminutive. Cum totuși spaniolii credincioși au dorit să-și pună fetele sub protecția Mariei, le-au botezat cu surogate ale numelui ei: după culturi locale, ca *María de Dolores* („dureri"), *de Mercedes* („mulțumiri"), *de Consuelo* („consolare), sau după variante religioase ca *María Asunta* („primită"), *Concepción* („concepție"), *Encarnación* („incarnare"), au ajuns să dea fetelor numele de *Dolores*, *Mercedes*, *Consuelo* (cu atît mai bizar cu cît e de formă masculină), *Asunta*, *Concepción*, *Encarnación*. Este curios că aceiași spanioli folosesc totuși în mod curent ca nume de botez pentru băieți numele *Jesús* (pronunțat *hesus*).

Sînt și alte situații în care un nume este evitat, de astă dată nu din respect, ci din dispreț. Astfel numele împăratului roman *Nero* a ajuns să fie folosit curent pentru cîini, ceea ce, bineînțeles, face imposibilă utilizarea lui pentru oameni (mai aproape de noi, s-a zis cîinilor *Bismarck*, după numele „cancelarului de fier" al Germaniei, vezi un exemplu la Caragiale, în *Búbico*; e curios totuși că și *Hector* a devenit nume de cîini). În timpul stăpînirii fasciste în Germania, mulți antifasciști europeni au dat cîinilor numele *Adolf*, după Hitler. Iată în legătură cu aceasta o anecdotă care circula în timpul celui de-al doilea război mondial. Un cetățean se plîngea că are un nume antipatic, anume *Adolf Scîrbosu* (am înlocuit numele de familie din anecdota germană, pentru a nu reproduce o formație necuviincioasă), pe care nu i se permite să-l schimbe. Cînd i s-a arătat că legea dă voie, cu anumite formalități, să se înlocuiască numele de familie, și numai numele de botez nu se poate schimba, cetățeanul a răspuns: tocmai asta e, că mie numele de botez nu-mi place (deoarece coincidea cu al lui Hitler). Din cartea lui W. Fleischer (p. 67), aflăm că numele *Adolf* este evitat astăzi în Germania.

În comuna Reviga, raionul Slobozia, trăia acum vreo 50 de ani un nebun, pe care-l chema *Manole*. Cum toată lumea din sat îl cunoștea și în vorbire se făceau adesea referiri la el, nu este nici o mirare că în acel timp nici un băiat din localitate n-a mai fost botezat cu acest nume.

Un nume poate deveni neplăcut și pentru alte motive: cînd e răspîndit în vreo producție literară pentru a denumi un personaj antipatic sau ridicol, de exemplu, după ce s-a cîntat, pe la începutul secolului nostru, cîntecul *Chiriac n-are parale*, desigur numele *Chiriac* a devenit mai rar. De asemenea nu e de crezut că părinții ar mai spune unui fiu al lor *Marinică*, acum după ce a fost popularizat cîntecul care are de erou un codaș cu acest nume.

La noi într-o vreme se vorbea de *August prostul*, tradus de fapt din nemțește (vezi Fleischer, p. 13), desigur după vreun clovn sau bufon care se va fi numit *August*.

Pînă aici am vorbit de nume schimbate în sensul că nu mai sînt folosite. Există însă și nume înlocuite după ce au fost purtate un timp de o anumită persoană. Noul Testament afirmă că apostolul *Paul* (*Pavel*) se numea *Saul* și și-a schimbat numele cînd s-a convertit la creștinism. Asemenea schimbări au fost frecvente la păgînii care se creștinau și de asemenea la mirenii care se călugăreau (de exemplu lui Alexandru Lăpușneanu, călugărit, i s-a pus numele *Paisie*), ca o manifestare intenționată, pentru a demonstra ruperea cu trecutul. Și papa, imediat după alegere, își ia un nume diferit de cel pe care-l purta înainte.

Schimbări de nume s-au produs adesea la copiii bolnavi: oamenii superstițioși încercau să înșele boala, să o facă să creadă că s-a schimbat copilul. Creangă, în *Stan Pățitul*, pune în gura eroului său cuvintele următoare: „Tot *Stan* mă cheamă, dar de la o boală ce-am avut, cînd eram mic, mi-au schimbat numele din *Stan* în *Ipate* și de-atunci am rămas cu două nume".

Am auzit în copilăria mea că se proceda așa: copilul bolnav era predat pe fereastră unei persoane străine, apoi era adus din nou, pe ușă, cu nume schimbat, pentru ca boala să nu-l mai recunoască. De aici desigur numele german *Neumann* („om nou"; după Kleinpaul, p. 108, *Neumann* nu denumește decît pe cineva venit din altă localitate; dar cînd e nume de botez?). Un exemplu de persoană care și-a luat numele *Neumann* cînd și-a schimbat religia găsim chiar la același autor, p. 63. Tot atunci am auzit și altă variantă: se presupunea că bolnavul a fost dat lupului, care a adus în schimb alt copil, numit *Lupu*. Aceasta ar fi originea acestui nume de botez, cel puțin în unele cazuri (altă explicație s-a dat mai sus). În același fel trebuie înțeles numele *Prodan*, care în slavă înseamnă „vîndut" (și pentru acesta s-a dat mai sus altă explicație posibilă). Numele ca *Renata*, fr. *Renée* „renăscută", pot fi date unor persoane botezate, dar eventual și unora care au scăpat de o boală.

În sfîrșit, în evul mediu, iobagii fugiți de pe moșia stăpînului își schimbau adesea numele, ca să li se piardă urma. Dar lucrul acesta era posibil pentru că fugeau în regiuni unde nu erau cunoscuți dinainte.

Toate cele arătate presupun o situație în care numele nu erau fixate prin lege, prin urmare pentru a le schimba nu era nevoie decît de voința posesorului și, eventual, de bunăvoința cunoscuților. Administrația statelor moderne a constrîns pe oamenii de azi să respecte anumite dispoziții legale. În țările capitaliste, schimbarea numelui de botez este interzisă.

Se întîmplă totuși, ce e drept, ca legea să fie nesocotită, oamenii dîndu-și sau primind un nume neoficial dar folosit în practică. În regimul trecut, servitoarele își vedeau adesea numele schimbat, pentru motive subiective, de cei care le angajau. Nu numai că servitoarea care se întîmpla să poarte același nume cu stăpîna nu-l putea păstra, dar trebuia să țină seama și de capriciile „estetice" ale stăpînilor. Am cunoscut o servitoare care, angajîndu-se la un stăpîn nou, și-a declarat numele *Valentina*; din acte însă reieșea că o cheamă *Leontina*. Întrebată de ce nu și-a spus numele real, a arătat că fosta ei stăpînă i l-a schimbat, găsind că *Valentina* e mai frumos, iar ea s-a deprins cu acest nume nou. De multe ori cucoanele, pentru a nu se osteni să țină minte numele servitoarei, îi aplicau în mod arbitrar numele fostei servitoare, cu care se deprinseseră.

În legislația noastră actuală, respectînd anumite formalități, se poate schimba și prenumele.

În paginile precedente s-au citat cazuri de nume traduse dintr-o limbă într-alta. Se întîmplă însă ca traducerile să fie greșite. Iată un exemplu cu multe implicații, luat în cea mai mare parte din Withycombe: numele irlandez *Una*, citit de englezi *iuna*, a fost tradus prin *Agnes*, pentru că acesta din urmă (din grecește, cu înțelesul de „curată") a fost confundat cu lat. *agnus* „miel", iar *Una* a fost confundat cu irl. *uan* „miel". Pe de altă parte *Una* a fost redat și prin *Iuno*, nume de zeiță romană. De obicei însă se confundă *Una* cu numeralul latinesc *una* și e tradus prin *Mona*, confundat și el cu gr. *mone* „una" (de fapt însă *Mona* e irl. *Muadhnait*, diminutiv de la *muadh* „nobil"). De adăugat că nici *Monica* nu e grecesc, cum se crede adesea, ci poate african (căci era numele mamei scriitorului roman Augustin, de origine africană). Vezi și *Sidonia*, la p. 46.

Transformarea numelui se poate produce și fără intenție. Simpla citire a unui nume străin ca și cum ar fi indigen poate duce uneori la formații ridicole, de exemplu francezul *Rauchalles* (pronunțat *roșal*), a fost citit de germani *rauhàles*, ceea ce înseamnă „fumează tot" (imperativ), iar francezul *Sautier* (pronunțat *sótié*), care însemna în evul mediu „pădurar", a fost citit de germani *zàutir* (*Sau* „scroafă", *Tier* „animal", vezi Hans Rheinfelder, *Der übersetzte Eigenname*, München, 1963, p. 6).

Grecii excelau în aranjarea numelor străine în așa fel încît să pară grecești, bineînțeles adesea cu alt sens decît cel real. Astfel ei au transformat pe *Zarathustra*, nume persan care în grecește nu însemna nimic (pentru înțelesul în persană, vezi p. 34, în *Zoroaster* (gr. *zoros* „mînios", *aster* „astru"). Cam în același fel au procedat soldații romîni cînd au transformat numele generalului francez *Berthelot* în *Burtălău*. Iată alte cîteva cazuri de astfel de adaptări. Numele englezesc *Rosemary* era egal cu *rosmarin*. Francezii, germanii și alții l-au înțeles ca format din două nume, *Rose* și *Mary*, ceea ce a avut ca urmare nu numai că l au scris separat, ci și cu inversarea termenilor, deci *Marie Rose*. Numele *Adrian*, *Adriana* reproduc pe latinescul *Hadrianus*, de la Marea Adriatică. În diverse limbi (greacă, rusă, bulgară, romînă) apar variante ca *Andrian*, *Andreiana*, pentru că vorbitorii au crezut că recunosc un derivat de la *Andrei* (poate și din cauză că în greaca modernă *d* se scrie *nt*). Numele grecesc *Stylianos* e derivat de la *stylos* „stîlp" și denumea la început un „stîlpnic", adică un ascet care șade mai mult sau mai puțin timp pe vîrful unui stîlp. Dar acest nume a fost transformat în *Stelian*, fiind pus în legătură cu *Stella* din latinește („stea"). Se mai adaugă că varianta originară *Stilian* a fost considerată ca rustică, din cauza tendinței de a pronunța *i* pentru *e* neaccentuat (dar și în greaca modernă există varianta *Stellianos*). Sextil Pușcariu (DR, VI (1931), p. 528, n.) arată că numele *Oșanu* („din Țara Oașului") a fost dat unei străzi din Cluj; dar fiind scris etimologic *Oassianu*, a fost transformat de public în *Cassianu*. În sfîrșit, medicul și umoristul *A. Ureche* avea ca prenume *Alceu* (după numele unui poet din Grecia veche), dar aproape sistematic i se zicea *Alecu*.

Iată și cazuri unde forma scrisă a rămas mai mult sau mai puțin neschimbată, dar elementele cuvîntului au fost înțelese greșit. Numele grecesc *Photinos* e derivat de la *Phota*, sărbătoare corespunzînd Bobotezei, dar a fost confundat cu adjectivul *photeinos* „luminos", care se pronunță

la fel (de aici numele cunoscut şi la noi *Fotino*). Scriitorul spaniol V. Blasco Ibáñez vorbeşte undeva de o mamă romanţioasă, care şi-a botezat băiatul *Rosalindo*, socotind, fără îndoială, că numele e format din sp. *rosa* „trandafir" şi *lindo* „frumos", cînd de fapt e vorba de un nume vechi germanic, format din *hros* „cal" şi *lindi* „şarpe". În Italia, numele *Mario*, provenit din lat. *Marius*, e luat adesea drept formă masculină pentru *Maria*. În sfîrşit, numele calendaristic *Foca*, de origine ebraică, a devenit în greceşte numele protectorului marinarilor (pentru că a fost pus greşit în legătură etimologică cu numele de animal marin *focă*), iar în romîneşte o credinţă populară spune că „Foca e rău de foc", prin altă etimologie populară Tot aşa în Germania superstiţioşii au crezut că sfîntul *Blasius* apără contra băşicilor (germ. *Blase* „băşică"), iar sfîntul *Augustin* contra bolilor de ochi (germ. *Auge* „ochi": vezi Fleischer, p. 48).

Pseudonime

În oarecare măsură, se poate spune că şi semnarea cu un pseudonim este o schimbare de nume, deşi în viaţa de toate zilele autorul continuă să fie cunoscut sub numele lui moştenit. Apoi se poate întîmpla ca pseudonimul să se adauge la numele primar, formîndu-se un compus, sau, în alte cazuri, numele vechi este eliminat din toate activităţile şi purtătorul rămîne să fie cunoscut numai cu pseudonimul. Cine mai ştie, de exemplu, că pe *Anatole France* îl chema, pe numele lui adevărat, *Thibaud*? Situaţia aceasta este cu atît mai frecventă cu cît avem de-a face cu popoare mai depărtate. De exemplu nu cred că mulţi oameni la noi ştiu că *Lu Hsün* este pseudonim (numele adevărat al scriitorului chinez fiind *Şăn Ian-bing*), sau că pe preşedintele Uniunii scriitorilor chinezi, *Mao Dun*, îl cheamă de fapt *Djou Şu-jen*.

În ce împrejurări ajung artiştii, scriitorii, ziariştii să adopte pentru a-şi semna lucrările alt nume decît cel real? Trebuie să avem în vedere în primul rînd cazul cînd autorul este împiedicat de o cauză oarecare să-şi facă cunoscut numele, fie că îi e frică de persecuţii, fie că rangul lui social nu admite publicitatea (în trecut actorii erau desconsideraţi, de exemplu), fie că cineva publică mai multe articole în acelaşi număr de ziar şi nu poate să-şi etaleze numele pe toate paginile, fie în sfîrşit că o femeie vrea să treacă drept bărbat (poate tot din considerente de convenienţă socială) sau un bărbat vrea să treacă drept femeie. Astfel actorul şi autorul de comedii *Jean-Baptiste Poquelin* n-a fost cunoscut decît sub pseudonimul *Molière* (după cît se pare acesta este numele unei localităţi din sudul Franţei); *Aurore Dupin*, baroană *Dudevant*, şi-a semnat romanele cu pseudonimul bărbătesc *George Sand;* invers, publicistul romîn *Artur Arsene* semnează *Maria Arsene*.

La considerentele de mai sus se adaugă că numele autentic poate fi banal, iar pseudonimul poate rezuma într-un fel ceea ce purtătorul vrea să exprime prin opera sa, de exemplu *Alexei Maximovici Peşkov* sugerează mai puţin decît pseudonimul *Maxim Gorki* (în ruseşte „amarul").

Sînt cazuri, în publicistică, de pseudonime care acoperă mai multe identităţi. Poeţii *D. Anghel* şi *Şt. O. Iosif*, lucrînd împreună, au folosit pseudonimul comun *A. Mirea*. La revista *Viaţa Romînească* era pseudo-

nimul *Nicanor et Comp.*, sub care apăreau în fiecare număr numeroase note, redactate pe rînd de mai toţi colaboratorii revistei.

Uneori pseudonimele acoperă nume de origine străină, greu de reţinut sau chiar de pronunţat ori cu rezonanţă neplăcută pentru publicul indigen. Artista de origine polonă *Apollonia Chalupec,* angajată să joace în filme americane, a devenit *Pola Negri,* nume evident mai uşor de acceptat pentru publicul american. Poetul grec *Papadiamantopoulos* (sper că cititorii ştiu acum să analizeze această formaţie), stabilindu-se în Franţa, a adoptat pseudonimul *Jean Moréas,* pornind desigur de la numele peninsulei greceşti *Morea* (Peloponez). Pe poetul nostru *Panait Cerna* îl chema *Stanciov*. Mai curioasă e situaţia criticului *C. Dobrogeanu-Gherea,* care a avut două pseudonime, *Constantin Dobrogeanu* şi *Ion Gherea,* rămînînd pînă la urmă cu numele mixt format din ambele pseudonime.

Alteori, dimpotrivă, posesorul unui nume indigen încearcă să impresioneze publicul cu un pseudonim străin, fie răsunător, fie uşor de reţinut şi armonios. Un ziarist romîn numit *Gh. Rădulescu* a semnat multă vreme în presă cu pseudonimul *Arhibald.*

Există şi pseudonime de modestie. Fratele scriitorului francez *Jean-Richard Bloch,* devenind el însuşi scriitor, şi-a ales pseudonimul *Pierre Abraham*, ca să nu profite de gloria fratelui său, ci să-şi creeze prin munca sa o reputaţie.

În sfîrşit, există şi pseudonime comice, menite să arate că purtătorul este autor sau actor comic. Doctorul *A. Ureche,* de care a fost vorba mai sus, a semnat multă vreme schiţele sale umoristice cu pseudonimul *Iodoform.* Actorul *Gr. Vasiliu* apare pe afişe cu numele *Birlic.*

Din ce elemente se formează pseudonimele? Un mod oarecum elementar de formare este folosirea iniţialelor, eventual urmate de a doua sau de a doua şi a treia literă a numelor. Aşa se pare că s-a format grupul *Niger,* de care am vorbit mai sus, din *Ni*(colaie) *Ge*(orge) *R*(ădulescu). Aşa a apărut în orice caz *Nigrim,* semnătura unui epigramist, pe numele său adevărat *Nicolaie Grigore Mihăilescu.* Un publicist lipsit de valoare, numit *Paul I. Papadopol,* a semnat cîtăva vreme *Pip,* fără să-şi dea seama că se acoperea astfel de ridicol. *Traian Demetrescu* şi-a făcut un pseudonim din mai multe litere: *Tradem,* care nu sună rău.

Alt procedeu, la fel de elementar, este anagrama. *Voltaire* este în loc de *Arouet l*(e) *J*(eune), adică „Arouet junior" (să se ţină seamă că *V*, în secolul al XVIII-lea, se putea citi şi *u,* iar *i* iniţial se scria *j*). Artistul francez *Dranem* se numea în realitate *Ménard.* Poetul romîn *Proca* şi-a semnat poeziile *O. Carp,* iar un publicist care se numea *Sigler* şi-a făcut pseudonimul *Relgis.* Mai curios este felul în care a procedat ziaristul francez *Fourneau*: numele său, care înseamnă „cuptor", a fost tradus în latineşte *Fornax*, apoi, prin anagramă, a devenit *Xanrof*, mărturisesc că fără a dovedi prea mult bun gust.

Mulţi folosesc un nume geografic, legat într-un fel de originea sau activitatea lor, pe care-l adaugă eventual la numele autentic. Este bine cunoscut *Delavrancea,* pe numele lui real *Barbu Ştefănescu.* Eu însumi am semnat multă vreme în presă cu pseudonimul *Gh. Reviga,* folosind numele unei comune în care am trăit în copilărie.

În sfîrşit, se pot folosi nume şi cuvinte străine, reminiscenţe din lecturi sau din ocupaţiile profesionale.

Un caricaturist francez, al cărui nume autentic nu-l cunosc, şi-a luat pseudonimul *Caran d'Ache,* care face impresia unui nume nobiliar, dar nu este altceva decît un aranjament ortografic al cuvîntului rusesc *karandaş* „creion".

Gh. Călinescu a semnat multă vreme *Aristarh* (numele unui critic vestit din Grecia veche); *Grigore Pişculescu* şi-a ales pseudonimul *Galaction,* adăugînd, drept nume de botez, *Gala:* nume teologic grecesc (*gala,* cu genitivul *galaktos,* înseamnă „lapte").

Mai notez că, în regimul nostru, pseudonimele sînt ocrotite de lege, în sensul că, dacă cineva s-a făcut cunoscut cu un pseudonim, acesta îi aparţine şi altcineva nu şi-l poate însuşi pentru a crea confuzie cu privire la posesor. În acest sens, un pseudonim are tot atîta valoare cît un nume moştenit de la părinţi.

În încheiere, cîteva cuvinte despre numele conspirative, care constituie o speţă deosebită a pseudonimelor. Fiind obligaţi să se ferească de poliţiile care îi urmăresc, luptătorii revoluţionari sînt siliţi să-şi aleagă un nume nou, cunoscut numai de tovarăşii lor. Astfel aceştia îl pot pronunţa fără prea multe precauţii, deoarece afară de ei nimeni nu ştie la ce persoană anume se referă. De data aceasta însă numele nu mai e ales în raport cu însuşirile reale ale personajului, ci, pe cît posibil, deosebit de ele, pentru ca cei care-l aud întîmplător să nu ghicească de cine e vorba. De altfel nu totdeauna şi-l alege purtătorul însuşi. În cele mai multe cazuri, un nume conspirativ nu durează multă vreme, deoarece cu timpul secretul lui e străpuns. Atunci în general e înlocuit cu alt nume conspirativ, dacă nu cumva, devenind celebru, se păstrează în continuare şi ajunge să fie folosit în mod oficial pentru a denumi pe purtătorul lui. *Vladimir Ilici Ulianov,* alegîndu-şi în ilegalitate numele conspirativ *Lenin.* a intrat şi a rămas în istorie cu acest nume.

IX

OBSERVAŢII PRIVITOARE LA FORMAREA CUVINTELOR ÎN ROMÎNEŞTE

În general, pentru a forma nume de familie şi unele tipuri speciale de nume de botez (mai ales diminutive, căci celelalte nume sînt de obicei adoptate gata formate), se urmează aceleaşi reguli ca pentru formarea substantivelor comune. Limba romînă foloseşte rar compunerea şi faptul acesta se reflectă şi în formarea numelor de persoane. Găsim unele nume compuse, provenite în general din porecle (*Catărău, Burtăverde* etc., vezi alte exemple la p. 70), sau împrumutate gata făcute, de exemplu cele greceşti terminate în *-opol*. Despre acestea nu mai e nevoie să vorbim aici. Nici derivate nu găsim de toate felurile, de exemplu prefixe apar numai acolo unde ele au figurat în cuvinte comune care au devenit apoi nume de persoane (de exemplu *Răspop*, de la verbul *răspopi*). Rămîne deci să ne ocupăm aici numai de sufixe, şi nici măcar de toate sufixele diminutivele au fost discutate într-un capitol anterior, iar formarea lor nu diferă cu nimic de a diminutivelor substantive comune.

În paginile precedente au fost pomenite unele sufixe de origine străină, care au ajuns să fie folosite şi în romîneşte pentru a forma diminutive de la numele de botez: *-ache* şi *aşcu*; de asemenea au fost întîlnite nume de familie care circulă şi la noi, formate cu sufixele slave *-ov* (*-ev*) şi *-ovici* (*-evici*), cu sufixul german *-er*, cu sufixele greceşti *-ade* (*-ide*), *-iu*, acesta din urmă putînd fi găsit şi în formaţii romîneşti. În sfîrşit, am avut ocazia să pomenesc formele romînizate în *-u* (din sl. *-ov*, din gr. *-os*), *-encu* şi *-escu* (din ucr. *-enko*), *-e* şi *-ea* (din sl. *-ev*, din gr. *-is*) etc. Despre toate acestea nu voi mai vorbi în acest capitol, care nu va cuprinde decît nume formate în romîneşte cu sufixe romîneşti.

Mare parte a numelor de botez masculine cît şi a celor de familie de formă masculină se termină în *-u*. Într-o fază mai veche a limbii, terminaţia era *-ul*. Încă înainte de apariţia primelor texte romîneşti, în documentele slave din secolul al XIV-lea, se întîlnesc numeroase exemple, de felul lui *Neagul, Dragotescul*. Ce este această terminaţie? G. Weigand a susţinut că ea reproduce, printr-un intermediar slav, sufixul italian *-olo*, idee cu totul inadmisibilă, în lumina întregii situaţii prezentate în cartea de faţă (de altfel în italiană numele în *-olo* nu sînt prea răspîndite, iar în slavă şi mai puţin). Th. Capidan (DR, I (1921), p. 195—209, a susţinut apoi că *-l* este aici articolul romînesc fără a explica de ce a fost întrebuinţat articolul la aceste nume de persoane (este adevărat că femininele sînt aproape fără excepţie articulate, dar masculine există multe fără articol). Cît despre numele (rare) sîrbeşti şi bulgăreşti în *-ul*, ca *Iankul*, Capidan le consideră împrumutate din romîneşte, probabil nu fără dreptate.

Am intervenit în această discuţie prin articolul publicat în *Romania*, LII (1926), p. 495—504, arătînd că în romîneşte *-u*(*l*) apare la numele de

botez care, fără acest adaos, ar fi fost monosilabice: *Radu(l)*, dar *Marin* etc. Deci rolul elementului adăugat era să dea un corp acceptabil numelor care ar fi fost prea scurte. Repartiția aceasta fiind specifică pentru romînă, trebuie să credem că și elementul adăugat cu rolul definit este romînesc, nu împrumutat din slavă, care nu avea nevoie de el în funcțiunea arătată.

Ca excepții am găsit pe de o parte pe *Bran, Dan, Nan, Stan* și *Vlad*, pe de altă parte pe *Alecu, Nedelcu* și *Răducanu*, primele rămase monosilabice, ultimele primind pe *-u* deși aveau mai mult decît o silabă. Am scos din discuție numele ca *Alexandru, Dumitru*, deoarece aici *-u* nu are nimic de-a face cu elementul *-ul*, ci este o vocală de suport pentru grupul de consoane care nu putea fi pronunțat la sfîrșitul cuvîntului.

Am socotit apoi că după modelul numelor scurte s-au luat hipocoristicele și diminutivele, care, chiar dacă au mai mult de două silabe, se termină în *-u*: *Sănducu, Răducu*. Totuși constatăm că altele, ca *Dănuț, Petruț, Vlăduț, Ionel* nu primesc pe *u*.

Elementul *-ul*, nemaifiind simțit ca articol, a primit desinența de vocativ, creîndu-se astfel forme de vocativ articulat, ca *Radule*, de unde s-a ajuns la desinența de vocativ *-ule*, folosită și la numele comune: *omule* (Weigand explica acest vocativ printr-o interjecție bulgărească *le*, folosită însă în bulgărește numai pentru femei). Numele ca *Alexandru, Dumitru*, neavînd de fapt articolul, fac vocativul în *-e*, nu în *-ule*. De asemenea *Răducanu*, care prin aceasta ar dovedi că nu este de fapt un nume în *-ul*. Același *-ul* apare apoi în sufixele compuse de felul lui *-ulescu*: *Diculescu* (de la *Dicu*, iar acesta din bulg. *Dikov*), *Rădulescu, Săndulescu*.

Am văzut totuși încă de atunci și alt aspect al problemei: *-u* apare acolo unde în slavă avem în paralel un hipocoristic terminat în *-o*, acest o fiind de fapt vocala caracteristică a declinării, devenită apoi vocala de legătură între elementele compusului: *Rado-mir*, devenit *Rad-o-mir* (cînd vocala tematică *-o* a slăbit în pronunțare la finala cuvintelor simple), a dat hipocoristicul *Rado*, pe care bulgarii îl pronunță aproape ca *Radu*. Prin aceasta se explică, pe de o parte, de ce găsim numele fără *-u*, ca *Dan*, acestea fiind în slavă toate teme în *-i* (*Vlad-i-mir*), prin urmare fără -o în bulgărește, pe de altă parte de ce găsim nume mai lungi și totuși cu *-u*, ca *Alecu, Nedelcu*, acestea reproducînd pe bulg. *Aleko, Nedelko*, formate cu sufixul *-ko*. Tot în felul acesta se explică absența elementului *-ul-* în numele de familie ca *Brănescu, Dănescu, Nănescu, Stănescu, Vlădescu*. Este de neînțeles pentru mine cum Pașca, Ț. O., p. 129, poate respinge ideea că *-u* ar avea ceva de-a face cu bulgărescul *-o*.

Să ținem seamă că repartizarea pe teme în *-o* și în *-i* în bulgărește coincide în întregime cu repartizarea numelor romînești pe teme în *-u* și în consoană, indiferent de numărul de silabe pe care le are cuvîntul (repartizarea după numărul de silabe, cum s-a văzut mai sus, nu coincidea în întregime cu repartizarea pe teme în *-u* și în consoană), astfel că o potrivire datorată hazardului pare exclusă.

Cît privește numele derivate cu sufixul complex *-ulescu*, fără îndoială, la un moment dat a intervenit o oarecare confuzie, căci apar și nume ca *Mărcescu, Rădescu*, pe de o parte, *Stoiculescu, Tomulescu* (în loc de *Stoicescu, Tomescu*) pe de altă parte. Dar această confuzie este de dată recentă și poate fi explicată. În primul rînd, adesea avem, derivate

de la același radical, în bulgărește, hipocoristice cu *-o* și fără *-o* (cu *-a*) alături de *Dimo, Leko, Simo* (rom. *Lecu, Simu*), apar *Dima, Leca, Sima* (nu schimbă nimic faptul că, în romînește, *Lecu, Dimu* reproduc mai curînd numele de familie bulgărești *Lekov, Dimov*). Se poate deci căpăta impresia că *Simulescu*, derivat de la *Simu*, este format de la *Sima*, astfel încît pe baza aceasta se pot construi și nume ca *Chirculescu, Stoiculescu, Tomulescu* direct de la *Chirca, Stoica, Toma* (de fapt, *Stoiko* există în bulgărește). Pe de altă parte, alături de *Sava* există și varianta *Savu*, „masculinizată" după Pașca, *lucr. cit.*, p. 319, deci alături de *Săvescu* se construiește corect și *Săvulescu*, care poate fi apoi pus în legătură directă cu *Sava* și perechea aceasta poate servi de model pentru alte formații socotite neregulate.

În al doilea rînd, hipocoristicele în *-u* au adesea variante cu *-ă*: alături de *Duțu, Guțu, Nițu, Nuțu*, avem pe *Duță, Guță, Niță, Nuță*, ceea ce poate duce pe de o parte la *Duțulescu, Guțulescu, Nițulescu, Nuțulescu* pe de altă parte la *Duțescu, Guțescu, Nițescu, Nuțescu*, creîndu-se astfel impresia că *-escu* și *-ulescu* se pot înlocui reciproc. Chiar dacă *Guțescu* și *Nuțescu* poate nu există, ele s-ar putea forma[1]. Ținînd seamă de faptul că numele ca *Mărculescu, Rădulescu* sînt frecvente, a putut interveni și dorința de diferențiere, care a dus la construirea numelor de tipul *Mărcescu, Rădescu*. Aș zice aproape că e de mirare faptul că amestecul de forme nu e mai mare.

Totuși nu pot spune nici acum că originea numelor în *-ul* este perfect lămurită, deoarece nu s-a arătat de unde a apărut *-l*. S-ar putea crede că s-a produs o confuzie între *-u* < bulg. *-o* și *-u* rămas final după căderea articolului *-l*: în momentul în care în loc de *omul* se pronunța *omu* (iar *-u* prelua funcția articolului), cei care știau că trebuie să scrie *-l*, deși nu se pronunța, l-au scris și acolo unde *-u* final nu rezultase din căderea lui *-l*, deci scriau *Radul*, deși pronunțau *Radu*. Această ipoteză se izbește însă de obiecția că *-l* n-a dispărut decît în secolul al XVII-lea, iar numele terminate în *-ul* apar mult mai devreme. Ce e drept, încă în secolul al XV-lea apar nume în *-u*, fără *-l* (*Albu, Nĕgu*, vezi Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele XIII-lea—XVI-lea*, București, 1956, p. 34), dar e vorba poate aici mai curînd de faptul că articolul încă nu se generalizase la numele în *-u* decît că *-l* dispăruse la numele comune.

Altă explicație mi se pare mai plauzibilă. Poreclele, fiind adesea adjective, sînt întrebuințate în mod normal cu articol: *Cîrnu(l), Lungu(l) Surdu(l)*. Întîlnindu-se cu numele provenite din porecle, numele de origine slavă terminate în *-u* au suferit influența acestora și au primit și ele articolul. Aceeași este situația numelor de familie în *-escu* formate cu un sufix adjectival care obliga la folosirea articolului: *Mihăilescul* etc. Apoi genitiv-dativul numelor de persoane se forma pe atunci ca și al numelor comune, deci se zicea *Cîrnului, Mihăilescului* și, tot așa, *Radului* (pînă astăzi încă acest tip de flexiune nu a fost complet eliminat). Dar din moment ce genitiv-dativul era *Radului* (și astfel nu se putea forma de la *Radu*), era normal ca nominativul să fie *Radul*.

---

[1] În ultimul moment am ținut să verific dacă există sau nu, și metoda pentru aceasta a fost foarte simplă: am căutat în cartea de telefon a capitalei, unde am găsit inserate ambele nume.

Cît privește numele *Răducanu*, acesta nu este izolat (vezi de exemplu *Pătrășcanu* de la *Pătrașcu*): e format cu un sufix *-an*, care produce adjective și nume de purtători ai unei calități (M. Pietreanu, SMFC, II 1960, p. 93—100), deci în fond nu are o situație diferită de a sufixului *-escu*, totdeauna articulat.

-escu. Ajungem acum la numele de familie. Am arătat mai sus că, în diverse țări, primii care au căpătat sau și-au luat nume de familie au fost nobilii și că și la noi primele nume de familie au fost ale boierilor, formate cu sufixul *-escu*. Ei și-au luat numele de la moșia pe care o stăpîneau, iar aceasta, la rîndul ei, își trăgea numele, de multe ori, de la o persoană care o stăpînise mai înainte (bineînțeles, de la numele de botez al acelei persoane). Multe localități poartă pînă azi nume terminate în *-ești* (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia romînească*, p. 157 și urm.), avînd ca primă parte rădăcina unui nume de botez. De exemplu pe urmașii unui *Filip*, care s-a instalat pe o bucată de pămînt, îi cheamă *Filipeștii*, pe urmașii unui *Bucur*, *Bucureștii*, pe ai unui *Albu*, *Albeștii* Deoarece urmașii se înmulțesc, ei ajung să formeze un sat, care păstrează în mod natural numele familiei întemeietorului. Așa se explică numele de localități ca *Bărbulești*, *Calomfirești*, *Mircești*, *Stoienești* și așa mai departe. Cînd un boier cumpără moșia de la *Bălănești*, el începe să fie numit *Bălănescul* și în același fel apar nume ca *Mihăilescul*, *Florescul* etc., chiar cînd, cum se întîmplă de obicei, purtătorul nu este descendentul unui *Bălan*, *Mihail* sau *Florea*, ba, mai mult, chiar cînd nici nu e indigen de origine. Dacă un grec, cu numele *Vretos*, să zicem, a preluat moșia de la *Miroslăvești*, i se spune mai întîi *Vretos Miroslăvescul*, apoi, cel puțin urmașii lui, dacă nu el însuși, devin mai simplu *Miroslăvescu*. În același timp, descendenții lui *Miroslav*, rămași țărani, nu poartă nici un nume de familie, pentru că nu este obiceiul și nici nu au nevoie.

A existat credința că în Moldova sînt normale numele formate cu sufixul *-eanu*, iar în Muntenia cele cu sufixul *-escu*. Alecsandri, în *Istoria unui galben*, vorbește de „ființi a cărora nume se sfîrșește în *-escu*, cînd se află în Moldova, și în *-eanu*, cînd merg la Valahia", ca să fie deosebiți de cei dimprejurul lor. Daniil Scavinschi declară, la Negruzzi, *Scrisoarea a IV-a*, că dacă ar fi trăit la București și-ar fi zis *Scavinescu* Numele lui primitiv era *Scavin*. Ideea aceasta este numai parțial adevărată, în sensul că în Muntenia și în Oltenia sînt mai frecvente decît în Moldova numele în *-escu*. Aici s-au format nume în *-escu* și de la nume de localități. Deja în secolul al XVII-lea se vorbește de boierii *Craiovești*, iar mai aproape de noi Tudor *Vladimirescu* își trage numele de la localitatea sa de baștină, *Vladimir*. În zilele noastre se cunosc nume ca *Șuicescu* de la localitatea *Șuici* (în apropiere de Cîmpulung-Mușcel) și mai sus am vorbit de *Bungescu* de la *Bughea*.

Multă vreme numele în *-escu* au rămas rezervate pentru boieri, ca și patronimicele rusești. Cu timpul au început și negustorii să le folosească. Nu este exclus ca o încurajare în această direcție să fi provenit de la modelul rusesc, în timpul Regulamentului Organic, cînd un patronimic ca *Petrovici* putea fi transpus în *Petrescu*. Ion Ghica ne spune că mama lui Bălcescu era *Zinca Petreasca Bălcescu*, exact cum în rusește s-ar fi spus *Z. Petrovna B.* În orice caz, în secolul al XIX-lea au apărut nenumărați *Ionescu*, *Dumitrescu* etc., fii, eventual nepoți, ai unui *Ion*.

Dumitru etc. Am arătat că chiar în zilele noastre, cînd există o lege a numelui, se înmulţesc numele în *-escu* atît de mult, încît devin tipice pentru romîni, pe care îi poţi recunoaşte după acest semn, în orice ţară i-ai găsi. Se ştie că Tudor Muşatescu a scris o piesă cu titlul *-Escu*, sufixul fiind suficient pentru a exprima ideea autorului. Acum mulţi încep să se lepede de astfel de nume pe care le consideră banale, dacă nu chiar vulgare.

Nu totdeauna procedeul de formare al acestor nume este înţeles şi uneori apar nume care nu sînt formate de la nume de botez, de exemplu *Piperescu, Răgădunescu*. În general ele se trădează, chiar prin aceasta, ca fabricate: *Muzicescu, Sătescu* sînt vizibil recente; *Fraşculescu* a apărut pe baza unei porecle, *Fraşcă* (nume de pasăre). Acest din urmă nume îl pot explica fără rezervă, mulţumită faptului că l-am cunoscut pe purtător şi împrejurările în care şi-a luat noul nume. În alte cazuri e mai greu să mă pronunţ, pentru că la bază ar putea sta totuşi un nume de botez necunoscut de mine şi mai ales pentru că, aşa cum voi arăta mai departe, numele în *-escu* le înlocuiesc adesea pe cele în *-oiu*. În special din Cîmpulung şi din împrejurimi îmi sînt cunoscute nume ca de exemplu: *Copăiescu* (de la *copaie*?), *Codescu* (de la *coadă*, dacă nu cumva de la numele de botez *Codin*?), *Hulubescu* (*hulub* „porumbel" nefiind folosit decît în Moldova, aş prefera să mă gîndesc la *hulubă*), *Melcescu* (de la *melc*?), *Minciunescu* (de la *minciună*?), *Puricescu* (de la *purice*?) şi altele.

Un caz special este cel al numelor terminate în *-ărescu*: *Bănărescu Morărescu, Rotărescu, Untărescu, Văcărescu* ar putea fi eventual trecute printre cele formate greşit, dar există o posibilitate să fie corecte, care trebuie avută în vedere în special pentru cel din urmă, relativ vechi. Dacă urmaşii lui *Dumitru* sînt *Dumitreşti*, de ce urmaşii lui *Văcaru* n-ar fi *Văcăreşti?* (vom respinge, evident, explicaţia fantezistă care vede în *Vacăreşti*, printr-o presupusă formă *Făgăreşti*, „oameni din Făgăraş"). Mărturie pentru această posibilitate stă *neamul Şoimăreştilor* de la *Şoimaru*. Formaţii asemănătoare, de astă dată de la titluri de boierie: *Armăşescu* (de la *armaş*), *Cămărăşescu* (de la *cămăraş*).

Deoarece *Ion* este cel mai răspîndit printre numele de botez masculine, se înţelege că şi *Ionescu* este cel mai răspîndit nume de familie. Cercetînd cartea de telefon a orasului Bucureşti, am găsit înscrişi aproape 1800 de abonaţi cu numele *Ionescu*, deci mai mult decît unu la mie din întreaga populaţie a capitalei. Să ne gîndim că în fiecare familie sînt mai multe persoane cu acelaşi nume şi că nu toţi cei pe care îi cheamă *Ionescu* au telefon. Dintre abonaţii cu acest nume, 105 se numesc *Ionescu I.*, deci probabil *Ion*, fără să numărăm pe cei pe care-i cheamă *Ionel, Jean* etc.: 93 sînt *Ionescu Constantin*. Dacă socotim numărul paginilor ocupate de cei cu numele *Ionescu* în raport cu numărul total al paginilor (în care intră şi instituţii şi întreprinderi), vom constata că *Ioneştii* ocupă doi la sută din cartea de telefon.

Următorul nume în ce priveşte frecvenţa este fără îndoială *Popescu*. Acest nume spune singur cum e format: de la *popă*. Pînă la Regulamentul Organic, fiii de ţărani nu aveau voie să urmeze în şcoli. Noua reglementare le-a deschis accesul numai la şcolile de popi, iar fiii de popi puteau urma orice şcoală. Aceasta explică de ce, pe la mijlocul secolului

trecut, funcționarii, ofițerii, liber-profesioniștii au început să fie adesea numiți *Popescu*. Fiul lui *popa Gheorghe*, al lui *popa Ilie* etc., mergînd la școală, devenea *Popescu*. Tradiția trebuie să fie însă mai veche, de pe vremea cînd se putea spune despre oameni că sînt *popești*, în sensul că sînt „ai popii“ (despre obiecte se poate spune și azi: *batistă popească*, *carte popească* etc.).

În legătură cu felul în care popii au intrat în sistemul numelor romînești ar mai fi și altele de spus, fără legătură însă cu sufixul *-escu*. Mai sînt o serie de nume legate de preoție, începînd cu *Popa*, frecvent mai ales în Ardeal. Chiar în București, cartea de telefon cuprinde peste 400 de abonați cu numele *Popa*, la care trebuie adăugați peste 120 cu numele *Pop*, ceea ce e echivalent cu *Popa*. Tot în Ardeal apare frecvent numele *Pap* (*Papp*), care în ungurește înseamnă „popă“, apoi nume ca *Popandron* (*Popa Andron*), *Poparad* (*Popa Radu*), *Popivan* (*Ivan*), *Popluca* (vezi Drăganu, DR, VII (1934), p. 251), *Popidan* („al popii *Dan*“) etc. Numeroșii *Popovici* (peste 300 în cartea de telefon din București) poartă un nume slav, desigur sîrb, corespunzător lui *Popescu* (în rusă și polonă se accentuează *Popòvici*). Mai există *Popov* rusesc și bulgăresc, *Popovschi*, desigur polon, la care urmează să adăugăm pe *Papadopol* (în grecește „fiul popii“), *Papadachi* (tot în grecește „popic“; aici se adaugă numeroasele nume grecesti de felul lui *Papatănase*, vezi p. 85), *Papazoglu* (în turcește *papaz* „popă“ și *oglu* „fiu“). *Sachelarie* este forma grecească, derivată de la un cuvînt latinesc care înseamnă „templu“. *Rabinovici*, formație slavă care înseamnă „fiu de rabin“ (adică preot mozaic), apoi *Cahane*, *Cohen*, *Cohn*, *Kahn* sînt variante dialectale ale numelui ebraic al preotului. În sfîrșit, din romînește, mai adaug pe *Preoțescu* si pe *Sacerdoțeanu*, de care a fost vorba mai sus.

Numele de familie sînt mai solemne, oficiale, se perpetuează, de aceea, cînd sînt derivate de la numele de botez, se aleg formele mai pretențioase ale acestora. Față de *Năstase*, *Tănase*, găsim pe *Anastasiu*, *Atanasiu* (dar *Anastasescu*, *Atanasescu* stau alături de *Năstăsescu*, *Tănăsescu*); față de *Gheorghe*, *Ghiță*, apare *Georgescu* (alături de *Ghițescu*; *Gheorghescu*, folosit uneori în secolul trecut, de-abia dacă mai poate fi întîlnit). De asemenea, de la *Niculaie*, alături de *Niculescu*, de formă mai modestă, găsim și pe *Nicolescu*, mai pretențios, format de la *Nicolaie*; de la *Dumitru*, *Dumitrescu*, iar mai pretențios, *Dimitrescu*, de la *Dimitrie* și, încă mai pompos, *Demetrescu*, de la *Demetru*, care de-abia dacă mai apare.

Am avut ocazia în tinerețe să asist la formarea de derivate solemne din nume simple. La balul din sat fetele primeau de la flăcăi ilustrate, după numărul cărora se alegea regina balului; apăreau atunci nume ca domnișoara *Georgescu* sau *Angelescu*, iar cei care „despuiau scrutinul“ se întrebau cu mirare cine pot fi adresantele, pînă cînd unul ghicea: e a lui *Stan Ghiță*, sau a lui *Angheluță*[1]. Se vede după ultimul exemplu că

---

[1] Trebuie să adaug un fapt care vine impotriva celui semnalat ceva mai sus: suprimarea sufixului *-escu* în anumite împrejurări. În perioada dintre cele două războaie mondiale, am auzit adesea, printre elevi și chiar printre profesori, spunîndu-se în intimitate *Chiriță*, *Niță*, pentru *Chirițescu*, *Nițescu*, și de, asemenea, la vocativ, *Nițule* pentru *Nițulescule*. Aceste formule păreau mai afectuoase decît cele oficiale. După război, n-am mai avut ocazia să aud asemenea nume, sau poate nu se mai folosesc.

sufixele de diminutiv se elimină la formarea derivatului nume de familie, și la fel alte sufixe: de la *Dobrin* se formează *Dobrescu*. În nomenclatura orășenească există si excepții: de la *Costache* se formează *Costăchescu* (alături de *Constantinescu*), de la *Petrache*, *Petrăchescu* (alături de *Petrescu* (deși de la *Dumitrache* nu există decît *Dumitrescu*), și tot așa găsim *Stoichițescu* alături de *Stoicescu*. Explicația este desigur că, atunci cînd numele în *-escu* au devenit banale, s-a urmărit să se obțină unele ceva mai diferențiate. Cred că tot așa se explică *Marinchescu* față de *Marinescu*. Alteori se obține o formă mai rară prin suprimarea unui proces fonetic care ar trebui să se petreacă la derivat (de exemplu de la *Mușat* se formează normal *Mușătescu* sau *Mușetescu* și totuși apare și *Mușatescu*), sau, dimpotrivă, se reintroduce în derivat un fonetism care nu era cunoscut decît pentru forma de bază (*Ioanițescu* de la *Ioniță*, pentru că acesta din urmă, la rîndul său, derivă de la *Ioan*). Am văzut, acum cîteva decenii, și o firmă pe care scria *Joannescu* în loc de *Ionescu*.

Și în derivate care nu servesc ca nume de persoane se întîlnește, ca formă de bază, numele mai solemn: cînd *Gheorghe Brătianu* și-a format un partid politic, acesta s-a numit *georgist*, nu *gheorghist*.

Un ultim amănunt, privind aspectul fonetic al sufixului. Acolo unde consoanele se pronunță dur, *e* după o astfel de consoană se schimbă în *ă*. După cele mai multe consoane, ca *s, z, ț* etc., pronunțarea *-ăscu* este limitată la unele regiuni ale țării și ea nu apare în scris. După *r* dur, nu numai că pronunțarea cu *ă* este generală, dar ea este considerată în general corectă și în scris: *Calvocorăscu, Cocorăscu, Dărăscu, Fierăscu* (*Herăscu*), *Mărdărăscu, Orăscu, Tătărăscu*. Apar, ce e drept, și variante grafice ca *Herescu, Mărdărescu, Tătărescu*, iar unele nume se scriu regulat cu *e* și se și pronunță așa: *Nicorescu, Sorescu*. Mai multe amănunte privind variantele dure și muiate se vor găsi la sufixul *-eanu*.

-eanu. Urmează acum al doilea sufix foarte obișnuit la formarea numelor de familie, cel care produce nume legate de localitatea de origine a posesorului. Am atins această chestiune mai sus, unde am vorbit de diferite mijloace de a forma nume de persoane de la nume geografice, iar aici urmează să mă ocup în mod special de sufixele romînești folosite pentru aceasta. Cel mai obișnuit dintre ele este sufixul *-eanu*, de origine slavă. În vechea slavă, sufixul la singular este compus și prezintă forma *-ian-inŭ*); (*-aninŭ*); la plural însă apare sub forma *-iane* (*-ane*), căci *-inu* de la singular este un sufix de singulativ, adică servește pentru a se forma singularul de la plural, de exemplu „roman" se zice *Rimleaninŭ*, iar la plural *Rimleane*. În romînește s-a împrumutat forma de plural, *-eane*, în cuvinte ca *brăileni, slătineni*, de la care apoi s-au format în romînește singulare ca *brăilean, slătinean*, iar acestea au ajuns să fie folosite ca nume de familie pentru cei care s-au deplasat din localitatea de origine: *Braileanu, Slătineanu*.

După cum se vede din cele arătate, cuvintele formate cu sufixul *-ean*, derivate de la nume geografice, nu sînt neapărat nume proprii. Ele sînt de obicei adjective, dar chiar dacă sînt substantive, nu sînt totdeauna proprii: *un profesor brasovean, o școală bîrlădeană*, sau *un brașovean, un bîrlădean*. Înseamnă deci, că aceste nume se pot discuta și la numele topice și la numele de persoane. Ele se pot forma și de la nume de ra-

ioane, de regiuni, de ţinuturi, de exemplu *ardelean, moldovean,* şi de asemenea de la nume de rîuri, considerate caracteristice pentru un ţinut: *mîlcovean, siretean.* Toate însă pot servi şi ca nume de familie. Nu cred că există în toată ţara vreun oraş de la care să nu se fi format nume de familie terminate în *-eanu,* şi, bineînţeles, multe sînt formate de la nume de sate: *Bolintineanu* de la *Bolintin, Rebreanu* de la *Rebra, Tismăneanu* de la *Tismana* etc.

Dacă rădăcina nu este un nume geografic, avem în general de-a face cu nume inventate, formate fie cu voie, fie fără voie, în dezacord cu regula: *Borvizeanu, Valentineanu.* Dar se impune prudenţă în apreciere: s-ar putea să stea la bază un nume geografic pe care nu-l cunoaştem. De exemplu cred că multi nu ştiu că există un sat *Agîrbiciu,* de unde vine numele scriitorului *Agîrbiceanu.* Eu însumi nu ştiu de unde vine numele *Igiroşanu,* dar bănuiesc că există la bază un nume geografic *Bujoreanu* nu este de la numele de botez *Bujor,* ci de la localitatea cu acelaşi nume. Am vrut să dau ca exemplu de formaţie greşită numele *Toneanu,* dar m-am reţinut, deoarece, evident, nu cunosc toate numele geografice din ţară.

Sufixul *-eanu* are o serie de variante fonetice, cauzate de consoana precedentă. El apare sub forma *-anu,* în primul rînd după consoane pronunţate dur: după *r,* de exemplu *Tătăranu,* de la *Tătaru, Cocoranu,* de la *Cocora, Hotăranu* etc. (dar *Lăzureanu* e de la *Lazuri,* cu *r* moale); după *ş,* de exemplu *Argeşanu, Mureşanu, Orăşanu* (nume ardelenesc, *Cărpinişan*); după *j*: *Almăjan* (de la *Almaj*), *Blăjan, Gorjan, Lugojanu* (de la *Lugoj*): după *ţ*: *Vinţan* (din *Vinţ*); după *s*: *Bîrsan* (de la *Bîrsa*); după *z*: *Rogozanu.* (Acolo însă unde consoanele se pronunţă muiate, apare forma *-eanu*: *Blăjeanu, Bîrseanu, Răchiţeanu, Ruşeţeanu.*)

Forma *-anu* apare totdeauna cînd rădăcina se termină în *u* consoană, căci acesta nu comportă o formă muiată: *Băcăuanu, Hîrlăuanu, Inăuan* (şi *Inoan*), *Măţăuanu, Tăzlăuanu* (singura excepţie pare a fi *Buzoian* de la *Buzău,* vezi M. Pietreanu, SMFC. II, 1960, p. 97—98). Mai apar apoi unele forme aberante cu *v*: *Borgovan* de la *Bîrgău, Şiclovan* de la *Şiclău.* Aici se porneşte fără îndoială de la o formă mai veche cu *o* lung din maghiară (şi prima silabă de la *Borgovan* indică o transcriere maghiară), vezi *Braşoveanu* alături de forma regională a numelui localităţii, *Braşău.*

Tot în forma *-anu* apare sufixul acolo unde *-eanu* ar altera profund caracterul consoanei finale a rădăcinii. Astfel în Ardeal găsim de la *Feleac, Felecan,* de la *Haţeg, Haţegan* (pe cînd din Oltenia provine *Busuioceanu,* de la *Busuioc*). În Ardeal *d* final al rădăcinii apare adesea alterat in *z* din cauza lui *-ean*: *Apolzan,* de la *Apoldu, Bungărzan,* de la *Bungard, Vecerzan,* de la *Vecerd.* În alte cazuri consoana rămîne nealterată: *Apahideanu, Homorodeanu.* În sfîrşit, al treilea caz, sufixul *-ean* este înlocuit cu *-an,* ceea ce, bineînţeles, are ca urmare păstrarea intactă a consoanei: *Arădanu, Şimandan* (de la *Şimand*). Aici trebuie clasat şi *Romascanu,* vezi p. 62.

Diferenţe care pot părea curioase mai apar la unele nume ardeleneşti. De la *Ghimbav* nu se formează *Ghimbăveanu,* cum ne-am aştepta, ci *Ghimbăşanu,* deoarece numele vechi al localităţii nu este *Ghimbav,* ci *Ghimbah* (germ. *-Bach* „pîrîu"), şi în trecut *h* muiat devenea *ş* (de exemplu pluralul de la *monah* era *monaşi*). De la *Lancrăm* se formează

Lăncrănjan sau *Lăncrăjan*, pentru că numele vechi al localității este *Lancrăng*, iar *g*(*e*), în Transilvania, devine *j* (*lege*, pronunțat *leje*). Apoi *n*, înainte de *j*, poate ușor dispărea.

Sufixul nostru mai apare sub forma *-anu* acolo unde rădăcina se termină în *i* consonantic (care nu formează silabă), căci *iea* se pronunță *ia*: *Argetoianu* (de la *Argetoaia*; orientîndu-se după *argint*, care de fapt nu are nici o legătură cu numele discutat, unii au pronunțat *Argintoianu*), *Brătianu* (de la *Bratia*), *Brezoianu, Dăianu* (de la *Daia*), *Fălcoianu, Mumuianu, Țuțuianu, Vișoianu*. După *i* vocalic (care formează silabă), există două tratamente: de la *Cozia*, se formează *Cozianu*, de la *Roșia*, *Roșianu*, pe cînd de la *Slobozia, Slobozeanu*. Lucrul e cu atît mai curios, cu cît la ultima localitate *i* este accentuat. Probabil că diferența este dictată de lungimea cuvîntului: dacă de la *Cozia* s-ar suprima *i*, numele ar rămîne greu de recunoscut, pe cînd *Slobozia*, chiar și fără *i*, este destul de lung ca să fie înțeles. Nu trebuie încadrat aici *Caloianu*, care e grecesc și e format din *kalos* „frumos“ și *Iani* „Ion“.

La numele de locuri terminate în *-eu* situația e alta decît la cele terminate în *-ău*: vocala clară *e* din sufix, fiind sprijinită de *e* din rădăcină, nu permite menținerea lui *u* consoană, de aceea de la *Meteleu* se formează *Meteleanu* (după ce *u* vocalic a devenit consonantic). Și la numele în *-ei* se pierde o consoană, de astă dată *-i*: *Macoveanu* de la *Macovei*.

O situație neclară se prezintă la numele derivate de la nume de localități formate cu sufixul *-ești*: în principiu, nimic nu se opune la un rezultat conform cu regulilie generale, și într-adevăr, găsim *Bereșteanu, Bucureșteanu, Căzăneșteanu, Corneștieanu, Finteșteanu, Ploieșteanu, Zîmbreșteanu* și multe altele. Dar găsim și cazuri de *e* schimbat în *i*: *Alimănișteanu, Budișteanu, Popișteanu* (de la *Popești*), *Udișteanu*, fie pentru că *e* neaccentuat a fost pronunțat mai slab și s-a închis, fie pentru că au influențat numele unde *i* era primitiv: *Boișteanu* (de la *Boiștea*), *Brănișteanu, Pociovalișteanu* (de la *Pociovaliștea*), *Zvorișteanu*. Din două colțuri ale țării mi se semnalează că locuitorii unor sate numite *Popești* nu se cheamă *popeșteni* sau eventual *popișteni*, ci *popescani*, ca și cum numele ar fi derivat de la singular (partizanii lui *Averescu* se numeau *averescani*).

Altă modificare vocalică ne întîmpină la numele de felul lui *Calafeteanu, Ghimpețeanu* (de la *Ghimpați*), *Predețeanu* (de la *Predata*), *Seceleanu* (de la *Săcele*). La origine, în toate aceste cuvinte a fost un *a* accentuat (*Săcele* e de la *sat*), care, devenind neaccentuat în derivate, s-a schimbat în *ă*, apoi, sub influența unui *e* următor, a devenit și el *e*. În schimb, orientîndu-se după *Brăila*, mulți pronunță *Brăilățeanu* (poate și după *Gălățeanu*?) pentru *Brăilițeanu* (de la *Brăilița*).

Cînd numele de localitate este un plural feminin articulat, derivatul nume de familie se formează cu suprimarea articolului: *Cioceanu* de la *Ciocile, Farcășanu* de la *Fărcașele, Pogoneanu* de la *Pogoanele*. Explicația acestui fapt a dat-o Șt. Pașca (DR, VII (1934), p. 157—158), care arată că adesea la bază este un nume de localitate mai vechi, fără articol: *Bălcean* nu e de la *Baltele*, ci de la forma mai veche *Bălți*. De multe ori, în același fel, lipsește cîte un sufix: *Măgureanu* de la *Măgurele* (de fapt de la *Măgura*), *Rîureanu* de la *Rîușor* etc. (id., ib.). Dar *Rîureanu* e derivat de la pluralul *Rîuri*?

Ajungem la problema ceva mai complicată a derivatelor de la nume de localităţi cu rădăcina terminată în *-n*. Aici se simte o greutate la adăugarea sufixului, căci se obţine o alăturare a doi *n*, ceea ce complică pronunţarea. Poate cel mai clar este cazul numelor ca *Iacobeanu, Mihăileanu, Spineanu, Urziceanu*. Acestea, în aparenţă, sînt derivate de la nume de persoane şi deci contrazic afirmaţia făcută la începutul acestui capitol. Este însă fără îndoială o iluzie. Ele provin de la numele localităţilor *Iacobeni, Mihăileni, Spineni, Urziceni* (este indiferent, din punctul nostru de vedere, în ce chip s-a ajuns la aceste formaţii). Ar fi trebuit deci să avem *Iacobeneanu, Mihăileneanu* etc., dar limba s-a împotrivit acestor combinaţii şi, printr-o disimilare silabică (fenomenul e numit h a p l o l o g i e), a suprimat unul din cele două grupuri de sunete aproape identice (la plural ele erau în totul identice: *-en-en-i* a devenit *-eni*). Exemple similare citează Paşca, Ţ. O., p. 141: *Hîrsean* pentru *Hîrseneanu, Ileanu* pentru *Ileneanu*.

În cazul lui *Munteanu, Olteanu,* am susţinut altădată (SLG, 1960, p. 68) că am avea formaţii de la *munte, Olt,* dar cu înţelesul influenţat de *Muntenia, Oltenia*. E cazul acum să mă întreb dacă nu cumva avem aici un fenomen asemănător cu cel citat mai sus. Trebuie să adaug că numele *Munteneanu* şi *Olteneanu* există, dar fabricate greşit, de oameni care au ţinut să-şi schimbe numele, dar nu au avut curajul să treacă direct la *Munteanu, Olteanu,* poate ca să nu se expună unei opoziţii din partea celor care purtau dinainte acest nume.

Dar acesta nu este singurul fel în care se evită repetarea lui *n* la derivatele în *-eanu*. În lumina exemplelor de mai sus se va lămuri definitiv şi altă categorie, anume aceea a numelor derivate cu sufixul *-aru*: *Poienaru* etc. Problema a fost mult discutată: Iorgu Iordan, în mai multe articole din *Arhiva* Iaşi (ultimul în volumul XXX, p. 104—106), apoi în BPh, III, 1936, p. 158—160, Puşcariu, în DR, I. (1921), p. 327, şi VI. (1931), p. 534, Paşca, DR, VII (1934), p. 159—160, şi Ţ. O., p. 141, şi eu însumi, în BL, V, 1938, p. 58. Unii (acad. Iorgu Iordan, la care într-un fel m-am alăturat şi eu) au socotit că sufixul *-ar*, din lat. *-arius,* are şi funcţia de a forma numele locuitorilor, ceilalţi au explicat folosirea lui *-ar* prin evitarea lui *-ean,* pentru a nu se repeta consoana *n*.

Avînd în vedere că exemplele de *-ar* conţin toate un *n* la sfîrşitul rădăcinii sau cel puţin într-o silabă anterioară (aparentele excepţii au fost eliminate de Paşca), şi de asemenea că acesta nu este singurul chip în care s-a evitat alăturarea sufixului *-ean* la teme în *-n* (unul s-a văzut mai sus, altul urmează), îndoiala nu mai este permisă. Indiferent dacă *-ar* a avut sau nu dinainte funcţia de a denumi pe locuitori, în orice caz el nu apare decît acolo unde *-ean* a fost evitat, deci ca un surogat al acestuia. Exemple s-au dat foarte multe în articolele citate. Iată numai cîteva dintre ele: *Broştenaru, Comănaru, Rovinaru, Perşinaru, Vălenaru*. Mi se comunică că se zice şi *Zimnicaru,* deşi aici *n* nu este chiar la sfîrşitul radicalului.

Al treilea tip de evitare a repetiţiei lui *n,* cu disimilarea consoanei din rădăcină: *Beclerean,* în loc de *Beclenean* (din *Beclean*), *Ciocmărean, Hîrserean, Ilerean* etc. Mai curios e *Vlădărean* (din *Vlădeni*), care pare a fi din *Vlădenaru,* căci dacă ar fi din *Vlădeneanu* nu s-ar explica prezenţa celui de-al doilea *ă*, provenit din *e*.

Numele locuitorilor se poate transforma el însuşi în nume de localitate, care la rîndul lui poate da un nou nume de locuitori. Astfel locuitorii din *Poiana*, instalîndu-se într-o nouă localitate, îi aduc acesteia numele lor de *Poienari* (la fel *Buştenari, Mărginari* etc.), iar locuitorii acestei localităţi se vor numi *Poienăreni* (*Mărginăreni* etc.), deci sufixul *-ean* reapare, dar nu imediat lîngă *n* din rădăcină.

O variantă mai rară a sufixului pe care îl discutăm este *-ianţ*, semnalată de Bogrea, DR, IV (1927), p. 866, iar Paşca, DR, VII (1934), p. 161, adună mai multe exemple cu explicaţii. Forma citată este caracteristică pentru Banat şi are corespondent exact în sîrbeşte. Exemplele cele mai cunoscute sînt *Gataianţu*, de la *Gataia*, şi *Rîmneanţu*, de la *Rîmna*. Se porneşte tot de la sl. *-ian-*, *-an-*, numai că, în loc să se adauge sufixul singulativ *-inŭ*, care nu figurează la plural, se adaugă sufixul *-ĭcĭ*, devenit în romîneşte *-eţ*. Aceste sufixe se folosesc si la plural, numai că vocala redusă *ĭ-* dispare, deoarece ultima consoană nu mai are nevoie de suport, fiind urmată de vocala caracteristică pluralului. Deci forma de plural se termină în *-ţî*. Astfel pornim de la un sufix care a avut la singular forma *-ianĭţ*, iar la plural *-ianţî*. Şi în acest caz pluralul a fost mai puternic, de aceea în romîneşte avem forma *-ianţ*, articulat *-ianţu(l)*.

Un ultim amănunt care interesează mai puţin sufixul şi mai mult baza. Cum se formează numele locuitorilor din localităţile cu nume compus din mai multe cuvinte? Pe de o parte zicem *Turneanu* celor din *Turnu-Măgurele*, *Pietreanu* celor din *Piatra-Neamţ*, pe de altă parte zicem *Severineanu* celor din *Turnu Severin*. Apar nume ca *Giosan* sau *Digiosan*, apoi *Suseanu* (*Susan*), pentru cei din localităţile perechi, numite una *de-Sus* şi cealaltă *de-Jos*. Faptul este în legătură cu prescurtările curente ale numelor de locuri: se zice *Turnu* pentru *Turnu-Măgurele*, dar *Severin* pentru *Turnu Severin*. Numai în glumă se adaugă uneori adjectivul, de exemplu *Rîmniceanu-Sărat*. Totuşi, acolo unde numele localităţii nu se prescurtează, cel al locuitorilor cuprinde şi el ambele elemente: *Băimărean* de la *Baia-Mare*, *Sătmărean* de la *Satu-Mare* (cf. şi magh. *Szatmarí*), *Vălimărean* de la *Valea-Mare*. Alte exemple, ca *Valedulcean*, se găsesc la Paşca, *art cit.*, p. 162—163.

Sufixul *-an* mai apare şi cu alte valori, avînd şi altă origine, de aceea nu toate numele în *-an* se vor explica aşa cum am văzut mai sus. Desigur în *Micuşan, Mirodan, Moruzan, Ramadan, Ticuşan*, totdeauna nearticulate, avem de-a face cu sufixul augmentativ *-an*, care se găseşte şi în nume de botez: *Drăgan, Pîrvan, Puican, Şerban, Vîlcan*. În *Stoian* e sufix de participiu slav.

-ea. Al treilea sufix în ordinea importanţei şi a frecvenţei este *-ea*, puţin studiat (Ioana Vintilă pregăteşte o lucrare specială cu acest subiect), şi de fapt de mai multe origini, deşi pînă la urmă apare în romîneşte ca sufix cu formă şi valoare unitară. Spre deosebire de cel de-al patrulea sufix, *-oiu* (de care va fi vorba mai departe), *-ea* este general romînesc, chiar dacă frecvenţa lui diferă de la o regiune la alta („foarte productiv" în Valea Jiului, după Al. Cristureanu, CL, VI (1961), p. 172; multe exemple şi la Dumitra Neda-Surdu). Se consideră de obicei că este de origine slavă dar lucrurile nu sînt prea clare. Iată, în ordine, diferite posibilităţi de explicaţie, începînd cu numele de botez.

Un nume masculin terminat în *-e* a putut primi articolul *-a*, de exemplu *Badea* (vezi și *Gîdea*, nume de familie), *Oprea, Petrea, Udrea*. Aici apar o serie de subcategorii, după consoana care precedă pe *-e*: *-ce* este în slavă un sufix de diminutiv, de care a fost vorba mai sus, redat în romînește, în general, prin *-cea*: *Cocea, Mircea, Vucea*, vezi p. 63 *Lacea*<sl. *Vlad-ce*, Drăganu, DR, VII (1934), p. 136 (în realitate pronuntarea este *č+a*, după cum în *Hogea*<*hoge* pronunțarea este *ǧ+a*): *-le* este de asemenea un sufix de diminutiv, întîlnit în bulgară, de exemplu în *Șteflea* (vezi p. 63; cf. *prîslea* în *Et. rom*,); vezi și *Mihnea*, p. 63.

Sub influența acestor exemple, sau poate pur și simplu din cauza pronunțării muiate a consoanelor, *-ea* a putut lua locul lui *-a* în *Cîrstea, Costea, Minea, Rizea*, dacă ele provin din *Cîrsta, Costa, Mina, Riza* (cum e probabil pentru toate, afară de *Minea*, care pare mai curînd o pronunțare regională a lui *Mihnea*; să ținem seamă că accentuarea originară a lui *Mina* este pe *a*).

O serie de nume sînt hipocoristice rusești, simțite în general ca atare: *Colea, Ghenea, Tolea* etc. (vezi p. 61).

Altele sînt hipocoristice formate în romînește, evident după modelul unora din cele citate mai sus: afară de *Monea* deja citat (p. 63), se pot adăuga exemple ca *Bogdea* din *Bogdan* (dar cred că *Bogde* există în ucraineană judecînd după derivatul *Bogdenko*), *Fanea* din *Ștefan*, *Firea* din *Zamfir*, *Gorea* din *Grigore*, *Pintea* din *Pintilie*, *Spirea* din *Spiridon*, *Stelea* din *Stelian* etc.

Deoarece există pe de o parte *Chiru*, pe de altă parte *Chirea*, ambele hipocoristice de la *Chiriac*, se poate crea impresia că *Chirea* e format direct de la *Chiru*, iar după acest model pot apărea *Mitrea* de la *Mitru*, *Onea* de la *Onu*, *Șendrea* de la *Șandru* etc.

Există rare nume de femeie terminate în *-ea*: *Nedelea* folosit și pentru bărbați, de fapt numele vechi slav al *duminicii* (vezi mai sus și *Nedelcu*), *Oltea* (legătura cu rîul *Olt* mi se pare neprobabilă).

Atașîndu-se la un element în *-l* (*-ul, -el*), foarte frecvent în formarea cuvintelor romînești, *-ea* apare în sufixele complexe *-ulea, -elea*, de exemplu în *Rădulea, Nichițelea*; dacă primul ar putea fi interpretat ca *Radul+-ea*, al doilea nu poate fi înțeles decît ca *Nichita+-elea*, deoarece un diminutiv *Nichițel* nu este cunoscut. Existența numelor în *-elea* spulberă explicația, și așa cu totul neplauzibilă, a lui Diculescu, *Die Gepiden*, p. 186, care vede în numele ca *Rădulea* originale germane de tipul *Radaulf*. În Franța, stăpînită de urmașii germanilor invadatori, foarte repede nu s-au mai putut forma nume din elemente de origine germanică, deoarece populația nu cunoștea limba germană (vezi p. 47). Este oare de crezut că la noi cunoașterea germanei a fost atît de durabilă și de adîncă, încît după ce pătrunseseră și se impuseseră elementele slave (ca *Radu*) să se mai fi putut forma din ele compuse cu elemente germanice?

Apar însă, nu se știe de cînd și de ce, foarte multe porecle formate cu *-ea*: *Burtea*<*burtă*, *Cotea*<*cot*, *Mucea*<*muci*, *Nodea*<*nod* etc. etc. Vezi Pașca, Ț. O., p. 140. În lucrarea Dumitrei Neda-Surdu găsesc exemple ca *Tucea*<*tuci*, poreclă a unui om negricios. Se pare că aproape de la orice substantiv se poate forma o poreclă cu *-ea*, iar aceste porecle devin ușor nume de familie. Desigur așa trebuie interpretate numele ca *Corbea*,

Grecea, Lupea etc. Aici și *Florea*, vezi mai sus, p. 53, și BL, IV (1936), p. 80.

În Transilvania, sufixul apare scris *-ia*, din cauză că ofițerii stării civile erau maghiari sau germani, care nu aveau în limba lor scrierea *-ea*. *Creția, Horia, Monția* etc. (ardelenii scriu și pronunță *Horea*).

Devenit sufix de nume de familie, *-ea* a servit la romînizarea a diverse tipuri de nume străine, așa cum s-a arătat la p. 97 și 98 Găsim alături *Gane* și *Ganea*<bg. *Ganev, Dude* și *Dudea, Ianule, Ianulea* (și chiar *Ianùl*)<gr. *Ianulis.*

Sufixul *-oiu* urmează să fie tratat ceva mai departe. Dau însă aici cîteva sufixe de mai mică importanță, folosite pentru a forma nume de persoane. În ordine alfabetică:

-eș, de origine slavă și maghiară în același timp. Pascu, *Suf.* p. 284—285, citează cîteva nume de familie provenite din porecle: *Mareș, Verdeș* etc. Bogrea, DR, IV (1927), p. 868—869, adună o listă mai amplă, din care citez: *Beleș* (din sl. *bel-* „alb“), *Codreș, Moaleș, Rareș* etc. Se vede că la bază stau adjective și substantive, de obicei romînești. Se pune însă întrebarea dacă *Mareș* este într-adevăr format de la rom. *mare.* Hipocoristicul ceh *Mareš* este explicat prin *Martin.*

-ete, după Pascu, *Suf.*, p. 38, ar proveni din lat. *-ittus*, sufix de diminutiv. Atît forma, cît și valoarea demonstrează categoric falsitatea acestei idei. Sufixul este specific pentru Oltenia și constituie un nou singular refăcut din pluralele în *-eți* ale cuvintelor formate cu sufixul *-eț* (BL, II, (1934). p. 246—249). După ce noul sufix s-a răspîndit și s-a consolidat, el a ajuns să fie atașat în Oltenia și la nume de persoane, în special la nume de botez. Pascu citează *Cocorete, Crăciunete, Frunzete, Ionete, Păunete* și, separat, ca și cînd ar fi vorba de alt sufix, nume în *-ulete* (acesta e refăcut din pluralul *-uleți*, variantă a lui *-eți*): *Chivulete, Mărculete, Păsculete. -ete* a ajuns să fie simțit atît de specific oltenesc, încît se fac glume cu ajutorul lui. În copilăria mea se recitau versuri așa-zicînd oltenești, ca *Aține-te, Marinete, c-a fugit brabetele* („vrabia“) *și-a luat prunetele* . . . sau *A venit Ionete de la București, cu ghete-n ghete* („cu galoși“), *călare pe tocilete* („pe bicicletă“)...

-ilă, studiat de Mioara Avram, SMFC, II (1960), p. 149—178, este împrumutat din slavă, unde formează nume de purtători ai unei calități, în general cuvinte depreciative, și unele hipocoristice. În romînește servește la formarea de epitete derivate de la adjective și de la verbe, de exemplu *bîlbîilă, chiorilă, flămînzilă* etc., care, la rîndul lor, întrebuințate ca porecle, pot ușor deveni nume de familie. În ultimul timp, în poveștile pentru copii preșcolari, se înmulțesc numele în *-ilă* date animalelor: *Iepurilă, Ursilă* etc. Iată cîteva exemple de nume de familie formate cu *-ilă: Bușilă, Cornilă, Desilă, Frățilă, Băncilă*, ultimul fiind derivat de la hipocoristicul *Banciu.*

-otă, tot de origine slavă (Pascu, *Suf.*, p. 275), este atestat aproape numai în nume de persoane, devenite adesea și nume de locuri: *Albotă, Balotă, Calotă, Capotă, Dobrotă* (cf. numele cartierului bucureștean *Dobroteasa*, soția unui *Dobrotă*), *Dragotă, Jacotă, Laiotă, Racotă* etc. *Balotă* nu vine, cum credea încă Pascu, de la *bală*, ci de la slav. *bel-* „alb“, iar *Albotă* constituie traducerea lui în romînește. Cf. acad. E. Petrovici, *Romano-*

slavica, III, p. 17, care arată că sufixul slav *-ota* forma abstracte de la adjective, apoi a ajuns să formeze hipocoristice.

-şa, de origine nu prea clară. Bogrea în DR, IV (1927), p. 863, dă o listă de nume, din care extrag următoarele: *Capşa, Domşa, Dracşa* (vezi numele de localitate *Drăcşani*), *Dumşa, Focşa* (vezi *Focşani*), *Lupşa, Micşa, Tomşa, Tripşq*. Pe *Comşa* îl explică prin sîrb. *komşia* „vecin“ (de origine turcească), eventual din rus. *komşá* „bătăuş“. Singurul lucru ce se poate spune despre această etimologie este că e neconvingătoare. Pascu (*Suf.*, p. 278) explică acelaşi nume prin *coamă*. Pe de altă parte Weigand, p. 154, crede că *Dumşa* e format din sl. *duma* „cuvînt“. Sufixul a fost studiat temeinic de N. Drăganu, *Numele proprii cu sufixul -şa*, Cluj, 1933. Pe baza a mult mai numeroase exemple, el a arătat că radicalele acestor formaţii sînt totdeauna nume de persoane: *Comşa* de la *Avacom* sau de la *Coman* (p. 17), *Cupşa* de la magh. *Jakab* „Iacob“ (p. 26), *Domşa* de la *Doma*, variantă maghiară a lui *Damian*, eventual de la *Dominic* (p. 20), *Dumşa* de la *Dumitru* (ib.), *Dracşa* de la *Drag-* (p. 21), *Tripşa* de la *Tripon*, variantă a lui *Trifon* (p. 42). În mod consecvent, vom socoti că numele de felul lui *Capşa, Focşa, Lupşa* (p. 21—22), *Micşa* sînt formate nu de la nume comune sau de la adjective, ci de la nume de persoane ca *Lupu, Micu* (*Capşa* poate de la *Capotă*, iar *Focşa* de la *Foca?*).

Moţiunea

Numele de botez masculine şi feminine sînt adesea paralele, în sensul că alături de fiecare masculin se formează femininul corespunzător şi (mai rar) viceversa. Formarea femininelor de la masculine a fost studiată de Aurelia Stan în articolul *Contribuţie la studiul prenumelor feminine din Valea Bistriţei-Bicaz*, publicat în CL, VI (1961), p. 383—393. La acest articol mă voi referi de mai multe ori în prezentul capitol.

Adesea şi numele de familie au forme diferite pentru cele două sexe. am văzut mai sus tipul latin, m. *Iulius*, f. *Iulia*, şi tipul slav, m. *-ov, -ev*, f. *-ova, -eva*, sau m. *-ski*, f. *-ska* etc. şi în romîneşte vom găsi formaţii feminine paralele cu cele masculine la numele de familie, numai că ele nu au şi nu au avut valoare oficială.

Cel mai simplu mod de formare a femininului este adăugarea sufixului *-a* după consoana finală a numelui de botez masculin (dacă masculinul se termină în *-u*, acesta este eliminat), numele de persoane fiind astfel tratate ca adjectivele şi ca substantivele comune. Se formează astfel feminine ca *Dina, Dumitra, Ioana, Păuna, Rada, Sorina, Stana, Zamfira*, de la *Dinu, Dumitru, Ion, Păun, Radu, Sorin, Stan, Zamfir*. Pe lîngă formaţiile de acest fel, care sînt tradiţionale, Aurelia Stan citează unele recente, pe care le putem socoti cel puţin bizare: *Chiriaca, Veniamina, Viorela* (*Ionela* se întîlneşte şi în Bucureşti) etc. (*art. cit.*, p. 386). Uneori astfel de nume ne vin şi din apus, de exemplu *Marina*, care, ce e drept, poate fi format în romîneşte de la *Marin*, dar cel puţin în unele cazuri este datorat unei metode recente apusene. Trebuie adăugat totuşi că *Marina* există şi în bulgăreşte (*Izvestiia*, V (1957), p. 428).

Dar nu de la orice nume masculin se poate forma astfel femininul. Sînt cazuri cînd trebuie adăugat un sufix mai consistent (de altfel şi la

numele comune sufixul *-ă* pentru formarea femininului este astăzi puțin productiv).

Încă de pe vremea romanilor se folosea sufixul *-ina*. Printre substantivele comune latinești nu găsim decît două exemplare clare: *gallina* „găină" de la *gallus* „cocoș" și *regina* de la *rex* „rege" (*Regina* se folosește ca nume de femeie în englezește si în nemțeștę, iar din nemțește a trecut și la noi, mai cu seamă în Transilvania, cu pronunțarea germana *Reghina*). Poate deci părea curios ca de aici să fi ieșit un procedeu foarte obișnuit de a forma femininul numelor de persoană. În realitate, faptele sînt ceva mai complicate.

Sub forma lui masculină, *-inus*, sufixul a fost mult folosit în latinește cu alte valori, iar de la masculinele în *-inus* s-au format, cu procedeul curent, feminine în *-a* (deci numele feminine corespunzătoare celor masculine în *-inus* se termină în *-ina*). Adesea tema la care se adăuga *-inus* se termina în *-t*: *Augustinus, Iustinus, Martinus*, mai ales că multe sînt formate de la participii prezente: *Constantinus* de la *constans, constantis* „statornic", *Valentinus* de la *valens, valentis* „voinic" etc. Dar sufixul nu e *-tinus*, ci *-inus*, cum se poate vedea după nume ca *Agrippinus* de la *Agrippa, Messalinus* de la *Messala, Paulinus* de la *Paulus*. Cînd alături de aceste masculine s-au format feminine, ca *Iustina, Martina, Constantina, Valentina, Agrippina, Messalina*, s-a putut naște impresia că s-a pornit de la bazele *Iustus, Mars* (genitiv *Martis*), *Constans, Valens, Agrippa, Messala*, cu sufixul *-ina*. Cît priveste pe *Paulina*, acesta a putut părea format chiar de la femininul *Paula*. Pe această bază au putut apărea nume în *-ina* fără să existe masculine în *-inus*, sau cel puțin fără să se țină seamă de ele: *Clementina* de la *Clemens* „îndurător", *Florentina* de la *Florens* „înfloritor", *Leontina* de la *Leontius* „ca un leu" (numele *Leontin* pare refăcut după feminin).

Pe această bază s-au format în limbile apusene numeroase feminine în *-ina*. În franțuzește există *Célestine* (*céleste* „ceresc"), *Claudine* alături de *Claude* (masculin și feminin), *Jeannine* de la *Jean* etc. În englezește s-a format, după cît se pare, *Cristina* (apare încă din secolul al XI-lea, vezi Withycombe). Pe bază de radicale germanice s-au format numeroase derivate, avînd în general paralele feminine în *-a: Carolina* (și *Carola*), *Ernestina, Filippina* (și *Filippa*, cf. it. *Filippino Lippi*), *Wilhelmina* (și *Wilhelma*), pentru care vezi Kleinpaul, p. 84. Se mai pot adăuga *Albertina, Leopoldina* (nu știu dacă este cunoscut în altă parte decît la noi, și nici la noi nu știu dacă îl poartă altcineva decît artista *Leopoldina Bălănuță*), apoi de la radicale latinești, *Cezarina, Victorina* (alături de *Victoria*), și de la un radical ebraic *Iozefina* (și *Iozefa*). N-ar fi exclus ca și *Marina* să fi fost simțit ca un derivat, cu sufixul *-ina*, de la *Maria*, iar *Rosina*, de la *Rosa*. În orice caz, un nume ca *Bertina*, hipocoristic de la *Albertina*, a putut fi pus în legătură cu *Berta*, ceea ce a putut da naștere ideii că numele feminine pot fi „lungite" prin adăugarea sufixului *-ina*, fără să se pornească de la un masculin. Pe de altă parte, scurtarea poate fi mai accentuată: de la nume ca *Wilhelmina* sau *Ernestina*, se ajunge la hipocoristice ca *Mina, Tina*, care, în afara sufixului, nu mai păstrează decît consoana finală a temei, deci avem aici aceeași situație ca la numele grecești, de felul lui *Mache, Tache* (vezi p. 60), slave, de felul lui *Rașcu* (vezi p. 62), sau romînești, de felul lui *Ica* (vezi p. 66).

Şi pentru acest sufix în lucrarea Aureliei Stan (p. 387) se găsesc exemple bizare: *Dumitrina, Petrina, Teodorina, Vasilina.* Dar *Melintina, Melentina, Melitina,* citate pe aceeaşi pagină, reprezintă măcar parţial pe gr. *Meletina* (Buturas, p. 77), derivat de la *Meletie.* Într-adevăr, la noi formaţia a putut veni mai demult din greceşte. În cartea lui Buturas am putut releva (fără să urmăresc să fiu complet) nu mai puţin de 15 nume în *-ina,* printre care *Anghelìna, Asimina* (de la *asimi* „argint“), *Lefterina, Pavlina, Stamatina, Vasilina, Zambetina* (alături de *Zambeta*) şi, fără îndoială, din greceşte este şi *Evanghelina* (la Buturas numai *Vanghelinì* si masculinul *Vanghelinòs*).

Ipoteza originii greceşti a numelor ca *Anghelina* se impune, între altele, şi pentru că există în romîneşte astfel de nume anterioare influenţei occidentale. Pentru un nume ca *Dobrina* am putea porni şi de la *Dobre,* şi de la *Dobrin,* pentru *Florina,* atît de la *Flora* sau *Floarea,* cît şi de la *Florin* (în acest din urmă caz, sufixul n-ar fi *-ina,* ci *-a*). Dar *Alexandrina,* nume vechi şi relativ popular, nu se poate explica decît ca format în romîneşte cu sufixul *-ina.*

Un argument puternic în favoarea originii greceşti îl constituie numeroasele exemple din bulgăreşte, multe întru totul paralele cu cele romîneşti. Găsesc de exemplu în *Izvestiia,* V, numele *Anghelina* (p. 426), *Evanghelina* (p. 427), *Gherghina* (p. 426), *Krăstina* (p. 428), *Nikolina, Nikulina* (p. 428), *Pavlina* (p. 428), iar în *Izvestiia,* VII, *Anghelina* (p. 315), *Dimitrina* (p. 327), *Gherghina, Gheorghina* (p. 323), *Grigorina* (p. 324), *Hristina* (p. 354), *Lazarina* (p. 337), *Latina* (p. 337; de la numele feminin *Lata*?), *Nikolina* (p. 343), *Pavlina* (p. 344), *Zaharina* (p. 330).

Cîteva nume terminate în *-ina* trebuie despărţite de celelalte: *Frosina,* care nu e derivat de la *Frosa,* ci invers, originalul fiind vechiul grecesc *Euphrosyne* „înţelepciune“; *Irina,* unde *-ina* nu e sufix (grec. vechi *eirene* „pace“), apoi *Corina,* format în greaca veche de la *kore* „fată“ cu sufixul *-inna* (deci *Korinna*). În sfîrşit *Despina,* care de asemenea nu e format cu sufixul *-ina*: în greaca veche, de la *despòtes* „stăpînul casei“, cu un sufix complex *-nia,* s-a format femininul *despotnia,* devenit apoi *déspoina* „stăpîna casei“, „gospodină“. În greaca modernă se pronunţă *déspina* „stăpînă“ şi e folosit ca nume propriu în loc de *Maria.* Dar formaţia nu mai este inteligibilă pentru un grec de astăzi, dacă nu cunoaşte istoria limbii. În romîneşte accentul a fost mutat pe *i,* desigur prin analogie cu celelalte nume terminate în *-ina.*

În franţuzeşte s-au format feminine în *-ie* (pronunţat *-i,* dar transpuse în alte limbi prin *-ia,* după modelul latin). Masculinele latineşti în *-ius* au pierdut această finală (cel puţin în pronunţare: *Aemilius* > *Emile,* pronunţat *emil*; *Iulius* > *Jules,* pronunţat *jül*), în timp ce femininele au păstrat pe *-ia,* schimbînd accentul (în latineşte *i* era neaccentuat, iar în franţuzeşte e accentuat), probabil după modelul sufixului de colective şi abstracte *-ia,* devenit în limbile romanice *-ìa* (fr. *-ie*); rom. *moşie* de la *moş, prostie* de la *prost,* fr. *broderie, tyrannie.* Deci femininul de la *Emile* este *Emilie,* de la *Jules* e *Julie* şi se creează ideea că pentru a forma femininul adăugăm un *-i.* Aşa se formează de la *Léon, Léonie* (de aici, în romîneşte, *Leonia*). Asemenea formaţii găsim şi în romîneşte, după ce s-a părăsit, la unele nume, finala *-iu* (vezi mai sus): alături de *Aurel, Cornel, Emil, Eugen, Valer,* sînt normale *Aurelia, Cornelia, Emilia, Eugenia, Valeria,*

Anton e din grecește, fără *-iu*, iar *Antonia* din latinește. *Victor* („învingător") n-a avut nici în latinește *-iu*, iar femininul *Victoria* a fost substantiv comun („victorie"). Mai greu de lămurit este *Ștefania* (pentru care există și varianta mai simplă *Ștefana*). Accentul acestui nume este pe *i*, ca în derivatele franțuzești, dar în franțuzește nu există nici un nume corespunzător (lui *Ștefan* îi corespunde în franțuzește *Etienne*). *Ștefan* e de origine grecească, dar în grecește nu are și n-a avut niciodată terminația *-ios*, de la care să se explice o formație feminină în *-ia*. Am întîlnit, totuși, într-un film grecesc, numele *Stefania*, care ar putea fi eventual la baza numelui nostru (*ș* inițial s-ar explica prin influența lui *Ștefan*). Există și posibilitatea ca *Ștefania* să se fi format în romînește: deoarece avem pe *Năstase* (din gr. *Anastàsios*), cu femininul *Nastasia* (din gr. *Anastasìa*), după acest model se putea ajunge și la *Ștefania* de la *Ștefan*.

Petria (la Aurelia Stan, *loc. cit.*), dacă e, cum cred, cu *i* accentuat (din păcate, autoarea nu a diferențiat formele cu accentul pe sufix de cele cu accentul pe radical), are o paralelă în bulgărește (Weigand, p. 129). Alte formații bizare, citate de aceeași autoare în același loc, ca *Ermilia* (*Ermil*, grecesc, n-a avut niciodată *-iu*), *Ionelia*, arată că sufixul ar fi devenit productiv în romînește (desigur, sub forma neaccentuată). Dar *Ermilia* s-ar putea datora unei confuzii cu *Emilia*.

Trebuie tratat aparte *Vasilichia*, care nu e format în romînește de la *Vasile*, ci luat gata făcut din grecește, unde are la bază adjectivul *vasilichì*, femininul de la *vasilikòs* „regesc". Mai amintesc pe *Felicia*, care în aparență pornește de la *Felix* (în latinește „fericit"), de fapt însă este femininul unui derivat latinesc *Felicius* și se folosește și în englezește (nu în franțuzeste: femininul de la fr. *Félix* este *Félicité* „fericire"). Apoi numele de felul lui *Constanța*, *Florența*, care au fost cîndva în *-ia*, dar *i* a fost absorbit de consoana precedentă.

În franțuzește se folosesc diminutive formate cu un element *-tt-*, de origine latină. Aceste derivate fac funcție și de feminine pe lîngă numele de botez masculine. În forma *-ette* găsim în franțuzește exemple ca *Huguette*, *Josette*, *Odette*, *Yvette*. Multe dintre ele au ajuns pînă la noi, căpătînd fizionomie romînească: *Aneta* (cel mai vechi și mai răspîndit, diminutiv de la *Ana*), apoi *Antoaneta* (fr. *Antoinette*, cu *oi*, pentru că masculinul francez este *Antoine*, pronunțat *antoan*; *Aneta* și *Antoaneta* apar și în bulgărește (*Izvestiia*, VII, p. 315), *Georgeta* (destul de frecvent). *Henrieta*, *Marieta* (de asemenea mult răspîndit), *Nicoleta*, *Violeta*. *Antoinette* se răspîndeste acum la noi sub forma *Antoneta*, nu numai pentru că este influențat de *Anton*, ci, mai ales, pentru că romîna nu suportă diftongul *oa* neaccentuat. *Julieta* are un *i*, pentru că are la bază forma *Julie*. În forma *-otte* găsim, alaturi de masculinul *Charlot* (de la *Charles* „Carol"), pe *Charlotte*, în romînește *Șarlota*. Aici constatăm că femininul francez s-a format prin adăugarea unui *-t* (se pronunță la masculin *șarlò* și la feminin *șarlòt*): a fost o vreme cînd masculinele franțuzești se terminau în consoană, iar femininele în *-a* (rostit cam ca *ă* al nostru), deci situația era ca în romînește; după un timp consoanele finale au dispărut, și multe masculine au rămas terminate în vocală; mai tîrziu, și vocala finală a femininelor a fost aproape complet eliminată, ceea ce a dus la rezultatul că femininele se termină în consoană. Astfel femininul de la *Louis* (pronunțat *lùi*) este *Louise* (pronunțat *luiz*), rom. *Luiza*.

Saveta trebuie eliminat din discuţie, deoarece nu este derivat de la *Sava,* cum s-ar putea părea, ci este hipocoristic de la *Elisaveta,* de origine ebraică.

La Aurelia Stan (*loc. cit.*) nu apare nici un nume romînesc în *-ota,* în schimb cu *-eta* sînt mai multe bizare: *Arsineta, Gheorgheta, Grigorieta, Ioaneta* (cu *oa* neaccentuat!).

Sufixul grecesc *-ad-* (cu varianta *-id-*) apare uneori la noi, dar e neproductiv: *Olimbiada* (popularizat prin „Alexandria", căci pe mama lui Alexandru cel Mare o chema *Olympias,* genitiv *Olympiados;* numele e feminin, de la *Olimp*), *Persida* (feminin de la *Persu* „persan").

Ajung la cîteva sufixe care se folosesc în romîneşte şi pentru substantivele comune. De origine slavă este *-că,* pe care îl găsim în cuvinte ca *ogarcă, puică, săteancă.* În nume de persoane îl întîlnim în *Anca,* diminutiv bulgăresc de la *Ana, Leanca* de la *Leana* (mai „distins": *Elenca* de la *Elena*); *Stanca* ar putea fi format şi de la *Stana* şi de la *Stan,* dar *Ivanca* e de la *Ivan,* şi mai ales *Vasilca* (destul de răspîndit) e indiscutabil de la *Vasile* (vezi însă formele paralele bulgăreşti, p. 62). Elena Ciobanu, în SMFC, I (1959), p. 138, nu prezintă decît exemple de nume de familie în *-eanca* (*Băleanca*), si *-oaica* (*Brăiloaica*).

Alt sufix de diminutiv, folosit şi pentru formarea femininului, este *-ică,* acesta de origine latină. Îl găsim în nume comune ca *fetică, mămică* de la *fată, mamă* (în cele mai multe cazuri a fost înlocuit cu sufixul complex *-ic-ică: pietricică* etc.). Cu *-ica* se pot forma diminutive de la orice nume feminin; paralel există diminutive masculine în *-ică.* În felul acesta nu putem şti dacă un nume în *-ica* este derivat de la masculinul în *-ică* sau de la baza acestuia, eventual de la femininul în *-a.* De exemplu *Ionica* ar putea fi explicat prin *Ionică,* prin *Ion* şi prin *Ioana; Vasilica,* prin *Vasilică* şi prin *Vasile* (de notat că e al patrulea feminin pe care-l întîlnim, după *Vasilca, Vasilichia* şi *Vasilina*). Vezi şi p. 65.

Cam la fel se întîmplă cu sufixul de diminutiv *-iţă,* de origine slavă (formează diminutive ca *fetiţă, guriţă,* şi feminine ca *morăriţă, păuniţă*). Totuşi aici situaţia e ceva mai simplă, deoarece nu peste tot avem în paralelă masculine în *-iţă: Victoriţa* (mai răspîndit decît *Victorina*) ar putea fi format de la *Victoria* sau de la *Victor,* dar nu de la *Victoriţă,* care nu se foloseşte. În general, numele în *-iţa,* ca şi cele în *-ica,* sînt mai curînd diminutive decît feminine. De remarcat că sufixul a trecut şi în neogreacă, unde formează diminutive: *Militsa* (de la *Milia* „măr", vezi şi p. 65).

Există rare cazuri de masculine în *-a* folosite şi pentru femei: *Sava, Stoica.* Le prezint mai mult ca o curiozitate.

Ceva mai interesant este faptul că nu chiar de la orice nume de bărbat se formează feminine (deşi exemplele adunate de Aurelia Stan ne pot pune pe gînduri în această privinţă): *Bujor, Cernat, Luca, Maxim, Moise, Preda, Remus, Romulus, Stroie, Toma,* constituie cîteva exemple.

Mult mai rare sînt cazurile de formare a prenumelor masculine de la cele feminine. Am mai pomenit mai sus (p. 53) de *Corin* (care ar însemna de fapt „fetiţ"), de *Leontin,* de *Sabin* (ar putea fi şi masculin de la origine, lat. *Sabinus,* dar de *sabine* s-a vorbit mult mai mult în istoria predată la noi, de aceea cred că punctul de plecare e *Sabina,* în orice caz mai frecvent decît masculinul). Am citat apoi pe *Viorel* (p. 66), care e sigur format de la *Viorica* (după modelul *Ionel/Ionica*). S-ar putea apoi

ca numele de felul lui *Aurică* să fie formate de la femininele ca *Aurica* (vezi mai sus, p. 66, ipoteza contrară), deşi nu e exclus ca atît *Aurică*, cît şi *Aurica* să fie formate direct de la *Aurel* (cf. *viţică* de la *viţel*). Eventual *Florea* se poate explica prin *Floarea* (vezi mai sus), *Marin*, cel puţin în unele cazuri, ar putea fi luat drept masculinul de la *Maria* (dar există şi în bulgăreşte şi în greceşte). Sigur de la feminine sînt formate *Irin*, evident rar, *Monic* (poate părinţii aşteptau o fată, căreia îi pregătiseră numele, apoi, căpătînd un băiat, au păstrat proiectul, suprimînd pe *-ă*). Se mai pot cita apoi *Saftu* şi *Teclu*, femininele *Safta* şi *Tecla* fiind mult mai răspîndite şi avînd şi o etimologie precisă (*Safta* e scurtat din *Saveta*, iar *Tecla* e din gr. *theòkleia*, format de la *theokles* „gloria lui Dumnezeu")

După cum există nume masculine fără feminin, tot aşa există şi nume feminine fără masculin, ceea ce nu trebuie să ne mire, mai ales că numele feminine sînt adesea formate în special ca feminine: *Despina, Natalia, Raluca, Sofia, Speranţa* (de curînd mi s-a semnalat un *Speranţiu)*. Nu putem cita foarte multe feminine, deoarece acestea sînt de cele mai multe ori formate de la masculine, deci perechea există dinainte. Fără asemenea justificare se mai pot cita *Ana, Ecaterina, Elena, Marta.*

Formarea femininului de la numele de familie este în bună măsură deosebită faţă de cele arătate pînă aici. Ţinînd seamă de faptul că adesea femeia este cunoscută după numele de botez al bărbatului, vom găsi, alături de feminine formate de la numele de familie autentice, feminine formate de la nume de botez masculine, ţinînd locul numelor de familie. Încep cu cîteva formaţii nu prea răspîndite, care ridică, mai puţine probleme.

Cel mai simplu şi în acelaşi timp cel mai rar este sufixul *-a*, pe care l-am întîlnit şi la femininele nume de botez. De la porecle, formate pe bază de adjective, în sudul ţării se formează feminine de tipul adjectival, în *-a*: *Ciunga, Ochioasa, Pleaşa, Răguşita, Surda, Tunsa* pentru soţia lui *Ciungu, Ochiosu, Pleşu, Răguşitu, Surdu, Tunsu*, deşi soţia nu este şi ea *ciungă, răguşita, surdă* sau *tunsă*. Se formează apoi feminine în *-a* şi de la porecle care nu sînt adjective: *Gloanţa*, soţia lui *Glonţ*, *Teaşa*, soţia lui *Teşu* (vezi BPh, V (1938), p. 157 si lucrarea deja amintită a lui I. Roşianu).

Prin Ardeal se foloseşte acelaşi sufix pe lîngă numele în *-ean*, care pot fi şi ele luate drept adjective: *Munteana*. soţia lui *Muntean*(*u*).

Cea mai mare întrebuinţare o are *-a* la numele în *-escu*, al căror feminin familiar este în *-easca*: *Popeasca, Vasileasca*. Cum numele în *-escu* sînt la origine adjective, se poate spune că formaţia este normală.

Cunoscut de la numele de botez feminine este şi sufixul *-ca*: dupa cum de la substantivele comune terminate în *-ean* se formează feminine cu *-eancă*, de exemplu *dunăreancă, săteancă* de la *dunărean, sătean*, tot aşa şi de la numele de familie în *-eanu* se formează feminine în *-eanca*: *Cîmpineanca, Ulmeanca*. La fel, la numele formate cu varianta *-anu*: *Mocanca* etc. Voi vorbi mai departe de varianta *-oaica*.

Rareori şi mai mult în glumă se formează, de la numele de familie, feminine cu sufixele diminutivale *-ica, -iţa, -uţa*: *Brezica* (de la *Brezeanu*), *Lunguţa* [de la *Lungu*, vezi, pentru ambele, E. Ciobanu, SMFC, I (1959), p. 142], *Grăuriţa*.

Un sufix împrumutat, care se mai întîlneşte rar la noi, este *-ina*, cu *i* neaccentuat: *Cratèrina* (de la *Cratero*), *Paleològhina* (E. Ciobanu, *art. cit.*,

p. 139), *Papadòpolina* (la Caragiale, în *Bùbico*), *Rosèttina* (Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, București, 1948, p. 187, n. 1), *Teodòrina*. Aceste nume le-am auzit personal, adesea, cu accentul pe radical. Se socotește uneori că e același sufix ca în *Alexandrina*, dar părerea aceasta e greșită, deoarece acest sufix este accentuat. Buturas citează, ce e drept, nume ca *Paleologhìna*, dar e vorba de nume de botez feminine. E. Ciobanu, *loc. cit.*, pornește de la nume grecești în *-ena* (scris *-aina*), fără să explice diferența de vocalism. Bogrea, DR, I (1921), p. 211, n. 1, înregistrează nume grecești ca *Nikòlina*, *Pàvlina*, *Ioànnina*, dar explică prin ele numele de tipul *Nicolìna*, evident greșit. Pare clar că în grecește numele de botez sînt accentuate pe *i*, iar cele de familie pe radical, și acestea explică diferența din romînește.

Două sînt sufixele cele mai comune pentru formarea numelor de familie feminine derivate de la nume de botez al soțului: *-easa* și *-oaia*, ambele folosite și la nume comune. Primul e moștenit din latinește (unde e împrumutat din grecește), al doilea, a cărui istorie e ceva mai puțin clară, este fără îndoială tot de origine latină. Formații comune cu *-easă*: *maioreasă*, *preoteasă*. Numele soției, derivat de la numele soțului: *Neguleasa* (de la nume de botez), *Corbuleasa* (de la poreclă), *Blănăreasa* (de la nume de familie). Cu masculinul *-oi* se formează augmentative (*bărboi*, *pietroi*) și nume pentru masculele animalelor care poartă nume generice feminine (*cioroi*, *vulpoi*), pe cînd femininul *-oaie* formează numai feminine de la substantive masculine (*doftoroaie*, *găzdoaie*) și de la nume de bărbați: *Gavriloaia* (de la nume de botez), *Șchiopoaia* (de la poreclă), *Botezoaia* (de la nume de familie). În Ardeal se folosește adesea fără articol: *Băluțoaie* (I. Roșianu).

În forma lor veche, *-oi*, *-oaie* se pronunțau *-oñu*, *-oañe*, cu *n muiat*, care astăzi nu se mai păstrează în pronunțare decît în Banat (unde se zice și *călcîñ*). În actele redactate în regimul austro-ungar, în Banat, s-a scris *-oane*, funcționarul neavînd în limba sa un semn pentru *n* muiat, și astfel unele nume au ajuns să se fixeze sub această formă, de exemplu *Imbroane* în loc de *Imbroaie*, de la numele masculin *Imbre*.

În ultimele secole, pentru substantivele comune nu s-a mai folosit *-oaie* singur, ci a fost dezvoltat, adăugîndu-se încă un sufix de formare a femininului, *-că*, astfel că astăzi sufixul în forma lui obișnuită este *-oaică*, locul formelor mai vechi *lupoaie*, *ursoaie* luîndu-l formele actuale *lupoaică*, *ursoaică*. La numele de persoane acest adaos este rareori întîlnit (*Cimbroaica*) și în general în derîdere.

-easă și *-oaie* își împart atribuțiile după mai multe criterii. Întîi, după radicale: se zice *cîrciumăreasă*, nu *cîrciumăroaie*, dar *zgripțoroaie*, nu *zgripțoreasă*. La numele de popoare se folosește numai *-oaică* (*bulgăroaică*, *nemțoaică*). În al doilea rînd, se ține seamă de consoana finală a numelui masculin: după *s*, *z* (poate și după *ș*) nu se pune *-easa*, ci *-oaia*: *Ispăsoaia*, *Botezoaia* (*Cizmășoaia*, *Verdeșoaia*), iar de la masculinele în *-u* se formează feminine în *-uleasa*: *Frînculeasa*, *Păsculeasa*. În al treilea rînd, se poate constata că *-oaia* e mai frecvent în nordul țării, iar *-easa* în sud: pe nevasta lui *Dumitru* o cheamă în Moldova *Dumitroaia*, iar în Muntenia, *Dumitreasa* (evident, nu e o regulă absolută).

În limba literară de azi, ambele formații sînt evitate la numele de persoane, dar ele se mai întîlnesc adesea sub forma de nume topice, care

nu pot fi evitate: *Băneasa* (soția banului), *Dobroteasa* (vezi p. 122), *Mogoșoaia, Suroaia* etc.

La acéste sufixe se adaugă încă unul, foarte puțin studiat, folosit într-o parte a Ardealului. Este vorba de *-oasa*, semnalat de I. Roșianu: *Achimoasa* e soția lui *Achim* (eventual fiica lui), *Dîrligoasa* a lui *Dîrligă, Țuruncoasa* a lui *Țurung* (?). S-ar zice, la prima vedere, că e un amestec între *-easa* și *-oaia*. E însă mult mai probabil că explicația trebuie căutată în sufixul adjectival masculin *-os:* de la un cuvînt ca *ciuf* s-a format porecla *Ciufosu*, soției celui numit astfel i s-a zis *Ciufoasa*, apoi acest feminin a putut părea format direct de la *ciuf*, astfel că soției lui *Țepu* i s-a putut zice *Țepoasa* fără un intermediar *Țeposu*.

Am văzut mai sus că numele de botez masculine formate de la nume feminine sînt relativ rare. Aceeași constatare o vom face și cu privire la numele de familie, lucru explicabil, deoarece pînă astăzi se consideră că bărbatul este „capul familiei". Sînt totuși împrejurări cînd numele femeii apare pe primul plan. Cînd tatăl a murit de tînăr și mama a rămas singură cu răspunderea familiei, cînd, deși tatăl e în viață, mama e considerată mai energică, mai cu inițiativă și, în general, e mai cunoscută, cînd tatăl a venit din altă localitate și a fost primit în casa socrilor, eventual și pentru alte considerente se întîmplă ca copiii să fie desemnați cu numele mamei. Aceasta se întîmplă și în alte țări, de exemplu în Bulgaria *Izvestiia*, V, (p. 430), în Franța, unde numele ca *Lamartine* arată că a fost o etapă în care familia a fost condusă de o femeie numită *Martine*. La fel cu *Larousse* „roșcovana" și altele (vezi Lebel, p. 105). Astfel apar la noi numele, destul de numeroase, ca *Aanei, Aioanei, Airinei, Agheorghiței, Asaftei*. Forma articolului *a*, folosită și pentru masculin (în loc de *al*), trădează originea moldovenească a acestor nume.

Mai numeroase sînt exemplele de nume derivate de la numele mamei, cînd acesta, la rîndul său, e derivat de la numele soțului (adică, în fond, al tatălui). Aici este fără îndoială vorba de văduve, căci altmintrelea sau s-ar fi luat ca bază numele bărbatului, sau, dacă s-ar fi luat al femeii, nu s-ar mai fi pornit de la numele bărbatului. Exemple se găsesc de mai multe tipuri. Cele mai simple, dar mai rare, sînt cele care păstrează numele soției la nominativ: *Ioanițoaia, Preoteasa*; în tinerețea mea era în București un profesor numit *Ilioasa*, iar explicația acestui nume îmi apare abia acum, după cele arătate puțin mai sus: soția lui *Ilie*.

Cele mai multe exemple sînt cele formate cu sufixul *-oaia*, puse însă la genitiv: *Agrigoroaiei, Apăscăloaiei, Apăvăloaiei, Atănăsoaiei, Atodiroaiei*, specifice pentru Moldova. Deoarece *-iei* se pronunță în mod obișnuit *-i*, iar *-e* final neaccentuat este pronunțat în Moldova tot *-i* (*carti, feti*), s-a produs o confuzie în urma căreia multe nume în *-oaiei* sînt scrise cu *-oaie* sau *-oae*: *Acostăchioae, Adăscăloaie*. Se explică în același chip și formele ardelenești ca *Bălușoaie* citat mai sus. Pașca, DR, IX, (1938), p. 338, respinge ideea că *Alexandroaie* provine din *al Alexandroaiei*, și crede că a fost la origine un „supranume" în nominativ. Deoarece cunosc situația din Moldova, pot spune categoric că această idee e falsă. De altfel tot Pașca citează imediat (la p. 339) nume ca: *A Susoaie, A Lupoaie, A Chiriloaie*, care arată clar că avem de-a face cu genitive.

Numele cu *-esei* sînt mai rare, pentru că sufixul e muntenesc, iar combinația e moldovenească. Totuși găsim nume ca *Ahrițculesei* (*Hriț-*

culeasa e soţia lui *Hriţcu*, din urcaineanul *Griţko*, pronunţat *hriţko*, iar acesta e hipocoristic de la *Grigore*).

Numele derivate de la numele mamei sînt în general rustice şi purtătorii lor nu sînt de obicei supăraţi dacă pot să le camufleze puţin. Astfel apar forme fără *a* iniţial, fie că se contopeşte cu vocala iniţială a numelui următor (*Ani* pentru *Aanei*), fie că e pur şi simplu suprimat: *Negruţi* pentru *A Negruţei* (devenit apoi, cu scriere italiană, *Negruzzi*), *Greculesi* (numele unui pictor), *Voiculesi*. De notat că aici se foloseşte pronunţarea obişnuită ca *-i* a lui *-ei* la genitivul femininelor. Alte exemple de acelaşi fel citează Puşcariu, DR, II (1922), p. 698: *Grapini* < *Agripinei*, *Seni* < *Xeniei*, *Negri* < *Negrei*, *Reli* < *Relei* (?).

Suprimarea lui *a-* se explică simplu în cazul cînd preceda un nume de botez feminin: *Maria* (*a A*)*gripinei*, şi, de asemenea, un nume de botez masculin articulat sau părînd articulat: *Radu* (*al*) *Voiculesei*, *Dumitru Negruţei* (vezi, pentru problema articolului, p. 142).

După consoane dure, *-i*, e pronunţat *î* şi se confundă astfel cu *-ă* neaccentuat, pe care moldovenii îl pronunţă tot *î*. Apar astfel nume ca *Agafiţă* = *al Gafiţei* (Paşca, DR, IX (1938), p. 339). De aceea, în faţa unui nume ca *Răduţă*, nu putem şti dacă e diminutiv masculin sau înlocuieşte pe *Arăduţei*. Problema e rezolvată în cazul lui *Măriuţă*, care nu poate fi masculin, deci vine sigur de la *Amăriuţei*.

În sfîrşit, iată şi un nume care prezintă articolul genitival sub forma *al*: *Alanchi*, care pare italian, este de fapt *al Anchii* (mold. pentru *Ancăi*).

Am vorbit (la p. 89) de nume de acest fel cu accentul schimbat (*Ababèi*, *Amalcài*); în acela i fel *Anìţei* devine în Muntenia *Aniţèi*. Apare şi *i* accentuat: *Petrì* pentru *Apetrei*, dar aici avem de-a face cu un genitiv masculin; se ştie că pe scriitorul Ion Creangă, în satul lui, îl chema *Nic-a lui Ştefan a Petrei*. Nu trebuie clasat aici numele *Alecsandri*, care e fără îndoială grecesc (de la *Alexandrìs*).

Deoarece în secolul trecut se scria *o* cu accent (*ó*) în loc de *oa*, unii au păstrat scrierea cu *o*, suprimînd, bineînţeles, accentul, astfel că azi, în loc de *Agrigoroaiei*, *Aioanei*, îi cheamă *Agrigoroe*, dacă nu cumva chiar *Grigoroe*, *Aionei* (care se poate citi *aionèi*). Vezi şi exemplul *Steopoe* (p. 96).

Acum sîntem în sfîrşit pregătiţi pentru a examina cel de al patrulea sufix cu care se formează numele de familie, *-oiu*. Primul care l-a semnalat a fost Bogrea (DR, I (1921), p. 474), de la mocanii din sudul Transilvaniei. Problema a fost reluată de Puşcariu, în *Studii Istroromîne*, II, (1926), p. 311, care vede în *-oiu* slavul *-oe*, argumentînd cu faptul că *Drăgoiu* se întîlneşte în Banat fără *n* muiat, pe cînd sufixul romînesc *-oi* e reprezentat acolo prin *-oń*. A intervenit apoi în discuţie E. Petrovici (DR, V (1929), p. 576—578), care admite părerea lui Puşcariu cu privire la *Drăgoiu*, dar arată că în alte cazuri în Banat apare *n* muiat: *Alboń*, *Imbroańe*, că numele femeii se formează din al bărbatului, dar şi al bărbatului din al femeii, dacă femeia e mai bogată sau mai cunoscută sau dacă bărbatul a fost primit în casa femeii. Cu *-ońu* se formează astăzi în Banat nume colective: *Iencuţońii* sînt „ai lui Iencuţ"; într-o serie de exemple, *-ońu* este egal cu *-escu* din restul ţării. În fine, acad. E. Petrovici găseşte un mijloc de a diferenţia pe *-oiu* romînesc de *-oie* slav: numele slave în

-oie sînt hipocoristice, deci trebuie să fie scurte și prescurtate (?), iar radicalul lor trebuie să fie slav.

Cu aceste criterii nu ne putem declara de acord, întîi pentru că hipocoristicele sînt uneori mai lungi de două silabe, dar mai ales pentru că numele de familie sînt relativ recente, deci formate într-o vreme cînd vorbitorii nu mai știau să facă diferență între un nume cu radical slav și unul cu radical neslav. Vezi și E. Petrovici, DR, VIII (1936), p 181—182.

Urmează în ordine cronologică Șt. Pașca, Ț. O., p. 145, care crede că *-oiu* este sufixul augmentativ (ca în *pietroi*), de aceea nu regăsește rolul pe care Petrovici l-a consemnat pentru sufix în Banat. Pașca adaugă: „s-ar părea că unele din formele masculine provin de la forma feminină (deci de la *Tomoaia*=soția lui *Toma, Tomoiu*=fiul *Tomoaiei*)".

Rezum în continuare articolul meu din BL, VII (1939), p. 105—110: aria pe care sînt răspîndite numele în *-oiu* este mai largă decît cea care s-a arătat, căci ele apar cu mare frecvență în Oltenia și în vestul Munteniei: *Cîrstoiu, Filipoiu, Mitroiu, Oproiu, Pătroiu, Stănoiu, Vlădoiu* etc. Aceste nume nu sînt augmentative, deoarece de cele mai multe ori ele denumesc pe copiii celor care poartă numele de bază, cum a arătat Pașca, dar nu sînt nici diminutive. Ce e drept, există în romînește rare cazuri de diminutive în *-oi* (cel mai clar este *pisoi*). Dar nici diminutivele, nici augmentativele nu ar fi formate cu articolul postpus. În Moldova și, de altfel, și în restul țării, apar porecle augmentative, dar fără articol: *Brînzoi, Gîfoi, Moțoi, Năsoi* etc. De asemenea se folosesc fără articol numele unde *-oi* nu e sufix (*Coroi*) și cele formate în slavă: *Drăgoi, Rădoi* etc. Se pot astfel găsi nume paralele, cu și fără *-u*, derivate de la același radical. alături de *Filipoiu, Negoiu*, cu sufixul pe care-l discutăm, găsim pe *Filipoi*, augmentativ (în afara zonei de răspîndire a lui *-oiu*), *Negoi*, format cu sufixul slav. Astfel se explică, desigur, *Drăgoi*, citat de Pușcariu, alături de *Drăgoiu*. Un nume cum e *Chiroi* se explică, cred, mai bine prin augmentativul romînesc decît prin slavă.

Ca dovadă că numele în *-oiu* nu sînt nici diminutive, nici augmentative, mai aduceam faptul că ele se formează și de la diminutive: *Andrițoiu, Bădițoiu, Iovițoiu, Mănițoiu, Răduțoiu* etc. (cf. și exemplul *Iencuțońu*, citat de E. Petrovici). De asemenea ele se formează de la substantive comune care n-ar fi normal să dea naștere la nume diminutive: *Cătănoiu, Garofoiu, Gușetoiu* (de la *gușat*), *Izbășoiu* (de la *iuzbașă* „căpitan"), *Roboiu, Slăninoiu, Zidăroiu.*

Explicația mea este că numele în *-oiu* sînt toate refăcute de la femininele în *-oaia*. Nu este o întîmplare că ele sînt curente tocmai în regiunea unde nu întîlnim nume ca *Acernătoaiei* sau *Amititeloaie, Păvăloaie*: echivalentul acestora în vestul țării este *Cernătoiu, Mititeloiu, Păvăloiu.* Pentru motive care s-au mai arătat, numele femeii, deși derivat de la numele bărbatului, este la un moment dat mai prezent în mintea cunoscuților decît numele bărbatului, de aceea copiii sînt identificați după numele mamei: paralel cu nume ca *A Vădanei*, întîlnim fie *A Chirițoaiei, A Răutoaiei* (în Moldova), fie *Chirițoiu, Răutoiu* (în vest). O recunoaștere piezișă a justeței acestei teorii apare la Pușcariu, *Limba romînă*, I, 1940, p. 302, unde se arată că *Mărtoiu* e matronimic.

În cazul numelor ca *A Floarei, A Ioanei,* e posibil ca tatăl să fie în viață, și totuși pentru un motiv sau altul copiii să fie numiți cu numele mamei (am cunoscut la începutul secolului la Galați un copil care se recomanda *Herșcu Madam Tulenfeld*). Dar numele în *-oiu* sînt aproape sigur la origine nume de fii de văduve, de vreme ce provin (cu rare excepții care se vor discuta mai jos) de la nume în *-oaia,* formate la rîndul lor de la numele bărbatului: dacă soția ar fi socotită mai importantă, nu i s-ar zice *Predoaia,* adică soția lui *Preda,* ci *Ioana* sau *Maria.* Dar dacă i se zice *Predoaia* în timpul vieții bărbatului, acest nume este păstrat și după ce bărbatul a murit.

Acolo unde numele feminine nu se formează cu *-oaia,* nu găsim nici derivate în *-oiu.* De exemplu, deoarece soția lui *Popescu* nu este *Popescoaia,* ci *Popeasca,* nu există nici *Popescoiu,* pe cînd *Pătrășcoiu* există, deoarece soția lui *Pătrașcu* este *Pătrășcoaia.* Numele în *-oaia* fiind totdeauna articulate (cel puțin în Oltenia și Muntenia), se înțelege de ce și cele în *-oiu* apar totdeauna cu articol.

În lucrarea mea citată m-am izbit de o obiecție care mi s-a părut gravă: există derivate în *-oiu* de la radicale care nu dau nume masculine, deci nu au nici forme în *-oaia.* Totuși, după examinarea mai atentă a materialului, am crezut că pot elimina aceste exemple: *Bălășoiu, Evoiu, Paraschivoiu, Săftoiu* n-ar veni de la *Bălașa, Eva, Paraschiva, Safta,* ci de la *Bălășoaia, Evoaia, Paraschivoaia, Săftoaia,* care la rîndul lor sînt formate de la *Bălaș, Iovu, Paraschiv, Saftu.* Ce e drept, *Bălaș* va fi existînd (vezi Pașca, Ţ. O., p. 168, care citează și femininul *Bălăsoaie;* dar oare acest *Bălaș* nu e magh. *Balázs*? În acest caz el n-ar avea nimic de-a face, cu *Bălașa,* care e slav și derivă de la *bel-* „alb", în timp ce *Balázs* este lat. *Blasius*) și se poate întîlni și *Paraschiv* (refăcut din *Paraschiva*), dar *Saftu* (refăcut și el din *Safta*) e rar, iar *Iovu* cu greu ar putea explica pe *Evoiu.* Dar mai sînt și alte exemple, mai greu de eliminat, bunăoară *Mărtoiu, Ruxăndoiu.* Astfel, pînă la urmă, reiese că aceste nume trebuie explicate direct de la numele mamei, fără sufix; deoarece alături de *Rădoaia* există *Rada,* se poate deștepta impresia că *Rădoiu* e făcut direct de la *Rada,* deci se poate forma și *Săftoiu* de la *Safta.* O dovadă peremptorie că este posibilă derivarea direct de la feminin va fi dată ceva mai jos.

Înainte de aceasta cred însă că trebuie să mai fac o nouă rezervă, cu privire de astă dată la posibilitatea de a avea augmentative terminate în *-oiu*: *Negoi, Rădoi,* considerate ca augmentative, ar putea deveni *Negoiu, Rădoiu,* sub influența paralelelor ca *Enoiu, Vișoiu,* avînd în vedere că la toate se poate degaja cu ușurință radicalul, nume de botez (*Neagu, Radu, Ene, Vișu*). Pe de altă parte, *Negoiu,* format de la *Negoaia* (iar acesta de la *Neagu*), s-a putut întîlni cu *Negoi* de origine slavă, iar existența acestor două forme paralele a putut face să se nască și *Brăiloi,* alături de *Brăiloiu* sau, eventual, *Brăiloiu* alături de *Brăiloi.* Aceasta înseamnă că, în principiu, atît forma cu articol, cît și cea fără articol ar putea fi formate și cu sufixul slav *-oie,* și cu sufixul de origine latină *-oi,* și cu *-oiu* refăcut din *-oaia,* deci un nume ca *Moțoiu* ar putea fi totuși format de la *moț,* după cum un nume ca *Moțoi* ar putea fi totuși format de la *Moțoaia.* Toate aceste posibilități există virtual, dar în practică marea majoritate a numelor în *-oiu* sînt sigur formate de la feminine, după cum

marea majoritate a numelor în *-oi* sînt sigur augmentative sau de origine slavă.

Exemple categorice pentru a dovedi că se pot forma nume de familie de la numele mamei avem de la sufixul *-easa*, ce e drept, puţin frecvente: Numele de familie *Dumitresu*, semnalat în raionul Cîmpulung-Muscel, este limpede refăcut de la *Dumitreasa*, soţia lui *Dumitru*, fără altă posibilitate de interpretare. De asemenea *Aniţoiu, Călugăriţoiu* (Paşca, DR, IX (1938), p. 339), *Preotesoiu* (semnalat de mine în *Et. rom.*) nu pot fi formate decît de la femininele *Aniţa, călugăriţa, preoteasa*, folosindu-se de astă dată alt procedeu. Aceste din urmă exemple dovedesc că *-oiu* s-a putut degaja de legătura lui primitivă cu *-oaia* şi fac astfel verosimilă formarea unor nume ca *Evoiu*, direct de la feminine ca *Eva*.

În ultimele decenii, numele în *-oiu* au început să fie simţite ca mai puţin distinse, poate din cauza asemănării lor cu augmentativele, poate şi din cauză că numai la ţară s-au putut naşte şi răspîndi astfel de nume. De aceea, de multe ori, ele au început să fie înlocuite. Pentru aceasta au fost folosite două căi: 1. li s-a adăugat sufixul *-escu*, de exemplu *Evoiu* a devenit *Evoescu*, *Firoiu* (de la *Firoaia*, soţia lui *Firu*, iar acesta hipocoristic de la *Zamfir*, poate şi de la *Calomfir*) a devenit *Firoescu;* 2. mult mai frecvent, *-oiu* este schimbat direct în *-escu*. Politicianul bine cunoscut odinioară *Jean Th. Florescu*, ridiculizat de Caragiale în schiţa „Boris Sarafoff", se numea în copilărie. *Floroiu*.

Ţinînd seamă de această situaţie, am ajuns la convingerea că în numele, relativ foarte numeroase, pe care le întîlnim în apusul Munteniei şi în Oltenia, formate de la substantive comune cu sufixul *-escu*, trebuie să vedem în fapt nume care au fost formate la început cu *-oiu*. Regula este că *-escu* se ataşează numai la radicale nume de botez, pe cînd *-oiu*, refăcut din *-oaia*, poate figura pe lîngă orice fel de radical, dacă acesta a servit ca nume sau ca poreclă. Astfel *Codescu* este inexplicabil direct de la *coadă*, dar o poreclă *Coadă* a putut da femininul *Codoaia*, de unde un nou masculin *Codoiu*, care a putut fi apoi transformat în *Codescu* (vezi totuşi rezerva exprimată la p. 114). Tot aşa s-ar putea explica *Călătorescu, Melcescu, Minciunescu, Puricescu*, eventual şi *Muzicescu*. Amintesc în această ordine de idei observaţia făcută de acad. E. Petrovici că *-oňu* în Banat e echivalent cu *-escu* din restul ţării (vezi şi DR, IX (1938), p. 398). Am întîlnit şi numele *Preotesiu*, care, după cît mi se pare, poate fi explicat ca o modificare a lui *Preotesoiu*, amintit mai sus. În nici un caz nu putem porni direct de la *Preoteasa*.

X

OBSERVAŢII MORFOLOGICE ASUPRA NUMELOR ROMÎNEŞTI

Numele de persoane sînt la origine cuvinte ale limbii comune, deci în aparenţă nu pun probleme aparte. Dar tocmai pentru că sînt cuvinte ale limbii comune, ele ridică acele probleme pe care le ridică în mod obişnuit cuvintele: organizarea formală, genul, pluralul, flexiunea în general, articolul etc. În plus, unele nume sînt adoptate din alte limbi şi pot face greutăţi la încadrarea lor în normele limbii noastre.

Necunoscînd un gen neutru, numele de persoane se prezintă numai sub două forme, masculine şi feminine, iar numele de familie, cel puţin în aspectul lor oficial, sub o singură formă. În principiu, numele masculine se termină în consoană sau în *-u* sau *-i* consonantic, iar numele feminine în *-a*. Dar numai în principiu. Din cauza mulţimii numelor feminine în *-a*, marele public a ajuns la ideea că toate numele de femei se termină obligator în *-a*. Lucrul nu este exact. Ce e drept, excepţiile sînt puţin numeroase, dar ele există. Fără să mai vorbim de numele care pînă astăzi par pretenţioase, ca *Edith, Manon, Solange* (la drept vorbind, ele sînt puţin introduse, dar de acelaşi tip e *Carmen,* care e frecvent), fără să ne oprim la hipocoristicele, tot recente, de tipul *Ani, Cleo* (de la *Cleopatra*), *Mimi, Netty* etc., trebuie să amintesc de numele greceşti, acum întrucîtva învechite, *Caliopi, Penelopi* („modernizate" în *Caliope, Penelope*), *Calipso,* la care se adaugă unele nume recent intrate în limba noastră, ca *Euterpe, Melpomene,* apoi *Cloe* şi, în sfîrşit, cel mai încetăţenit, *Zoe.* Ele se termină în *-e* în dialectul ionic-atic al limbii vechi greceşti, prin transformarea în acest dialect a lui *a* lung din vechea greacă comună. Pe de altă parte, deoarece în franţuzeşte *a* final neaccentuat a ajuns să fie scris *e* şi să nu mai fie pronunţat de loc în cuvintele obişnuite, s-a stabilit pentru noi corespondenţa între fr. *-e* (în scris) şi rom. *-a* (pronunţat) de exemplu fr. *Marthe,* rom. *Marta.* Pe baza aceasta s-a refăcut şi numelor greceşti în *-e* o formă romînească cu *-a,* de exemplu *Melpomena, Penelopa.* Cît despre *Zoe,* care nu se foloseşte în franţuzeşte, acesta n-a putut fi romînizat decît sub forma diminutivelor *Zoica, Zoiţa.*

În perioada dintre cele două războaie s-au răspîndit la noi multe nume franţuzeşti pronunţate ca în franţuzeşte, deci fără *a* la sfîrşit (le scriu cum se pronunţă): *Elvir, Janet, Jozet* etc. Această modă a pierdut din favoarea publicului. În schimb se răspîndesc diminutivele de formă masculină de tipul *Catrinel, Irinel, Miţişor* etc. (vezi p. 66).

Pentru masculine, regula pomenită ceva mai sus este încă mai puţin respectată, căci avem nume relativ numeroase, vechi şi frecvente, terminate în *-a* şi în *-ea*: *Toma, Oprea* etc. Şi la masculine au apărut hipocoristice terminate în *-i: Johnny, Mitti* etc. Substantivele de declinarea a III-a (terminate la nominativ în *-e*) aparţin tuturor genurilor, de aceea nu prezintă complicaţii numele masculine ca *Gheorghe, Petre, Vasile.*

Procedeele de trecere de la un gen la celălalt, atît pentru formarea numelor de botez, oficiale, cît și pentru numele de familie feminine populare, au fost discutate la formarea cuvintelor și nu vor fi reluate aici. Ne rămîne însă să discutăm problema genului personal.

În limba veche indo-europeană exista o despărțire a substantivelor în însuflețite și neînsuflețite, cu unele diferențieri în flexiune. Limba romînă a păstrat pînă astăzi genul neutru, rezervat substantivelor care denumesc obiecte neînsuflețite. Într-o fază ceva mai tîrzie a limbii indoeuropene comune s-a mai creat o despărțire, prin scindarea genului însuflețit în masculin și feminin, despărțire pe care o păstrează pînă astăzi cele mai multe limbi din familia indo-europeană, printre ele, bineînțeles, și romîna. Pe lîngă aceasta, în unele limbi slave (rusa și mai ales polona), s-a manifestat tendința de a împărți substantivele însuflețite în două categorii, una reunind numele de ființe omenești, iar cealaltă toate animalele afară de om.

Este meritul lui Constantin Racoviță, lingvist romîn decedat din păcate în prima tinerețe, de a fi descoperit că și limba romînă cunoaște o tendință de a-și crea un gen personal. În BL, VIII (1940), p. 154—158, el a prezentat trei trăsături ale gramaticii noastre care diferențiază substantivele denumind persoane de celelalte substantive:

1. Acuzativul se formează cu *pe* (*îl văd* **pe** *fratele meu, îl văd* **pe** *Gheorghe*, dar *văd ursul*).

2. Genitiv-adjectivul singular se face cu (*al*) *lui* prepus la numele masculine (în ultimul timp se folosește parțial și pentru feminine), pe cînd pentru animale și neînsuflețite genitiv-dativul articulat se formează modificînd sfîrșitul cuvintelor (*al* **lui** *frate-meu, al* **lui** *Gheorghe*, dar *al ursului*).

3. Vocativul în *-e* și în *-o* este rezervat pentru persoane, în timp ce la animale și neînsuflețite se face cu *-ule* sau e egal cu nominativul (*doctore, Constantine*, dar *ursule, pămînt*; *Ioano, soro*, dar *pisică*). Regulile stabilite astfel nu sînt în totul respectate, lucru de care Racoviță și-a dat seama, de aceea a vorbit numai de o „tendință" de constituire a unui gen personal. În ce privește vocativul, trebuie spus că acest caz în general nu prea se mai folosește, fiind înlocuit cu nominativul.

În *Gramatica limbii romîne* de Al. Rosetti și J. Byck (București, ed. I 1943, ed. a II-a 1945) se adaugă o a patra trăsătură: „articolul". *alde* (se zice *alde frate-meu, alde Gheorghe*, dar nu *alde urs*).

La aceste patru trăsături am mai adăugat și eu cîteva (BL, XIII (1945), p. 97—104): 1. La numele feminine în *-a* precedat de c sau *g*, genitivul se formează cu *-ăi* în loc de *-ei* sau *-ii*, eventual cu *-ii*, dar atunci se păstrează caracterul velar al consoanei precedente, pe care o scriem *ch* și *gh* (*Ancăi* sau *Anchii, Olgăi* sau *Olghii*, dar *vacii, păstrugii*; în ultimul timp *-ăi* se răspîndește și la numele geografice, de exemplu se zice *Volgăi*).

2. Diftongii *ea, oa* se păstrează la genitivul articulat (*Leanei, Floarei*, dar *mrenii, florii*; astăzi se răspîndesc totuși genitive ca *cearei, moarei*).

3. Consoanele *d* și *t* cu care se termină tema nu sînt alterate la genitivi (*Radei, Martei*, dar *omizii*; tendința actuală este însă să se spună *omidei*).

4. Masculinele în *-ă, -a* și *-ea*: cu excepția unui mic număr de cuvinte care arată ființe omenești (*tată, pașă, vodă* etc.), acestea sînt nume de persoane ca *Nică, Niță, Toma, Oprea* etc. Acestea pot rămîne masculine, deși sînt de declinarea întîi, tocmai pentru că, indiferent de terminație, înțelesul lor arată că e vorba de persoane, iar numele de femei sînt totdeauna articulate, deci nu se termină niciodată în *-ă*.

5. Femininele formate cu *-ă, -easă* și *-oaie* sînt specifice pentru persoane (*prietenă, croitoreasă, Arionoaia*), numele de animale formate astfel fiind absolut excepționale (se zice *puică, leoaică, măgăriță* etc., după cum se vede, cu alte sufixe).

S-au formulat unele obiecții față de acest mod de a privi flexiunea noastră nominală. Dintre ele, mai serioasă mi se pare observația că cele mai multe dintre trăsăturile descrise se referă nu la substantive care denumesc persoane, ci, mai îngust, la numele de persoane. Această observație nu împiedică discuția de față, care privește tocmai și exclusiv numele de persoane.

Rezumînd datele prezentate mai sus, vom constata că numele de persoane au manifestat, înaintea numelor comune și mai mult decît ele tendința de a suprima flexiunea nominală: se folosesc metode analitice în locul celor sintetice, se reduce diferența între formele cazuale prin suprimarea alternanțelor vocalice și consonantice. Singurul punct unde numele de persoane rămîn în urma celor comune este vocativul: pe de o parte se păstrează procedee arhaice, ca vocativul masculin în *-e* (*Ioane*, dar *șefule)*, pe de altă parte însăși categoria, muribundă, mai duce o umbră de viață prin folosirea ei la numele de persoane. Ambele fapte își găsesc justificarea în aceea că vocativul este prin definiție mult mai mult folosit pentru numele de persoane decît pentru toate celelalte substantive.

Tocmai pentru că vocativul este mult folosit la numele de persoane vom constata că formele de vocativ, în unele împrejurări, au adus modificări ale formei celorlalte cazuri, inclusiv formei nominativului. De aceea socotesc util să spun aici cîteva cuvinte asupra formelor și a evoluției vocativului.

Faptul că numele în vocativ sînt adesea strigate nu putea să nu aibă o oarecare influență asupra lor.

Într-un articol mai vechi (*Strigătele în romînește*, în *Viața romînească*, XXII, 1930), am studiat influența pe care strigătele o au asupra cuvintelor strigate. O anecdotă populară arată că un neamț și un romîn, luîndu-se la întrecere pentru a se vedea care din ei strigă mai tare, și-au chemat fiecare băiatul: romînul striga: *măăă Ioaaane, măăă!*, iar neamțul *Fritz, Fritz!* Se înțelege ușor că romînul a cîștigat rămășagul, căci *i* nu poate fi strigat tare. Ce se face în asemenea cazuri? Cînd n-ai încotro, deschizi mai mult vocalele, le lungești, le pronunți începutul cu ton urcător și sfîrșitul cu ton coborîtor, cum am arătat cu exemple în studiul pomenit. De multe ori se deplasează și accentul, spre începutul cuvîntului, pentru ca să rămînă loc pentru închiderea treptată a gurii după vocala accentuată.

Ceva mai tîrziu mi-a apărut însă altă situație. În diverse părți ale țării apar la vocativ forme scurtate: *măi Gheo!* („Gheorghe") în Muntenia (BPh. V (1938), p. 165), *Dumi!* („Dumitre"), *Ioa!* („Ioane") în Maramureș

etc. (referinţe tot acolo). S-ar părea că aici nu mai e vorba de nume strigate, pe care scurtarea le-ar face ineficace, ci de formule de adresare către cineva care se găseşte la mică distanţă. Este evident o pură întîmplare că fapte asemănătoare se semnalează din sudul Italiei (vezi p. 58): şi la noi, şi acolo, ceea ce urmează după vocala accentuată a putut părea neinteresant, deoarece cel căruia i se adresează cuvîntul înţelege uşor că e vorba de el. Nu poate fi însă întîmplător că ucrainenii din Maramureş folosesc acelaşi procedeu: *Iva!* pentru *Ivan*. Ţinînd seamă de faptul că la alţi ucraineni scurtarea nu e cunoscută, va trebui să credem că modelul l-a dat aici limba romînă.

Se socoteşte de obicei că formele de vocativ ale limbii romîne provin din latineşte. Am arătat în alte locuri de ce nu pot fi de acord cu această teorie (pentru ultima oară în SLG, p. 124). Iată pe scurt situaţia. Toate limbile romanice, cu excepţia romînei, au pierdut complet vocativul din fazele lor cele mai vechi; cu excepţia rusei, toate limbile slave au menţinut ferm vocativul, pînă şi bulgara, care în afară de aceasta nu păstrează nimic din flexiunea nominală (bulg. *Simione*, vocativ de la *Simion*). În cehă se formează în mod curent vocativul şi de la numele străine, de exemplu unui american cu numele *Bolton* i se spune *Boltone!* Desinenţa de masculin *-e* este cunoscută şi în latină şi în slavă, deci în principiu ne-ar fi putut veni din ambele surse, pe cînd desinenţa de feminin *-o* nu există în latină, ci numai în slavă.

Într-o fază mai veche a limbii romîne, vocativul a cunoscut o largă dezvoltare: alături de desinenţa *-e* s-a creat, după cum am văzut, varianta *-ule* (vezi p. 111). Numele de familie nu urmează în general regula arătată la numele de botez: cele în *-escu*, şi în *-oiu* formează întotdeauna vocativul cu *-ule*, cele în *-eanu* întotdeauna cu *-e*, indiferent de numărul silabelor (*Ionescule, Oproiule, Pîrcălăbescule*, dar *Moldovene, Codrene*). La feminin, nu s-a putut păstra din latineşte decît folosirea nominativului cu valoare de vocativ, de vreme ce latina nu avea o desinenţă specifică pentru vocativ. S-a zis deci *Ană*, *Marie*, după modelul numelor comune nearticulate, *mamă, soţie*. S-a împrumutat apoi din slavă desinenţa *-o* (bg. *Mario*), folosită în general alături de *-ă* (*Ioană* şi *Ioano*). Masculinele în *-a* şi *-ea* au urmat femininele şi şi-au creat un vocativ în *-o*, *-eo*, (*Tomo, Opreo*), fără să aibă o formă paralelă, corespunzînd celei feminine în *-ă*. Masculinele în *-ă* nu au urmat femininele, în sensul că nu au o formă în *-o* (care s-ar confunda cu femininele din aceeaşi temă). Nu mă refer la nume ca *Ghiţă*, aproape exclusiv masculine, ci la unele ca *Florică, Nită,* care au în paralelă femininele *Florica, Niţa*; dacă bărbaţii ar fi fost strigaţi *Florico, Niţo* (ca *Tomo*), s-ar fi confundat cu femeile. Soluţia care s-a găsit este că în cazurile acestea femininul nu foloseşte vocativul în *-ă*; *Florică, Niţă* sînt rezervate pentru masculin, pe cînd la feminin se zice *Florico, Niţo*.

În ultimele secole, situaţia se schimbă, vocativul este tot mai puţin folosit. La aceasta va fi contribuit şi faptul că, urmate de un genitiv, numele nu mai pot fi puse la vocativ, ci se foloseşte nominativul cu valoare de vocativ, vezi de exemplu refrenul de cîntec *Radu mamei, Radule*. Diverse nume străine introduse în secolul nostru nu-l mai cunosc: *Ernest, Ludovic, Robert*. Acum aproape cincizeci de ani a stîrnit ilaritate, vocativul *Otule*, adresat unui copil pe care-l chema *Otto*. Nici de la femini-

nele recente nu prea se mai formează vocativul cu *o*: *Ema, Frederica, Gratiela*. De la nume adoptate în secolul trecut, în sudul țării se folosește vocativul: *Aurele, Traiane, Virgile*, pe cînd în nord, mult mai puțin (în copilăria mea, cel puțin, *Aurele* ar fi mirat pe un moldovean). Dar și pentru nume mai vechi putem întîlni aceeași situație: *Costele, Ionele* (ba și *Ionelule*) sînt specific muntenești. Adaug apoi numele care nici nu pot avea formă de vocativ, întîi cele ca *Andrei, Matei, Mihai, Neculai*, apoi cele terminate la nominativ în *-e*: *Gheorghe, Ilie, Stroie*, la care dacă s-ar forma vocativul el n-ar putea fi diferit de nominativ.

Ce e mai important este însă faptul că nici acolo unde există o formă de vocativ ea nu se mai întrebuințează în mod curent. O primă breșă în sistem este la numele în *-escu* purtate de femei: o femeie nu poate fi strigată *Popescule* (și, bineînțeles, vom evita forma *Popeasco*), deci i se zice *Popescu*, cu forma de nominativ. Dar și pentru numele de botez feminine, și pentru cele de botez și de familie masculine se folosește tot mai des nominativul în locul vocativului: *Ana, Ioana, Maria, Radu, Sandu, Popescu*.

Din vremea cînd vocativul era încă viguros, păstrăm urme ale opoziției lui față de nominativ. La masculin, găsim unele nume la care nominativul a fost înlocuit cu vocativul, altele la care nominativul a fost modificat spre a nu se confunda cu vocativul. De la *Petru*, vocativul s-a format normal și a căpătat forma *Petre*, care însă a putut fi luată drept nominativ. După cum vocativului *Ilie* îi corespunde nominativul *Ilie* (mai exact nominativul *Ilie* se folosește și pentru vocativ), tot așa față de vocativul *Petre* s-a socotit că nominativul trebuie să fie *Petre* (apoi s-a refăcut un nou nominativ *Petrea* și un nou vocativ *Petreo*). Aceeași ar putea să fie situația lui *Vasile*, dacă la baza lui stă bulgărescul *Vasil*. În schimb grecescul *Ioannes* a trebuit să devină în romînește *Ioane* (N. A. Constantinescu explică această formă ca provenită din vocativul romîn); deoarece vocativului *Simioane* îi corespunde un nominativ *Simion*, i s-a refăcut și vocativului *Ioane* (care era la fel cu nominativul) un nou nominativ *Ion*. Nominativul *Ioan* s-ar putea explica prin v. sl. *Ioanŭ*, dar *Ion* e specific romînesc. Numele *Grozdea* este limpede în legătură cu bulg. *grozde* „strugure" și ar putea fi explicat dintr-un nume de familie *Grozdev* (vezi p. 97). Dar mai este și altă posibilitate. Weigand, p. 157, citează numele bulgăresc *Grozdio* („născut la culesul viilor"): luat drept vocativ, el a putut da naștere unui nou nominativ romînesc *Grozdea*, după modelul *Opreo*: *Oprea*. În sfîrșit, bănuiesc că numele *Caloianu* din grecescul *Kaloiannis* („Ion cel frumos", vezi p. 118) se explică tot prin vocativul *Caloiene*, mult folosit în anumite rituale magice.

La aceste fapte trebuie să mai adăugăm cîteva cazuri de nume feminine al căror nominativ romînesc este refăcut pornindu-se de la hipocoristice grecești terminate în *-o* și luate de noi drept vocative. Atestarea numelor grecești pe care le voi cita este asigurată în general de Buturas.

Catinca provine din gr. *Katinko*. S-ar putea părea că e un nume slav, dar Buturas (p. 55) arată că nu e cazul. *Costanda* din gr. *Kostando*, hipocoristic feminin al lui *Constantin*, *Despa* < gr. *Despo*, hipocoristic de la *Despina*, *Frosa* < gr. *Froso*, hipocoristic al lui *Eufrosina*, *Manda* < gr. *Mando*, hipocoristic de la *Diamandi*, *Mara* < gr. *Maro*, hipocoristic al lui

Maria, Smara < gr. *Smaro,* hipocoristic al lui *Smaranda, Stasa* < gr. *Staso,* hipocoristic al lui *Anastasia.*

Urmează să discutăm felul cum se formează pluralul. În principiu, s-ar părea că pentru numele de persoane nu se pune o problemă a pluralului, deoarece fiecare persoană își are numele său individual și nu este nici un motiv ca să adunăm un *Ion* cu alt *Ion* și să formăm astfel doi *Ioni.* Dar cum numele de familie este comun pentru mai multe persoane, apare totuși nevoia unor formații de plural. În limbile cu articol prepus, această nevoie se rezolvă de obicei lesne cu ajutorul formei de plural a articolului, însoțită sau nu de o marcă a pluralului la sfîrșitul numelui: fr. *les Costecalde* (A. Daudet), *les Thibault* (Roger Martin du Gàrd), germ. *die Müllern* etc.

În limbile slave, care, cu excepția bulgarei și a macedonenei, nu au articol, pluralul se formează de obicei cu desinențele normale la substantive: rus. *Ivanovî,* bulg. *Ivanovi.* În Polonia, am văzut pe ușile apartamentelor cărți de vizită purtînd un singur cuvînt, la plural: *Kumanieccy* „familia Kumaniecki", *Małowistie* „familia Małowist".

În romînește, în limbajul popular, se folosesc forme de articol genitival și de adjectiv nehotărît, toate prepuse: *ai lui Firică* și mai ales *alde Ionescu.* De notat însă că, pe de o parte, aceștia din urmă pot să nu fie rude și în orice caz să nu poarte același nume (*alde Ionescu* poate însemna „Ionescu și cei care sînt cu el"), pe de altă parte că în unele regiuni *alde* are valoare depreciativă (așa cum are în limba literară *de-alde*).

Într-un stil ceva mai ridicat, dar tot familiar, se folosesc desinențe de plural la numele formate cu sufixele cele mai frecvente: *Ioneștii, Muntenii,* iar cînd e vorba numai de femei, se folosesc uneori plurale feminine: *Ioneștile* (E. Ciobanu, SMFC, I (1956), p. 142). Și la numele formate fără un sufix caracteristic se poate folosi pluralul dacă finala o permite și mai ales dacă la bază este un substantiv comun: *Cerchezii, Graurii.* Substantivele feminine nu formează plurale, de la *Rață, Vrabie,* nu se formează *Rațele, Vrăbiile,* nici alte feluri de plurale. De la numele în *-oiu,* pluralul se folosește rar: *Stănoii,* frecvent numai în Banat, cum arată acad. E. Petrovici (*Iencuțońii*). Pentru niște persoane feminine numite *Țețu,* am auzit pluralul curios *Țețurile.*

A mai rămas de discutat articolul. O curiozitate a limbii romîne, ne explicată pînă acum, este diferența de tratament, în ce privește articolul, între numele masculine și cele feminine, fiind vorba atît de numele de persoane, cît și de cele geografice. Se spune de obicei că numele feminine sînt folosite cu articol (ceea ce e adevărat cu unele excepții) și că cele masculine sînt nearticulate, „cu unele excepții" (*Gramatica Academiei R.P.R.,* ed. a II-a, vol. I. 1963, p. 102), ceea ce se va vedea îndată că nu este tocmai exact.

La feminin, se zice în mod obișnuit *Ioana, Maria,* cu articol. Nu mă refer la numele recent împrumutate care nu se termină în *-a* (de tipul *Calipso* sau *Betty,* discutate mai sus) și trec peste faptul că în rare cazuri se poate spune *o Marie,* nearticulat, cum și peste vocativul în *-ă,* despre care am vorbit în capitolul precedent.

La masculin, avem, ce e drept, nume nearticulate, de tipul *Constantin, Ion,* dar avem și foarte multe articulate. Mă gîndesc în primul rînd la numele în *-u(l),* despre care am vorbit mai sus și care sînt simțite ca

articulate (lucrul se va vedea și din paginile care urmează); în al doilea rînd la numele provenite din adjective, care sînt aproape totdeauna articulate. Intră aici întîi numele provenite din porecle, ca *Albu, Lungu, Prefăcutu, Știrbu*, apoi cele cu sufixul *-escu*, și ele adjective la origine; de asemenea cele cu sufixul *-eanu*, deși în slavă acesta nu forma adjective, dar în romînește cuvintele ca *muntean* sînt și substantive și adjective. În sfîrșit, sînt totdeauna articulate și nume care nu provin din adjective, de exemplu cele formate cu sufixul *-oiu*, poate fiindcă sînt formate de la femininele în *-oaia*, totdeauna articulate, apoi numele de meserii, ca *Ciobanu, Croitoru* etc. Și la aceasta din urmă prezența articolului este explicabilă, întrucît la origine numele de acest fel au fost substantive comune, folosite pentru identificare: *care Ion? Croitorul*.

Poreclele propriu-zise formate din substantive, de exemplu din nume de animale sau de obiecte, se folosesc fără articol, deoarece ele nu însoțesc, în felul adjectivelor, numele de botez, nu servesc de atribute · *Barză, Capră, Doniță, Geantă, Vulpe* (vezi BL, V, 1937, p. 218). Am dat numai exemple feminine, pentru că masculinele, după cît se pare, urmează regula numelor în *-u(l)*, adică cele monosilabice capătă un *-u*, de exemplu *Lupu, Puiu, Ursu, Vîntu*, pe cînd cele de mai mult de o silabă rămîn neschimbate, de exemplu *Boboc, Ciocan, Cocoș, Papuc*. Problema ar trebui încă studiată: în afară de nume ardelenești, ca *Moț*, se pot cita excepții ca *Glonț*. Am arătat la p. 97 că în Transilvania apar nume fără articol, ca *Vecerzan*, unele purtate de romîni maghiarizați, ca *Oltyán* „Olteanu", și altele la care articolul e adăugat în chip neconform cu tradiția, de exemplu *Drăganu*. Acum cîteva decenii am auzit spunîndu-se în Ardeal că cineva *e popăsc*, cu înțelesul „e din Țara Veche": deoarece în Muntenia și în Moldova era foarte răspîndit numele *Popescu*, puțin folosit în Ardeal, ardelenii l-au putut considera ca tipic pentru regiunile de dincoace de munți și l-au folosit ca epitet comun, fără articol (vezi și p. 18). Dar cam în același fel Ion Ghica, în scrisoarea despre N. Bălcescu, scrie *un Petresc*.

Mai multe probleme sînt de discutat la formele de genitiv-dativ, folosite mult pentru a arăta filiația. Acad. E. Petrovici a adunat exemple dintr-un sat de lîngă Turda și le-a publicat într-un articol intitulat *Nume proprii de bărbați articulate* (DR, V, 1929, p. 579—583). Printre aceste exemple găsim un nume de femeie urmat de genitivul articulat al tatălui sau al bărbatului: *Nastasia Știoncului* (p. 581). Eu însumi am tratat problema, cu material din comuna Reviga (raionul Slobozia), publicat în BL, V, 1937, p. 217. Exemplele mele sînt construite altfel: *Fia lu Timu, Ioana lu Neculai Toma*. Despre numele tatălui însă voi vorbi mai departe. Aici interesează numai numele feminin: articolul enclitic de la *Nastasia, Fia* etc. se contopește cu articolul genitival de la cuvîntul următor, mergînd pe calea pe care, de fapt, s-a creat la noi articolul enclitic. În același fel se construiesc, în regiunea cunoscută de mine, și numele masculine terminate în *-a, -ă* sau *-e*: *Toma lu Teșu, Ghina lu Pavel Mortu* (< *Ghină-a*), *Gheorghe-a lu Hontea, Petre-a lu Somușca*. Nu cumva de aici au luat naștere formele ca *Oprea, Petrea?* Ceea ce ne împiedică să o credem este faptul că alte nume, ca *Gheorghe, Năstase, Tănase*, n-au căpătat nicăieri un *a* final.

Mai multe exemple de nume masculine găsim în articolul acad. E. Petrovici: *Alixandru Mutului, Mitru Cucului, Simionu Meciului* (p. 580), *Ispasu Marcului, Ionu Marii, Iacovu Ponoaii* (p. 581), la care se pot adăuga *Solomonu Craiului* (Pașca, Ț.O., p. 75), *Iuonu Popii* (Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureș*, București, 1924, p. 220), *Ionu Dudului* (Lungianu, *Icoane din popor*, București, fără dată, p. 64). Din zona cercetată de mine am cules exemple ca *Mitu lu Marin Drăgan, Neagu lu Moș Vasile, Iancu lu Mizdrugan*, dar nici un caz de *Ionu* etc.: se zice *Ion a lu Gheorghe Mutu, Păun a lu Răducanu Badea* etc., prin urmare articolul genitival *al* se alipește la sfîrșitul cuvîntului precedent numai cînd acesta are el însuși articolul *-u*. Observăm că și aici nordul Munteniei (exemplul lui Lungianu e de la Cîmpulung) merge cu Transilvania. E curios că situația mai arhaică se găsește în apropierea Bărăganului, pe un teritoriu de colonizare.

Trec acum la examinarea celui de-al doilea nume, cel care stă în genitiv. Pentru numele terminate în *-a, -ea*, situația e simplă, se păstrează în multe locuri forma de genitiv sintetic, de exemplu *Lucăi, Mogîldei, (finul) Pepelei (Eminescu), Duminica Tomei*. La Slavici întîlnim *Florii (Marcu Florii Cucului)*. Dar la numele terminate în consoană sau în *-u*, lucrurile sînt ceva mai complicate. În zona nordică, găsim în primul rînd forma cu articolul enclitic la numele terminate în *-u*: *Cucului, Marcului, Meciului, Mutului, Știoncului, Ilia Ursului* (la acad. E. Petrovici), *Cucului* (la Slavici), *Dudului* (la Lungianu); în al doilea rînd, numele care nu au *-u*, dar capătă un *-u* cînd sînt urmate de un genitiv (*Iacovu, Ionu, Ispasu, Solomonu*), nu formează totuși genitivul enclitic. În al treila rînd, se înțelege că numele care nu capătă niciodată pe *-u* nu formează genitivul enclitic. Găsim la acad. E. Petrovici *Susana lu Ispas, lu Onișor*, și chiar *Susana lu Iacovu Ponoaii*, deci cu *u* reținut din formula cu genitivul următor, dar cu articolul proclitic. La Lungianu, întîlnim *Radu lu Anghel* (*Postelnecu Cumpănă*, București, fără dată, p. 5), deci la fel ca în zona mea din valea Ialomiței inferioare. Vezi și acad Iorgu Iordan, *Toponimia romînească*, p. 488.

După acad. E. Petrovici, „ceea ce a împiedicat ca articularea numelor de bărbați să fie generală ca la numele de femei a fost cu siguranță mulțimea de nume slave, intrate prin biserică sau direct pe cale populară, ale căror finale nu puteau fi ușor articulate“ (*art. cit.*, p. 583). După cele discutate mai înainte, se va înțelege că părerea mea diferă de aceasta: tocmai numele slave hipocoristice au concurat la articularea numelor masculine romînești.

Se ciocnesc aici două tendințe contrare : una, general romanică, de trecere de la flexiunea sintetică la flexiunea analitică, a doua, specific romînească, de trecere a articolului de la începutul atributului la sfîrșitul substantivului determinat.

În trecut, genitiv-dativul numelor de persoane era format la fel cu al substantivelor comune, adică prin modificarea sfîrșitului cuvîntului. Treptat, se trece la o flexiune organizată în mare parte cu ajutorul unor cuvinte adăugate (astfel în romînește perfectul simplu *mersei* este de tipul vechi, pe cînd perfectul compus *am mers* este de tipul nou). La numele de persoane, în primele texte romînești, întîlnim ambele tipuri de genitiv : la feminin, și *ei Marie, ei Tamare*, și *Mariei, Tamareei*, la

masculin și *lui Radu*, și *Radului*. Apoi la feminin învinge tendința de postpunere a articolului și nu se mai spune decît *Mariei*, iar la masculin învinge tendința spre analitism și nu se mai spune decît *lui Radu*. Mai apare forma veche în expresii arhaice ca *Școala Iancului*, *Șoseaua Iancului* în București, sau *mama Radului* în versuri populare (vezi și, la Creangă, *Măriuca Săvucului*), dar în limba de azi nu se mai creează asemenea formule.

De fapt, tendința general romanică de reducere a flexiunii și de dezvoltare a analitismului n-a fost niciodată părăsită, ci numai încetinită. Ea continuă să se manifeste, între altele, prin faptul că și numele feminine regăsesc, pe încetul, forme analitice, ce e drept, nu cele din secolul al XVI-lea, de origine feminină, ci altele, împrumutate de la masculin. Numele feminine împrumutate recent, care se termină în *-o*, *-i* sau în consoană, n-au putut forma genitiv-dativul în *-ei*, căci nimeni n-ar fi acceptat să zică *Cleoei*, *Edithei*, astfel că în mod fatal s-a ajuns la *lui Cleo*, *lui Edith*. Dar după acest model se zice și *lui Mimi*, deși aici, la rigoare, s-ar fi putut adăuga *-ei* la sfîrșit. Aceasta spre marea desperare a puriștilor, care au impresia că se prăpădește limba romînă, cînd, de fapt, se continuă o transformare începută de multă vreme și, pînă la urmă, utilă, căci unifică și simplifică declinarea.

Sînt unii mai moderați, care admit formula nouă la numele în *-o* etc., dar protestează cînd aud zicîndu-se *lui Coca*, fără să observe că *Coca* ar putea fi și băiat și deci ar trebui să-i facem două feluri de genitiv. Alții, în sfîrșit, se indignează numai cînd formula nouă este aplicată la numele comune și se zice *lui mama*. Adesea, deoarece se dă vina pe numele străine, se găsește soluția simplistă de a se interzice aceste nume, pentru că „ne strică limba". Nu știu cine ar putea elabora o lege care să interzică numele la modă, mai ales că nu este vorba atît de numele oficiale, trecute în actele stării civile, cît de cele întrebuințate în mediul intim: cetățeana se numește *Paraschiva*, dar familia și prietenii îi zic *Piți*. Nu ar fi ridicol să se amestece aici autoritățile?

Este însă de spus ceva mai serios. Nici măcar nu este exact că formulele cu articol prepus se datorează exclusiv numelor împrumutate recent. În primul rînd nu este vorba numai de nume de persoane: la un cuvînt ca *tanti*, destul de folosit astăzi, s-ar putea oare forma genitivul *tantei* sau *tantiei* în loc de *lui tanti*? Deci n-am folosi prea mult dacă am exclude numele proprii, și ar trebui să excludem și unele comune. În al doilea rînd, nu este exact că a trebuit să așteptăm numele recent introduse ca să putem forma genitivul feminin cu articolul prepus: în copilăria mea am spus și am auzit curent spunîndu-se în jurul meu *lu mama*, *lu Maria* etc., și aceasta la țară, unde nu pătrunsese încă nici un nume de tipul *Calipso* sau *Nuți*. Cînd ni se atrăgea atenția că *lui* este masculin, răspundeam că n-am zis *lui*, ci *lu*, ceea ce, bineînțeles, nu este o apărare, căci spuneam *lu* și pentru masculin.

S-ar putea ca punctul de plecare pentru noua formație să-l fi constituit masculinele de declinarea întîi. Am văzut că la un nume cum e *Coca* nu se poate cunoaște dacă e masculin sau feminin și deci formația masculină se poate strecura la feminin. Dar sînt nume mai vechi și mai răspîndite, cum sînt *Toma*, *Oprea*, la care genitivul vechi este sintetic, *Tomei*, *Oprei*, ca la feminine. Fiind însă știut că sînt nume de bărbați, li s-a for-

mat și genitivul de tip masculin, *lui Toma, lui Oprea*. Alături de ele trebuie să punem numele comune masculine de declinarea întîi: *agă, pașă, popă, tată, vodă*. În conformitate cu declinarea lor, au primit genitivul *agăi, pașei, popii, tatei*, iar în conformitate cu genul lor, *lui aga, lui pașa, lui popa, lui tata, lui vodă*. La unele este mai răspîndit un tip, la altele celălalt (*vodă* nu are de loc genitiv sintetic). În orice caz, s-a putut crea impresia că cele două formații se pot folosi oricînd una în locul celeilalte.

Este oare adevărat însă că „se strică limba"? De ce nu se strică atunci cînd împrumutăm adjective nedeclinabile de felul lui *gri, maro*, sau chiar mai vechiul *pembe*? Nu se strică pentru că, de fapt, reducînd flexiunea nominală, nu facem altceva decît că urmăm vechea tendință romanică a folosirii cuvintelor auxiliare în locul desinențelor nominale, Nu în același fel *Radului* a fost eliminat în favoarea tipului *lui Radu*? De ce nu protestăm și în cazul acesta? Numai pentru că *lui* e masculin și deci merge pe lîngă *Radu*, dar nu merge pe lîngă *Rada*. Dar dacă desființăm flexiunea nominală, nu va mai fi de loc diferență între construirea masculinelor și a femininelor, așa cum nu este în italienește (masc. *di Paolo*, fem. *di Paola*) și cum de fapt nu este în romînește la plural, unde genitivul feminin e format cu articolul masculin (*-lor* din lat. *illorum*, femininul latinesc fiind *illarum*). Limba devine mai simplă și atîta tot.

Puține lucruri sînt de spus despre alte feluri de articol. Articolul adjectival *cel* figurează rar în nume de familie: *Celmare*, format din *cel* și *mare*, desigur la origine poreclă. Articolul genitival *al*, apare și el rar. în nume de origine dialectală, de felul lui *Al George* (adică „a lui Gheorghe")

XI

OBSERVAŢII PRIVITOARE LA ORTOGRAFIE ŞI ORTOEPIE

În limbile cu ortografie etimologică scrierea numelor de persoane creează adesea dificultăţi serioase: cuvintele din limba comună s-au învăţat la şcoală şi scrierea lor este mai mult sau mai puţin cunoscută, pe cînd numele de persoane pe care nu le-am mai întîlnit (şi în fiecare zi întîlnim nume noi) pun fie problema scrierii, dacă le-am auzit pronunţate, fie problema pronunţării, dacă le-am văzut scrise. Astfel un nume franţuzesc ca *Brasillach* s-ar putea pronunţa cel puţin în patru feluri: *braziiaş, braziiac, brazilaş, brazilac* (ultima pronunţare e cea reală), iar un nume pronunţat *düsò* se poate scrie (şi se scrie efectiv) în cel puţin 13 feluri: *Dusso, Dussot, Dussod, Dussau, Dussaut, Dussaud, Dussault, Dussauld, Dussaux, Dussaulx, Dusseau, Dusseaud, Dusseaux*. În englezeşte, acelaşi nume unii şi-l scriu *Thomson*, alţii *Thompson* (şi e de notat că sunetul iniţial trebuie pronunţat *t*, nu *th*).

Se înţelege că o atare anarhie nu poate să nu dea naştere la dificultăţi. În plus, fie prin capriciul purtătorului, fie prin neştiinţa ofiţerului stării civile, se produc modificări de litere, iar prin lipsa de informaţie a vorbitorilor, se produc modificări de sunete. Voi da un singur exemplu, bine cunoscut, din franţuzeşte. Numele *Fèvre*, sau cu articol, *Lefèvre*, înseamnă „fierar(ul)", provenind din lat. *faber* (ca şi *faur* al nostru). Copiştii din evul mediu, plătiţi după numărul de litere pe care le scriau, au introdus adesea litere parazite, reluînd sunete latineşti care fuseseră transformate. Astfel ei au reintrodus pe *b* (deşi acesta era prezent sub forma alterată, *v)* şi au scris *Febvre, Lefebvre*. Deoarece însă în evul mediu nu exista distincţie în scris între *u* şi *v*, unii au citit *febür*, şi astfel astăzi există francezi pe care îi cheamă *Fébure, Lefébure*.

Se va vedea mai departe că unele complicaţii ne produce şi scrierea numelor romîneşti, dar nici pe departe atît de mari ca cele din franceză sau engleză. Avem însă dificultăţi cu nume străine şi problema este adesea atacată de persoane din public. Numele proprii străine, scrise în limba de origine cu altă ortografie decît a noastră, riscă să fie greşit pronunţate de cei care nu cunosc limbile străine, şi riscul acesta devine realitate la fiecare pas. În copilăria mea auzeam adesea zicîndu-se *nèviorc* în loc de *niuiòrc*, pentru că se scrie, în englezeşte, *New York* (pînă astăzi punem adesea greşit accentul pe silaba întîi). Mulţi pronunţă greşit *cicago* în loc de *şicago* (scris *Chicago*), pentru că au credinţa falsă că orice *ch* în englezeşte se citeşte *ci*.

Iată cîteva nume de persoane pronunţate adesea greşit la noi (uneori şi la radio şi televiziune, care ar avea rolul să educe marele public în această privinţă). S-a vorbit mult, acum cîţiva ani, de omul politic francez *Mendès-France*, pronunţîndu-se adesea greşit *mèndes* în loc de *mandès*. Numele liderului congolez *Gizenga* trebuie citit *ghizenga*, dar mulţi îşi închipuie că e nume franţuzesc şi zic *jizenga*. Politicianul rasist

din Africa de Sud, *Verwoerd*, care poartă un nume olandez (vezi p. 78; se știe că burii sînt coloniști veniți din Olanda) este numit adesea greșit la noi *veroerd*, în loc de *fervùrd*.

Se întîmplă ca vorbitorii să aplice numelor dintr-o limbă regulile cunoscute dintr-altă limbă, de exemplu am auzit uneori *șarlì șaplèn*, „franțuzește", pentru *ceàrli ceàplin* (scris *Charlie Chaplin*), nume englezesc. Mai adesea numele engleze, scandinave, olandeze sînt pronunțate ca și cînd ar fi germane: *șpențăr* în loc de *spensăr* (*Spencer*), *ștrindberg* pentru *strindberg* (*Strindberg*), *nòbăl* pentru *nobèl* (*Nobel*), *fan daik* pentru *fan deik* (scris de noi *Van Dyck*, ca și cînd ar reprezenta pe olandezul *dik* „gros", cînd de fapt e vorba de *dijk* „dig", vezi p. 75), *fan aik* pentru *fan eik* (scris *Van Eyck*).

Se emite uneori propunerea ca toate numele străine să fie scrise așa cum trebuie citite. Regula aceasta se și aplică pentru numele din limbile care folosesc altă scriere decît cea latină: rusă, ucraineană, bulgară, indiană, chineză, arabă etc., deși numele din alte continente s-au răspîndit adesea cu scrierea franceză și mai ales cu cea engleză. De exemplu *Djamila Bouhired*, scris franțuzește pentru *giamila buhired* sau *Javaharlal Nehru* pentru *geavaharlal neru*. În ce privește numele rusești, ucrainene și bulgărești, un timp *k* a fost redat în romînește prin *c*(*h*), scriindu-se, de exemplu, *Constantinov*, *Corolenco*, *Gorchi*, apoi s-a revenit la scrierea cu *k*, corespunzătoare ortografiei pe care purtătorii numelor au folosit-o ei înșiși cînd au semnat cu litere latine. Au rămas la mulți unele inconsecvențe, de exemplu vedem scris *Maiacovski* sau *Maiacovschi*. Chiar un autor romîn semnează în mod inconsecvent *Baconski*.

Pentru limbile scrise cu alfabetul latin, regula este să păstrăm ortografia din original, oricît ar fi de depărtată de a noastră. Această regulă are însă un mare cusur: sînt limbi scrise cu alfabetul latin, însă cu unele semne suplimentare, pe care noi nu le avem în tipografiile obișnuite și, de fapt, marele public nici nu le cunoaște. Este cazul cehei și al polonei. Se scrie în cehă *š* pentru *ș*, *ž* pentru *j*, *č* pentru *ci*; la noi s-au neglijat semnele suplimentare, ceea ce a dat naștere la pronunțări false, de exemplu *Škoda* se pronunță *skoda* în loc de *șkoda*, iar unii zic *kapek* în loc de *ceapek* (scris *Čapek*). Cînd a rulat la noi filmul *Jan Žižka*, mulți bucureșteni au citit greșit *jan zizka* în loc de *ian jijka* (*Žižka* este un hipocoristic de la *Zikmont*, rostit desigur *jigmont*).

Dar propunerea de a se transcrie aceste nume cu ortografia noastră este inacceptabilă din mai multe puncte de vedere. E mai gravă o greșeală de scriere, care rămîne pe hîrtie, decît una de pronunțare, care se duce-n vînt. Nu este de admis ca fiecare nume să fie scris altfel în fiecare țară căci aceasta ar complica mult relațiile internaționale și ar duce uneori la neînțelegeri grave, cu atît mai mult cu cît rolul screrii crește pe zi ce trece în vremea noastră. Să ne închipuim ce greutăți s-ar crea la folosirea cataloagelor, a hărților etc., dacă ar exista mai multe feluri de a scrie același nume. O bibliotecă în care s-ar găsi traduceri din Shakespeare în mai multe limbi ar trebui să le insereze pe cele romînești la *ș*, pe cele germane la *sch*, pe cele maghiare la *s*, pe cele cehe la *š*, pe cele polone la *sz*, pe cele italiene la *sci*, pe cele suedeze la *sj*, pe cele franceze la *ch*, iar pe cele spaniole... nicăieri, deoarece spaniola nu are nici un mijloc de a nota pe *ș*, care nu apare în nici un cuvînt spaniol.

Trebuie să mai ţinem seama de faptul că pronunţarea numelor se schimbă cu timpul: care pronunţare o vom reproduce, cea mai veche, sau cea mai nouă? De exemplu numele francez *Montaigne* se pronunţa în trecut *montań*, iar azi *monteń*; *Villon* se pronunţa *vilon*, iar azi *viion*. Forma dată acestor nume ar depinde atunci de gustul celui care scrie.

Să mai adaug că, dacă am modifica scrierea numelor străine în ce priveşte literele, problema n-ar fi în întregime rezolvată, căci mai trebuie să ţinem seamă de împărţirea în silabe şi de accent (vezi unele exemple la. p. 43). O problemă ridică din acest punct de vedere numele de origine grecească. Genitivele în *-u* se pronunţă toate cu *u* vocalic, deci în altă silabă decît vocala precedentă, şi neaccentuat. În romîneşte se păstrează această regulă la numele ca *Dimitrì-u Vasilì-u* (unii, ce e drept, pronunţă greşit aceste nume în trei silabe, cu *i* consonantic şi cu accentul pe *u*; dar aceştia pronunţă greşit şi un nume de origine latină ca *Duìliu*, pe care-l transformă în *Duiliù*). Dimpotrivă grec. *Nikolà-u*, în patru silabe, a devenit în romîneşte *Nicolau* numai în trei silabe, păstrîndu-se accentul pe *a*, dar înlocuindu-se *u* vocalic cu *u* consonantic. Pînă aici, în definitiv, e treaba noastră, întrucît numele citate au devenit romîneşti. Dar *Papandrèu* (vezi p. 85), pronunţat în greceşte în patru silabe, apare la noi la radio şi televiziune în trei silabe, deşi nu a devenit nume romînesc (vezi, la p. 85 pronunţările greşite *Alèvra, Malàxa, Metạxa, Cutàva*).

Din cauza unor greşeli de accentuare numele pot deveni de nerecunoscut. S-au văzut mai sus (p. 82—83) greşelile de accentuare la numele ruseşti, dar asemenea greşeli se fac şi la alte nume, de exemplu la posturile noastre de radio şi televiziune se poate auzi *tìţian* în loc de *tiţiàn* (scris *Tizian*, sau, mai exact, *Tiziano*), *fìdel* în loc de *Fidèl Castro*.

Soluţia pentru a împiedica răspîndirea greşelilor este să se pronunţe cum trebuie, cel puţin numele mai răspîndite, la radio şi televiziune, pentru ca toată lumea să afle cum e corect; eventual, primele dăţi cînd un nume apare în scris, să se deà între paranteze pronunţarea corectă, pînă se deprind cititorii cu ea. Aceasta presupune însă că cei care folosesc prima oară un nume ştiu cum trebuie să-l pronunţe. Lucrul n-ar fi atît de greu astăzi, cînd avem secţii de limbi străine la facultăţile de filologie şi cînd posturile noastre de radio emit în numeroase limbi din toate continentele.

Dar probleme de scriere şi de pronunţare se pun şi pentru numele romîneşti. Principiul general, atît pentru cuvintele comune cît şi pentru numele de persoane romîneşti este că se scriu cum se pronunţă. Dar, pentru numele de persoane, se admit unele excepţii şi se trec cu vederea unele care în teorie nu sînt admise. *Îndreptarul ortografic* prevede (la p. 63) într-o notă că „Numele de persoană romîneşti se redau aşa cum sînt scrise de purtătorii lor: *V. Alecsandri, Cezar Bolliac, George Coşbuc, B. P. Hasdeu, C. Mille, Anton Pann, A. Russo, C. Negruzzi*". La fel *Rosetti*, scriere italienizantă (ca şi *Negruzzi*) în loc de *Ruset* (de origine grecească: *Rusetos*, scris *Rousaitos*) şi *Densusianu*.

Cînd s-a trecut de la scrierea cu litere chirilice la alfabetul latin, unele nume au rămas scrise ca mai înainte: *Kogălniceanu*, cu *k* (dar trebuie notat că purtătorul şi-a scris astfel numele, cu litere latine, în relaţiile sale cu apusul, pe vremea cînd la noi se scria încă cu litere chirilice), *Alecsandri* (deoarece în scrierea chirilică nu există litera *x*). Acad.

Gh. Călinescu încearcă acum să introducă și scrierea *Grigore Alecsandrescu*, după ce peste o sută de ani s-a scris cu *x*.

În același fel, cînd s-a realizat reforma ortografiei din 1953, și s-a înlocuit litera *â* cu *î*, la unele nume de persoane s-a menținut scrierea veche: *Vasile Pârvan, Victor Vâlcovici*. Acești autori erau cunoscuți în străinătate sub această formă și, dacă s-ar fi modificat scrierea, exista riscul să se creadă că e vorba de alte persoane.

Articolul pentru singularul substantivelor de declinarea a doua a fost în vechime *-l*, adăugat la *-u-* cu care se termina tema substantivelor, deci *-ul*, scris în general *-ulŭ*. De prin secolul al XVIII-lea, *-l* a încetat de a fi pronunțat, locul lui ca articol luîndu-l vocala *u* care-l preceda. În scrierea numelor comune și a adjectivelor *-l* a continuat să apară și e scris și astăzi: *omul, frumosul*. În ce privește numele proprii, situația nu e aceeași. Numele geografice prezintă fluctuații: *Podul-Iloaiei, Tîrgu Frumos, Turnu-Măgurele, Turnul-Roșu, Rîmnicu-Vîlcii* și așa mai departe. Numele de persoane se scriu în general fără *-l*: *Dinu, Popescu, Lungu, Munteanu*. Totuși un mic număr de persoane, în special bucovineni, au continuat să semneze cu *-l*: *Nanul, Onciul, Pumnul, Sorbul*. Situația rămîne confuză la adjectivele care însoțesc un nume: *Mihai Viteazul*, sau *Mihai Viteazu*? În toate aceste cazuri, *Îndreptarul ortografic* nu dă nici o indicație. După părerea mea, scrierea ar trebui să urmeze pronunțarea și să părăsească pe *-l*.

O situație deosebită prezintă numele scrise cu o ortografie neconformă cu pronunțarea din cauză că purtătorii lor au avut idei etimologice false sau au ținut să se deosebească de masa vorbitorilor. Astfel unii semnează cu *k* în loc de *ch* (*Kirițescu*), alții scriu cu *c* în loc de *ch* (*Cyru Oeconomu* în loc de *Chiru Economu*; în felul acesta, *Chiru*, hipocoristic de la *Chiriac*, se poate confunda cu *Cyrus*, regele mezilor; nu știu pe ce se va fi bazînd N. A. Constantinescu cînd afirmă că *Chiru* e din forma grecească a lui *Cyrus* (vezi și p. 64). La multe nume grecești s-a adăugat un *h* pentru a apropia scrierea de cea latină, păstrată în apus (aceasta reproduce pronunțarea din antichitate): *Christian, Athanasiu, Theodorescu* etc. Mult mai puțin s-a scris cu *ph* pentru *f*, căci exista riscul de a se citi cu *p*: *Philippide*. Cîteodată *h* este introdus greșit, de exemplu în *Anthon*, care e de origine latinească și n-a avut niciodată *th* în grecește (în englezește există varianta *Anthony*, dar se pronunță cu *t*), iar cu grecescul *anthos* „floare" nu are nici o legătură.

Scrieri latinizante, sau cel puțin diferite de pronunțare, găsim în *Brandia* sau *Brandza* pentru *Brînză, Lapedatu* pentru *Lepădatu* (vezi și p. 94), *Coșbuc* pentru *Cojbuc, Hașdeu* pentru *Hîjdău*. Numele *Catîrgiu* „vizitiu de catîri" a devenit *Catargi* (Bogrea, DR, IV (1927), p. 862), pentru a se înnobila astfel prin apropierea de *catarg*.

Numele de familie *Ghețoiu* e format cu sufixul *-oiu* de la numele de botez *Ghețu*, de origine bulgărească (vezi *Izvestiia*, V, p. 426), desigur hipocoristic de la *Gheorghe*. Fiind pus în mod greșit în legătură cu *gheață*, pe vremea cînd se scria latinizat *ghiacia*, a ajuns să fie scris *Ghiacioiu*.

După modele cosmopolite, unele nume s-au scris cu consoane duble, de exemplu *Bellu*, apoi *Ionnescu* (mai complicat: *Joannescu*, vezi p. 116), *Poppescu*, aceste din urmă scrieri fiind cu totul nerecomandabile. În piesa *Citadela sfărîmată*, Horia Lovinescu introduce un personaj care se numește

Gattescu, cu doi *t*; acesta își exprimă profundul dispreț față de cei care se numesc *Gatescu* și care se trădează ca parveniți tocmai prin faptul că semnează cu un singur *t*. Consoana dublă nu este prin nimic justificată la numele *Frunzetti* (de fapt este oltenescul *Frunzete*). Un autor de romanțe din deceniile trecute, pe nume *Nelu Mînzatu*, devenise *Nello Manzatti*, încercînd astfel să pară italian get-beget.

Consoane duble apar la numeroase hipocoristice cosmopolite ca *Nelly*, *Mitty* etc. (cu un *y* care trădează aceeași mentalitate) și tot așa se introduce scrierea cu *tz* în loc de *ț* în nume ca *Mitzi*, *Tantzi*.

În sfîrșit, apar și scrieri complet străine, ca *Bazil*, *Jorj*, *Mery*, *Michel*, de care s-a mai vorbit (vezi p. 55). Chiar unele nume rusești sau bulgărești au fost scrise cosmopolit, ca în apus: *Kisseleff* pentru *Kiselëv*, *Papoudoff* pentru *Papudov* etc.

În secolul trecut a existat tendința de a evita scrierea cu *i* consoană, considerat în mod greșit caracteristic pentru slavă. Se scria atunci *erna*, *poeni*, cu toate că din aceeași rădăcină aveam pe *iarbă*, *poiană*, unde *i* nu putea fi eliminat. Această scriere a lăsat urme și în ortografia unor nume de persoane ca *Nicolae* pentru *Nicolaie*, *Stoenescu* pentru *Stoienescu* (de la *Stoian*). Pronunțînd grupul *ia* neaccentuat ca *ie*, moldovenii au ajuns să scrie *Ecobescu*, *Emandi* în loc de *Iacobescu*, *Iamandi* (vezi și p. 85).

Și alte fenomene dialectale lasă urme în numele de familie. După *r* dur, *e* a fost pronunțat ca *ă*, ceea ce a dus la scrieri ca *Tătărăscu* (vezi p. 116). Sextil Pușcariu susține că, deoarece după *z* dur *i* s-a schimbat pe alocurea în *î* (s-a pronunțat *zîc* în loc de *zic*), prin pronunțare hipercorectă s-a ajuns la schimbarea lui *î* în *i*, chiar acolo unde *î* era primitiv. Astfel de la *Zîna* s-ar fi format *Zînca*, apoi acesta ar fi devenit *Zinca* [DR, VI (1931), p. 526]. Mai probabil acest din urmă nume este un hipocoristic rusesc de la *Zinaida* (la fel N. A. Constantinescu; vezi și p. 62).

Palatalizarea labialelor (*chept* pentru *piept* etc.) se reflectă și ea în unele nume de persoane: *Chiuaru* pentru *Piuaru*, *Seracin* (pronunțat *serașin*) pentru *Serafin* (vezi N. A. Constantinescu, *Limba romînă*, XI (1962), p. 526, care arată cu dreptate că nu e vorba de *Saracenii* musulmani din evul mediu). Și *t* este palatalizat în vestul țării (*frakie* pentru *frate*), iar ca reacție, se ajunge să se pronunțe *t* și acolo unde *k* este originar: de la localitatea *Chioar* (<magh. *Kövár* „cetate de piatră“?) se formează numele *Chioreanu* (E Petrovici, DR, V (1929), p. 583), scris și pronunțat *Tioreanu*, *Teoreanu*. În Moldova, în anumite condiții, *ă* neaccentuat se pronunță *a*, și aceasta se reflectă în scrierea numelor *Patraș canu*, *Camilar*.

Multe prenume au variante rustice cu modificări de sunete. Astfel găsim *l* în loc de *r* (cînd urmează alt *r*) în *Luxandra*, *Gligore* (dar și în grecește există *Gligoris*, vezi Buturas, p. 61, iar în bulgărește *Gligor*, *Izvestiia*, VII, p. 323), un *i* introdus în *Silivestru*, apoi forma *Pricopie* în loc de *Procopie* (și în grecește *Prikop-*, vezi Buturas, p. 81).

O serie de greșeli de pronunțare se datorează unui defect al scrierii noastre, și anume faptului că nu se diferențiază *i* care formează, de cel care nu formează silabă, de unde decurg și greșeli de accentuare. Ceea ce în limba literară se scrie și se pronunță *-aru* (sufix pentru desemnarea celui care face o acțiune, exercită o meserie), în unele regiuni este reprezentat prin *-ariu*, care trebuie pronunțat tot în două silabe, cu accentul pe *a*.

Finala *-iu*, după cum am văzut, este adăugată la unele nume ardelenești, pentru a marca originea lor romînească; alteori grupul *-iu* este etimologic, în sensul că articolul *-u* s-a adăugat la o temă terminată în *i* scurt sau în consoană muiată (ceea ce se notează tot cu *i*). În toate aceste cazuri se pot face, și se fac efectiv, greșeli de accent și de silabație, desigur în primul rînd sub influența numelor terminate în *-iu*, cu *i* accentuat, împrumutate din grecește. Iată exemple:

Despărțirea în silabe este corectă, numai accentuarea e greșită, la numele de origine latină *Papìniu*, transformat în *Papinìu*, *Màniu*, transformat în *Manìu*.

Scrierea cu *i* este justificată din punct de vedere etimologic, dar accentul trebuie pus pe vocala dinaintea lui, deoarece *i* nu formează silabă : *Boerìu* în loc de *Boieru* (mold. *boièriu*), *Colcerìu* în loc de *Colcèriu* (vezi p. 83), *Covalìu* în loc de *Covàliu* (mold. *covali* în două silabe, „fierar"), *Morariu* în loc de *Moraru*, *Oerìu* în loc de *Oièriu* (mold. *oièri*, în două silabe, format de la *oaie* cu sufixul *-ar*). La acestea se adaugă numele unde se scrie un *i* numai pentru ca literele c, *g* să se citească *ci*, *gi*, și nu *k*, *gh*: *Caràgiu* (nume aromînesc care înseamnă „negriciosul"), *Comanìciu*, au ajuns să fie pronunțate *Caragìu*, *Comanicìu*.

i s-a introdus, fără justificare etimologică, pentru a da caracter romînesc numelui: *Cizmàșiu* (pronunțat și *Cizmașìu*), pentru *Cizmașu*, *Surlașiu* (pronunțat *Surlașìu*) pentru *Surlașu* (vezi p. 94).

u s-a adăugat în același fel pentru a marca etnicitatea romînă a purtătorului, la nume terminate în *-ici*: *Daicoviciu* pentru *Daicovici*, *Petroviciu*, *Popoviciu*. Tot așa numele ungurese *Nagy* s-a transformat în *Naghìu* (vezi pentru toate acestea p. 97).

La nume terminate în consoană s-a adăugat *iu* (vezi p. 97): *Barìțiu* (pentru *Bàriț*), *Barnuțiu* (pentru *Bărnuț*); aici accentul nu s-a mutat din loc), *Cheresteșìu* pentru *Chèresteș*, *Cipariu* (pentru *Țipar*; și aici accentul și-a păstrat locul), *Nășcuțiu* (pentru *Nășcuț*, desigur hipocoristic de la *Ionașcu*), *Rațiu* (tot fără schimbare de accent; pentru origine, vezi p. 83), *Răduțìu* (pentru *Răduț*), *Vlăduțìu* (pentru *Vlăduț*).

Scrierea nediferențiată a două pronunțări diferite a dus la greșeli și în sens invers, adică ceea ce trebuia pronunțat cu *i* accentuat și cu *u* a fost uneori pronunțat fără *u*, alteori cu *u*, dar cu accentul mutat: *Barabancìu* (vezi p. 94) a devenit *Barabànciu*, *Condacciu* (turc. *kundakči* „aprinzător") a devenit *Condaci*.

Se mai fac și alte greșeli de accentuare, pentru care nu mai putem da vina pe ortografie. Am pomenit mai sus de cîteva nume accentuate de unii preoți altfel decît de masa vorbitorilor (*Nicòlaie* etc.) și de nume ca *Teodòr*, accentuate și *Teòdor*, iar în timpul din urmă chiar și *Tèodor* (probabil prin confuzie cu *Tudor*, *Toader*). Mai ușor încă se strecoară accentuări greșite la nume de familie, mai ales cînd acestea nu sînt purtate de multă lume: *Bacalbàșa* în loc de *Bacàlbașa* („staroste de bacali", adică de băcani), *Bàlaci* pentru *Balàci* (de la numele unei comune), *Chìper* pentru *Chipèr* (formă regională pentru *piper*), *Chìșăr* pentru *Chișăr* (pronunțare regională în loc de *chisèr*, unealtă de dulgherie), *Hàgi-Tudose* (se aude chiar pe scenă) în loc de *Hagì-Tudose*, *Papahàgi* pentru *Papahagì* (e ca și cum am spune *hàgiu* în loc de *hagìu*), *Sevàstos* pentru *Sevastòs* (vezi p. 50), *Sòcor* pentru *Socòr* și altele.

XII

DE LA NUMELE DE PERSOANE LA NUME COMUNE

S-a văzut în prima parte a prezentei lucrări că, ori de cîte ori dispunem de documentaţia necesară, constatăm că orice nume de persoană are la bază un nume comun, excepţiile fiind atît de rare, încît putem să le trecem cu vederea. Mergînd îndărăt pe firul istoriei unui nume de persoană, ajungem întotdeauna la un punct unde cineva a fost numit astfel, pe baza vocabularului obişnuit şi pentru a se comunica o anumită idee. Cu timpul, numele se abstractizează, în sensul că pierde legătura de înţeles cu elementele care i-au stat la bază şi ajunge să nu mai aibă altă valoare decît aceea de a denumi, în chip arbitrar, una sau mai multe persoane.

Se întîmplă, ce e drept mai puţin des, dar se întîmplă, cazul contrar: un nume propriu, în cazul nostru special un nume de persoană, ajunge să fie folosit cu valoare de nume comun. Problema a fost studiată în mod special de lingvistul italian Bruno Migliorini, în cartea lui *Dal nome proprio al nome commune*, după care este imitat titlul prezentului capitol. Apoi, pornind de la această carte, în două articole intitulate *Divagazioni semantiche rumene* şi publicate în revista „Archivum romanicum" (XII (1928), p. 161—231 şi XVI (1932), p. 333—383; această ultimă parte priveşte mai puţin direct problema noastră), lingvistul italian Carlo Tagliavini a tratat în mod special o serie de fapte romîneşti. Am mai folosit, pentru documentaţie, pe Rudolf Platte, *Deutsche Wortkunde auf Sprach- und Kulturgeschichtlicher Grundlage*, München, 1936.

O primă categorie de exemple este formată de numele istorice, acestea, la rîndul lor, fiind de diferite tipuri. Unele se leagă direct de situaţia sau de activitatea purtătorilor, de exemplu:

Croesus, rege al Lidiei, trecea drept cel mai bogat om din vremea lui, de aceea pînă astăzi se spune de un bogătaş că este un *cresus*.

Caesar, cognomenul omului politic roman care a instaurat monarhia, a devenit titlul pe care-l purtau urmaşii lui, împăraţii romani. Împrumutat în antichitate, cuvîntul a devenit în limba germană actuală *Kaiser* „împărat". Dintr-o limbă germanică veche, a trecut în slavă, unde a ajuns să fie pronunţat *ţar*, tot cu înţelesul de „împărat".

Maecenas, colaboratorul lui Augustus, a atras de partea acestuia pe mulţi din scriitorii de valoare ai timpului, pe care i-a încurajat şi i-a ajutat din punct de vedere material. De aceea numele lui a ajuns să fie folosit cu înţelesul de „protector al artiştilor".

Cuvîntul *troian* a însemnat la început „val de pămînt", „întăritură", şi reproduce forma slavă a numelui împăratului roman *Traianus*.

Karl a devenit celebru prin *Carol cel Mare* (vezi p. 46). De aici în vechea slavă *kralĭ* (cu mici variante de pronunţare cuvîntul este folosit pînă astăzi cu înţelesul de „rege" în toate limbile slave), împrumutat de la slavi în romîneşte (*crai*) şi în ungureşte (*király* „rege").

Numele *Pazvantoglu* a fost analizat la p. 31. La noi amintirea lui se mai păstrează în expresia *de pe vremea lui Pazvante* (uneori cu adaosul: *chiorul*) pentru a caracteriza ceva învechit, demodat.

Cu cît personajul denumit a jucat în istorie un rol mai important, cu atît mai multe șanse are numele de a dura. Dar rămîn uneori pentru un timp mai îndelungat și nume ale unor personaje umile. Cînd pentru o stare de lucruri nesatisfăcătoare se dă vina pe un salariat cu rol neînsemnat, se zice că *Acarul Ion Păun e de vină.* Aceasta pentru că acum aproape 50 de ani un acar cu acest nume a fost declarat singurul responsabil pentru o catastrofă de cale ferată, care fără nici o indoială implica răspunderi mai înalte.

Deoarece chipul suveranilor a fost adesea fixat pe monedele lansate de ei, în diverse rînduri monedele au căpătat numele suveranilor: *ludovic,* traducere a fr. *louis* „20 de franci" (de la regii *Louis XIII—XVI*); *napoleon,* cu aceeași valoare, de la *Napoleon Bonaparte*; *bolivar,* unitate monetară în Venezuela, după numele lui *Simón Bolívar,* eliberatorul Americii de Sud de sub jugul spaniol.

De multe ori faptele istorice se răsfrîng în numele comune prin prisma unor anecdote care pot reprezenta și forme de luptă politică Iată cîteva exemple.

În America se numesc *Teddy* ursuleții cu care se joacă copiii; este un hipocoristic de la *Teodor* și se referă la numele președintelui Statelor Unite *Theodore Roosevelt* (începutul secolului al XX-lea), mare amator de vînători.

În romînește se zice *irozi* la „colindători", apoi, prin exagerare, la „actori mediocri, care joacă cu ostentație". La bază este regele Iudeei *Herodes* (în grecește a ajuns să se pronunțe *Irodis*), care este unul din personajele pieselor religioase prezentate în trecut de actori improvizați.

Xanthippe (vezi masculinul *Xanthippos* la p. 35) a fost soția lui Socrate și a rămas nume tipic pentru o femeie mărginită și certăreață.

Originea cuvîntului *grog* „băutură făcută cu rom și cu apă fierbinte" este mai complicată. Amiralul englez Vernon (sec. XVIII) era poreclit *Grog,* pentru că purta o manta ordinară, făcută din materialul numit *gros grain.* La un moment dat, neavînd suficientă rezervă de rom, a ordonat să se dea marinarilor rația îndoită cu apă, iar marinarii, nemulțumiți, au numit această băutură *grog.*

Cuvîntul *siluetă* reproduce numele lui *Silhouette,* care a fost ministru de finanțe al Franței în secolul al XVIII-lea și a făcut o politică financiară de mari economii, iar adversarii săi au început să deseneze pe ziduri chipul lui în negru, făcînd astfel economie de vopsea. Acestui fel de desen i-a rămas numele de *siluetă*, după care cuvîntul a ajuns să fie întrebuințat și cu înțelesul de „corp zvelt".

La 1880, un moșier englez, căpitanul *Boykott,* și-a jignit vecinii de moșie, iar aceștia au hotărît să întrerupă în mod colectiv relațiile cu el De aici denumirea de *boicot* pentru izolarea unei persoane sau a unei co lectivități.

În argoul american, *guy* (citit *gai*) înseamnă „individ", „tip"; cuvîntul provine de la numele unui oarecare *Guy Fawkes,* care, la 1605, a încercat să arunce în aer parlamentul englez.

Apropiate de numele istorice sînt cele mitologice. *Atlas*, în mitologia greacă, era un uriaş care purta cerul pe umeri şi care era localizat în Maroc, identificat cu munţii Atlas. De aici numele comun *atlas*. După Platte, originea cuvîntului ar fi puţin diferită: geograful Mercator a numit *atlas* o colecţie de hărţi pe care a publicat-o la 1595, alegînd acest nume în amintirea unui rege legendar al Mauritaniei, *Atlas*, care ar fi fost amator de astronomie. *Diana* era la romani Zeiţa Lunii şi a vînătorii. În romîneşte numele a devenit *zînă*, termen generic. *Hercule*, prezentat de mitologia greacă drept un semizeu deosebit de voinic, a devenit astăzi nume comun cu înţelesul de „om voinic". *Megaira* era la greci una din cele trei furii; de aici în franţuzeşte *mégère* „femeie afurisită". *Mentor* „îndrumător" vine de la numele *Mentor*, pe care, după Odiseea, l-a luat zeiţa Atena, transformată în personaj uman, ca să-l îndrume pe tînărul Telemac. *Vulcan* este la origine numele latinesc al zeului focului, apoi ajunge să însemne „foc", de unde în sfîrşit înţelesul actual.

Altă serie de nume mitologice devenite nume comune îşi au originea în Biblie şi în credinţele creştine. *Adam*, primul om după concepţia biblică, apare în expresii *ca de la moş Adam* „de cînd lumea". Despre *Baltazar*, Biblia vorbeşte cu ocazia unui celebru ospăţ, iar numele lui a ajuns să însemne „chiolhan". *Beniamin* (rom. *Veniamin*), fiul cel mai mic al biblicului Iacob, a devenit în franţuzeşte *benjamin* „mezin". *Caiafa*, numele unui personaj pus în legătură cu condamnarea lui Iisus Hristos (vezi expresia *a trimite de la Ana la Caiafa*), a ajuns, sub forma romînească, nume comun: *caiafă* „om ipocrit". *Gaşpar*, numele unuia dintre cei „trei crai de la răsărit", reprezentînd orientul, e folosit astăzi în romîneşte cu înţelesul de „ţigan". Ziua de 20 decembrie a fost consacrată sfîntului *Ignat* şi în această zi s-a luat obiceiul să se taie porcii pentru sărbătorile de iarnă; de aceea *ignat*, în vorbirea glumeaţă, a ajuns să însemne „ceasul morţii violente", „execuţie" (vezi şi proverbul *nu se îngraşă porcul la ignat*, „preparativele făcute în ultimul moment nu au eficacitate"). De la numele lui *Iuda*, prezentat ca apostolul care l-a trădat pe Iisus Hristos, este *iudă* „trădător". Expresia *a umbla teleleu* ar reproduce numele martirului *Thalaleos*, după Tagliavini, *art. cit.*, p. 197. De la *Toma*, alt apostol care, după poveste, a cerut să pipăie cu degetul rana lui Iisus, ca să se convingă că acesta a înviat. este expresia *Toma necredinciosul*, „om sceptic, care se îndoieşte de toate".

Trebuie să remarc totuşi că printre ultimele exemple citate sînt două care, deşi, folosite în expresii, n-au părăsit complet stadiul de nume de persoane: *Adam, Toma*.

Altă sursă importantă pentru nume de persoane transformate în nume comune este domeniul invenţiilor, al creaţiilor industriale, artistice etc. Adesea obiectul produs, noţiunea stabilită poartă numele creatorului, de exemplu, în fizică, *amper, curie, galvano, ohm, roentgen, volt, watt* etc.; în medicină, boala e numită adesea după medicul care a descoperit-o, *basedow, pott, schauermann* etc.; în arhitectură, *mansardă*, după numele arhitectului francez *Mansard* (din secolul al XVIII-lea); în aeronautică, *zeppelin*, un soi de balon, după numele inventatorului german cu acest nume. Sînt foarte numeroase numele de arme şi proiectile provenite de la inventatori: *şrapnel* (după generalul englez *Shrapnel*, pe la 1800), *browning*, revolver (după *I. M. Browning*, din Utah, S.U.A.), *colt*,

pistol (după *Samuel Colt*, industriaş american), *mauser*, puşcă (după numele a doi fraţi germani, mecanici); *maxim*, mitralieră (după numele inventatorului englez sir *Hiram S. Maxim*), *Krupp*, tun (după numele fabricantului renan *Krupp*). În legătură cu acest cuvînt trebuie semnalat că în argoul romînesc cuvîntul a ajuns să însemne un grad înaintat de beţie (după *beat tun* s-a zis *beat krupp*). În primul război mondial, soldaţii germani au dat unui tun de calibru mare numele de *dicke Berta* „Berta cea groasă", după *Berta*, fata lui Krupp. Tot ca o curiozitate mai semnalez faptul că în greceşte un soi de carabină se numeşte *kariofili*, adică „garoafă"; după cît se pare însă, e vorba în realitate de *Carlo figli* „fiii lui Carol", numele unei fabrici italiene, citit greşit de greci (dacă nu cumva aceasta e o poveste în genul celor citate la p. 7—8).

Trebuie să notez că numele de acest tip, date unor obiecte perfecţionate în vreun fel, sînt în general sortite să fie repede înlocuite, deoarece apar alte variante care le elimină. În infanteria noastră s-a întrebuinţat odinioară puşca *mannlicher* (după inginerul german Mannlicher, care a inventat-o în 1878), înlocuită apoi cu puşca *lebel* (fr. *Lebel*). Mai repede dispar numele de medicamente: acum cîteva decenii se vindeau medicamente denumite *Nanu-Muscel*, de care desigur puţină lume îşi mai aduce aminte.

Adesea un produs capătă numele celui care-l fabrică, iar în regimul capitalist de obicei fabricanţii îşi popularizează singuri numele în felul acesta. Cel mai clar exemplu îl furnizează automobilele, pentru care citez numai cîteva exemple: *Buick* şi *Ford* pentru S.U.A., *Citroën* pentru Franţa, *Škoda* pentru Cehoslovacia (ceh. *škoda* înseamnă „pagubă"). Apropiat ca înţeles este *pullman*, vagon de lux, după numele industriaşului american care l-a lansat.

Alte producţii: *macadam*, un fel de pavaj, după inginerul scoţian *Mac Adam*; *macintosh*, un fel de impermeabil, după chimistul britanic *Mac Intosh*; *macferlan*, un fel de pardesiu larg, după exploratorul englez *Mac Farlane* (pronunţarea corectă este *mac farlăn*, dar de pronunţarea greşită nu sîntem noi răspunzători, căci ne-a venit din franţuzeşte); *gobelin* (pronunţat *goblen*), soi de ţesătură, după numele unui ţesător francez; *georgette* (pronunţat *jorjet*), numele unui voal, după numele unui croitor parizian; *batistă*, numele unei pînze, din fr. *batiste*, iar acesta de la *Baptiste* (pronunţat *batist*), numele unui fabricant din Cambray (în secolul al XIII-lea); *ştras*, fals diamant, după numele giuvaergiului *Strass* din Strasbourg (secolul al XVIII-lea).

Cam în acelaşi fel editorii şi-au botezat cu propriul lor nume colecţiile pe care le publică: *Baedeker*, ghid turistic, după un editor german din secolul al XIX-lea, *Larousse*, dicţionar enciclopedic, după editorul francez cu acelaşi nume. Un caz special prezintă interes: *Edward Lloyd* (nume galez, pentru care vezi p. 77) a deschis la Londra, în 1688, o cîrciumă, unde au luat obiceiul să-şi dea întîlniri cei care făceau afaceri cu transporturile navale. În 1727, unii dintre ei s-au organizat într-o societate pe care au numit-o *Lloyd*, iar astăzi sînt mai multe *lloyduri*, şi în afara Angliei. Mai adaug aici cuvîntul *godin* (pronunţat adesea greşit *gòdin*), sobă de fier, care-şi trage nume de la fabricantul belgian *Godin* (se citeşte *godèn*).

Alte obiecte sau activități poartă numele unor personaje care le-au popularizat, care le-au folosit mult, eventual le-au vîndut. Încăperea cu acoperiș de sticlă la intrarea unei case se numește *marchiză* după *marchiza de Pompadour* (aici nu avem propriu-zis un nume de persoană). *Pantalonul* își trage numele de la *Pantaleone* (oarecum „leul leilor"), personaj din *Commedia dell'Arte*, teatrul popular italian în evul mediu: pe vremea cînd se purtau pantaloni scurți, acest personaj apărea pe scenă cu pantaloni lungi; în timpul Revoluției Franceze pantalonii au ajuns la modă și li s-a zis (cu pronunțarea franceză), *pantalon*. Se numește *raglan* un fel de pardesiu larg, după numele lordului *Raglan*, comandantul armatei engleze în timpul războiului din Crimeea (terminat în 1856). Un soi de haină a căpătat numele *spencer* (pronunțat *spènsăr*) de la nobilul englez *Spencer* (la sfîrșitul secolului al XVII-lea). Pălăria înaltă și tare poartă numai în romînește numele de *joben*, după numele unui pălărier francez, *Jobin*, care avea un magazin în București, pe Calea Victoriei. Încălțămintea cu toc înalt numită *Louis Quinze* (pronunțat *luichènz*, greșit *luchenț*) își trage numele de la regele Franței *Ludovic al XV-lea* (secolul al XVIII-lea).

Lucruri de mîncare: *renglota*, un fel de prună, își trage numele de la fr. *reine Claude* (pronunțat *renclòd*) „regina Claudia", regină a Franței, moartă la 1524. Cuvîntul *sandvis* vine de la numele nobil englez, *Sandwich* (pronunțat *senduici*), căruia i se aduceau sandvisuri la masa de joc, ca să nu fie silit să întrerupă jocul pentru a merge să mănînce. Cafeaua cu rom se numește la noi *marghiloman*, după numele unui politician din jurul anului 1900. Diverse prăjituri poartă nume de personaje cunoscute (*Joffre*, mareșal al Franței), *Take Ionescu*, *Știrbei* etc., fără să pot spune cu ce ocazie au fost stabilite.

Lucruri ceva mai puțin agreabile: un anumit fel de macara poartă numele englezesc de *derrick*, de la călăul care, pe la 1600, spînzura condamnații. *Ghilotina* si-a luat numele de la medicul francez *Guillotin*, care a recomandat folosirea ei în timpul Revoluției Franceze.

Ajung acum la tipul bine cunoscut al numelor provenite din operele literare. Cînd personajul e bine prins și cînd numele e bine ales, acesta devine adesea caracteristic pentru calitățile și mai ales pentru defectele unui tip de oameni, se transformă în nume comun (poate ajunge să fie scris și cu inițială minusculă). Se vorbește astfel de *Nestorul* științei noastre (după *Nestor* din *Iliada*, bătrîn sfătos); un om cu gărgăuni cavalerești este un *Don Quijote* (după personajul cu același nume al lui Cervantes); un îndrăgostit romantic este un *Romeo* (după Shakespeare); un bărbat care trece de la o femeie la alta este un *donjuan* (după *Don Juan* al lui Molière); despre un zgîrcit zicem că e un *harpagon* (numele pe care Molière l-a dat avarului său și care de altfel este la origine un cuvînt comun grecesc: „cîrlig cu care se apucă obiectele pentru a le trage"): despre un ipocrit zicem că e un *Tartuffe* (tot după Molière). În romanul lui Eugène Sue, *Les mystères de Paris*, mult citit în secolul trecut, apare un portar pe care-l cheamă *Pipelet*; de aici, în franceza pariziană, *pipelet* a ajuns să fie folosit ca nume comun în loc de „portar". Într-o șansonetă franțuzească din secolul trecut apare un jandarm numit *Pandore*. De atunci în vorbirea pariziană *pandore* înseamnă „jandarm". Este bine cunoscut și la noi *Gavroche*,

eroul lui Victor Hugo, după care astăzi se zice în franțuzește *gavroche* pentru un băiat parizian, cam fără căpătîi, dar deștept și spiritual.

De la Alexandre Dumas-fiul, *Alphonse* a rămas numele bărbatului întreținut de femei, de la Alphonse Daudet, un fanfaron ridicol este numit *Tartarin*. Într-o revistă teatrală jucată la Londra spre sfîrșitul secolului trecut apare o familie de irlandezi bătăuși cu numele *Hooligan* (se pare că o astfel de familie cu acest nume exista efectiv la Londra) și de aici cuvîntul *huligan*, folosit în Anglia, apoi în Rusia și de acolo împrumutat în diverse alte țări.

De la Caragiale ne-au rămas o serie de astfel de nume, de exemplu *Cațavencu, Pristanda, Tipătescu*, de la Anton Bacalbasa s-a păstrat *Moș Teacă* (de altfel și *teacă* singur înseamnă cam același lucru, poate fără a fi trecut prin faza numelui de persoană). Revistele umoristice din trecut au popularizat numele *Mitică* pentru cel care face glume proaste, iar un cunoscut cîntec din ultimii ani a fixat pe *Marinică* în rolul de codaș în muncă, după cum poveștile din trecut au apoteozat pe *Ileana Cosînzeana*.

Sînt însă folosite ca nume comune și unele nume de persoane pe care nu le găsim în opere literare; în unele cazuri poate că se păstrează vreo tradiție locală necunoscută din alte izvoare, dar pare foarte probabil că și fără aceasta anumite însușiri au putut fi legate de un anumit nume de persoană. Din englezește ne vine cuvîntul *dandy* (pronunțat *dèndi*) „tînăr îmbrăcat elegant, dar pretențios", care reprezintă pe *Dandy*, hipocoristic scoțian pentru *Andrew* „Andrei". Tot din englezește e *jocheu* (engl. *jockey*), care are la bază scoțianul *Jocky*, egal cu engl. *Jacky*, diminutiv de la *Jack* „Iacob".

În romînește se cunoaște *Chimiță* cu înțelesul de „om prost", „bufon" (după Bogrea DR, II (1922), p. 654, e vorba de un personaj bucureștean cu acest nume). *Marghioală*, care se folosește cu înțelesul de „mitocancă", vine din grecește (*Marghiola*) și în secolul trecut era încă nume distins (deci valoarea actuală e datorată degradării numelui). *Naie* are valoarea de „prost" (*mă, nu fi Naie!*), poate din cauza rimei cu *baie*, deci cu aluzie la anecdota cu prostul din baie. *Popescu* înseamnă un om oarecare (cînd cineva exagerează într-o privință oarecare, i se spune *mai las-o, Popescule!*).

Numele de oameni ajung să fie caracteristice și pentru unele animale. În franțuzește *renard* înseamnă „vulpe" din cauza romanului, mult citit în evul mediu, în care personajul principal este un vulpoi, botezat *Renart* (din germ. *Reinhart*: *ragin* „sfat", *hard* „tare"), iar vechiul cuvînt care însemna „vulpe" în franțuzește, *goupil*, a dispărut aproape fără urmă. În romînește, *moș Martin* este ursul (poate din cauză că se plasează „ziua ursului" la sărbătoarea sfîntului Martin), *Vasilcă* se numește capul de porc cu care umblă țiganii la urat în ziua de sfîntul Vasile.

În sfîrșit, numele de persoane ajung, în mod arbitrar, să denumească și obiecte neînsuflețite. În primul rînd sînt o serie de mărci de produse, folosite alături de numele produsului. Astfel diverse pînzeturi etc., se numesc, nu se știe de ce, *Florela, Monica, Rodica* etc. Unele dintre ele devin curente și nu mai au nevoie de numele generic pe lîngă ele. Iată cîteva exemple, în ordine alfabetică și fără a se ține seamă de limba din care provin: *bertă*, un fel de broboadă, din fr. *berthe*, iar acesta din numele de femeie corespunzător. *Caterincă* „flașnetă", din ucraineanul *katerinka*,

iar acesta este diminutiv de la *Katerina* (flașnetele cîntau pe vremuri o melodie cu cuvinte nemțești *Charmante Katherine* „fermecătoare Ecaterina"; de aici în rusește flașneta se numește *șarmanka*); *Damigeană*, din it. *damigiana*, iar acesta din fr. *dame Jeanne* „doamna Ioana". *Eugenia* e numele unor biscuiți romînești (se zice *dă-mi* o *eugenie*). *Katiușa* se numește un aruncător de mine sovietic (hipocoristic de la *Ekaterina*). *Marionetă* „păpușă acționată cu sfori", din fr. *marionette* (vezi p. 57). *Marotă* „idee pe care cineva o aduce tot timpul în discuție", din fr. *marotte*, cu același înțeles; mai demult denumea păpușa pe care bufonii o purtau în vîrful sceptrului lor (e alt diminutiv de la *Marie*). *Nichel* e din germ. *Nickel*, formă disprețuitoare în loc de *Nikolaus*, deci „metal prost". *Șarlotă* se numește o cremă (de mîncare), din fr. *charlotte*, iar acesta, ca nume de persoană, e femininul de la *Charles* (vezi p. 126). *Vasilache*, format cu această întrebuințare în romînește, este egal cu *marionetă*.

Asemănătoare cu acestea sînt numele cuprinse în expresii curente, poate de pe urma vreunei anecdote care nu ni s-a păstrat, în orice caz ele au devenit proverbiale. Rareori putem bănui de ce tocmai de cutare cuvînt s-a legat cutare expresie sau chiar un anumit înțeles, de obicei peiorativ. Iată cîteva din aceste exemple:

Înghite, Agachi (*Agavie*) „n-ai încotro".

Anteriul lui Arvinte (care tăia dintr-o parte ca să cîrpească într-alta, model de soluție formală).

August cel prost „clovn".

Are Chira socoteală „există o rațiune în treaba aceasta".

Care Costache? „ce tot vorbești?"

Model nea Gheorghe „obiect grosolan, nefasonat". În copilăria mea, la țară, se zicea *sistem Clayton, model nea Gheorghe* (se pronunța cum se scrie, *clai-ton*. Numele *Clayton*, pronunțat *cleitn*, era marca unei fabrici americane de secerători).

Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă „trebuie să te supui nevoii".

A nimerit-o ca Ieremia (*cu oiștea-n gard*) „lucrul a ieșit pe dos".

Hop și eu cu țața Lina, se zice cînd cineva se amestecă nepoftit într-o discuție sau cînd spune o prostie.

Pas de ça, Lisette „nu așa, Lizeto", se spune în franțuzește pentru a refuza ceva.

Tronc, Marico „ai spus ceva care nu se potrivește de loc".

Ce mi-e baba Rada, ce mi-e Rada baba „e totuna".

Radu l-a chemat „a șters-o", „a fugit" (încercări de explicații în BL, II, 1934, p. 183; Iorgu Iordan, BPh, I. 1934, p. 114. n).

Stan pățitul „om cu experiență" (popularizat de Creangă).

Teleleu, Tănase „haimana", *de lemn Tănase* „insensibil".

În multe cazuri, așa cum s-a văzut și din cîteva exemple citate pînă aici, numele de persoană este atras de o rimă. În franțuzește sînt frecvente astfel de exemple: *c'est juste, Auguste* „e adevărat, August", *tu parles, Charles* „mai vorbești, Carol" (adică: cred și eu), *à la tienne, Etienne* „în (sănătatea) ta, Ștefane" (înțelesul real e aproximativ „tronc, Marico"), *t'as tort, Totor* „te-nșeli, Victore" (pentru *Totor*, vezi p. 59). De asemenea există zicători ca *rester gros Jean, comme devant* „a rămîne (nea) Ion, ca mai înainte", adică a eșua într-o întreprindere.

Iată și exemple romînești:

Alea, Chiroi, la boi „dă fuga" (*alea* e scurtat pentru *aleargă*).

Mai vine Drăguș la căuș „ai să mai ai nevoie de mine".

Moșu Ene pe la gene „somnul".

Una mie, una ție și-una lui popa Ilie „împărțeală uniformă".

Mîncă, Ioane, că mai este-n oală (rima e imperfectă, dar e totuși rimă).

Să vorbească și nea Ion, că și el e om (cînd cineva se amestecă într-o discuție și spune prostii).

Ce mi-e Tanda, ce mi-e Manda „e totuna".

Hopa, Mitică, cum îl pui, el se ridică, numele unei jucării (păpușă cu centrul de greutate la fund, așa încît se întoarce totdeauna cu capul în sus).

Bravo ție, Nastasie.

Nici nu-i pasă de Năstasă, de Nichita, nici atîta (vezi Creangă, *Dănilă Prepeleac*).

Ține caii, Niculaie „nu te ambala" (în pronunțarea curentă, rima e perfectă).

Ori Stan, ori căpitan, se spune cînd cineva riscă totul pe o carte.

Sînt și cazuri inverse, cînd numele atrage la rimă un cuvînt al limbii comune: *Ilie cu pălărie* sau *Ilie cu tichie.*

De la numele de persoane folosite ca nume comune se formează derivate (mai rar compuse), care uneori pierd orice legătură de înțeles cu numele care stă la bază. În rusește se folosesc curent cuvinte ca *manilovșcino* „manilovism" (de la *Manilov*, utopist inactiv, personaj din romanul *Suflete moarte* al lui Gogol), *oblomovșcino* „oblomovism" (de la *Oblomov*, leneș, lipsit de voință, personaj din romanul cu același nume al lui Goncearov).

Iată în ordine alfabetică alte derivate, dintre care cele mai multe circulă și la noi: *a boicota*, de la *boicot* (vezi mai sus), *camelie*, floare adusă în Europa de călătorul *Kamell*, în secolul al XVIII-lea, *cezariană* (operație), de la *Caesar* (acest nume a fost interpretat ca „tăiat", în legătură cu participiul latinesc al verbului *caedo* „a tăia"), *dalie*, floare numită după botanistul suedez *Dahl*, care a adus-o din Mexic (în secolul al XVIII-lea), numită de asemenea *gherghină*, după numele profesorului rus *Gheorghi*, *filipic*, *filipesc*, monedă cu chipul regelui *Filip* (de unde și expresia ironică *m-ai umplut de filipești* „nu mi-ai dat nici un ajutor"), *filipică*, discurs violent, avînd ca model cuvîntările ținute de oratorul grec Demostene contra regelui Filip al Macedoniei, *ieremiadă* „văicăreală" de la profetul *Ieremia*, *lazaret*, izolator pentru bolnavi, de la *Lazăr*, săracul din evanghelie, *malagambist*, om îmbrăcat excentric, de la dirijorul *Malagamba*, fr. *marivaudage*, conversație rafinată și superficială, de la scriitorul *Marivaux*, *miticism*, de la *Mitică* (vezi mai sus), *nicotină*, substanță care se găsește în tutun, numită după francezul *Nicot*, care a adus tutunul în Franța în secolul al XVI-lea, *pralină*, un fel de bomboană, după numele mareșalului *du Plessis-Proslin*, al cărui bucătar a inventat-o, *savarină*, prăjitură care poartă numele lui *Brillat-Savarin*, gastronom francez de la începutul secolului al XIX-lea, *simonie* „vînzarea indulgențelor papale", de la *Simon Magul*, personaj biblic, *solomonie* „vra-

jă“, *solomonar* „vrăjitor“, de la regele *Solomon*, *zănatic*, din lat. *dianaticus* „lunatic“ (propriu-zis „lovit de *Diana*“).

Exemple de compuse: *patefon*, din fr. *pathéphone*, format de la numele fabricanților francezi frații *Pathé*, *saxofon*, după inventatorul instrumentului, *Adolphe Sax* din Bruxelles (în secolul al XIX-lea). Al doilea element, în ambele cazuri, este grecesc și înseamnă „sunet“.

În sfîrșit, numele de persoane mai pot fi introduse în expresii și prin etimologie populară: cuvîntul german *Rhabarbersaft* „extract de rabarbură“ (germ. *Saft* înseamnă „suc“) a devenit în Bucovina *barba Saftei* (B. Cazacu, „Cum vorbim“, II, 1950, nr. 11—12, p. 12).

Nu poate fi vorba de o listă completă a numelor de persoane folosite ca nume comune, căci această listă e nesfîrșită. În fiecare an, în fiecare zi aproape, apar exemple noi, dintre care cele mai multe nu durează mult mai mult decît timpul necesar pentru nașterea lor. De altfel, în oarecare măsură, aceeași este situația și pentru numele de persoane în general: ele se primenesc necontenit, astfel că nimeni nu și-ar putea lua sarcina de a le cuprinde pe toate într-o expunere de felul celei prezente. M-am mulțumit deci să prezint problemele care mi s-au părut mai importante, cu exemple care mi-am închipuit că pot interesa pe cititorii romîni. Dacă am reușit sau nu, vor aprecia ei înșiși.

INDICELE NUMELOR DE PERSOANE

Avînd în vedere ca numele de persoane trec cu mare ușurință dintr-o limbă într-alta, am socotit inutil să alcătuiesc indicele pe diferitele limbi aduse în discuție. Am folosit ordinea strict alfabetică, în ordinea literelor adoptată de scrierea romînească. Variantele de pronunțare sau numai de scriere au fost introduse separat, iar acolo unde se folosesc literele latinești cu semne diacritice inexistente în romînește am introdus aceste litere în urma corespondentelor lor romînești. Am inserat, pe cît posibil, numai acele nume cu privire la care se poate afla ceva din textul unde sînt citate. N-am trecut însă la indice eventualele forme morfologice discutate, ci numai nominativul.

A

B

C

Č

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

S

Ş

Š

T

Ț

U

V

CUPRINSUL

Lei 7,75